ULUSLARARASI BESTSELLER

"Şeytanın soğukkanlı bir portresi—saygın görünen bir kişinin iç dünyasında yaşadığı merhametsizlik." —*Jonathan Kellerman*

Yanı Başınızdaki Sosyopat

Dr. Martha Stout

Her 25 kişiden 1'i vicdan duygusuna sahip değildir ve hiçbir suçluluk duymaksızın herhangi bir suç işleyebilir. *Sizin tanıdığınız şeytan kim?*

PEGASUS®

Pegasus Yayınları: 184
Felsefe/Psikoloji: 5

YANI BAŞINIZDAKİ SOSYOPAT
DR. MARTHA STOUT
Özgün Adı: THE SOCIOPATH NEXT DOOR

Yayın Yönetmeni: İbrahim Şener
Editör: Özkan Özdem
Bilgisayar Uygulama: Meral Gök
Kapak Uygulama: Yunus Bora Ülke
Film-Grafik: Mat Grafik

Baskı-Cilt: Kilim Matbaası
Maltepe Mah. Litros Yolu Fatih Sanayi Sit.
No:12/204-232 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: Nisan 2009
ISBN: 978-605-5943-71-4

© PEGASUS YAYINLARI

Türkçe yayın hakkı Akçalı Telif Ajansı aracılığıyla alınmıştır. (© Broadway Books)

Yayıncı Sertifika No: 12177

PEGASUS YAYINLARI
Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han
No: 27/9 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46
www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

DR. MARTHA STOUT

YANI BAŞINIZDAKİ SOSYOPAT

İngilizce'den Çeviren:
TUĞÇE AYTEŞ

PEGASUS YAYINLARI

Martha Stout'a Övgüler

YANI BAŞINIZDAKİ SOSYOPAT

"Kulağa, tüyler ürpertici psikolojik bir gerilim filmi gibi geliyor: İnsanlarının 25'te birinin, hayata içlerinde bir damla merhamet olmadan adım attığı bir dünya... [Ama] Dr. Martha Stout, bunun bir bilimkurgu olmadığını söylüyor. Tartışmalı yeni kitabı *Yanı Başınızdaki Sosyopat* başlıklı eserinde, Stout toplumun yüzde 4'ünün sevgi veya empati kapasitesi olmayan sosyopatlar olduğunu iddia ediyor... Sosyopatların onlardan şüphelenmeyen insanlara –para için evlenerek, iş arkadaşlarını sırtından bıçaklayarak veya sadece eğlenmek için insanlarla alay ederek– nasıl zarar verdiğini ayrıntısıyla anlatıyor."

—Sara Eckel, *Salon*

"Sahtekâr, dolandırıcı ve seri katilin ortak özelliği nedir? Martha Stout'un *Yanı Başınızdaki Sosyopat*'ta işaret ettiği üzere, hepsinde çok temel bir şey eksik: vicdan."

—Dr. John Rooney, *Philedelphia Inquirer*

Doğuştan körlerin görme yetisinden yoksun olması gibi, ahlak ilkelerinden yoksun olan insanların dondurucu portresi... Stout, sadece iş arkadaşlarının kafasını karıştırmak için cüretkâr yalanlar söyleyen, saygın profesyonelleri tarif ediyor . . . sosyopat bir zihnin normal hali olan sıkıntıyı başlarından savmak için kandıran, baştan çıkaran ve hatta cinayet işleyen otorite figürleri. Vicdansız bireyleri tanımanız için yararlı bir rehber . . . [ve] pek çok insana doğal gelen empatik zihniyetin iç rahatlatıcı bir doğrulaması."

—Martha Beck, *The O Magazine* (Oprah Dergisi)

Stout'un vicdan hakkındaki iyi araştırılmış ve dikkatlice kavramsallaştırılmış kitabı, düşündürücü ve ruhsal açıdan tatmin edici. Onun, vicdanın insanları sevmekten geldiğine dair buluşu, bu karanlık ve kötü zamanlarda tam da ihtiyacımız olan şey."

—Dr. Mary Pipher, *Letters to a Young Therapist* (Genç Bir Terapiste Mektuplar) ve *Reviving Ophelia* (Ophelia'yı Diriltme) kitaplarının yazarı

"Uygulamacı bir psikolog olan Stout, vicdansız azınlık tarafından incinen çok fazla yaşam görmüş, bu yüzden 'iyi insanları' alarma geçirmek için iş başında. Kitabı uyarıcı. Vicdanlı insanların hazırlıklı olması için bir çağrı, teyakkuza geçmesi için bir önlem. Böylece aralarındaki acımasızları tanıyabilirler."

—Rob Mitchell, *Boston Herald*

"Sosyopatlık fenomeni ve onun olağan dışavurumlarının dikkate değer bir felsefi incelemesi... Stout'un portreleri vurucu bir darbe indiriyor. Sorun yaratan komşuları veya iş arkadaşları olan okuyucular, kendilerini onun sosyopat davranış listesine ve önerilen baş etme stratejilerine yakın ilgi gösterirken bulabilirler. Derinden düşündürücü ve umulmadık şekilde lirik."

—*Kirkus Reviews*

"Yan kapı komşunuz size normal görünüyordur ama aslında *Invasion of Body Snatchers* (Vücut Hırsızlarının İstilası) filmindeki koza insanlar kadar şefkatlidir, o yüzden ya ondan kurtulmalı ya da hayatınızın mahvolması riskini göze almalısınız. İşte bu, Martha Stout'un *Yanı Başınızdaki Sosyopat*'ının etkileyici çekirdeği... Bu kitabı öneriyorum."

—Dr. Norman E. Rosenthal, *Washington Post Book World*

"Stout, sosyopatlar, yani vicdanı olmayan insanlar hakkında alışılmışın dışında bir bakış açısı sunuyor... 'Günlük Yaşamda Psikopatlarla Uğraşmanın On Üç Yolu' şeklinde kişisel savunma ölçütleri sağlıyor, daha da fazlası, vicdanın 'normal' dünyadaki rolü üzerine kışkırtıcı bir tartışma açıyor."

—Lynne F. Maxwell, *Library Journal*

"Yıkıcı ve kendini düşünen CEO'lardan sahte psikologlara, suratsız yaşlı bayandan kızı Stout'un hastası olan katile, vaka tarihçeleri, gerçekten merak uyandıran anlatımın en dikkat çekici kısmı... Sürükleyici ve önemli bir kitap. Bu kitabı alın!"

—BookAuthority.com

"Martha Stout büyüleyici bir kitap yazmış."

—Lyn Nofziger, *Washington Times*

"Stout, vicdanın doğasını keşfetmek için hamlesini yaptığında *Sosyopat* daha da aydınlatıcı oluyor... Stout'un sonucu? 'Çok basitçe, kendi vicdanlarımıza aykırı olsa bile otoriteye uymaya programlıyız.'"

—Amy Finch, Boston Phoneix

"Stout'a beğenmekten kendimi alıkoyamıyorum. Şimdiki hükümetimizin dolaplarını hiç de o kadar nazik biçimde tarif etmeyen metinlerle, başlığında *sosyopat* kelimesini içeren bu kitap, gerçekten cesareti olan biri tarafından yazılmış olmalı."

—Julie Ostrowski, *Metro New York*

"Özellikle sosyopatlara karşı kaba davranabileceğini düşünenlere tavsiye ediyorum. Bu kitapta güzel hikayeler, yararlı tavsiyeler ve klinik ve bilimsel bilgiler var."

—Washington Post

Steve Stout için,
kardeşim ve karakter gücü deyince
ilk aklıma gelen kişi

İnsanların vicdanı onların gücüdür.
–John Dryden

İçindekiler

Teşekkür • 11
Yazarın Notu • 13
Giriş: Hayal Et • 15

BİR
Yedinci His • 35

İKİ
Buz İnsanlar: Sosyopatlar • 55

ÜÇ
Normal Vicdan Uyuduğunda • 73

DÖRT
Dünyanın En Hoş İnsanı • 93

BEŞ
Vicdan Neden Kısmen Kördür • 111

ALTI
Acımasızları Nasıl Tanırız • 131

YEDİ
Suçlu Hissetmemenin Nedenbilimi:
Sosyopatlığa Neden Olan Nedir? • 149

SEKİZ
Yanı Başınızdaki Sosyopat • 171

DOKUZ
Vicdanın Kökeni • 197

ON
Bernie'nin Seçimi:
Neden Vicdan Daha İyi • 217

ON BİR
Dağsıçanı Günü • 235

ON İKİ
En Saf Haliyle Vicdan:
Bilim Ahlaktan Yana • 249

Notlar • 259

Yazar Hakkında • 272

Teşekkür

Çoğu zaman, kitap yazmanın sürükleyici görevi, parmaklarınız ve klavye, sayısız diğer insanın dersleri ve ilhamı, yıllardır tanınan bilge arkadaşlar ve öğrenciler, hastalar ve iş arkadaşları kılığında öğretmenler aracılığıyla, yazmaktan çok yönlendirme gibi hissediliyor. Keşke zamanda geri gidebilsem ve onlara teşekkür edebilsem, bana *Yanı Başınızdaki Sosyopat*'ı yazdığım yıl boyunca yardım eden ve beni destekleyen insanlara teşekkür etme şansının tadını çıkartsam.

Yorumu için, problemleri çözmedeki efsanevi yaratıcılıktaki, kendi kitabı *Pivot Points*'i (Esas Noktalar) yazarken bile ilgisini bir an için eksik etmeyen Carol Kauffmann'a teşekkür etmek isterim.

Bunların hiçbirisinin, onun misyonuna duygusal bağlılığı, nezaketi, anlayışı ve geniş çöldeki koca yüreği olmadan gerçekleşmeyeceği, temsilcim ve değerli arkadaşım Susan Lee Cohen'e teşekkür ederim.

Dünyanın en harika editörünü tasarlamam istenseydi, Broadway Books'taki Kristine Puopolo'ya çok benzeyen birisi olurdu. Ona zekâsı, hassasiyeti ve hiçbir zaman kırıcı davranmaksızın sessizce haklı olmasından ötürü teşekkür ederim.

Diane Wemyss'e ilgisi, organizasyonu ve yazdığım olaylardan birisini önermesinden ötürü ve Elizabeth Haymaker'a kilometreler boyu koşuşturması ve kitap baskısı için paha biçilmez desteğinden ve Broadway'deki mükemmel reklamcım Joanna Pinsker'e kitabımın ihtiyacı olan ellere ulaşmasını te-

min ettiğinden ötürü teşekkür ederim.

Steve Stout ve Darcy Wakefield'a benim sevgiye tekrar inanmamı sağladıkları için teşekkür ederim. Darcy'nin muhteşem yeni kitabı *I Remember Running* (Koştuğumu Hatırlıyorum) neden ve nasıl olduğunu tamamen açıklıyor.

Saygıdeğer anne babam, Eva Deaton Stout ve Adrian Philip Stout'a, bana eşsiz vicdanlı iki insanın dünyaya ne kadar sevgi ve ışık getirebileceğini gösterdikleri için bir daha –ve her zaman– teşekkür ederim.

Huşu ve onu tanımadan önce hayalini bile edemeyeceğim bir sevgiyle, ilk okuyucum ve en anlayışlılardan olan kızım Amanda'ya teşekkür etmek isterim. O, bana birçok şeyle birlikte ruhla gelen inceliği ve bütünlüğü öğretti.

Yazarın Notu

Yanı Başınızdaki Psikopat'taki tarifler bireyleri tanımlamıyor. Psikoterapinin özünde gizlilik ilkesi vardır. Doğal olarak gerçek insanların mahremiyetini korumak için çok titiz davrandım. Bütün isimler kurmacadır ve tanınmalarına yol açabilecek diğer bütün özellikler değiştirilmiştir. Kitapta görünen bazı kişiler, anonim olarak bahsedilmeleri için izin vermişlerdir. Bu vakalarda, onların tanınmalarına neden olacak hiçbir bilgi dahil edilmemiştir.

"Dağsıçanı Günü" başlıklı bölümdeki öykü kurmacadır. Onun dışında, burada geçen insanlar, olaylar ve karşılıklı konuşmalar yirmi beş yıllık psikoloji pratiğimin ürünleridir. Ama gizliliğe bağlı kaldığım için, bu sayfalarda bahsedilen insanlar ve durumlar bileşik olarak sunulmuştur, yani her olay karakteristikleri ve deneyimleri kavramsal olarak ele alınan, kendilerine özgülükleri değiştirilen ve örnekleyici bir forma büründürülen birçok bireyi temsil eder. Bu bileşik karakterlerden birinin gerçek bir insana benziyor olması durumu tamamen tesadüften ibarettir.

GİRİŞ

hayal edin

Zihinler, yüzlerden bir kat daha çeşitlidir.
–Voltaire

Eğer başarabilirseniz, hiç vicdan sahibi olmadığınızı hayal edin, hem de hiç. Ne yaparsanız yapın hiçbir suçluluk veya pişmanlık duygusu yaşamadığınızı, yabancıların, arkadaşlarınızın ve hatta aile fertlerinin iyi hali için kaygıların kısıtlayıcı hissinin hiç olmadığını hayal edin. Her ne kadar bencil, tembel, zarar verici veya ahlaksız davranmış olursanız olun, utançla hiçbir mücadeleniz, tüm hayatınız boyunca bir tane bile, olmadığını hayal edin. Ve sorumluluk kavramının, başkalarının ahmaklar gibi sorgulamadan kabul ediyor göründükleri bir yükümlülük dışında bir şey olduğunu bilmiyormuş gibi davranın. Şimdi de bu garip hayale sizin psikolojik yapınızın onlarınkinden tümden farklı olduğunu saklama yeteneğinizi ekleyin. Herkes vicdanın insanlar arasında evrensel olduğunu varsaydığı için, vicdandan bağımsız olduğunuz gerçeğini saklamak neredeyse hiç çaba gerektirmeyecek. Suçluluk veya utanç duygusuyla hiçbir arzunuzdan geri tutulmayacaksınız, soğukkanlılığınızdan dolayı kimseyle yüzleştirilmeyeceksiniz. Damarlarınızdaki buzlu su o kadar tuhaf, onların kişisel

deneyiminin o kadar uzağında olacak ki durumunuzu ancak nadiren sadece tahmin edebilecekler.

Diğer bir deyişle, içsel kısıtlamalardan tamamıyla bağımsızsınız ve vicdan sancıları olmaksızın ne isterseniz yaptığınız sınırsız özgürlüğünüz, dünyaya oldukça uygun bir şekilde gizli olacak. *Her şeyi yapabilirsiniz* ve sizin, vicdanları tarafından hizada tutulan diğer insanlar üzerindeki garip avantajınız büyük olasılıkla keşfedilmemiş olarak kalacak.

Hayatınızı nasıl yaşayacaksınız? Bu büyük ve gizli avantajınızla ve onların söz konusu dezavantajıyla (vicdan) ne yapacaksınız? Cevap, büyük ölçüde sizin arzularınızın ne olduğuna dayanacak, çünkü insanlar birbirinin aynısı değil. Bazı insanlar –vicdanları olsun veya olmasın– durağanlığın rahatlığını tercih ederler, bazılarıysa hayaller ve vahşi ihtiraslarla doludurlar. Bazı insanlar harika ve yeteneklidir, bazılarıysa kıt akıllıdır ve çoğunluğu, vicdan sahibi olsun veya olmasın, bunların arasında bir yerdedir. Şiddete eğilimli olan ve olmayan, kan arzusuyla harekete geçen ve hiç öyle zevkleri bulunmayan insanlar vardır.

Belki para ve güç için yanıp tutuşan bir insansınız ve sizde vicdandan hiçbir eser olmasa da görkemli bir IQ'nuz var. Muazzam zenginlik ve hüküm sahibi olmanız için gereken itici doğaya ve zekâ kapasitesine sahipsiniz, ayrıca vicdanın, diğer insanların başarılı olmak için yapmaları gereken her şeyi ama her şeyi engelleyen, dırdır eden sesinden hiçbir şekilde etkilenmiyorsunuz. Ticaret, politika, hukuk, bankacılık veya uluslararası gelişim veya başka herhangi kapsamlı bir daldaki güç uzmanlıklarını seçiyorsunuz ve olağan ahlaki ve hukuki engellerin hiçbirini hoş görmeyen soğuk bir tutkuyla kariyerinizi yürütüyorsunuz. Amacınıza uygun olduğunda, hesapların üzerinde oynayıp kanıtı yok ediyorsunuz, çalışanlarınızı veya müşterilerinizi (veya seçmenlerinizi) sırtlarından bıçak-

lıyorsunuz, para için evleniyorsunuz, size güvenen insanlara önceden planlanmış ölümcül yalanlar söylüyorsunuz, güçlü ve etkili meslektaşlarınızı mahvetmek için elinizden geleni yapıyorsunuz, bağımlı ve sesini çıkartamayan gruplar üzerinde baskı kuruyorsunuz. Ve bütün bunları, hiçbir şekilde vicdan sahibi olmamanın sonucu olan ayrıcalıklı özgürlükle yapıyorsunuz.

Hayal edilemez, değiştirilemez ve belki de dünyaca başarılı bir insan haline geliyorsunuz. Neden olmasın? Kocaman beyninizle ve sizin planlarınız üzerinde hâkimiyet kuracak vicdanınızın olmamasıyla *istediğiniz her şeyi yapabilirsiniz.*

Ya da hayır—diyelim ki siz hiç de öyle bir insan değilsiniz. Hırslısınız, evet, ve insanların vicdanları yüzünden aklından bile geçirmediği her türlü şeyi yapmaya isteklisiniz, ama bireysel olarak zekâ açısından pek de parlak değilsiniz. Zekânız muhtemelen ortalamanın biraz üstünde ve insanlar sizin zeki, belki de çok zeki olduğunuzu düşünüyorlar. Ama kalbinizin derinliklerinde biliyorsunuz ki gizlice hayalini kurduğunuz kariyer hedeflerinize ulaşmanız için yeterli bilişsel araçlara ve yaratıcılığa sahip değilsiniz, bu sizde büyük ölçüde dünyaya karşı içerlemiş ve etrafındaki insanları kıskanan bir hal yaratıyor.

Böyle bir insan olarak, kendinizi az sayıda insan üzerinde bir miktar kontrolünüzün olduğu bir yaşam sahasına ya da belki bir dizi yaşam sahasına yerleştiriyorsunuz. Bu durumlar sizin güç arzunuzu biraz tatmin ediyor, ama yine de siz daha fazlasına sahip olmadığınıza sürekli olarak sinirleniyorsunuz. En üstün başarılara ulaşabileceğiniz yeterli yeteneğiniz olmadığından, başkalarını büyük güç elde etmekten alıkoyan o saçma içsesten bu kadar bağımsız olmanız sinirinizi bozuyor. Bazen sadece sizin anlayacağınız, huysuz ve öfkeli ruh hallerine bürünüyorsunuz.

Ama size, az sayıda kişi veya grup, tercihen nispeten umutsuz ve bir şekilde kırılgan olan insanlar ve gruplar üzerinde denetlenmeyen belli bir miktar güç sağlayan işlerden hoşlanıyorsunuz. Bir öğretmen veya bir psikoterapist, bir boşanma avukatı veya bir lise koçusunuz. Belki bir çeşit danışman, bir borsacı veya galeri sahibi veya insan kaynakları müdürü. Belki de maaşlı bir pozisyonda değilsiniz ve bunun yerine kat malikleri kurulunuzun yöneticisi veya bir hastanenin gönüllü bir çalışanı veya bir ebeveynsiniz. İşiniz ne olursa olsun, kovulmadan ve olan bitenden sorumlu tutulmadan yapabileceğinizin en sık ve en cüretkâr şekliyle, elinizin altındaki insanları kullanıyor ve onların gözünü korkutuyorsunuz. Sizde sadece büyük bir heyecan yaratmak dışında bir amacı olmadığı zamanlarda bile, bunu kendiniz için yapıyorsunuz. İnsanları yerinden zıplatmak sizin güç sahibi olduğunuz anlamına geliyor –ya da siz böyle görüyorsunuz– ve onların gözünü korkutmak size bir adrenalin hücumu sağlayacak. Çok eğlenceli.

Belki de çokuluslu bir şirketin CEO'su olamayacaksınız, ama birkaç kişiyi korkutabilirsiniz, onların tavuklar gibi etrafta koşuşturmasına neden olabilirsiniz, onlardan çalabilirsiniz ya da en azından –belki de içlerinde en iyisi– onların kendileri hakkında kötü hissetmelerine neden olacak durumlar yaratabilirsiniz. İşte bu güçtür, özellikle de onu kullandığınız insanlar sizden bir şekilde üstünse. En zevkli yanı da, sizden daha zeki ve daha başarılı olan veya muhtemelen daha zarif, daha çekici, daha popüler veya daha beğenilen insanları aşağı çekebilmek. Bu sadece eğlenceli değil, varoluşsal bir öç de. Ve vicdan olmadan bunun yapılması şaşırtıcı derecede kolay. Sessizce patrona ya da patronun patronuna yalan söylüyorsunuz, biraz timsah gözyaşı döküyorsunuz, iş arkadaşınızın projesini baltalıyorsunuz, bir hastayı (ya da çocuğu) gereken-

den az aydınlatıyorsunuz, insanları verdiğiniz sözlerle aldatıyorsunuz veya ucu size asla dokunmayacak olan ufak yanlış bilgilendirmeler yapıyorsunuz.

Şimdi diyelim ki şiddete veya şiddeti izlemeye eğilimli birisiniz. İş arkadaşınızı öldürebilir veya onu –ya da patronunuzu, eski eşinizi, zengin sevgilinizin eşini, sizi rahatsız eden herkesi– öldürtebilirsiniz. Dikkatli olmak zorundasınız, çünkü eğer kayıp düşerseniz yakalanabilir ve sistem tarafından cezalandırılabilirsiniz. Ama hiçbir zaman vicdanınızla yüzleşmeyeceksiniz, çünkü zaten hiç vicdanınız yok. Eğer öldürmeye karar verirseniz, zorluk çıkaracak tek şey dışsal etmenler olacak. İçinizdeki hiçbir şey size isyan etmeyecek.

Zorla durdurulmamanız koşuluyla, istediğiniz her şeyi yapabilirsiniz. Eğer doğru zamanda doğmuşsanız, biraz da aileden geliriniz varsa, insanların nefret ve aşağılık duygularını kışkırtacak özel bir yeteneğe sahipseniz, hiçbir şeyden şüphelenilmeden çok sayıda insanın öldürülmesini ayarlayabilirsiniz. Yeterli parayla, bunu çok uzaklardan başarabilir ve yerinizde güvenle otururak olan biteni tatmin içinde izleyebilirsiniz. Aslında (belli bir uzaklıktan gerçekleştirilen) terörizm, kan arzusuyla yanıp tutuşan ve vicdanı olmayan biri için ideal meşguliyettir, çünkü eğer doğru yaparsanız bütün bir milleti yerinden zıplatabilirsiniz. Ve bu, eğer güç değilse, peki ya nedir?

Bir de öteki ucu hayal edelim. Güce karşı hiçbir ilginiz yok. Tam tersine, hiçbir şeyin fazlasını istemeyen birisiniz. Sizin tek hevesiniz geçinmek için çabalamak. Herkesin yaptığı gibi çalışmak istemiyorsunuz. Vicdanınız olmadan, şekerleme yapabilir, hobilerinizle uğraşabilir, televizyon izleyebilir veya gün boyunca bir yerlerde takılabilirsiniz. Biraz kenarlarda yaşayarak ve akrabalarla arkadaşlardan bazı bağışlar alarak bunu süresiz olarak devam ettirebilirsiniz. İnsanlar birbirle-

rine sizin başarısız biri veya depresyonda, umutsuz bir vaka olduğunuzu fısıldayabilirler ya da size kızabilirler, sizin tembel olduğunuzu homurdanabilirler. Sizi daha iyi tanıdıkça ve gerçekten sinirlendiklerinde, size bağırabilirler veya size kaybeden, aylak diyebilirler. Ama sizin gerçek manada vicdandan bağımsız olduğunuz, temel bir şekilde sizin zihninizin onlarınkiyle aynı olmadığı, hiçbir zaman ortaya çıkmayacak.

Vicdan azabının verdiği panik duygusu hiçbir zaman yüreğinizi sıkmayacak veya sizi gece yarısı uykunuzdan uyandırmayacak. Yaşam tarzınıza rağmen, görünüş adına bazen öyle davranmanız gerekse de sorumsuz, ihmalkâr veya bir o kadar mahcup hissetmeyeceksiniz. Mesela, eğer insanları ve onların nelere tepki verdiğini düzgün bir şekilde gözlemlerseniz, donuk bir yüz ifadesi takınıp hayatınızdan ne kadar utandığınızı söyleyebilir ve ne kadar berbat hissettiğinizden bahsedebilirsiniz. Bunu sadece insanların sizin depresyonda olduğunuzu düşünmesinin, size durmadan bağırıp çağırmalarından veya bir iş sahibi olmanız için ısrar etmelerinden yeğ olduğu için yaparsınız.

Vicdanı olan insanların "depresyonda" veya "sorunlu" olduğuna inandıkları insanlarla konuşurlarken suçlu hissettiklerine dikkat edersiniz. Gerçekte, ki sizin avantajınıza, böyle bir insanla ilgilenmek zorunda hissederler kendilerini. Eğer, göreli yoksulluğunuza rağmen, birisiyle cinsel ilişkiye girebilirseniz –sizin gerçekte neye benzediğinizi bilmeyen– bu insan sizin için bilhassa yükümlü hissedebilir. Gerçekte tek istediğiniz hiç çalışmamak olduğu için, finansçınızın çok zengin olması gerekmez, vicdanına güvenilir bir şekilde bağlı olsun yeter.

Kendinizi bu insanlardan biri olarak hayal etmenin size çılgınca geldiğine inanıyorum, çünkü bu insanlar tehlikeli biçimde kaçık. Kaçık ama gerçek—etiketleri bile var. Birçok

akıl sağlığı uzmanı vicdana çok az sahip olma veya hiç vicdan sahibi olmama durumundan "antisosyal kişilik bozukluğu" toplumun yüzde 4'ünde –yani yirmi beş kişide bir– mevcut olduğu düşünülen, karakterin düzeltilemeyen bir bozulması olarak bahseder. Vicdan yoksunluğu başka isimlerle de anılır, çoğunlukla "sosyopatlık" ya da daha tanıdık bir terim olan *psikopatlık*. Suçlu hissetmemek psikiyatride tanımlanan ilk kişilik bozukluğudur ve geçen yüzyıl boyunca bunun için *manie sans délire* (zihin karışıklığı olmaksızın delilik, ç.n.), *psikopatik aşağılık kompleksi, ahlaki delilik ve ahlaki embesillik* gibi terimler kullanılmıştır.

Psikiyatrik etiketlerin günümüzdeki kutsal kitabı Amerikan Psikiyatri Birliği'nin *Zihinsel Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı IV*'e göre, "antisosyal kişilik bozukluğu"nun klinik teşhisinin konulabilmesi için, kişinin şu özelliklerden üçünü taşıması gereklidir: (1) toplumsal normlara uyum sağlamada başarısızlık; (2) sahtekârlık, hilekârlık; (3) düşüncesizlik, ileriyi planlama başarısızlığı; (4) sinirlilik, saldırganlık; (5) kendinin veya başkalarının güvenliğini kayıtsızca umursamazlık; (6) sabit sorumsuzluk; (7) başkalarını incittikten, onlara kötü davrandıktan veya onlara zarar verdikten sonra pişmanlık hissetmeme. Bir bireyde bu "semptom"lardan herhangi üçünün bulunması birçok psikiyatristin bu bozukluktan şüphelenmesi için yeterlidir.

APB'nin teriminin gerçek "psikopatlık" veya "sosyopatlık" tanımından çok "suçlu"yu tarif ettiğini düşünen diğer araştırmacı ve klinisyenler, sosyopatların bir grup olarak ayrıca belgelenen özelliklerine dikkat çekiyorlar. Bu özelliklerin başlıca gözlemlenenlerinden birisi akıcı konuşma ve gerçek sosyopatın diğer insanları mecazen veya gerçekten baştan çıkarmasını sağlayan yüzeysel cazibedir—öyle bir çeşit ışıltı veya karizma, ki başlangıçta, sosyopatı daha cazibeli ve et-

rafındaki diğer normal insanlardan daha ilginç gösterebilir. Başka herkesten daha spontane, daha çarpıcı, bir şekilde daha "karmaşık", daha seksi veya daha eğlencelidir. Bazen muazzam bir kendini beğenmenin eşlik ettiği bu "sosyopat karizması" başta zorlayıcı olabilir, ama yakın inceleme sonucu acayip veya belki de gülünesi gelebilir ("Dünya bir gün benim ne kadar özel olduğumu fark edecek," veya "Bunu benden sonra hiçbir âşığın yapmayacağını öğreneceksin).

Ayrıca, sosyopatların dürtülere diğer insanlardan daha fazla ihtiyaç duymaları, onların sık sık sosyal, fiziksel, finansal ve yasal risk almalarıyla sonuçlanır. Karakteristik olarak, başkalarını onlarla birlikte tehlikeli maceralara sürükleyebilirler ve grup olarak patolojik yalancılık, üçkâğıtçılıklarıyla "arkadaşlar"ıyla olan karmaşık ilişkileriyle tanınırlar. Yetişkin olarak ne kadar eğitimli veya yüksek mertebede olurlarsa olsunlar, bazen uyuşturucu kullanımı ve kayıtlı çocuk suçları ama her zaman oluşan herhangi bir sorunda sorumluluk alma başarısızlığı dahil, geçmişlerinde erken davranış sorunları olabilir.

Sosyopatlar özellikle duygular konusundaki yüzeyselliklerı, sahip olduklarını iddia edebilecekleri herhangi sevecen hislerin boş ve geçici doğası, olağanüstü bir duyarsızlıkla kayda geçerler. Hiçbir empati izi veya bir eşe bağlanmaya özel bir ilgi göstermezler. Yüzeysel cazibe sıyrıldığında, evlilikleri sevgisizdir, tek taraflıdır ve çoğu kez kısa sürelidir. Eğer evli bir eşin bir sosyopat için değeri varsa, eşini, kaybettiği zaman *kızgın* olacağı ama hiçbir zaman üzgün veya sorumlu olmayacağı bir mülk olarak gördüğü içindir.

Bütün bu karakteristikler, Amerikan Psikiyatri Birliği'nin "semptomları"yla beraber, çoğumuz için akıl almaz olan psikolojik bir durumun, yedinci hissimizin –vicdan– yoksunluğunun davranışsal dışavurumlarıdır.

Çılgın ve ürkütücü—ve gerçek, hem de toplumun yaklaşık yüzde 4'ünde.

Ama yüzde 4 toplum için ne anlama geliyor? Referans noktaları olarak daha sık duyduğumuz şu istatistiklere bakın: Anoreksik yeme bozukluğunun tekrarlama sıklığı yüzde 3.43, epidemik olarak kabul ediliyor ve bu yüzde, antisosyal kişilik oranından daha düşük. Şizofreni gibi üst düzey bozukluklara aramızda yüzde 1 oranında –antisosyal kişiliğin bir çeyreği kadar– rastlanıyor ve Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri ABD'de kolon kanserinin "alarm veren derecede yüksek", yaklaşık 100.000'de 40 –antisosyal kişilikten yüz kat daha az– olduğunu söylüyorlar. Kısa ve öz bir şekilde ortaya koymak gerekirse, aramızda, üzerinde daha çok duyurulan anoreksiklerden daha fazla, şizofrenlerden dört kat, bilinen bir musibet olan kolon kanseri teşhisi konmuş insanlardan yüz kat daha fazla sosyopat bulunuyor.

Bir terapist olarak, psikolojik travma geçirenler üzerinde uzmanlaştım. Geçen yirmi beş yılda, çalışma alanım çocukluk yıllarında yaşadıkları taciz veya dehşetli bir geçmiş deneyiminden dolayı yaşamlarının her gününü psikolojik aciyla geçiren yüzlerce yetişkini içerdi. *The Myth of Sanity* (Akıllılık Miti) kitabımdaki vak'a çalışmalarında belirttiğim gibi, benim travmatik hastalarım, kronik kaygı, etkisizleştiren depresyon, dissosyatif zihinsel durumları içeren bir azap kaynağından ve dünyada geçen zamanlarının katlanılamaz olduğunu hissetmekten mustaripler, çoğu da bana birtakım intihar girişimlerinden sonra gördükleri tedavilerin ardından geldiler. Kimisi depremler ve savaşlar gibi doğal ve insan yapımı felaketlerden dolayı travma geçirmişti, ama çoğu da bireysel insan failler, çoğu zaman sosyopatlar –bazen sosyopat yabancılar ama daha tipik olarak sosyopat ebeveynler, yaşlı akrabalar veya kardeşler– tarafından kontrol ediliyor ve psikolojik olarak

bölünüyordu. Hastalarıma ve onların ailelerine yaşamlarına verdikleri zararla baş etmelerinde yardımcı olurken ve onların vak'a geçmişlerini çalışırken, öğrendim ki aramızdaki sosyopatların neden olduğu hasar uzun ve sürekli, genelde trajik biçimde öldürücü ve korkutucu bir şekilde sık. Yaşamını sürdüren yüzlercesiyle çalışmamın sonucu, sosyopatlığın hepimiz için acil bir durum olduğu gerçeğiyle açıkça ve doğrudan yüzleşmeye ikna oldum.

Yaklaşık her yirmi beş kişiden birisi sosyopat, yani özlerinde hiç vicdanları yok. Bu grubun iyi veya kötü arasındaki farkı anlamadığı anlamına gelmiyor, bu ayrım onların davranışlarını kısıtlamada başarısız oluyor. Doğru ve yanlışın arasındaki zihinsel fark, geri kalanımızda olduğu gibi, onların duygusal sirenlerini, yanıp sönen mavi ışıklarını veya Tanrı korkusunu beraberinde getirmiyor. Küçücük bir suçluluk veya pişmanlık sinyali olmaksızın, *her yüz kişide dört kişi istedikleri her şeyi yapabiliyorlar.*

İnsan toplumunda sosyopatlığın sık rastlanması, bu gezegende yaşamak durumunda olan ve hatta klinik açıdan travma geçirmemiş kişiler için derin bir etkiye sahip. Bu yüzde 4'ü oluşturan insanlar ilişkilerimizi, banka hesaplarımızı, başarılarımızı, kendimize güvenimizi ve dünyadaki barışı kurutuyorlar. Şaşırtıcı bir şekilde çoğu insan bu bozukluğu bilmiyor, bilseler de onları sadece vahşi psikopatlık kapsamında –katiller, seri katiller, kitle katilleri– yani kanunlara bariz bir şekilde pek çok kereler karşı gelmiş, yakalandıklarında hapse atılacak, belki de yasal sistemimize göre ölüm cezasına çarptırılacak kişiler olarak düşünüyorlar. Aramızdaki vahşi olmayan sosyopatların, kanunları çoğunlukla bariz bir biçimde yıkmayan ve resmi yasal sistemimizin çok az savunma sağladığı insanların ne farkındayız ne de onları tanımlayabiliyoruz.

Çoğumuz etnik bir soykırım tasarlamakla, diyelim ki bir

iş arkadaşı hakkında patrona yalan söylemek arasında bir örtüşme olduğunu hayal edemez. Ama psikolojik örtüşme sadece var olmakla kalmayıp tüyler ürpertici de. Basit ve derin olarak bağlantı, duygusal açıdan söylersek, biz ahlak dışı, etik olmayan, ihmalkâr veya bencil bir seçim yaptığımızda bizi hırpalayan içsel mekanizmanın yoksunluğu. Mutfaktaki son kek dilimini yediğimizde az da olsa suçluluk duyarız, kasti ve metodik olarak bir insana zarar verdiğinizde ne hissedeceğinizi düşünün bakalım. Vicdanları olmayanlar, ister adam öldürmeye meyilli tiranlar isterse sadece acımasız toplumsal nişancılar olsunlar, istedikleri gibi davranan bir gruptur.

Vicdanın varlığı ve yokluğu derin bir insani ayrımdır, hatta zekâdan, ırktan ve toplumsal cinsiyetten kesinlikle daha belirgindir. Bir sosyopatı, mahalle bakkalından sürekli hırsızlık yapanlardan veya çağdaş hırsız barondan ayrıştıran ya da sıradan bir zorbayla sosyopat bir katil arasındaki farkı yaratan, sosyal statü, güdülenme, zekâ, kan arzusu veya basit bir fırsattır. Bu insanları geri kalanımızdan ayıran, onların ruhundaki içinde en evrimleşmiş insani fonksiyonların olması gerektiği tamamıyla boş bir delik.

Yüzde 96'lık kısmımız için, vicdan o kadar temel ki çok seyrek olarak onu düşünürüz. Çoğu zaman refleks gibi iş görür. Baştan çıkarılma çok büyük olmadıkça (ki çok şükür günümüz şartlarında değil), hiçbir şekilde karşımıza çıkan her ahlaki sorun karşısında derinlemesine düşünmüyoruz. Neden kendimize ciddi ciddi sormuyoruz: Bugün çocuğuma öğlen yemeği parası vermeli miyim, yoksa vermemeli miyim? Bugün iş arkadaşımın çantasını çalmalı mıyım, yoksa çalmamalı mıyım? Bugün eşimi terk etmeli miyim, yoksa etmemeli miyim? Vicdan bütün bu kararları bizim için veriyor, hem de bunu o kadar sessiz, otomatik ve devamlı yapıyor ki en yaratıcı hayal yolculuklarımızda bile varoluşun vicdan olmaksı-

zın bir resmini oluşturamıyoruz. Böylece doğal olarak, birisi vicdansız bir seçim yaptığında doğrunun yakınından geçmeyen açıklamalar üretebiliyoruz: Çocuğuna öğlen yemeği parası vermeyi unuttu. O insanın iş arkadaşı, çantasını yanlış bir yere koymuş olmalı. O kişinin eşi birlikte yaşanılamayacak biri olmalı. Çok yakından incelememiş olmamız kaydıyla, diğer insanın antisosyal davranışını neredeyse açıklayan birtakım etiketler öne sürüyoruz: O "eksantrik", "artistik", "gerçekten rekabetçi", "tembel", "cahil", "her zaman böyle serseri".

Televizyonda seyrettiğimiz, davranışları açıklayabilmek için fazla korkunç olan psikopat canavarlar dışında, vicdansız insanlar bize neredeyse görünmezdir. Ne kadar zeki olduğumuzla ve diğer insanların zekâ seviyeleriyle yakından ilgiliyizdir. Küçücük bir çocuk bir kızla bir erkeğin arasındaki farkı söyleyebilir. Irklar üzerine savaşırız. Ama insan türünü bölen belki de en basit ve en anlamlı karakteristik hakkında, vicdanın olup olmadığı konusunda etkin bir biçimde dikkatsiz davranırız.

Pek çok insan, her ne kadar başka alanlarda eğitimli de olsalar, *sosyopat* kelimesinin anlamını bilirler. Çok azı bunu anlar, en iyi ihtimalle, kelime gerçekten tanıdıkları bir avuç insana atfedilebilir. Onunla ilişkin etiketi öğrendikten sonra bile, vicdandan mahrum olmanın çoğu insan için hayali bile imkânsızdır. Aslında empatiyi bu kadar atlatan bir deneyim düşünmek zordur. Tam körlük, klinik depresyon, derin bilişsel eksiklikler, piyangoyu kazanmak ve diğer binlerce insan deneyimi, hatta psikoz, hayal gücümüzün ulaşabileceği sınırlardadır. Hepimiz karanlıkta kaybolduk. Hepimiz bir şekilde bunalıma girdik. Hepimiz, en az bir veya iki defa kendimizi aptal hissettik. Hepimiz talih kuşu bize konarsa ne yapacağımıza dair kafamızda listeler oluşturduk. Ve geceleri rüyalarımızda düşüncelerimizle hayallerimiz birbirine karıştı.

Ama ya davranışlarımızın toplum, arkadaşlar, aile, *çocuklarımız* üzerindeki etkilerini *hiç mi hiç* umursamamak? Bu durumda ne olurdu böyle? Kendimizle ne yapardık? Hayatımızdaki hiçbir şey, uyanmak ya da uyumak, bize haber vermiyor. Buna en yaklaştığımız durum, muhtemelen, öyle bir fiziksel acı çekmek ki düşünme ve hareket etme yetilerimizin geçici olarak felce uğraması anlamına gelmektedir. Ama acıda bile suçluluk vardır. Suçluluk hissinden tamamen bağımsız olmak hayal gücüne meydan okur.

Vicdan, bizim hareketlerimize kurallar koyan ve kurallara uymadığımızda bize ceza dağıtan âlim amirimizdir. Hiçbir zaman vicdan talep etmedik. O sadece orada, her zaman, deri, akciğerler veya kalp gibi. Lafın gelişi, övgü dahi alamıyoruz. Onsuz nasıl hissedeceğimizi hayal bile edemiyoruz.

Suçlu hissetmemek en az medikal bir kavram kadar da karmaşık. Kanser, anoreksiya, şizofreni, depresyon ve hatta narsizm gibi diğer "karakter bozuklukları"nın aksine sosyopatlığın ahlaki bir yönü var. Sosyopatlar, zihinsel sağlık uzmanları tarafından bile (hatta muhtemelen özellikle onlar tarafından), neredeyse her zaman aynı şekilde kötü ve şeytani olarak görülüyorlar. Bu hastaların ahlaki olarak saldırgan ve korkutucu olduğuna dair duyarlılığa literatürde sık sık rastlanıyor.

Britanya Kolombiya Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olan Robert Hare, *Psikopatlık Listesi* adlı bir envanter geliştirdi. Bu liste şimdi dünya çapında araştırmacılar ve klinisyenler tarafından tanısal bir araç olarak kullanılıyor. Konularında Hare tarafsız bir bilim insanı olarak şöyle yazar: "Herkes, uzmanlar dahil, onlar tarafından aldatılabilir, kullanılabilir, kandırılabilir ve allak bullak edilebilir. İyi bir psikopat insanın yüreğinin tellerini iyi bir konçertoyla titretebilir... Sizin en iyi savunmanız, bu yırtıcı insanların doğasını anlamaktır." 1941

yılının klasik metni *The Mask of Sanity*'nin (Akıllılık Maskesi) yazarı Hervey Cleckley, bir psikopatın şu şikâyetini yapar: "Güzellik ve çirkinliğin, yüzeysel bir mana haricinde, iyilik, kötülük, sevgi, korku ve neşenin hiçbir gerçek anlamı, onu hislendirecek hiçbir yaptırım gücü yoktur."

Şöyle bir argüman kolayca ortaya koyulabilir: "Sosyopatlık", "antisosyal kişilik bozukluğu" ve "psikopatlık" , fikirlerin değişken bir karışımını yansıtan yanlış isimlerdir ve vicdanın yokluğu psikiyatrik bir kategori olarak ilk başta bir anlam ifade etmez. Bu bakımdan, diğer bütün psikiyatrik tanıların (narsizm dahil) onlardan mustarip olan bireyler için bir miktar kişisel üzüntü veya mutsuzluk içerdiğini kaydetmek önemlidir. Sosyopatlık, ona sahip olan kişide hiçbir *gerilim*, hiçbir kişisel rahatsızlık yaratmayan bağımsız bir "hastalık". Sosyopatlar çoğu zaman kendilerinden ve hayatlarından oldukça memnundurlar ve muhtemelen bu yüzden hiçbir "etkili" tedavi yoktur. Tipik olarak, sosyopatlar sadece mahkeme yönlendirmişse veya hasta olmaktan olağanüstü bir kazanım alınacaksa terapiye girerler. Daha iyi olmak, seyrek olarak onların meselesidir. Bütün bunlar, vicdan yoksunluğunun psikiyatrik bir düzensizlik, yasal bir tespit veya bambaşka bir şey olup olmadığı sorusunu beraberinde getirir.

Yıllanmış profesyonellerin cesaretini kırma yeteneğiyle tek olan sosyopatlık kavramı, kötülük karşısında iyilik kavramlarımıza tehlikeli bir şekilde yaklaşıyor ve bu ortaklık konunun açıkça düşünülmesini zorlaştırıyor. Sorunun kaçınılmaz olan onlar-karşısında-biz doğası, insanı hayrete düşüren bilimsel, ahlaki ve politik konuları ortaya atıyor. Kısmen ahlaki bir sorun olduğu görünen bir fenomen nasıl bilimsel olarak araştırılabilir? Bizim profesyonel yardım ve desteğimizi kim almalı, "hastalar" mı yoksa onlara katlanmak zorunda olanlar mı? Psikolojik araştırma sosyopatlığın tanısına giden

yollar ürettiği için, kimi test etmeliyiz? Özgür bir toplumda herhangi bir kimse bu sebeple test edilebilir mi? Birisi açık seçik bir şekilde psikopat olarak tanımlanırsa, toplum bu bilgiyle ne yapabilir? Başka hiçbir tanı böyle politik ve profesyonel açıdan yanlış sorunlar ortaya çıkartmaz. Sosyopatlık, eşini dövmekten ve tecavüzden seri cinayete ve savaş yanlılığına uzanan ilişkisi, psikolojik hudutların bir anlamda en son ve en korkutucusudur.

Aslında, en cesaret kırıcı sorulardan çok seyrek olarak bahsedilir: Sosyopatlığın, ona sahip olan birey dışında çalıştığını kesin olarak söyleyebilir miyiz? Sosyopatlık bir düzensizlik mi, yoksa fonksiyonel mi? Paranın öteki yüzünde de hoş karşılanmayan bir belirsizlik mevcut: *Vicdan* birey için mi grup için mi çalışır, ona kim sahiptir? Veya vicdan, bir sosyopatın ima ettiği gibi, kitleler için psikolojik bir ağıl mıdır? Sesli söylesek ya da söylemesek de, bu tarz şüpheler gezegende binlerce yıldır üstü kapalı bir şekilde beliriyor. Şimdiki zamana kadar, evrensel olarak en ünlü isimler, yeterli büyüklükte bir ölçekte ahlaktan bağımsız olanlara ait oldu. Çağdaş kültürümüzde diğer insanları kötüye kullanmak neredeyse trend oldu, insafsız iş uygulamaları sınırsız zenginlik getiriyor gibi görünüyor. Kişisel seviyede, çoğumuzun hayatında ahlaksız birinin kazandığına dair örnekleri vardır ve bütünlük sahibi olmanın aptalı oynuyormuş hissi verdiği zamanlar olur.

Aldatanlar hiç başarılı olamaz mı, yoksa sona kalanın dona kaldığı doğru mudur? Utanç yoksunu azınlık dünyayı gerçekten ele geçirecek midir?

Bu tip sorular bu kitabın esas ilgi alanını oluşturuyor, vicdanlı insanları acıya ve kimisini çaresizliğe sürükleyen 11 Eylül 2001'deki felaketten hemen sonra aklıma gelen bir konu. Genelde iyimser bir insanımdır, ama o sırada insan doğasının birkaç psikologu ve öğrencisiyle, benim ve pek çok diğer ül-

kenin önümüzdeki yıllar boyu sürecek nefret dolu çatışmalar ve kinci savaşların içine düşeceğinden korktum. Birdenbire, otuz yıllık vahiysel bir şarkının bir satırı, ne zaman dinlenmeye ve uyumaya kalksam düşüncelerimi istila etti: "Şeytan, gülerek, kanatlarını yayıyor." Kafamdaki, sinik bir kahkahayla gürleyen ve enkazdan yükselen, kanatlı Şeytan bir terörist değildi, ama terörist saldırılarını tüm dünyada nefreti tutuşturmak için kullanan kötü ruhlu bir kışkırtıcıydı.

Vicdana karşı sosyopatlıkla ilgili özel konumla ilgilenir hale, normalde neşeli ve cesaretlendirici bir adam olan ama o sırada sersemlemiş ve dünyanın geri kalanına güveni sarsılmış bir meslektaşımla telefonda konuşurken geldim. İntihar düşüncesine yönelik semptomları, bariz bir şekilde ABD'deki felaketler yüzünden, gittikçe daha kötüleşen ortak bir hastamız hakkında konuşuyorduk (Bahsettiğim hasta, o zamandan bu yana epey gelişme gösterdi. Ben de burada rahatlamış bir şekilde bahsedebiliyorum). Meslektaşım, kendini parçaladığı ve hastasına verecek olağan düzeyde duygusal enerjiye sahip olmadığı için ne kadar suçlu hissettiğini anlattı. Olağanüstü ilgili ve sorumlu terapist, olayların altında ezilmiş bir halde, herkes gibi, savsak olduğunu düşünüyordu. Kendini eleştirmesinin tam ortasında durdu ve bana onun hiç de karakteristik bir özelliği olmayan yorgun bir sesle şöyle dedi: "Bilirsin, bazen merak ederim: Neden *vicdanımız* var? Bu yalnızca kaybeden takıma koyuyor sadece."

Onun sorusuyla şaşırıp kalmıştım, bilhassa da bu adamın dinç ve sağlam zihin yapısıyla alakasız sinikliği yüzünden. Bir süre sonra, sorusunu başka bir soruyla cevapladım. "Söyle bana, Bernie. Eğer seçme şansın olsaydı, demek istediğim meselede gerçekten ama gerçekten bir seçim şansın olsaydı, ki yok tabii ki, tıpkı sende olduğu gibi bir vicdanın olsun ister miydin, yoksa sosyopat olmayı ve şey . . . her şeyi yapabilmeyi mi tercih ederdin?" dedim.

Bunu biraz düşündü ve "Haklısın," dedi (işi telepatiye getirmek istememe rağmen), "vicdanım olmasını seçerdim."

"Neden?" diye ona baskı yaptım.

Uzun süreli bir duraksama oldu ve ardından uzun, bitkin bir "Şey..." Sonunda "Anlarsın ya Martha, neden olduğunu bilmiyorum. Sadece vicdanlı olmayı seçeceğimi biliyorum," dedi.

Belki ben çok istekli bir şekilde düşünüyordum ama bana öyle geldi ki bu sözünden sonra Bernie'nin sesinde ufak bir değişim oldu. Sesi daha az mağlup geliyordu. Profesyonel örgütlerimizden birisinin New York ve Washington'daki insanlara ne yapmayı planladığı hakkında konuşmaya başladık.

O konuşmadan sonra ve uzun süre, meslektaşımın "Neden vicdanımız var?" sorusu, vicdandan bağımsız olmak yerine vicdana bağımlı olmak istemesi ve bu seçimi neden yapacağını bilmemesi gerçeği kafamı kurcaladı. Bir ahlakçı veya teolog şöyle cevaplayabilirdi: "Çünkü bu doğru olan," veya "Çünkü o iyi bir insan." Ama benim psikolog arkadaşım *psikolojik* bir cevap veremedi.

Psikolojik nedenini bilmemiz gerektiğini kuvvetle hissediyorum. Özellikle şimdi, kendi kendini küresel iş dümenleriyle, terörizmle ve nefret savaşlarıyla yok etmeye hazır görünen bir dünyada, *psikolojik manada*, vicdanlı insan olmanın suçluluk veya pişmanlıktan özgür biri olmaya neden tercih edildiğini açıklamaya ihtiyacımız var. Bir dereceye kadar, bu kitap bir psikolog olarak benim "Neden vicdanımız var?" sorusuna cevabım. Sebeplere ulaşabilmek için, önce vicdanı olmayan insanları, sosyopatları –nasıl davrandıklarını, nasıl hissettiklerini– tartışıyorum. Böylece yüzde 96'lık kısmımız için can sıkıcı, acı verici ve –evet, doğru– kısıtlayıcı olabilen bir özelliğin değerini daha anlamlı bir şekilde soruşturabilirim. Ardından psikologun iç sesinin ve kendilerini bilinçle

ödüllendirilmiş bulan büyük çoğunluğun kutlaması gelir. Bu kitap, başka türlü yaşamayı hayal edemeyenlerimiz için.

Bu kitap ayrıca benim iyi insanları "yanı başlarındaki psikopat" konusunda uyarma ve onların baş etmesinde yardımcı olma amacım. Bir psikolog ve bir insan olarak, vicdansız azınlığın seçimleri ve davranışları yüzünden neredeyse yok edilmiş pek çok yaşam gördüm. Bu azınlık hem tehlikeli hem de tanımlanmaları oldukça zor. Fiziksel olarak saldırgan olmadıklarında bile –ve özellikle bize çok tanıdık ve yakın olduklarında– bireysel yaşamları parçalamakta ve insan toplumunu tümünü güvensiz hale getirmede fazlasıyla başarılılar. Hiç vicdanı olmayan bu insanların geri kalanımız üstündeki baskınlığı, roman yazarı F. Scott Fitzgerald'ın "zayıfın tiranlığı" diye bahsettiğine geniş çaplı ve korkunç bir örnek teşkil etmesi aklıma geliyor. Bütün vicdanlı insanlar bu tür insanların davranışlarının neye benzediğini bilmesi gerektiğine inanıyorum. Böylece ahlaki açıdan zayıf ve acımasız olanları tanıyabilir ve onlarla etkili şekilde baş edebilirsiniz.

Vicdan düşünüldüğünde, uçlardaki bir tür gibi görünüyoruz. Bu hayret verici karşıtlığı görmek için, insanların elleri ve dizleri üzerinde bir drenaj borusundan bir köpek yavrusunu kurtarırlarkenki, akabinde diğer insanların kadın ve çocukları katledip cesetlerini üst üste yığmasının takip ettiği haberlerin görüntülerine rastlamak için sadece televizyonumuzu açmamız yeterli. Sıradan günlük yaşamlarımızda, muhtemelen o kadar dramatik olmasa da, zıtlıklara bol bol rastlıyoruz. Sabahleyin birisi bize yere düşürdüğümüz 10 dolarımızı geri vermek için içtenlikle yolunu değiştiriyor ve öğleden sonra başka birisi önümüzü kesmek için sırıtarak yolunu değiştiriyor.

Her gün şahit olduğumuz kökten çelişkili davranışlara bakınca, insan kişiliğinin ve davranışının iki ucunu da açıkça

tartışmamız gerektiğini görüyoruz. Daha iyi bir dünya yaratabilmek için, düzenli olarak kamu yararına karşı hareket eden ve bunu duygusal bir cezalandırma olmaksızın yapan insanların doğasını anlamaya ihtiyacımız var. Ancak acımasızlığın doğasını keşfetmeye çalışarak insanların zafer kazanabileceği pek çok yol bulabiliriz ve sadece karanlık yüzü tanıyarak ışığın gerçek bir olumlamasını yapabiliriz.

Umarım, bu kitap sosyopatların yaşamlarımızdaki yıkıcı etkisini sınırlamakta kısmen de olsa bir rol oynar. Bireysel olarak, vicdanlı insanlar "yanı başlarındaki sosyopat"ı tanımlamayı öğrenebilirler ve bu bilgiyi onların tamamen kendilerine dönük amaçlarını bertaraf etmekte kullanabilirler. Son olarak, kendilerini ve sevdiklerini utanç yoksunu manevralarından koruyabilirler.

BİR

yedinci his

Erdem, zaafların yokluğu ya da ahlaki tehlikelerden kaçınma değildir;
Erdem canlı ve ayrı bir şeydir, acı ve belirli bir koku gibi.
–G. K. Chesterton

Bu sabah otuz yaşındaki avukat Joe, o olsa da olmasa da tam saat sekizde başlayacak çok önemli bir toplantıya gideceği bir gün beş dakika geç kalkıyor. Şirketteki daha çok üst düzey yöneticide, bu demek oluyor ki herkeste, iyi bir izlenim bırakması gerekli ve Joe'nun gelişmekte olan uzmanlık alanı emlak planlamayla ilgilenen zengin müşterilerle de ilk konuşmayı yapan kişi olmak istiyor. Günlerdir ajandasını hazırlıyor çünkü çok şeyin risk altında olduğunu hissediyor ve toplantının başında konferans odasında olmayı çok istiyor.

Aksilik bu ya, Joe'nun evindeki kalorifer gecenin ortasında ısı üretmeyi durduruyor. Üşüyerek ve volta atarak, boruların patlamasından korkarak, yakıt firmasından acil tamircinin gelmesini beklemek durumunda kalıyor. Adam geldiğinde Joe onu içeri alıyor, toplantıya çaresizce yetişmesi gerektiğinden, adamın oldukça dürüst olduğunu umarak onu kaloriferi tamir etmesi için evde bırakıyor. Sonunda Audi'sini son sürat kullanarak ofis yoluna koyuluyor, ama otuz beş dakikalık

yolu tamamlaması için yirmi beş dakikası var. Kuralları biraz askıya alarak zamanı kurtarmaya karar veriyor.

Joe, bilindik rotasında, dişlerini sıkarak ve yavaş sürücülere, aslında bütün sürücülere içinden küfrederek işe doğru hızla gidiyor. Bir çift kırmızı ışığı görmezden geliyor, emniyet şeridini kullanıp trafiği atlatıyor, saat 8.00'da bir şekilde ofise varabileceği ümidine çılgınca tutunuyor. Sırayla üç yeşil ışığa rastlayınca başarabileceğini düşünüyor. Sağ eliyle, orada olduğundan emin olabilmek için yolcu koltuğundaki çantasını yokluyor. Her şeye ek olarak bir de bu sabah 10.15'te kalkacak olan New York uçağına yetişmesi gerekiyor, şirket için bir iş gezisi ve toplantı bittikten sonra muhtemelen eve dönüp eşyalarını alacak vakti olmayacak. Eli çantasının yumuşak derisine değiyor, çanta orada ve içi dolu.

Tam o sırada Joe'nun aklına geliyor: Reebok'ı beslemeyi unuttu. Reebok, Joe'nun üç yaşındaki Labrador'u. Ona o ismi verdi, çünkü şirkette çok meşgul olmaya başlamasından önce coşkulu köpeğiyle erkenden sabah yürüyüşlerine çıkardı. İş egemen olduğunda ve sabah rutini değiştiğinde arka bahçeyi çitle çevirdi ve bodruma köpek kapısı taktırdı ki köpek kendi kendine eve girip çıkabilsin. Artık parkta sadece hafta sonları koşuyorlar. Egzersiz yapsın ya da yapmasın Reebok, insanların çok çeşitli yemek artıkları ve en az bir kutu büyük boy kemik çerezinin yanında, kilo kilo Science Diet (bir çeşit köpek maması, ç.n.) tüketiyor. Küçük köpeğin iştahı muazzam ve köpek hayatta sadece iki şeyden zevk alıyor gibi görünüyor, Joe'yla geçirdiği zaman ve yemeği.

Joe Reebok'u yavruyken aldı, çünkü Joe çocukken babası onun evcil hayvan almasına izin vermiyordu ve o da büyüyüp başarılı olunca kendine bir köpek, hem de iri bir tane alacağına içinden yemin etmişti. Başta Reebok Audi'den pek farklı değildi, başka bir edinim, Joe'nun bağımsızlığının ve

mal varlığını bir işaretçisi. Ama Joe daha sonra hayvanın kendisine âşık oldu. Nasıl olmasındı? Reebok Joe'ya karşılık beklemeden hayrandı ve yavruluğundan beri Joe'yu sanki evrenin merkeziymişçesine evin içinde takip ediyordu. Köpek büyüdüğünde Joe, bu yaratığın bir insan gibi ayrı ve bireysel bir kişiliğe sahip olduğunu ve ıslak kahverengi gözlerinin bir ruh taşıdığını fark etti. Joe ne zaman o gözlere baksa Reebok bej alnını kıvrılmış halı gibi kırıştırıp ona bakışıyla karşılık veriyordu. Böylece tatlı ve biçimsiz köpek, sanki Joe'nun zihnini okuyabiliyor ve onunla ilgileniyor gibi, doğal olmayan bir düşünceliliğe bürünüyordu.

Bazen bugünkü gibi bir iş gezisi olduğunda, Joe bir buçuk gün, hatta biraz daha uzun süre evde görünmüyor ve her döndüğünde Reebok onu kapıda sevincinden zıplayarak ve hemen affederek karşılıyor. Bu gezilerden birine çıkmadan önce Joe, Reebok'ın onun yokluğunda tüketmesi için, ki Reebok bunu çok kolay yapıyor, mama kaplarına yemek ve su dolduruyor. Ama bu sefer kalorifer sorunu ve 8.00'daki toplantı paniği yüzünden Joe bunu yapmayı unutmuştu. Köpeğin hiç yemeği ve muhtemelen hiç suyu yok. Joe da geziden yarın akşamdan evvel dönmeyecek.

Belki de birisini yardım etmesi için aramalıyım, dedi Joe umutsuzca. Ama hayır. Halihazırda birkaç kız arkadaşı var ve bu yüzden hiç kimsede evinin anahtarı yok.

Durumun imkânsızlığı onun üstüne çökmeye başlıyor ve direksiyona daha sıkı tutunmaya başlıyor. Bu toplantıyı kesinlikle yapmalı ve eğer böyle devam ederse yetişebilecek. Ama ya Reebok? Bir buçuk günde açlıktan ölmezdi, Joe biliyor, ama mutsuz olacaktı ve su... Bir hayvan susuz ne kadar dayanabilirdi? Joe'nun hiçbir fikri yok. Tam bir trafik canavarı gibi arabasını hızla sürerken seçeneklerini düşünmeye çalışıyor. Bütün mevcut seçenekler acelede birbirine karışıyor.

8.00'daki toplantısına katılabilir, sonra eve gidip köpeği besleyebilir, ama bu onun 10.15'teki uçuşunu kaçırmasına neden olabilir ve iş gezisi toplantıdan da önemli. Toplantıya gidebilir ve yarısında çıkabilir. Hayır, bunu hakaret olarak algılayabilirler. Daha geç bir uçuşla gidebilir ama o zaman da New York'taki randevusu için çok geç kalır, hatta tamamen kaçırabilir ve bu da onun işine mal olabilir. Köpeği yarına kadar görmezden gelebilir. Şimdi geri dönebilir ve şirketteki 8.00 toplantısını kaçırarak köpekle ilgilenebilir ve 10.15 uçuşu için havaalanına yetişebilir.

Acı içindeki bir adam gibi Joe sesli sesli inliyor ve koltuğunda düşünüyor. İşe birkaç bina kala İNŞAAT ALANI yazan bir yere arabasını park ediyor ve cep telefonundan ofisi arayarak sekretere sabahki toplantıya katılamayacağını haber veriyor. Arabasını geri çeviriyor ve Reebok'ı beslemek için eve dönüyor.

Vicdan Nedir?

Şaşırtıcı bir şekilde, belli bir bakış açısından, Joe dediğimiz insan, bazı zengin müşterilerin bulunacağı toplantıya, günlerini plan yapmak için harcadığı ve kişisel ilgisinin oldukça bağlı olduğu bir etkinliğe katılmaktan vazgeçiyor. Başlangıçta toplantıya zamanında yetişebilmek için elinden gelen her şeyi yapıyor, hatta evindeki bütün her şeyi tanımadığı bir tamirciye bırakmayı, arabada kendi fiziksel güvenliğini riske atmayı bile göze alıyor. Ve son anda geri dönüyor ve köpeğini, onu unuttuğu için Joe'yu çok da ayıplamayacak olan art niyetsiz ve sessiz yaratığı beslemek için eve gidiyor. Joe hiç kimsenin (belki sadece tamircinin haricinde) şahit olmayacağı bir hareket, ona bir kuruş bile kazandırmayacak olan bir seçim uğruna yüksek riskli arzusunu feda edebiliyor. Genç ve hırslı bir avukatın bunu yapmasına neden olan nedir?

Birçok okuyucu Joe arabasını geri çevirdiğinde gülümseyecektir. Onun köpeğini beslemek için geri dönmesine seviniyoruz. Ama neden seviniyoruz? Joe *vicdan* dışı mı hareket ediyor? Birisinin davranışını onaylayan, "*Vicdanı* onu durdurdu?" gibi bir laf ettiğimizde, bunu mu demek istiyoruz?

"Vicdan" dediğimiz bu görünmez, kaçınılmaz, sinir bozucu bir şekilde değişmez parçamız nedir?

Joe ve Reebok'a ait basit skeçle ilgili de olsa soru çok karmaşık, çünkü şaşırtıcı şekilde Joe'ya –veya herhangi birimize– görünüşte kendini feda ettiren bir seçim yapmasına neden olabilecek vicdan dışında, birlikte ya da tek başına pek çok dürtü var. Mesela Joe muhtemelen New York gezisinden dönünce mutfak zemininde susuzluktan can vermiş bir köpek bulmayı içine sindiremiyor. Bir köpeğin susuz ne kadar yaşayabileceğini bilmediği için risk almaya çekiniyor, ama korkunç senaryodan hoşnutsuzluğu tam olarak vicdan değil. Bu, daha ziyade tepki veya korku gibi bir şey.

Belki de Joe, komşular Reebok'ın açlık içinde ulumasını duyduğunda, daha kötüsü Joe bir iş gezisindeyken köpeğin yalnız ve kapana kısılmış bir halde öldüğünü öğrenirlerse diye geri döndü. Kendini arkadaşlarına ve tanıdıklarına nasıl açıklayabilirdi? Bu endişe de gerçekte Joe'nun vicdanı değil, ama ciddi bir utanç ve sosyal bir dışlanmanın öngörüsü. Eğer Joe'nun köpeği beslemek için eve gitme nedeni buysa, davranışlarının tamamen gizli kalacağından emin olsaydı ne yapacağı yerine, başkalarının onun hakkında ne düşüneceği korkusuna dayanarak kararını veren ilk insan o değil. Başka insanların fikirleri bizi hizada tutar, hem de başka her şeyden kesinlikle daha iyi bir şekilde.

Belki de bu, Joe'nun kendini nasıl gördüğüyle ilgili bir meseledir. Muhtemelen Joe, kendini, kendi akıl gözüyle, hayvanlara acı çektiren alçak bir adam olarak görmek istemiyor-

dur ve onun kendisindeki saygın adam imajı o kadar önemlidir ki başka bir alternatifi olmadığında bu imajı korumak için önemli bir toplantıdan vazgeçecektir. Bu, Joe'nun davranışı için makul bir açıklama. Kendi imajını korumak biraz kötü şöhretin bir güdülenmesidir. Edebiyatta ve sık olarak insanın tarihteki davranışlarında, birisinin kendine olan saygısını korumaya adamasından "onur" diye bahsedilir. "Onur" için yaşamlar feda edilir, savaşlar yapılır. Eski zamanlardan süregelen bir durumdur bu. Modern psikoloji alanında, kendimizi nasıl gördüğümüz, daha yeni bir terim olan "özsaygı", başka deyişle hakkında diğer bütün konulardan daha fazla psikoloji kitabının yazıldığı bir mevzuyla ifade ediliyor.

Belki Joe bugün birkaç kariyer hususundan vazgeçmeye, yarın aynaya baktığında kendini iyi hissedebilmek için, kendi gözünde "onurlu" kalabilmek için istekli. Bu övgüye değer ve çok insani ama vicdani değil.

Meselenin ilgi çekici gerçeği, vicdani gibi görünen yaptığımız şeyler aslında çok başka bir şey tarafından güdüleniyor—korku, sosyal baskı, gurur, hatta basit bir alışkanlık. Joe söz konusu olduğunda, bir kısım okuyucu vicdan dışında bir açıklamayı tercih edecek, çünkü Joe'nun davranışları zaten sorgulanabilir halde. Köpeğini rutin olarak bazı zamanlar saatlerce, bazen iki güne yakın bir süre boyunca yalnız bırakıyor. O sabah toplantısını atlatmasına ve köpeğini beslemek için eve dönmesine rağmen, 10.15 uçuşunu yapmaya hâlâ niyeti var ve ertesi akşama kadar evde olmayacak. Reebok'ın birlikte olacak kimsesi kalmayacak ve arka bahçedeki çitler dışında gidecek hiçbir yeri olmayacak. Köpeği böyle bir durumda bırakmak hiç hoş değil. Bu durum, en iyi ihtimalle Joe'nun hayvanın sosyal ihtiyaçları hakkındaki empati eksikliğini yansıtıyor.

Ama hâlâ söylenmesi gereken bir gerçek varsa o da iyi olmak için ille de vicdanlı olmak gerekmediğidir. Kısa aralıklarla bir sosyopat da kendi çıkarları için azizvari iyilikle hareket edebilir. Vicdan sahibi insanlar, kendilerine rağmen, bilgisizlikten veya Joe'nun durumunda olduğu gibi yetersiz empatiden veya alelade psikolojik bir inkârdan dolayı çoğu kez nezaketsizdirler.

İyi davranış, tedbirli eylem, başkalarının bize ne tepki vereceğine dair düşünceler, kendimize olan saygımızdan dolayı onurlu bir tutum—vicdan gibi, bunların hepsinin dünyaya çoğu zaman olumlu etkisi var. Herhangi birisi veya hepsi köpeğin ara sıra beslenmesini sağlayabilir, ama hiçbirisi bireyin vicdanı olarak nitelendirilemez. Çünkü vicdan bir davranış, yaptığımız, düşündüğümüz veya kafa yorduğumuz bir şey değildir. Vicdan bizim *hissettiğimiz* bir şeydir. Başka bir deyişle, vicdan ne davranışsal ne de bilişseldir. Vicdan, esas olarak "duygulanım", daha iyi bilinen tabirle *duyguların* alanında var olur.

Bu ayrımı açığa kavuşturmak için tekrar Joe'ya dönelim. Köpeğine her zaman iyi davranmıyor, ama vicdanı var mı? Hangi kanıt, diyelim ki bir psikologun, Joe toplantısını kaçırdığında ve Reebok'ı kurtarmak için eve döndüğünde, başkalarının onun hakkında ne düşündüğünden, kendi imajını korumak için veya belki de safkan bir Labrador yavrusuna verilecek bin iki yüz doların kalça çıkığı ve kalp rahatsızlığına karşı bir garanti olmasıyla ilgili ekonomik bir hesaptan değil de vicdanından dolayı hareket ettiğine karar vermesine neden olur?

Bir psikolog olarak, en çok öykünün şu ana kadar bahsetmediğim bir özelliğinden etkilendim—Joe'nun Reebok için sevgi beslediği gerçeği. Köpeğine *duygusal açıdan bağlı.* Reebok evin içinde Joe'yu takip ediyor, Joe da bundan hoşla-

nıyor. Joe, Reebok'ın gözlerinin içine bakıyor. Reebok, Joe'yu kıymet bilmeyen bir sahipten onun için yanıp tutuşan bir sahip haline getirdi. Bu bağlılıktan dolayı, Joe'nun sabah planından vazgeçip köpeğiyle ilgilenmek için eve döndüğünde, muhtemelen vicdanı doğrultusunda hareket ettiğine inanıyorum. Eğer Joe'ya doğruluk serumu verseydik ve ona arabayı geri döndürdüğü sırada içinde neler olduğunu sorsaydık ve "Reebok'ın o kadar süre boyunca orada aç ve susuz kalmasına dayanamazdım," gibi bir şey söyleseydi, o zaman Joe'nun bu durumda vicdanıyla hareket ettiğinden kesinlikle ikna olurdum.

Joe hakkındaki değerlendirmelerimi vicdan psikolojisinde temellendiriyorum. Psikolojik açıdan vicdan, canlı bir yaratığa (her zaman bir insan olması gerekmez), bir grup insana, hatta bazı durumlarda bir bütün olarak tüm insanlığa olan duygusal bağlılıktan kaynaklanan bir zorunluluk hissidir. Birine veya bir şeye duygusal bir bağ olmadan vicdan var olamaz ve bu yolla vicdan, adına "sevgi" dediğimiz geniş yelpazede bir dizi duyguyla birliktedir. Bu birliktelik, gerçek vicdana, ona gerçekten sahip olanların üzerindeki direncini ve hayrette bırakan otoritesini, ayrıca muhtemelen karışık ve sinir bozucu özelliğini de verir.

Vicdan bizi, sabah 8.00'daki bir toplantıyı kaçırmaktan bir insanın ülkesinin aşkı için işkenceye ses çıkartmamasına kadar, görünüşte akıldışı ve hatta kendimizi mahvettirecek, abesten kahramancaya, kararlar vermeye sevk eder. O bizi bu yola sürebilir, çünkü onun itme gücü diğer hiçbir duygulanımımıza benzemez. Vicdani bir hareketi görmek veya duymak, bir köpeği beslemek gibi sıradan bile olsa, bizi mutlu eder, çünkü vicdana bağlı seçim bizi bağlayan tatlı bağları bize hatırlatır. Vicdan hakkında bir öykü, yaşayan canlılarla bağlılığın öyküsüdür ve bilinçaltımızda öykünün gerçek doğasına

gülümsüyoruz. Vicdanıyla mücadele ettiği sırada Joe'nun hislerinin ne kadar eziyet edici olduğunu anlıyoruz ve Joe'yla Reebok'a gülümsüyoruz—çünkü sevenlere hep gülümseriz.

Vicdanın Tarihçesi

Herkesin vicdanı, yani başkalarına olan bağlılığımızdan kaynaklanan bu müdahil zorunluluk hissi yoktur. Bazı insanlar, başkalarını yüzüstü bırakmaktan, incitmekten, aşağılamaktan ve hatta öldürmekten sonuçlanan derin endişeler yaşamazlar. Eğer ilk beş duyumuz fiziksel olanlarsa –görme, duyma, dokunma, koklama, tatma– ve "altıncı his" de sezgimize verdiğimiz isimse vicdan nihayet yedinci olarak numaralandırılabilir. Türümüzün evriminde daha geç gelişti ve hâlâ evrensel olmaktan çok uzak.

Meseleleri daha bulanık hale getirmek için, yaşamımızın gündelik akışında, genelde vicdan sahibi olanlar ve olamayanlar arasındaki farkı söyleyemeyiz. Hırslı genç bir avukat varsayımsal olarak yedinci hisse sahip olabilir mi? Evet, varsayımsal olarak. Yedi bebeği olan bir anne yedinci hisse sahip olabilir mi? Tabii ki olabilir. Bir rahip, bütün bir topluluğun ruhsal refahıyla doluyken, vicdana bağlı olabilir mi? Öyle olduğunu umalım. Peki, koca bir ülke dolusu insanın güçlü politik lideri vicdan sahibi olabilir mi? Kesinlikle.

Ya da tam tersi: Bu insanlardan herhangi birisi bütünüyle vicdansız olabilir mi? Cevap bir kere daha, sinir bozucu bir şekilde, evet.

"Kötü"nün anonimliği ve herhangi bir toplumsal role, ırksal gruba veya psikolojik tipe kendini eksiksiz bir biçimde bağlamayı reddetmesi, teologlara ve yakın zamanlarda bilim insanlarına rahatsızlık vermiştir. İnsan tarihi boyunca, "iyi" ve "kötü"yü tespit etmeyi ve aramızdakilerden ikinci-

si tarafından ele geçirilmiş gibi görünenlere açıklama getirebilmek için bir yol bulmayı denedik. Dördüncü yüzyılda, bir Hıristiyan âlimi olan Aziz Jerome, doğuştan Tanrı tarafından verilen, iyi ve kötü arasındaki farkı hissetme yeteneği için Yunancadaki *synderesis* kelimesini kullandı. Ezekiel'in (Eski Ahit'te bir din adamı ve peygamber, ç.n.) dört canlı yaratığın "parlaklıkla çevrelenmiş, dördüncüde sürekli ateş yakan" bir bulutun içinden birden çıkıvermeleri hakkında İncil'de geçen öyküyü yorumladı. Her yaratık insan vücuduna sahipti, ama her birinin dört farklı yüzü vardı. Öndekinin suratı bir insanındı, sağdakinin yüzü bir aslanındı, soldakinin yüzü bir öküzündü, arkadakinin yüzü de bir kartalındı. Jerome'nin yaptığı Ezekiel'in gördüğü rüyanın yorumunda, insan yüzü insanın akli kısmını, aslan duyguları temsil ediyordu, öküz arzuları sembolize ediyordu, azametli kartal da "Kabil'in yüreğinde bile bastırılmamış olan vicdan kıvılcımını . . . kötü Arzu veya dizginsiz Ruh bizim üstemizden geldiğinde günahkârlığımızı hissettirecek... Ve bazı insanlarda bu vicdanın devrilmiş ve yerinden edilmiş olduğunu görüyoruz; onlar günahları için suçluluk veya utanç duymuyorlar."

Jerome'nin meşhur çağdaşı Hippo'lu Augustine (Aziz Augustine olarak bilinen filozof ve tanrıbilimci, ç.n.) Jerome'yle vicdanın doğası konusunda hemfikirdi. Augustine takipçilerini "insanlar ahlaki kuralları, bütün kanunların kendisinden kopyalandığı Doğruluk denen ışık kitabında yazılmış görüyorlar," şeklinde ikna etti.

Ama göze çarpan bir sorun varlığını sürdürüyordu. Doğruluk –iyinin ve kötünün eksiksiz bilgisi– Tanrı tarafından bütün insanlara verildiğine göre, neden bütün insanlar iyi değil? Neden bazı insanlarda "bu vicdanın devrilmiş ve yerinden edilmiş olduğunu" görüyoruz? Bu sorun, yüzyıllarca vicdan hakkındaki teolojik tartışmanın merkezinde yer aldı.

Çıbanbaşına rağmen, alternatif önerinin –sadece bazı insanların vicdan sahibi olduğu teklifinin– yapılması imkânsızdı, çünkü Doğruluğu Onun birkaç hizmetkârından saklayarak, dünyadaki kötülüğü Tanrının Kendisi yaratmış ve görünür bir rastgelelikle, insanlığın her türü ve teşebbüsü arasında onu dağıtmış olması anlamına gelirdi.

Vicdan hakkındaki teolojik ikilemde sonuca varılması, on üçüncü yüzyılda Thomas Aquinas'ın (Akinolu Thomas, ünlü bir Hıristiyan filozofu, ç.n.), Aziz Jerome'nin doğrunun ve yanlışın yanılmaz Tanrı vergisi bilgisi *synderesis*'le davranışla ilgili kararlara ulaşmaya çabalarken hata yapmaya açık olan insan aklından oluşan *conscientia* arasındaki dolaylı ayrımı yapmasıyla oldu. Hangi eylemleri gerçekleştireceğine dair seçimini yapan Akıl, Tanrı tarafından mükemmel bilgiyle donatıldı, ama Aklın kendisi oldukça zayıf. Bu sistemde, yanlış kararlar ve davranışlar için vicdan yoksunluğunun değil, insanın yanılabilir karar verme sürecinin suçlanması gerekir. Yanlış yapmak, basitçe hata yapmaktır. Bunun aksine, Aquinas'a göre, "Synderesis hata yapamaz; fiziksel evreni yöneten kanunlar gibi, çeşitlilik göstermeyen ilkeler sağlar."

Bu görüşü bizim çağdaş örneğimize eklersek—Joe, köpeğinin yemeğinin ve suyunun olmadığını hatırladığında, Tanrı vergisi, doğuştan gelen *synderesis* (vicdan) hemen onu, eve dönüp köpekle ilgilenmenin en doğru hareket olduğuna dair bilgilendiriyor. Nasıl davranmak gerektiğine dair zihinsel münazara *conscientia*, o zaman Doğruluğu düşünmeye alıyor. Joe arabasını hemen geri çevirmiyor, ama onun yerine insan aklının doğal zayıflığıyla birkaç dakikasını müzakere ederek geçiriyor. Joe'nun en sonunda doğru kararı vermesi, Aquinas'ın tasarısına göre, Joe'nun ahlaki erdemleri, Akılla güçlendirilerek doğru yönde geliştiği anlamına geliyor. Eğer Joe köpeği aç ve susuz bırakmaya karar verseydi, o zaman

Akıl ahlaki erdemleri, teolojik açıdan, Cehenneme yönlendiriyor olacaktı.

Ayrıntıları açıklığa kavuşturalım. Eski kilise babalarına (İlk beş yüz yılında Hıristiyan Kilisesini etkileyen teologlar ve yazarlar, ç.n.) göre, (1) ahlak kuralları mutlak; (2) bütün insanlar mutlak Doğruluğu doğuştan biliyor ve (3) kötü davranış, *synderesis* yani vicdan yokluğunun değil, hatalı düşünmenin bir sonucu; hepimiz vicdan sahibi olduğumuza göre, eğer insan Aklı mükemmel olsaydı, hiçbir kötü davranış olmazdı. Aslında vicdan hakkındaki bu üç inanç, modern tarihin hemen hemen sonuna kadar dünyanın büyük bölümü tarafından tutulmuştur. Onların, bizim kendimiz ve başka insanlar hakkındaki düşünme şeklimiz üzerindeki etkisi paha biçilemez. Özellikle üçüncü inancın salıverilmesi çok zor. Aquinas'ın sinderesis bildirisini yapmasından neredeyse bin yıl sonra, birisi sürekli bizim vicdansız diye nitelendirdiğimiz bir şekilde davrandığında, "zayıf Akıl" paradigmasının güncelleştirilmiş bir versiyonuna başvuruyoruz. Suçlunun muhtaç, zihninin rahatsız olduğunu veya geçmişinde yaşadığı bir şeyin ona bunu yaptırdığını tahmin ediyoruz. Tanrının ya da doğanın ona vicdan sağlamakta başarısız olduğunu doğrudan açıklamaya karşı oldukça isteksiz davranıyoruz.

Yüzlerce yıl boyunca, vicdan hakkındaki tartışmalar, insan aklı ve tanrısal olarak verilen ahlaki bilgi merkezinde yoğunlaştı. Sonuç olarak konuya birkaç tartışma daha eklendi. Son dönemlerde olanlar *orantıcılık* (teolojik veya sonuca bağlı teorilerle ahlak bilimi teorileri arasında etik bir teori, ç.n.) üzerine, yani içinde Aklın bize "iyi" olan başka bir şey meydana getirebilmek için –mesela "adil bir savaş"– "kötü" bir şey yaptırdığı ilahi bir gözetleme deliği.

Ama yirminci yüzyılın başlangıcında, Avrupa ve ABD'de fizikçi / bilim insanı (ve ateist) Sigmund Freud'un teorilerinin

geniş kitlelerce kabul görmesine bağlı olarak, vicdanın kendisi temel bir değişikliğe uğradı. Freud, gelişimlerinin normal seyrinde, küçük çocukların zihninin *süperego* denilen, zamanla esas dışsal otoritenin –Tanrı değil, kişinin kendi anne babası– yerine geçecek bir otorite sembolü edindiğini öne sürdü. Süperegonun "keşfiyle" birlikte, Freud vicdanı Tanrının ellerinden alabilmek için güreşti ve insanların tedirgin pençeleri arasına bıraktı. Vicdan için bu adres değişikliği, yüzyıllık dünya görüşümüzde göz korkutucu değişimler gerektirdi. Birden ahlaki rehberlerimiz çamurdan ayaklar haline geldi ve mutlak Doğruluk kültürel göreliliğin belirsizliklerine teslim oldu.

Freud'un zihnin yeni yapısal modeli bir insan parçası, bir aslan parçası, bir öküz parçası ve bir kartal parçası içermedi. Onun yerine, üç parçalı görüşü süperego, ego ve id'den oluşuyordu. İd, biyolojik ihtiyaçlarımızın yanında, birlikte doğduğumuz tüm cinsel ve düşünce içermeyen saldırgan içgüdülerden meydana geliyordu. Böylece id, medenileşmiş toplumun istekleriyle hep bir çatışma içindeydi. Bunun aksine ego, zihnin farkında olan kısmı, akılsaldı. Mantıklı olarak düşünebiliyor, planlar yapabiliyor, hatırlayabiliyordu ve ego bu şekillerde donanımlı olduğu için toplumla doğrudan iletişime geçebiliyor ve değişen seviyelerde daha ilkel id için işleri halledebiliyordu. Çocuk ailenin veya toplumun dışsal kurallarıyla birleşince, egodan süperego ortaya çıktı. Süperego sonunda gelişmekteki zihinde, çocuğun davranışlarıyla düşüncelerini tek taraflı olarak yargılayan ve yöneten serbest bir güç haline geldi. Etrafta hiç kimse yokken bile "Hayır," diyen, emredici, suçluluk duygusu aşılayan bir iç ses haline geldi.

Süperego kavramı bize genel bir anlam ifade ediyor. Çocukların çoğu zaman anne babalarının kurallarını içselleştirip uyguladıklarını görürüz (Anne, kaşlarını çatarak dört yaşın-

daki kızına "Arabada bağırmak yok," diyor. Birkaç dakika sonra aynı dört yaşındaki çocuk, amirane bir şekilde iki yaşındaki kız kardeşine yönelerek onu "Arabada bağırmak yok!" diye azarlıyor). Çoğumuz, yetişkinler olarak, kendi süperegomuzu duymuşuzdur. Bize "Salak! Bunu neden yaptın?", "Raporunu bu akşam bitiremezsen çok üzüleceksin," veya "Kolesterolünü ölçtürmelisin," diyen sestir o. Joe ve Reebok'ın öyküsünde, Joe'nun toplantıyı kaçırmaya dair verdiği karar süperego tarafından yapılmış olabilirdi. Örnekleme amacıyla, Joe'nun evcil hayvan almasını istemeyen babası ona dört yaşındayken "Hayır küçük Joey, köpek alamayız. Köpek büyük bir sorumluluk. Köpeğin olduğunda, her zaman yaptığın işi bölüp onunla ilgilenmen gerekir," dediğini düşünelim. Joe'nun arabasını geri çevirmeye dair verdiği yetişkin karar, bu hükmü gerçekleştirmekte ısrar eden süperegosu tarafından pek âlâ yönlendirilmiş olabilir.

Daha karmaşık bir tutumla Freud, Joe'nun bütün sabahını, bilinçaltında tabii, yeniden ayarlamasına, böylece babasının kuralının "kanıtlanmasına" ve Joe'nun evcil hayvan aldığı için "cezalandırılmasına" neden olanın süperegosu olup olmadığını merak edebilirdi. Freudyen teoride, süperego sadece bir ses değil; bir operatör, kurnaz ve karmaşık bir idareci, bir kanıtlayıcı. Soruşturma açar, yargılar, cezalar uygular ve bütün bunları bilinçli farkındalığımızın oldukça dışında yapar. Süperego bir yandan insanın toplumla anlaşmasına en iyi şekilde yardım ederken, diğer yandan kişiliğin en baskıcı ve belki de en yıkıcı parçası olabilir. Psikanalistlere göre, insanın kafasını yumruklayan çok katı bir süperego, hayat boyu süren bir depresyon yaratabilir ve hatta zavallı kurbanını intihara sürükleyebilir.

Böylece Freud, vicdanın bazı insanlarda tamire ihtiyacı olabileceğine ve psikanalizle kişinin onu muhtemelen tamir edebileceğine dair somut bir açıklama getirmiş oldu.

Ek olarak –hâlâ şok edici– Freud ve onun takipçileri süperegonun en son kuruluş aşamasını Oedipus kompleksine bağladılar. Oedipus kompleksi, kızlarda görüldüğü şekliyle Elektra kompleksi, küçük çocuk üç ila beş yaşları arasında karşı cinsten olan ebeveynine asla sahip olamayacağını fark etmeye başladığında oluşuyor. Basit bir deyişle, erkekler anneleriyle, kızlar da babalarıyla evlenemeyeceklerini kabul etmeliler. Oedipal mücadeleler, rekabetin getirdiği duygular, korku aynı cinsteki ebeveyne dargınlık o kadar güçlü ve aile ilişkileri için o kadar tehlikeli ki Freud'a göre, bunlar iyice "bastırılmalı" veya farkındalıktan uzak tutulmalı. Bu "bastırılma" genç süperegonun esaslı bir şekilde güçlendirilmesiyle mümkün olabilir. Bu noktadan itibaren, eğer karşı cinsten bir ebeveyne yönelik herhangi bir cinsel istek veya aynı cinsten ebeveyne karşı herhangi bir rekabet duygusu ortaya çıkarsa, yeni canlandırılan süperegonun korkunç ve acımasız silahı, yani ani ve dayanılmaz bir suçlulukla bu hissiyatın hakkından gelinir. Bu yolla süperego çocuğun zihninin içindeki özerkliğini ve taçlandırılmış avantajını kazanır. O, bizim bir grubun parçası olarak kalabilmemiz ihtiyacımıza hizmet etmek için atanmış sert bir amirdir.

Bu teori hakkında başkası ne düşünürse düşünsün, bizim ahlak hissimizin herkese uyan tek bir gizli kod değil dinamik ve temel aile ve toplumsal bağlarla karışık olduğunu anlaması açısından Freud'un hakkı yenmemeli. Süperego hakkındaki yazılarıyla Freud, uyanmakta olan bilimsel dünyaya, bizim kanun ve düzen için duyduğumuz olağan saygının bize sadece dışarıdan uygulanmadığını bildirmiştir. Başlıca ailelerimiz ve geri kalan insan topluluğu tarafından korunmamız ve kucaklanmamız için bebeklikte ve çocuklukta başlayan içsel bir ihtiyaçtan dolayı, kurallara uyarız, erdemlere saygı gösteririz.

Vicdana Karşı Süperego

Süperegonun içruhsal bir plancı veya Freud'un kelimelerini kullanmak gerekirse, "Oedipus kompleksinin varisi" olduğuna inanılsın ya da inanılmasın, süperegonun kendisi zengin ve yararlı bir kavram olarak kabul edilmeli. Belirli çocukluk ilişkileri yoluyla kazanılan, eksikliklerimize mana bulan ve kural ihlallerimize sövüp sayan bir içses olarak, süperego birçok insanın çabucak tanıyacağı öznel deneyimlerimizin bir özelliğidir. "Bunu yapma." "Öyle hissetmemelisin." "Dikkatli ol, kendini inciteceksin." "Kız kardeşine iyi davran." "Çıkardığın karışıklığı düzelt." "Bu pek akıllıca değildi, öyle değil mi?" "Bununla baş etmek zorundasın." "Zamanını boşa harcamayı bırak." Süperego, günlük yaşamımızda zihnimizin içinde yakınıp durur ve bazı insanların süperegoları diğerlerininkinden daha aşağılayıcıdır.

Yine de süperego vicdanla aynı şey değildir. Öznel olarak vicdan gibi hissedilebilir ve belki vicdanın ufak bir parçası olabilir, ama süperegonun kendisi vicdan değildir. Bu, Freud süperegoyu kavramsallaştırırken, bir anlamda kurunun yanında yaşı da yaktığı içindir. Ahlaki mutlakıyeti psikolojik düşünceden çıkarırken, bir şeyleri göz önünde bulundurmadı. Freud sevgiyi ve onunla ilişkili hiçbir duyguyu hesaba katmadı. Sık sık çocukların ebeveynlerinden korkmalarının yanı sıra onları sevdiklerinden bahsetse de, yazdığı süperego tamamen korku temelliydi. Görüşünde, çocukluğumuzda ebeveynlerimizin sert eleştirilerinden ve daha sonra süperegonun itham eden sesinden korktuğumuzu belirtir. Ve korku her şeydir. Freudyen süperegoda sevginin, şefkatin, hassasiyetin veya diğer herhangi olumlu bir duygunun vicdanı oluşturan etkilerine yer yoktur.

Vicdan, Joe ve Reebok'ta gördüğümüz üzere, bizim başkalarına olan –duygusal bağlanımlarımızın bütün yönleri–

en başta sevgi, şefkat ve hassasiyet dahil, duygusal bağlanımlarımıza dayalı müdaheleci zorunluluk duygusudur. Aslında yedinci his, ona sahip olanlarda, esas olarak sevgi ve şefkat temellidir. Yüzyıllar boyu Tanrı yönelimli bir inanç olan *synderesis*'ten cezalandırıcı ebeveynsel süperegoya, vicdanın derin ve etkili bir biçimde birbirimizi umursamayla alakalı bir anlayışa ilerledik. Bu ikinci ilerleme –kafadaki yargıçtan kalbin buyruğuna– insan doğası hakkında daha az siniklik, bize grup olarak daha fazla umut, daha çok kişisel sorumluluk ve zaman zaman daha çok kişisel acı içeriyor.

Örnek olarak, birtakım imkânsız derecede garip şartlar altında, bir gece bütün hislerinizi bir kenara bırakıyorsunuz, özellikle en sevdiğiniz komşularınızdan birinin evine gizlice giriyorsunuz ve hiçbir belirli neden olmadan kedisini öldürüyorsunuz. Gündoğumundan önce hislerinizi geri alıyorsunuz ve ne yaptığınızı fark ediyorsunuz. Ne hissedersiniz? Suçluluk tepkinizin doğası nedir? Otuma odanızın perdesinin arkasından gizlice komşunuzun adımını atıp kediyi keşfetmesini izliyorsunuz. Dizlerinin üzerine çöküyor. Hayatta olmayan kedisini kucağına alıyor. Uzunca bir süre için için ağlıyor.

Size olan ilk şey nedir? İçinizden bir ses "Onu öldürmemeliydin! Bunun için hapse gireceksin!" mi diyor kendinize sonuçları hatırlatarak? Yoksa bunun yerine bir havanı öldürdüğünüz ve komşunuzu kederle ağlattığınız için kendinizden nefret mi edersiniz? Istırap içindeki koşunuzu izlediğiniz ilk dakikalarda içinizden hangi tepki geliyor? Bu çok şey anlatan bir sorudur. Cevap büyük ihtimalle hangi eylemi yapacağınızın gidişatını ve de sadece süperegonuzun tiz sesinden mi, hakiki vicdandan mı etkilendiğinizi belirleyecek.

Aynı türden bir soru eski dostumuz Joe'ya da uygulanabilir. Babasının köpekler hakkında o çocukken aklına soktuğu fikirler nedeniyle yaşadığı bilinçdışı korku yüzünden mi, yok-

sa Reebok'ın başına gelecek belayı düşündüğünde kendisini kötü hissettiği için mi toplantısını feda etmeye karar veriyor? Onun seçimini ne yönlendiriyor? Safi süperego mu, yoksa tamamen kurulu vicdan mı? Eğer vicdansa o zaman Joe'nun işteki tarihi belli bir toplantıya katılmaması ironik bir şekilde vicdanın her zaman kuralları dinlemediği gerçeğine ufak bir örnek teşkil eder. İnsanları (ve bazen hayvanları), davranış kodları ve kurumsal beklentilerin üzerine yerleştiriyor. Güçlü duygularla çevrelenmiş vicdan, bizi bir arada tutan bir tutkal ve adil olduğundan daha ziyade yapışkan. İnsancıl idealleri kanunlardan daha fazla besliyor ve eğer iteklenirse vicdan hapse bile girebilir. Süperego bunu hiçbir zaman yapmaz.

Katı bir süperego "Yaramazlık yapıyorsun," veya "Uygunsuz davranıyorsun," diyerek bizi azarlar. Güçlü bir vicdan "Onunla (veya onlarla) ne olursa olsun ilgilenmelisin," diye ısrar eder.

Korku temelli süper ego bizi suçlayarak ve ellerini ovuşturarak karanlık perdesinin arkasında durur. Vicdan bizi ileri doğru diğer insanların olduğu yöne, hem ufak hem de büyük bilinçli eyleme doğru sevk eder. Bağlılık temelli vicdan genç annenin favori ojesini değil de küçük bir kavanoz mamayı almasına neden olur. Vicdan yakınlığın ayrıcalıklarını korur, arkadaşların birbirlerini sırlarını saklamasını sağlar, kızgın eşin karşılık vermesini önler. Yorgun doktoru onu sabahın üçünde arayan korkmuş hastasıyla konuşmaya ikna eder. Yaşamlar tehlikede olduğunda kurumlara karşı ıslık ötürür. Bir savaşı protesto etmek için sokağa çıkartır. Eşsiz ahlaki cesaretle birleştiğinde Rahibe Theresa, Mahatma Gandhi, Nelson Mandela, Aung San Suu Kyi olur.

Küçük ve geniş şekillerde, vicdan dünyayı değiştirir. Duygusal birleşiklikten köklenirken, barışı savunur, nefrete karşı çıkar ve çocukları kurtarır. Evlilikleri bir arada tutar, nehirleri

temizler, köpekleri besler ve kibar cevaplar verir. Bireysel yaşamları daha iyi hale getirir ve insanlık onurunu bir uçtan diğer uca yükseltir. Gerçek ve zorlayıcıdır, komşumuz perişan olduğunda içimizin çekilmesine neden olur.

Sorun, ileride göreceğimiz üzere, bunun herkeste olmadığıdır. Gerçekte bütün insanların yüzde 4'ü buna sahip değildir. Şimdi öyle bir insanı –vicdanı olmayan birisini– tartışmaya ve bize nasıl göründüğüne geçelim.

İKİ

buz insanlar: sosyopatlar

Vicdan ruhumuzun penceresidir, kötülükse perdesi.
–Doug Horton

Skip büyürken anne babasının, her yazın bir bölümünü geçirdikleri Virginia tepelerindeki küçük gölün yakınında bir tatil kulübeleri vardı. Orada Skip sekiz yaşındayken başlayıp Massachusetts'te liseye gidene kadar tatil yapmaya devam ettiler. Skip, yazın Virginia'daki tatillerini iple çekiyordu. Orada yapılabilecek pek bir şey yoktu, ama heyecan eksikliğini telafi edecek bir sürü eğlence yaratmıştı kendine. Aslında kışın ilkokulda aptal bir öğretmen bir şeyi anlatmaya devam edip dururken kendi düşüncelerine kaçıp, kendini ılık Virginia gölünün yanında oynarken hayal eder ve sesli sesli kıkırdardı.

Skip çocukken bile harika ve yakışıklıydı. "Harika ve yakışıklı," diye anne babası ve onların arkadaşları, hatta öğretmenleri tekrar tekrar vurgulardı. Bu yüzden onun notlarının neden orta, zamanı geldiğinde kızlarla çıkmaya neden bu kadar isteksiz olduğunu anlamıyorlardı. Ama bilmedikleri şey, on bir yaşından beri Skip'in, hiç de anne babasının ve öğretmenlerinin hayal etmediği bir şekilde, pek çok kızla çıktığıydı. Her zaman birisi olurdu, genelde Skip'in iltifatlarına ve

çekici gülümsemesine dayanamayan yaşça büyük bir kız. Kız bazen onu gizlice odasına alırdı, bazen de o ve kız çocuk parkında veya softbol sahasındaki açık tribünlerin altında kuytu bir nokta bulurlardı. Notlarına gelince, aslında oldukça zekiydi –doğrudan A+ alabilirdi– ama C almak hiç çaba gerektirmiyordu, o yüzden o da öyle yapıyordu. Arada sırada B bile aldığı oluyordu, o zaman çok eğleniyordu, çünkü hiç çalışmıyordu. Öğretmenler ondan hoşlanıyordu, onlar da kızlar gibi Skip'in gülümsemesine ve iltifatlarına karşı koyamıyorlardı ve herkes küçük Skipper'ın notlarına rağmen iyi bir liseye ve hatırı sayılır bir üniversiteye gireceğini varsayıyordu.

Anne babasının çok parası vardı, diğer çocukların deyişiyle "megazengin"diler. On iki yaşındayken pek çok kereler, anne babasını onun odası için aldığı üzeri örtülen Amerikan tipi antik yazı masasında oturup onlar öldüğünde ona ne kadar para kalacağını hesaplardı. Hesaplarını, babasının odasından çaldığı birtakım finansal raporları esas alarak yapıyordu. Raporlar karmaşık ve eksikti, ama tam olarak bir sonuç elde edemese de Skip elbet bir gün oldukça zengin olacağını görebiliyordu.

Skip'in hâlâ bir sorunu vardı. Çok zaman canı aşırı sıkılıyordu. Sahip olduğu bütün eğlenceler, kızlar, öğretmenler, parası hakkında düşünmek bile onu yarım saatten daha fazla enerjik tutamıyordu. Aile serveti en çok eğlence vadedendi, ama henüz onun kontrolü altında değildi—o hâlâ bir çocuktu. Hayır, sıkıntıdan en büyük kurtuluşu Virginia'daki eğlencesiydi. Tatillerde zaman çok iyi geçiyordu. O ilk yazda, sekiz yaşındayken, sırf değişik bir metot olsun diye kurbağalara makas saplardı. Balıkçı kulübesinden bir ağ alıp gölün çamur setlerinden kurbağaları kolayca yakalardı. Onları sırtüstü yatırırdı, şişkin karınlarını yarardı ve sonra onları tekrar yüzüstü çevirir, kan kaybettikçe yavaş yavaş ölen aptal peltek

gözlerini izlerdi. Ardından cesetleri gölün yapabildiği kadar en uzağına fırlatırdı. Ölü kurbağalar uçarken onlara bağırırdı: "Senin için çok kötü oldu, seni göt suratlı kurbağacık!"

O gölde bir sürü kurbağa vardı. Onları öldürmek için saatlerini harcardı ve ertesi gün onlardan yüzlerce ama yüzlerce varmış gibi görünürdü. O yazın sonuna doğru Skip daha iyi olabileceğine karar verdi. Kurbağaları parçalamaktan bıkmıştı. Onları havaya uçurabilmek, küçük şişman kıvrıkları patlatabilecek bir şey bulmak muhteşem olurdu. Bu amaç uğruna müthiş bir plan yaptı. Evinin oralarda pek çok yaşı büyük oğlan tanıyordu ve bunlardan bir tanesi her Nisanda bahar tatili boyunca ailesiyle Güney Carolina'da tatil yapardı. Skip, Güney Carolina'da havai fişeklerin satıldığını ve alınmalarının çok kolay olduğunu duymuştu. Skip'in verdiği ufak bir rüşvetle arkadaşı ona bir miktar havai fişek alacaktı ve onları bavulunun dibinde eve getirecekti. Tim bunu yapmaktan korkardı, ama Skip'in cesaretlendirici konuşmasıyla ve yeterli parayla bu iş hallolurdu. Gelecek yaz Skip'in makası değil havai fişeği olacaktı!

Evin içinde nakit para bulmak zor değildi ve plan, büyü gibi işledi. O Nisanda, bir silah dergisinde gördüğü, adı "Amerikan Milli Marşı" adındaki iki yüz dolarlık bir havai fişek setiyle çıkageldi. Yüz dolar da Tim'le anlaşmasını tatlıya bağlayabilmek için vermişti. Skip, paketi nihayet ellerine aldı, çok güzeldi. "Amerikan Milli Marşı"nı seçmişti çünkü bir kurbağanın ağzından içeri sığabilecek, hatta neredeyse cuk oturacak en fazla sayıda küçük parça bunda vardı. Bir miktar ince maytap, "Hanım Parmağı" denilen birkaç ince kırmızı kestanefişeği, adı "Sihirbaz" olan bir iki santimlik bir grup kovan ve favorisi, "Ölümcül Yıkım" diye etiketlenmiş, önünde bir kuru kafa ve çapraz iki kemik olan bir kutu içindeki üç dört santimlik kovanlar.

O yaz, aletleri yakaladığı kurbağaların ağzına teker teker soktu, ateşledi ve kurbağaları epey yükseklerden göle fırlattı. Bazen de ateşe verilmiş kurbağayı yere koyup koşmasını ve yerde patlamasını izlerdi belli bir mesafeden. Görüntüler görkemliydi—kan, yapışkan, ışıklar, bazen büyük bir gürültü ve rengârenk, çiçeğe benzeyen şekiller. Sonuçlar o kadar muhteşemdi ki kısa zaman sonra bir izleyici kitlesi için yanıp tutuşmaya başladı. Bir akşamüstü, göle gelmesi için altı yaşındaki kız kardeşi Claire'in aklını çeldi, onun kurbağalardan birini yakalamasına yardım etmesine izin verdi ve onun gözlerinin önünde, kurbağayı havada patlattı. Claire histerik bir biçimde çığlık atarak bacaklarının onu taşıyabileceği kadar hızla eve geri koştu.

Ailenin azametli "kulübesi" gölden yarım kilometre kadar ötede, otuz metrelik katran ağlarının arkasında açıklık bir alanda konuşlanmıştı. Bu, Skip'in anne babasının patlama seslerini duyabildiği bir mesafeydi. Skipper'ın göl kenarında havai fişek ateşlediğini düşünmüşlerdi. Ama onun kontrol edilemeyecek bir çocuk olduğunu ve mücadelelerini dikkatli seçmeleri gerektiğini fark etmeleri uzun sürdü. Havai fişek meselesini, Claire eve koşarak gelip annesine Skipper'ın kurbağaları havaya uçurduğunu söylemesine rağmen, kayda değer bir şey olarak görmediler. Skip'in annesi kütüphanedeki pikabın sesini açılabildiği kadar açtı. Claire de kedisi Emily'yi saklamaya çalıştı.

Süper Skip

Skip bir sosyopat. Vicdanı –başkalarına olan duygusal bağlılığından dolayı ona karışan bir zorunluluk hissi– yok. Birazdan değineceğimiz ileriki yaşamı, vicdanı olmayan akıllı bir yetişkinin neye benzeyeceğine dair eğitici bir örnek.

Hiç vicdanımız olmadığında nasıl hissedeceğimizi hayal etmek gibi, hayalimizde böyle bir insanın resmini yaratmak da çok zordur. Ahlak dışı ve umursamaz bir şekilde, toplumun izole edilmiş köşelerinde mi bulur kendini? Böyle temel bir insani özellikten yoksun olduğu için sürekli tehdit eder, hırlar ve salyaları akar mıydı? Skip'in büyüyünce katil olduğu hayal edilebilir. Sonuçta muhtemelen para için anne babasını öldürdü. Belki de kendi kendine veya yüksek emniyetli bir hapishanenin derinliklerinde ölüler diyarına göçtü. Mümkün gibi görünüyor, ama gerçekte olanların hiçbiri böyle değil. Skip hayatta, en azından doğrudan olarak kimseyi öldürmedi ve şu ana kadar hiçbir hapishanenin içini görmedi. Tam aksine, anne babasının parasını miras almamasına rağmen, bir kraldan daha zengin ve başarılı hale geldi. Eğer onunla şimdi tanışırsanız, bir restoranda veya caddede bir yabancı olarak karşılaşırsanız, sizin gözünüze pahalı takımlı şık başka bir orta yaşlı adam olarak görünecektir.

Bu nasıl olabilir? Tedavi mi oldu? Daha iyiye mi gitti? Hayır. Gerçek şu ki daha da kötüye gitti. Süper Skip haline geldi.

Parlak olmasa da geçer notlar, cazibesi ve anne babasının nüfuzuyla, Skip Massachussetts'teki o iyi yatılı okula girdi ve hem Skip'in okula kabulüyle hem de buna bağlı olarak hayatlarından uzaklaşmasıyla anne babası rahat birer nefes aldı. Öğretmenleri onu hâlâ karizmatik buluyorlardı, ama annesi ve kız kardeşi onun çıkarcı ve ürkütücü olduğunu öğrenmişlerdi. Claire bazen "Skipper'ın garip gözleri"nden bahsederdi ve annesi ona üzgün bir bakış atıp "Bu konuda konuşmak istemiyorum," derdi. Başka çoğu kişinin gördüğüyse sadece yakışıklı genç bir yüzdü.

Üniversiteye sıra geldiğinde, babasının (ve ondan önce de büyükbabasının) mezun olduğu okula kabul edildi. Orada

efsanevi bir parti çocuğu ve bir çapkın oldu. Alışıldık C ortalamasıyla mezun olarak, daha az prestijli bir kurumda MBA öğrencisi oldu, çünkü fark etti ki iş dünyası oyuna hükmedebileceği ve doğal yeteneklerini kullanarak kendini eğlendirebileceği bir yer. Notları daha iyiye gitmedi, ama onun ömür boyu süren insanları etkileyebilme ve onlara istediğini yaptırabilme yeteneği daha incelikli hale geldi.

Yirmi altı yaşında, maden yatakları için patlayıcı, delici, yükleme ekipmanı yapan Arika Şirketi'ne girdi. Anlamlı mavi gözleri ve bütün doğru zamanlarda gösterdiği etkileyici bir gülümsemesi vardı. Yeni işverenlerine göre satış temsilcilerini motive etmede ve bağlantı kurmada sihirsel derecede yetenekliydi. Kendi hesabına Skip, eğitimli yetişkinleri kullanmanın küçük arkadaşı Tim'i Güney Carolina'dan havai fişek getirmeye ikna etmekten daha zor olmadığını keşfetti, tabii ki yalan söyleyerek ve nefes almak kadar kolay çıkan oldukça seçkin yollarla. Daha da iyisi, sürekli sıkılan Skip, hızlı risk alma baskısının hazzını duymaya başladı ve başkalarının cesaret edemeyeceği kadar büyük şansları denemeye daha istekli oldu. Şirketteki üçüncü yılını henüz doldurmadan, Şili'deki bakırın ve Güney Afrika'daki altının peşine düştü. Sonuç olarak Arika'yı hem maden kuyusu hem de madencilik ekipmanında dünyanın en büyük üçüncü taşeronu yaptı. Skip'in özelde bir ahmak olarak gördüğü Arika'nın kurucusu, Skip'ten öyle büyülenmişti ki ona yepyeni bir Ferrari GTB'yi "şirket hediyesi" olarak vermişti.

Otuz yaşındayken, servetini petrol çıkarmadan elde eden bir trilyonerin yirmi üç yaşındaki güzel, tatlı dilli kızı Juliette'le evlendi. Skip, Juliette'in babasının onu hiç sahip olmadığı harika ve başarılı oğlu olarak görmesini sağladı. Skip, trilyoner kayınpederini her şeyin bileti olarak görüyordu. Oldukça isabetli bir şekilde, eş ve sosyal koordinatör olarak görevini tam

anlamıyla kabul etmiş ve Skip'in hayatının sadece boş bir kişisel sorumluluk ve bir sürü rastgele cinsel birleşmeyle dolu olduğunu bilmiyormuş gibi davranacak yeni karısı Juliette'i de, tatlı ve bastırılmış genç bir kadın olarak görüyordu. Kollarında çekici ve saygıdeğer olacak ve ağzını kapalı tutacaktı.

Düğünden bir hafta önce Skip'in annesi, Juliette'te çoktan Skip'ten daha yakın hissederek, oğluna bitkin bir halde sordu: "Bu evlilik... Onun hayatına bunu gerçekten yapmak zorunda mısın?" Skip her zamanki gibi onu görmezden geldi. Ama birden belli ki çok komik bir şey aklına geldi ve ağzı kulaklarında sırıttı. "İkimiz de biliyoruz ki kendisine neyin çarptığını hiçbir zaman bilmeyecek," dedi. Skip'in annesinin bir süre kafası karışmış göründü ve sonra ürperdi.

Otuz altıncı doğum gününden önce evli, toplumla kaynaşmış, Arika'ya yılda yaklaşık 80 milyon dolar kazandıran Skip, uluslararası iş bölümünün başkanı ve yönetim kurulu üyesi oldu. Bu sırada, Juliette'le iki kızları oldu. Böylece onun toplumsal kamuflajı bir aile babası olarak iyice tamamlanmış oldu. İşe katkıları belirli bir bedelle geldi, ama hiçbir şey düşük maliyetle ele alınamazdı zaten. Çalışanlar bazen onun "aşağılayıcı" ve "art niyetli" olduğundan şikâyet ediyorlardı. Bir sekreter, Skip'in onu kucağına zorla oturtmaya çalışırken kolunu kırdığını iddia ederek Arika'ya dava açtı. Dava, sekretere sus payı olarak elli bin dolar verilmesiyle mahkemeye yansımadı. Elli bin dolar şirket için hiçbir şeydi. O "Süper Skip"ti ve işvereni onun bakım masraflarına değdiğini anlamıştı.

Olay üzerine Skip kendi kendine konuştu: "Aklını kaçırmış. Kendi kolunu kendi kırdı. Benimle mücadele etti, aptal fahişe. Neden böyle lanet olası bir kavga çıkarttı ki?"

Sekreterden sonra daha başka cinsel istismar suçlamaları da oldu, ama Skip kuruluş için o kadar değerliydi ki her so-

run çıktığında Arika sorunu başından savdığına emin olmak için başka bir çek daha yazıyordu. Yönetim kurulunun diğer üyeleri ondan "şirketin primadonnası" olarak bahsetmeye başladı. Yıllar geçtikçe hisse satın aldı, bu da onu Arika'nın kurucusundan sonra en büyük ikinci hissedar yaptı. 2001'de elli bir yaşında, başkanlığı devraldı.

Şu zamanlarda, problemleri artık daha az baş edilebilir durumda olsa da olağan kibriyle Skip, yine iki ayağının üzerine düşeceğinden emin—belki de fazla emin. 2003'te Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası tarafından sahtekârlıkla suçlandı. Suçlamayı tabii ki reddetti ve MKKB'nin kararı şu anda askıda.

Oyunu Oynamak

Hayır, Skip toplumun dışına sürülmedi, saçmalamadı ve henüz hapiste değil. Aslında pek çok çevrede ona saygı duyuluyor—ya da en azından korkuluyor saygı kisvesi altında. Peki, bu resimde yanlış olan nedir? Veyahut soru şöyle olmalıydı: Bu resmin en kötü kısmı, Skip'in yaşamında başarısına rağmen kendisinin ve pek çok başkasının hayatını da trajediye çeviren temel kusur nedir? O da şu: Skip'in diğer insanlarla hiçbir duygusal bağlantısı yok, hem de hiç. O, buz gibi soğuk.

Annesi görmezden gelinmek veya bazen tuzağa düşürülmek için var. Kız kardeşi işkence edilmek için orada. Yaşça büyük kadınlar sadece cinsel yağma, o kadar. Çocukluğundan beri babasının sadece bir şey yapmasını bekliyor, ölüp mirasını Skip'e bırakmasını. Çalışanları kötüye kullanılmak için var, aynı arkadaşlarının da öyle olduğu gibi. Karısı ve hatta çocukları dünyaya bir anlam ifade ediyor. Onlar kamuflaj. Skip üstün zekâlı ve işteki kurallara uygun davranmakta ola-

ğanüstü başarılı. Ama onun açık ara farkla en büyük yeteneği, kalbinin gerçek boşluğunu herkesten saklamasındaki becerisi—ve bunu bilen azınlığın pasif sessizliğini yönetmesi.

Çoğumuz akıl dışı bir şekilde dış görünüşten etkileniriz ve Skipper her zaman iyi görünüyor. Nasıl gülümseyeceğini biliyor. Çekici biri ve biz onun, bir yandan patronunun aptalın teki olduğunu düşündüğü halde ve hepsinden öte kimseye minnet duymamasına rağmen, kendisine Ferrari hediye veren patronuna nasıl iltifatlar yağdırdığını hayal edebiliriz. Kendisini ele verecek bir vücut dili veya yüz ifadesine neden olacak bir suçluluk duygusu hissetmeden, ustaca ve sürekli olarak yalan söylüyor. Cinselliği bir manipülasyon aracı olarak kullanıyor ve duygusal boşluğunu, neredeyse akıl sır ermez maskeler olan birçok saygıdeğer rolün –şirket süper starı, damat, koca, baba– ardına saklıyor.

Eğer çekicilik, cinsellik ve roller bir şekilde başarısızlığa uğrarsa Skip kesin bir kazanan olan korkuyu devreye sokuyor. Onun soğukluğu temelde ürkütücü. Robert Hare şöyle yazıyor: "Pek çok kişi, sosyopatın yoğun, duygusuz ve 'yırtıcı' bakışıyla baş etmekte zorlanır." Skip'in hayatındaki daha hassas insanlar için, kardeşinin "garip" olarak gördüğü keskin mavi gözleri, serinkanlı avcı psikolojik avına bakıyormuş gibi değerlendirilebilir. Eğer öyleyse sonuç muhtemelen sessizlik.

Onu tanıyor olsanız da, kalbinin nasıl olduğunu bilseniz de, onun icra tarzını anlasanız da onu nasıl açığa vuracaksınız? Kime söyleyebilirsiniz ve ne söyleyebilirsiniz? "O bir yalancı." "Delinin teki o." "Ürkütücü gözleri var." "Eskiden kurbağaları öldürürmüş." Ama o, Armani takımları içinde, bir topluluğun lideri. Juliette'in sevgili kocası, iki çocuğun babası. Arika Şirketi'nin CEO'su, Tanrı aşkına! Onu neyle suçluyorsunuz, elinizde hangi kanıt var? Hangisi kulağa daha çılgınca gelecek—başkan Skip mi, yoksa onu suçlayan mı?

Zarar görmezliğini bir kenara kaldırırsak, Skip'i öyle ya da böyle bir sebepten etrafında isteyen, zengin ve güçlü olanlar da dahil, birtakım insanlar var. Sizin dediklerinizi umursayacaklar mı?

Değiştirilemezliğinde ve diğer pek çok şekilde, Skip bir sosyopat. Amerikan Psikiyatri Birliği'nin deyişiyle onda "dürtüye olan normal ihtiyacın çok daha fazlası var, sık sık büyük riskler alıyor ve suçsuzluk hissetmeden başkalarını da risk almaları için etkiliyor. Çocukluğunda, ailesinin toplumsal ayrıcalığıyla gizlenen, belgelenmemiş bir sürü "davranışsal problemleri" var. Dolandırıcı ve çıkarcı. "Başkalarının güvenliğine lakayt bir kayıtsızlık"la aniden saldırganlaşabilir, aynen kolunu kırdığı çalışana ve hikâyeleri hiç duyulmayacak diğer kadınlara yaptığı gibi. Skip'in göstermediği tek "semptom" muhtemelen madde bağımlılığı. En yaklaştığı nokta akşam yemeklerinden sonra aşırı içtiği viski. Aksi takdirde tablo tamam olacaktı. Birileriyle özel olarak bağlanmakla ilgilenmiyor, sürekli olarak sorumsuzca davranıyor ve pişmanlık duygusu hissetmiyor.

Peki, bunların hepsi kafasında nasıl dönüyor? Onun aklını alan ne? Skip esasen ne istiyor?

Çoğumuz diğer insanların bizi motive etmesini ve arzularımızı onaylamasını isteriz. Dileklerimizi ve hayallerimizi insanlar yönlendirir. Bizimle yaşayan insanlar, bize uzak olan insanlar, vefat etmiş sevdiğimiz insanlar, bizden ayrılmayacak olan can sıkıcı insanlar, orada tanıdığımız insanlar sayesinde duygu yüklenen mekânlar, hatta evcil hayvanlarımız—kalplerimizi ve düşüncelerimizi bunlar dolduruyor. Aramızda ilişkilerinde en içedönük olanımız bile, ilişkileri ve başka insanlara karşı tepkilerle diğer insanlara hissettiği iticilik ve şefkat hisleriyle meşgul olur. Duygusal entrikalar, romantizm, abartma, dışlanma ve yeniden birleşme edebiyatımızın ve

şarkılarımızın neredeyse bütününü oluşturur. Baskın şekilde ilişkisel yaratıklarız ve bu bizim ilkel atalarımıza kadar böyle. Jane Goodall, Gombe'de incelediği şempanzeler için şöyle söylüyor: "Toplumsal uyumu sağlayan ve koruyan zengin bir davranış repertuvarları var... Ayrılık sonrası selamlama olarak hizmet eden sarılma, öpme, okşama ve el tutuşma... Uzun ve huzurlu, rahatlamış sosyal tımar seansları. Yiyeceklerin paylaşımı. Hasta ve yaralılarla ilgilenme." Başkalarına olan başlangıçtan beri var olan bağlılığımız olmasaydı, bizler ne olurduk?

Görünüşe bakılırsa o zaman, diğer insanların kaleler, atlar ve piyonlar olduğu dev bir satranç maçına benzeyen bir oyunun oyuncuları olurduk. Bu, sosyopat davranışların ve arzuların özüdür. Skip'in gerçekte tek istediği –geriye kalan tek şey– kazanmak.

Skip, zamanını sevebileceği birini aramakla geçirmiyor. Sevemiyor. Hasta ya da başı dertte olan arkadaşları veya aile üyelerine kafa yormuyor, çünkü başka insanlar için endişelenemiyor. Başkalarının hiçbir şeyiyle ilgilenmiyor, bu yüzden iş dünyasındaki sayısız başarılarını ne anne babasına ne de karısına anlatmaktan zevk almıyor. Canı istediği herhangi biriyle akşam yemeği yiyebilir, ama kimseyle anı paylaşamaz. Çocukları dünyaya geldiğinde, korkmamıştı, heyecanlanmamıştı da. Onlarla olmaktan veya onların büyümesini izlemekten neşe bulamıyor.

Ama Skip'in yapabileceği tek bir şey var, hem de bunu hemen hemen herkesten daha iyi yapıyor: Skip kazanmakta mükemmel. Egemen olabiliyor. Başkalarını kendi iradesine göre yönlendirebiliyor. Çocukken o ölmeleri gerektiğine karar verdiğinde kurbağalar ölüyorlardı, o istediğinde kardeşi çığlık atıyordu ve şimdi daha iyi ve daha büyük oyunlara geçti. İnsanların sadece geçinmeye çalıştığı bir dünyada, daha otuz

yaşına girmeden başkalarını onu zengin etmelerine ikna etti. İyi eğitimli işverenleri ve trilyoner kayınpederini aptal yerine koyabiliyor. Bu sofistike insanların yerlerinden zıplamasına neden oluyor ve onlara arkalarından gülüyor. Uluslararası bir oyun alanında büyük finansal kararlara etki ediyor, öyle düzenlemelerin çoğunu kendi lehine çevirebiliyor ve kimse ona karşı koymuyor. Eğer birisi şikâyet ederse, bir iki kelimeyle o kişinin ayağını kaydırabiliyor. İnsanları korkutabiliyor, onlara taarruz edebiliyor, kol kırabiliyor, bir kariyeri mahvedebiliyor ve onun sıradan bir insanın ödemediği para cezalarını hiçbir zaman ödememesi için zengin iş arkadaşları birbirlerine düşebiliyorlar. İstediği her kadını elde edebileceğini ve önüne çıkan her insanı kullanabileceğini düşünüyor, son zamanlarda Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası'ndaki herkes dahil.

O, Süper Skip. Stratejiler ve intikamlar onun bildiği tek heyecanlar ve bütün yaşamını oyunda daha iyi olmaya adamış. Skip için, oyun her şey ve öyle söylemek için fazla cin fikirli olsa da, geri kalanımızın onun yordamıyla oynamadığımızdan dolayı naif ve aptal olduğunu düşünüyor. İşte bu da duygusal bağlılık ve vicdan olmadığında tam olarak olan şey. Yaşam bir yarışmaya indirgeniyor ve diğer insanlar, hareket ettirilecek, kalkan olarak kullanılacak veya çıkartılacak oyun parçacıklarından başka bir şey ifade etmiyor.

Tabii ki çok az birey Skip'in IQ seviyesine veya fiziksel görünüşüne erişebilir. Tanım gereği, sosyopatlar dahil bir sürü insan, ortalama bir zekâya ve görünüşe sahiptir ve ortalama sosyopatların oynadığı oyunlar, Süper Skip'in küresel rekabetlerinin olduğu elit ligdekilerle aynı değil. Ben dahil pek çok çağdaş psikolog, psikopatolojiyi ilkin 1970'lerde öğrenciyken eğitici bir filmden öğrendiğini anımsar. Filmdeki talihsiz vak'a çalışması "Pul Adam" olarak hatırlanır, çünkü bu adamın bütün hayatı boyunca ABD'nin postanelerinden pos-

ta pulu çalma gibi alışılmadık bir tasarısı vardır. Pullara sahip olmakla veya onları satıp nakit para kazanmakla ilgilenmez. Tek tutkusu, geceleyin küçük bir kaçış gerçekleştirmek, sonra biraz önce hırsızlık yaptığı sabahları içeri giren ilk çalışanların çıldırmalarını izleyebildiği ve polisin aciliyetle vardığı, postaneye yakın bir nokta bulmak. Bir deri bir kemik, solgun ve faremsi. Filmde röportaj yapılan adam hiç öyle korkunç falan değildi. Zekâsı en fazla ortalama seviyedeydi, Skip'in maharetli stratejiler ve trilyoner rakipleriyle oynadığı büyük uluslararası oyunu oynayamazdı. Ama kendi oyununu oynayabilirdi ve psikolojik açıdan onun basitçe pul çalması, Skip'in kurumsallaşmışlığına şaşırtıcı derecede benzerdi.

Skip'in aksine Pul Adam'ın planları inceliksiz ve görülebilirdi ve her seferinde yakalanıp tutuklanıyordu. Önce mahkemeye, ardından hapse defalarca gitmişti ve hayatını böyle yaşıyordu—hırsızlık, izleme, hapse gitme, hapisten çıkma ve tekrar hırsızlık. Ama kayıtsızdı, çünkü entrikalarının getirdiği sonuçlar onu ilgilendirmiyordu. Onun bakış açısından, tek konu oyunu oynamak ve en azından bir saat kadar onun, Pul Adam'ın insanları *yerlerinden zıplatabileceğinin* çürütülemez kanıtını görmekti. Pul Adam'ın fikrine göre, insanları yerlerinden zıplatmak kazanmak demekti ve bu yolla, en az Skip kadar olağanüstü zengin bir şekilde, bir sosyopatın ne istediğini örnekliyor. Başkalarını kontrol etmek –kazanmak– her şeyden (veya herkesten) daha zorlayıcı.

Başka bir insana egemen olmanın en son noktası, herhalde bir yaşam almaktır. Sosyopat bir sapkınlığı düşünürken psikopat bir katil veya soğukkanlı bir seri katil hayal ederiz. Bütün bir milletin gidişatını parçalayan, onu soykırıma veya gereksiz bir savaşa sürükleyen sosyopat bir liderden başka, sosyopat katil vicdansız bir ruhun elbette ki en korkunç örneğidir—en korkunç olanı ama en sık rastlananı değil. Katil olan

sosyopatların adı çıkar. Gazetelerde onları okuruz, televizyonlarda onları izleriz, tasvir edildikleri filmleri seyrederiz. Aramızda bizi arzu ve pişmanlık duymaksızın öldürebilecek sosyopat canavarların olmasıyla derinden sarsılırız. Ama popüler inanışın aksine, bütün sosyopatlar en azından kendi elleriyle öldürme manasında katil değildir. Bunu yalnız istatistiklerden görebiliyoruz. Her yirmi beş kişiden birisi sosyopat, ama hapishanelerin dışında, çetelerde veya diğer fakirlik ve savaşlardan dolayı mağdur durumdakilerde, nüfusumuzda katillere rastlanma oranı şükür ki çok az.

Sosyopatlık ve kan arzusu aynı kişide bir araya geldiğinde, sonuç dramatik –hatta sinematik– bir kâbus, destansı bir korku figürüdür. Ama birçok sosyopat kitle katili veya seri katil değildir. Pol Pot ("Kızıl Kmerler adlı gerilla teşkilatının kurucusu, 1975 ila 1979 yıllarında Kamboçya başbakanı. İktidarı döneminde Kamboçya'da bir milyonun üzerinde kişinin ölümüne yol açan bir baskı rejimi kurdu, tarihçiler bu olayların bir soykırım olduğunu kabul etmektedir." Kaynak: Vikipedi, ç.n.) veya Ted Bundy ("ABD'li bir seri katil ve tecavüzcüdür. 1974 - 1978 yılları arasında, ABD'nin çeşitli yerlerinde çok sayıda genç kadını öldürmüştür. Kurbanlarının kesin sayısı bilinmeyen Bundy, 10 yılı aşkın inkâr süreci sonunda, 30'dan fazla cinayet işlediğini itiraf etmiştir. Bundy, sıklıkla, Amerikan seri katillerinin öncül örneği olarak kabul edilir. Gerçekten de *seri katil* terimi ilk defa onu tanımlamak için ortaya atılmıştır.

"Bundy'nin bir sosyopat olduğu düşünülmektedir. İşlediği vahşi cinayetlere rağmen eğitimli, yakışıklı ve kibar bir genç adam olarak tanımlanır. Kurbanlarını genelde sopayla döverek, bazen de boğarak öldürmüştür. Kurbanlarının çoğuna tecavüz ettiğine ve ayrıca, öldürdükten sonra da tecavüz edip, bedenlerini kestiğine inanılmaktadır." (Kaynak: Vikipedi, ç.n.). Tam aksine çoğu, doğal ölçütlerde bizim gibi ve

uzun süreler boyunca tanımlanmadan kalabilirler. Vicdanı olmayan birçok insan Skip veya Pul Adam, çocuklarını alet misali kullanan anne, kırılgan hastalarını bilerek güçsüz kılan terapist, baştan-çıkar-ve-kullan tarzı bir sevgili, banka hesaplarını boşaltıp sırra kadem basan bir iş arkadaşı veya insanları kullanıp bunu ısrarla inkâr eden çekici "arkadaş" gibidir. Sosyopatların başkalarını kontrol etmek için hayalini kurduğu metotların –"zaferleri" garantilemeye zorlanmış entrikalar– çok çeşitlidir ve bunların çok azının fiziksel şiddetle alakası vardır. Bununla birlikte şiddet göze çarpar ve çocuklar veya hayvanlar gibi tamamen güçsüzler dışındakilere uygulanmadıkça, failin yakalanması an meselesidir.

Her durumda, ortaya çıktıklarında korkunç olsalar da, acımasız katiller vicdansızlığın olağan bir sonucu değildir. Aksine, olay *oyun*dur. Kazanılacak ödül dünya hâkimiyetinden bedava bir öğle yemeğine kadar uzanabilir, ama her zaman aynı oyundur—kontrol etmek, başkalarını yerinden zıplatmak, "kazanmak". Sonuçta bu yolla kazanmak, bağlılık ve vicdan eksik olduğunda kişilerarası anlamın kalıntılarıdır. İlişkilerin değeri neredeyse bir hiçe indirgendiğinde, egemen olmak bazen cinayetle belirtilir. Ama genelde kurbağaları öldürerek, cinsel yarışmalarda puan toplayarak, arkadaşları baştan çıkarıp kullanarak, Şili'deki bakırı istismar ederek veya insanların panik yaşamalarını görmek için birkaç posta pulu çalarak başarıya ulaşılır.

Sosyopatlar, Kendilerinin Sosyopat Olduklarını Biliyorlar mı?

Sosyopatlar kendilerinin ne olduğunu anlıyorlar mı? Kendi doğalarının içyüzünü anlıyorlar mı, yoksa bu kitabı baştan sona okusalar da kendi yansımalarını görmekten aciz

mi kalacaklar? Çalışmamda, bu tür sorular sık sık soruluyor, özellikle de çok geç olmadan tanıyamadıkları sosyopatlarla karşılaşmaları sonucu hayatları raydan çıkan insanlar tarafından. İçyüzlerini görme konusu neden bu kadar önem taşıyor bilmiyorum, bir insanın hayatı vicdan olmadan geçiyorsa bu kişinin o gerçeği bilmesine dair hissimiz haricinde. Eğer birisi kötüyse, kötü olduğunun bilgisiyle yükümlü olmalı diye hissediyoruz. Bizim değerlendirmemize göre, bir insanın kötü olup da hâlâ iyi hissetmesi adaletsizlikte son noktadır.

Ama oluyor gibi görünen tam da bu. Çoğunlukla kötü olarak belirtilen kişiler dünyadaki varlıklarında hiçbir sorun yokmuş gibi görmeye eğilimlidirler. Sosyopatlar, verdikleri kararları veya kararlarının doğurdukları sonuçları kabullenmeyi inkâr etmeleriyle meşhurdurlar. Aslında birisinin kötü davranışın sonuçlarını kendisiyle alakalı bir şey olarak görmesini inkâr –Amerikan Psikiyatri Birliği'nin deyişiyle "tutarlı sorumsuzluk– antisosyal kişilik tespitinin köşe taşıdır. Skip, karakterinin bu yönünü, kolunu kırdığı çalışanın, ona yeterince boyun eğmediği için kolunu kendisinin kırdığını açıklayarak örneklendirdi. En ünlülerinden birisi Şikago'nun sadist Yasak (1930'lardaki Büyük Buhran zamanındaki yasaklar, ç.n.) gangsteri Al Capone'nin bir sözüdür: "Yarın Florida'daki St. Petersburg'a gidiyorum. Değerli vatandaşlar getirebilecekleri en değerli likörleri getirsinler. Bu işten artık bıktım—nankör bir iş ve keder dolu. Hayatımın en güzel yıllarını toplum yararına harcıyorum." Diğer sosyopatlar bu kadar dolambaçlı bir düşünce şekliyle kafa yormazlar ya da başka insanlara kendilerinin acayip mantıklarını dinletmeye yetecek idari pozisyonda değillerdir. Onun yerine, bariz bir şekilde onların yaptığı bir şeyden kaynaklanan yıkıcı bir sonuçla yüz yüze geldiklerinde, sade ve basit bir biçimde "Ben bunu hiçbir zaman yapmadım," derler ve görünüşe göre doğ-

rudan söyledikleri yalana inanılmasını isterler. Sosyopatlığın bu özelliği, farkındalığı imkânsız kılar ve sonunda sosyopat başkalarıyla özel bir ilişkisinin olmadığı gibi, kendisiyle de sağlam olmayan bir ilişki kurar.

Vicdanı olmayan insanlar dünyadaki var olma biçimlerinin bizimkilerden daha üstün olduğuna inanmaya meyillidirler. Sık sık başkalarının naifliklerinden ve saçma tereddütlerinden ya da neden bu kadar çok insanın, en önemli heveslerinin uğrunda bile başkalarını kullanmaya isteksiz olduğu hakkındaki meraklarından bahsederler. Bütün insanların aynı –onlar gibi ahlaksız– olduğunu, ama onların "vicdan" adı verilen efsanevi bir şeyin dürüst olmayan bir şekilde rolünü yaptıklarını düşünürler. Bu son ifadeden anlaşıldığı üzere, dünyadaki tek açık sözlü ve dürüst insanlar kendileridir. Sahtekârların olduğu bir toplumda "gerçek"tirler.

Hâlâ daha vicdanlılıktan uzağa gömülmüş bir yerlerde, başkalarında bulunan bir şeylerin eksik olduğuna dair silik bir içsel mırıldanma olduğuna inanıyorum. Bunu söylüyorum, çünkü "boş" ve hatta "yüzeysel" hissettiklerini anlatan sosyopatlar duydum. Bunu söylüyorum, çünkü sosyopatların gıpta ettiği ve oyunun bir parçası olarak yok etmeye uğraştıkları, vicdanı olan bir insanın karakter yapısı altındaki bir şey ve sosyopatlar tarafından genelde güçlü kişilikler hedef alınır. Hepsinden öte, bunu söylüyorum, çünkü dünyanın kendisinden veya materyal dünyanın bir yönünden çok, insanlar hedef alınıyor. Sosyopatlar oyunlarını diğer insanlarla oynamak istiyorlar. Cansızlardan gelen çekişmelerle ilgilenmiyorlar. Dünya Ticaret Merkezi kulelerinin yıkılması bile onların içinde olan veya felaketi gören ve duyan insanlarla alakalıydı. Bu basit ama önemli gözlem, sosyopatlıkta insanlarla doğuştan gelen bir kimlik saptamasının, türün kendisiyle bir bağın kaldığını ima ediyor. Ancak gıptayı mümkün kılan ve doğuştan

gelen bu bağ, özellikle de çoğu insanın diğer insanlara grup olarak beslediği, geniş yelpazedeki karmaşık ve yüksek yüklü duygusal tepkiler, tek yönlü ve steril.

Eğer hepiniz başka bir insana karşı "kazanmanın" soğuk isteğini hissediyor olsaydınız, sevginin, arkadaşlığın, önemsemenin anlamını nasıl anlardınız? Anlayamazdınız. Egemen olmaya, inkâr etmeye ve üstün hissetmeye devam ederdiniz. Belki bazen ufak bir boşluk, uzak bir tatminsizlik hissederdiniz, o kadar. Başkaları üstündeki toptan etkinizi inkârla, nasıl olduğunuzu nasıl anlayabilirdiniz? Yine anlayamazdınız. Süper Skip'in kendisi gibi, Süper Skip'in aynası da yalan söyleyebiliyor. Aynası ona, ruhunun buz tutmuşluğunu ve çocukluğunun yazlarını huzurlu Virginia gölünün yanında kurbağaları harap ederek geçiren Skip'in, hayatının anlam ve sıcaklıkla geçebileceğini anlamadan eninde sonunda mezara gireceğini göstermiyor.

ÜÇ

normal vicdan uyuduğunda

Özgürlüğün bedeli ebedi uyanıklıktır.
– Thomas Jefferson

Vicdan, bir anlam yaratıcısıdır. Birbirimizle olan duygusal bağlardan kaynaklanan bir kısıtlama hissi olarak, hayatın diğer insanlarla uzun ve sıkıcı bir egemenlik oyunu şeklinde geçmesini önlüyor ve vicdanın bize uyguladığı her kısıtlama için, bize diğer biriyle bir bağlılık anı, çoğu zaman anlamsız olan tasarılarımızın dışında birisi veya bir şeye bir köprü sağlıyor. Skip gibi buz kadar soğuk birini düşününce, vicdan ciddi olarak isteniyor. Böylece soru ortaya çıkıyor: Sosyopat olmayan yüzde 96'mızda, vicdan hiç değişiyor mu? Hiç dalgalandığı, zayıfladığı, hatta öldüğü oluyor mu?

Gerçek şu ki normal bir insanın vicdanı her zaman aynı şekilde işlemez. Bu değişebilirliğin en basit nedenlerinden birisi, hataya düşebilir ve ihtiyaç yönelimli insan bedeninde yaşamanın temel durumlarıdır. Bedenlerimiz yorgun, hasta veya yaralı olduğunda, vicdan dahil bütün duygusal fonksiyonlarımız geçici olarak tehlikeli olabilir.

Bunu örneklemek için, arabasını kullanırken avukat Joe'nun, Reebok'ın sahibinin, 40 derece ateşlendiğini varsayalım. Sağduyusunun bocaladığını görebiliyoruz, hasta

olduğu halde hâlâ toplantıya yetişmeye çalışıyor. Ama peki ya onun ahlak duygusu? İnsafsız bir virüs onun bedenini ele geçirirken, çok sevgili köpeği Reebok'ın hiç yemeği kalmadığını hatırlayınca Joe ne yapar? Hikâyenin bu versiyonunda, hızlı düşünmek, duruma öncelik tanımak ve hasta olmayan Joe senaryosundaki gibi kendini yeniden yönlendirmek bir yana, Joe'nun ancak daha önceden yaptığı planların üstünden geçebilecek kadar enerjisi bile çok az. Ateşten yandığından ve midesi bulandığından, Reebok'la ilgili gerginliğe gösterdiği duygusal tepki kendisiyle ilgili ıstırabıyla doğrudan rekabet içinde. Belki vicdan hâlâ hüküm sürecek. Diğer bir yandan belki Joe, hastalıktan zayıflamış halde, kanaatlerinin bütün gücüne artık sahip olmayabilir. En az gergin yolu takip ederek, belki de arabasını sürmeye devam edecek ve orijinal planlarından geçerek acı çekmeye çalışacak ve Reebok, tamamen unutulmasa da, bir süreliğine duygusal olarak önemsiz bir kenara konulacak.

Joe veya kendimiz hakkında düşünmek istediğimiz bu değil, ama ilginç ve doğru: Bizim yüce vicdan duygumuz, bağlantı ve anlam getiricimiz, doğruya karşı yanlıştan alakasız, ahlaki duyarlılığımızla bağıntısız bir şeyden, gripten –gece uyunamayan bir uykudan, bir araba kazasından ve bir diş ağrısından– belirgin şekilde etkilenebilir. Normal vicdan hiçbir zaman yok olmaz, ama vücut zayıfladığında, vicdan çok uykulu veya odaklanmamış olabilir.

Vücuda saldırı, devamlı ve sürekli uyanık olan vicdanımızı kahramansı seviyelere çıkartan iki şeyden biridir—diğeri büyük korku yaşamaktır. Eğer bir insan akut bir hasta veya ciddi yaralıysa ya da korkuyorsa ve buna rağmen duygusal bağlarına sadık kalıyorsa, o insanın cesur olduğunu düşünürüz. Klasik örnek, kendisi yaralı olduğu halde, silah arkadaşını düşman ateşinden kurtaran askerdir. Bu tür eylemleri tarif

ederken cesaret kavramında ısrar etmemiz, vicdanın sesinin çoğu zaman var olan acı veya korkudan dolayı yükseldiğine dair örtük bildirimimizdir. Reebok'la ilgilenmek için, Joe 40 derece ateşle eve ani bir dönüş yapsaydı, onun davranışını küçük de olsa kahramanca görebilirdik. Ona duygusal olarak gülümsemek dışında şeyler de yapardık. Sırtını sıvazlamak isteyebilirdik.

Vicdan üzerindeki diğer bedensel etki de, belki garip ama hormonlar. Vicdanın bu özrünü kısa ve öz bir şekilde ilişkilendirirsek—Ulusal Evlat Edinme Bilgi Takas Dairesi'nden alınan sayılara göre, ABD'de son zamanlardaki doğumların yüzde 15 ila 18'i zamanın bakış açısıyla "anne tarafından istenmemiş". Bu hamileliklerden bazılarının ihmalkârlıktan veya gerçekten bir kazadan dolayı meydana gelmiş olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir, ama şüphesiz ki yüz binlerce yeni doğmuş Amerikalı istenmeyen çocukların güvensiz varoluşunu yaşıyor, hem de sadece bir fiziksel arzu kısa birkaç dakikalığına anne babalarının vicdanları ile çakıştı diye. Cinsel baskılardan söz ederken, biyolojik doğamızla tartışmanın ne kadar zor olduğunu biliriz ve sürdürülen vicdanın hallerini "erdemin" ulvi belirtilerine yükseltiriz. Dikkate değer olan şu ki bu tanıma göre, kırk yaşımızdayken yirmi yaşımızdakinden genelde daha "erdemli"yiz ve bu "erdem" sadece yaşlanarak elde edilebilir.

Vicdanın trajik biyolojik yıkımları da bulunur. Bunlar, bireylerin psikotik hayallere göre hareket etmesine neden olan çeşitli şizofrenik düzensizlikleri içerir. İnsan beyni bu yolla hasar gördüğünde, "Sesler bana öyle yapmamı söyledi" artık bir şaka değil, korkunç bir gerçek olur. Psikozu zaman içinde büyüyen ve azalan tekinsiz ruh için, kendini vicdanına ve iradesine karşı hayali bir fikirle hareket ettiğini fark edeceği, delilikten "uyanma" ihtimali vardır.

Neyse ki vücutlarımızın vicdanın üzerine abanarak yaptığı baskılar epeyce sınırlanmıştır. Mücadelenin dışında, ciddi bir şekilde yaralıyken önemli bir ahlaki karar vermek zorunda kaldığımız durumlar her gün, hatta her yıl pek çok kişinin başına gelmez, cinsel esaret de oldukça seyrektir. Bir arada ele alınsa bile, ahlak duygumuza üzerindeki biyolojik sınırlamalar, gazetelerde okuduğumuz veya televizyonlarda hemen her saat gördüğümüz akıl almaz kötü davranışlara açıklama getirmez. Şizofrenlerin teröristler olarak organize olmaları pek mümkün değil. Diş ağrıları nefret suçlarına neden olmaz. Korunmasız seks savaş başlatmaz.

Peki bunları ne yapar?

Ahlaki Dışlanmışlık

Her yıl 4 Temmuz'da, deniz kenarındaki, yaşadığım küçük New England kasabası üç katlı bir şenlik ateşi yakar. 4 Temmuz'dan epey önce, kuru tahta parçaları birbirine çivilenir ve sanatsal olarak tuhaf manzaramıza egemen olan kule benzeri bir şekilde üst üste yığılır. Kule öyle bir yükseltilir ki yeterli tahta ve yeterli boşlukla alevler yukarılara kadar çabucak çıkabilsin. Gönüllü itfaiyenin eşliğinde, ne olur ne olmaz diye hortumlar hazır halde, hava kararlığında yakılır. Festival havası yaşanır. Bando, vatanseverlik şarkıları çalar. Sosisli sandviçler, Slurpeeler (7 Eleven'larda satılan bir tür soğuk, gazlı içecek, ç.n.) satılır ve havai fişek gösterisi yapılır. Şenlik ateşi tamamen yanıp kül olduğunda çocuklar, itfaiyecilerin hortumlarıyla yardımsever bir biçimde ıslattıkları kumsala geri dönerler.

Bütün bunlar altmış yıldan beri bir kasaba geleneği olmuştur, ama muazzam alevlerin büyük bir hayranı olmayan ben, ona sadece bir kez, 2002'de arkadaşlar tarafından yürek-

lendirildiğimde katıldım. Her nasılsa kendilerini bizim küçücük Atlantik kıyı şeridimize sığdırmış, kimileri altmış-yetmiş kilometre öteden gelmiş olan insanların çokluğunu görünce şaşırdım. Ateşi görebilmeye yeterli yakınlıkta ama kaşlarımın tutuşmamasına yeterli uzaklıkta olan bir nokta bulabilmek için kalabalıkla birlikte itildim ya da öyle zannettim. Ateş yakıldığında hayal edebileceğimden daha fazla ısı yayıldığı konusunda bir kere daha uyarıldım. O gün sıcaklık zaten otuz beş dereceydi. Güneş batarken ıslıklar, bağırmalar ve kulenin yakılması için çağrılar başladı ve tahtalar sonunda ateşe verildiğinde herkes nefesini tuttu. Ateş, tahta yapıyı durdurulamayan bir güç gibi, kumdan birden aydınlanan gece göğüne kadar içine aldı. Katıya yakın bir cisim misali, dayanılmaz, hatta korkutucu bir duvar hissiyle, aşırı ısınmış hava, kalabalığı şaşırtarak ve bizi toplu halde iterek artan yoğunluk dalgaları halinde ateşten dışarı yuvarlanmaya başladı. Yeterince uzaklaştığımı düşündüğüm her seferde, elli metre daha geri çekilmek zorunda kalıyordum ve sonra yine elli metre ve yine. Yüzüm acıyordu. Daha önce bir şenlik ateşinin, üç kat yüksekliğinde olanının bile, bu kadar ısı açığa çıkaracağını düşünmemiştim.

İnsanlar yeterli bir uzaklığa geri çekildiğinde, mutlu bir büyülenme hissi geri döndü ve kulenin süslü tepesi ateş tarafından ele geçirilince kalabalık alkışladı. Zirvedeki süs, küçük bir eve benzeyecek biçimde yapılmıştı ve şimdi ev küçük bir cehenneme dönüşmüştü. Bu ve belirsiz tehlike hissi beni bir şekilde rahatsız etti ve festival havası duygusunu paylaşamadım. Aksine, huysuz bir şekilde on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki hep akıl almaz varsaydığım cadı yakılmalarını düşündüm ve ben de sıcağı hissettiğim için biraz titredim. Bir insanı rahatsız edecek büyüklükte bir ateşin yakıldığını okumak bir şey. Böyle bir ateşin önünde heyecanlı, tezahürat

yapan bir kalabalıkla durmak başka bir şey. Meşum tarihsel çağrışımlar beni bırakmayacaktı ve inatçı bir şekilde beni yaşanılan andan herhangi bir zevk almaktan men edecekti.

Merak ettim: Cadı yakılmaları nasıl olmuştu? Böyle kâbuslar nasıl gerçek olmuş olabilir? Bir psikolog olarak insanlara baktım. Bu insanlar, 1610'da şeytan taraftarlarının yakılmasını isteyen, çılgına dönmüş Bask mültecileri değillerdi. İşte buradaydık; yeni milenyumun kalabalığı, barışsever, histerik olmayan, zorluklarla yaralanmamış veya batıl inançların tehdit etmediği vatandaşlardık. Kahkahalar ve dostça bir duygu hâkimdi. Sosisli sandviçler yiyor, Slurpee içiyor ve Bağımsızlık Günü'nü kutluyorduk. Kalpsiz, ahlaksız bir güruh değildik ve işkencenin sahnelenmesi bir yana, katiyen bir cinayet için etrafta koşuşturmuyorduk. Eğer gerçeğin tuhaf bir saptırılmasıyla o devasa alevlerin arasında kıvranan birisi olsaydı, sadece aramızdaki bir avuç dolusu sosyopat etkilenmezdi ve hatta eğlenebilirdi. Geri kalanlar, birkaç iyi insan, gözlerine inanamaz bir halde felç geçirmişçesine kalakalırlardı. Bir iki cesur insan da araya girmeye çalışırdı ve kalabalığın çoğu anlaşılabilir bir korkuyla kaçardı. Bir zamanlar neşeli olan şenlik ateşi de böylece geri kalan yaşamımızda hepimizin beynine damgalanan travmatik bir görüntü olarak yer ederdi.

Ama peki bu, Usame Bin Ladin'in yanan bedeni olsaydı? Amerikan yurttaşlarının 2002'de oluşturduğu kalabalık, onlar tarafından dünyanın en alçak kötü adamı olarak tanımlanan insanının kamu infazıyla birden karşı karşıya kalsaydı, nasıl tepki verirdi? Normalde vicdan sahibi, kiliseye giden, pasif insanlar öylece durur ve buna izin verirler miydi? Bir insanın acı içinde ölmesini izlerken bulantı veya dehşetten ziyade coşku veya en azından rıza gösterirler miydi?

Bütün bu iyi insanların arasında dururken, tepkinin dehşetten daha az olacağını fark ettim, çünkü Usame Bin Ladin

bizim gözümüzde insan *değil*. O, Usame ve aslında, Ervin Staub'un *The Roots of Evil* (Kötülüğün Kökleri) kitabındaki bir ifadeyi ödünç almak gerekirse, "bizim ahlaki evrenimizden tamamen dışlanmış" durumda. Vicdanın müdahaleleri artık ona uygulanmıyor. O bir insan değil. O bir *nesne*. Maalesef bir insanın *nesne*ye böyle bir dönüşümü, onu daha da korkunç yapıyor.

Bazen insanlar bizim onları ahlaki olarak dışlamamızı hak eder gibi görünüyorlar, aynen teröristlerin de öyle göründüğü gibi. *Bunun* diğer örnekleri savaş suçluları, çocuk kaçıranlar ve seri katillerdir. Bu durumların her birinde, doğru ya da yanlış, şefkatli bir muamele için bazı hakların kaybedilmesine dair düşünülmüş bir argüman ortaya konulabilir (ki konulmuştur da). Ama çoğu durumda, insanları hiçliklere indirgeme eğilimimiz ne düşünülmüş ne de bilinçlidir. Tarih boyunca insanlıktan çıkarmaya yatkınlığımız, çok kereler özünde masum olanlara ters düşmüştür. Birtakım insanlar tarafından şu ya da bu zamanda insan bile sayılmayacak bir konuma indirgenen dış grupların listesi, oldukça uzundur ve ironik bir şekilde neredeyse hepimiz için bir kategori içerir: Siyahiler, Komünistler, kapitalistler, eşcinseller, Amerikan yerlileri, Yahudiler, yabancılar, "cadılar", kadınlar, Müslümanlar, Hıristiyanlar, Filistinliler, İsrailliler, fakirler, zenginler, İrlandalılar, İngilizler, Amerikalılar, Sri Lankalılar, Tamiller, Arnavutlar, Hırvatlar, Sırplar, Hutular, Tutsiler ve Iraklılar bunlardan sadece birkaçı.

Diğer grup *onlar* tarafından uygarlaştırıldığında her şey olur, hele de otorite sahibi biri emir vermeye görsün. Vicdan artık gerekli değildir, çünkü vicdan bizi diğer varlıklara bağlar, *onlar*a değil. Vicdan hâlâ var olur, çok titiz bile davranabilir, ama sadece benim hemşerilerime, benim arkadaşlarıma ve benim çocuklarıma uygulanabilir, seninkilere değil. Sen

benim ahlaki evrenimden dışlandın ve dokunulmazlıkla –ve belki grubumda başkalarının övgüsüyle– seni evinden dışarı sürebilirim, aileni vurabilirim veya seni diri diri yakabilirim.

2002'deki şenlik ateşinde kötü hiçbir şey olmadığını kaydetmeliyim. Bildiğim kadarıyla dehşetli düşünceler sadece bende oluştu. Alevler sadece tahtaları sardı. Ateş seyredilmeye değer bir manzaraydı ve planlandığı gibi kendi kendine bitti. Gülüşen çocuklar, mahallelerinde güvenli bir şekilde, sahilde kaynaştılar ve itfaiyeciler tarafından ıslatıldılar. Kişi, insani toplanmaların hep böyle barış içinde geçmesini diliyor.

Kralın Yeni Kıyafetleri

Vicdan derin bir transa geçtiğinde, işkence, savaş ve soykırımlarda uyuyakaldığında, politik liderler ve diğer mühim bireyler, yedinci hissimizin yavaş yavaş yeniden uyanışı ve sürekli ahlaki bir kâbus arasındaki farkı yaratabilirler. Tarih bize, bir dış gruptan günah keçisi yaratmak yerine, gruptaki zorluk ve güvensizlik problemlerine yararcı bir şekilde eğildiğinde baştan gelecek tavır ve planların, bizim "başkaları" hakkında daha gerçekçi bir görüşe dönebilmemize yardım ettiğini öğretmiştir. Zaman içinde ahlaki liderlik fark yaratabilir. Ama tarih bize göstermiştir ki yedinci hissi olmayan bir lider, felaketi iki misline çıkartarak grup vicdanını hipnotize etmeyi daha da ilerilere götürebilir. Yıkıcı bir ideolojiyi yaymak için korku temelli propaganda kullanarak, böyle bir lider korkmuş bir toplumun üyelerinin, *onları* iyi bir yaşama giden yolda kendileri veya tüm insanlık için ayağa takılan engel, iyi ve kötü arasındaki çatışmayı destansı bir savaş olarak görmelerine neden olabilir. Bu inançlar yayıldığında, *onları* acıma veya vicdan olmadan ezerek, kanı donduran bir kolaylıkla, apaçık bir fermana dönüşebilir.

Tarihte bu ikinci tip liderin nüksetmesi bir dizi şaşırtıcı soru ortaya çıkartıyor. Neden insan ırkı, bu acıklı ve akılsız bozuk bir plak gibi, tekrar ve tekrar göz yumuyor? Neden kendi çıkarıyla veya geçmişten kalan kendi psikolojik konularıyla hareket eden liderlerin sertliği ve politik krizi körükleyip silahlı meydan okumaya ve savaşa dönüştürmelerine izin veriyoruz? En kötü örneklerde, neden kurbağa öldüren, kol kıran Skip gibi düşünen insanların, başkalarının hayatlarına egemen olarak ipleri ele almalarına ve oyunlar oynamalarına izin veriyoruz? Bizim vicdanlarımıza ne oluyor? Neden ne hissettiğimizi kalkıp savunmuyoruz?

Bunun bir açıklaması, ölenlerin nasılsa sadece *onlar* olduğuna inandığımız transa benzeyen durumumuz. Tabii ki –her zaman– korku ve çoğu zaman çaresizlik hissi var. Kalabalığa bakıyoruz ve kendi kendimize düşünüyoruz: "Bana karşı olan çok var", "Başka hiçbir insanın buna karşı çıktığını duymuyorum" ya da daha uysal bir şekilde "Ne yapalım, dünya hali böyle", "Politika böyle". Bütün bu hisler ve inançlar, bizim ahlak hissimizi belirgin bir şekilde dondurabilir, ama vicdanın otorite tarafından devre dışı bırakılması söz konusu olduğunda, ortada daha etkili, *onları* cisimleştirmekten daha temel, çaresizlik hissinden daha bıktırıcı ve daha acınası ve açıkça korkunun kendisinden fethedilmesi daha zor bir şey var. Çok basitçe, *kendi vicdanlarımıza aykırı olsa dahi* otoriteye boyun eğmeye programlıyız.

1961 ve 1962'de, New Haven'da, Connecticut, Yale Üniversitesi profesörü Stanley Milgram şu ana kadar yapılmış en etkileyici psikolojik deneylerden birini tasarladı ve filme aldı. Milgram, insanlığın vicdana karşı otoriteye boyun eğme meylinin mümkün olduğunca adil bir şekilde özüne ulaşmaya çalıştı. Sorgu metoduyla ilgili şöyle yazdı: "Bütün ahlak ilkeleri arasında evrensel olarak kabul edilmeye en yakın olanı

şudur: Ne zararlı ne de tehditkâr olan çaresiz bir insan acıya uğratılmamalıdır. Bu ilke, boyun eğmeye karşı kullanmamız gereken karşı güçtür."

Milgram'ın deneysel prosedürü, acımazsızca açık sözlüydü. Çalışmasının filme alınmış versiyonu, kırk yıl boyunca hümanistleri ve umulmadık üniversite öğrencilerini çok öfkelendirdi. Çalışmada, birbirine yabancı olan iki adam, hafıza ve öğrenmeyle ilgili olduğu ilan edilmiş olan bir deneyde yer almak için bir psikoloji laboratuvarına varırlar. Katılım dört dolar ve artı elli sent yol parasıyla ödüllendirilir. Laboratuvarda deneyci (film versiyonunda Stanley Milgram), iki adama da çalışmanın "cezanın öğrenme üzerindeki etkisi" ile ilgili olduğunu açıklar. İkisinden birisi "öğrenen" olarak belirlenir ve başka bir odaya gönderilerek bir sandalyeye oturtulur. Öğrenenin kolları, "aşırı hareketi engellemek için" gerçekçi olarak sandalyeye bağlanır ve bileğine bir elektrot konulur. Ona, kelime çiftlerinin (*mavi kutu, güzel gün, vahşi ördek*, vb) bulunduğu bir listeyi ezberlemesi gerektiği ve her yanlış yaptığında bir elektrik şoku verileceği söylenir. Her yanlışla birlikte, elektrik şokunun yoğunluğu artacaktır.

Diğer kişiye, bu öğrenme deneyinde "öğretmen" olacağı söylenir. Öğretmen öğrenenin bir sandalyeye bağlanmasını ve elektrik kablosuna sarılmasını izledikten sonra, öğretmen başka bir odaya alınır ve "şok üreteci" denilen büyük, kaygı verici makinenin önünde oturması istenir. Şok üretecinin, yatay olarak dizilmiş ve 15 volttan 450 volta kadar 15'er volt artışla etiketlenmiş otuz düğmesi vardır. Bu sayılara ek olarak düğmeler, UFAK ŞOK'tan TEHLİKE-CİDDİ ŞOK yazan kötü bir isme kadar değişen tanımlarla etiketlidir. Öğretmene kelime çiftlerinin olduğu liste verilir ve görevinin diğer odadaki öğrenene bir test uygulamak olduğu söylenir. Öğrenen cevabı doğru verdiğinde –mesela öğretmen "mavi" der ve öğrenen

"kutu" derse– öğretmen yeni test öğesine geçebilir. Ama öğrenen yanlış cevap verdiğinde, öğretmen bir düğmeye basmalı ve ona bir elektrik şoku vermelidir. Deneyci, öğretmene şok üretecindeki en düşük şoktan başlayarak her yanlış cevapta şok seviyesini yükseltmesi talimatını verir.

Diğer odadaki öğrenen aslında deneycinin eğitimli müttefiki olan bir aktördür ve hiçbir şoka maruz kalmayacaktır. Ama tabii ki öğretmen bunu bilmemektedir ve deneyin asıl deneği öğretmendir.

Öğretmen, "öğrenme testi"nin ilk birkaç öğesini söyler ve bela başlar, çünkü öğrenenin –Milgram'ın diğer odada görülmeyen suç ortağının– sesi çok rahatsız gelmeye başlar. 75 voltta, öğrenen kelime çiftinde bir hata yapar, öğretmen şoku uygular, öğrenen homurdanır. 120 voltta, öğrenen deneyciye şokların çok acı verici hale geldiğini söyler ve 150 voltta, öğrenen deneyden çıkarılmasını ister. Şoklar kuvvetlendikçe öğrenenin protesto sesleri daha da umutsuz hale gelir ve 285 voltta, acı içinde bir çığlık atar. Deneyci –beyaz laboratuvar önlüğü içindeki Yale profesörü– şok üretecinin önündeki öğretmenin arkasında durur ve ona sakince birbiri ardına gelen yazılı hatırlatmalar verir: "Lütfen devam et", "Deney, senin devam etmeni gerektiriyor", "Öğrenen hoşlansın ya da hoşlanmasın o, bütün kelime çiftlerini doğru öğrenene kadar senin devam etmen gerekiyor. O yüzden lütfen devam et."

Milgram, bu prosedürü kırk kere, lise öğretmenleri, posta memurları, satışçılar, ağır işçiler ve mühendisler dahil olmak üzere, kırk farklı denek –"günlük yaşamında sorumlu ve dürüst olan" insanlar– kullanarak tekrarladı. Kırkı da, liseyi bitirmeyen bir adamdan doktora veya diğer yüksek lisan derecelerinde okuyanlara kadar, farklı eğitim seviyelerini temsil ediyordu. Deneyin amacı, deneklerin (bu deneyde öğretmenlerin), açık seçik bir ahlaki buyrukla sunulduğunda,

Milgram'ın otoritesine ne kadar sürede karşı çıkacaklarını keşfetmekti. Yalvaran, çığlık atan bir yabancıya, sadece otorite figürü öyle söylediği için ne kadar elektrik şoku uygulayacaklardı?

Milgram'ın filmini bir salon dolusu psikoloji öğrencisine gösterdiğim zaman, onlardan bu soruların yanıtlarını tahmin etmelerini istiyorum. Öğrenciler vicdanın her zaman üstün geleceğine kesin gözüyle bakıyorlar. Birçok öğrenci, deneklerden büyük çoğunluğunun elektrik şokunun kullanımını öğrendikten sonra deneyi terk edeceğini öngörüyorlar. Öğrencilerin çoğu, kalan deneklerden bir bölümünün, en azından diğer odadaki adam özgür bırakılmayı talep ettiğinde (150 volt) deneyciye, muhtemelen cehennemin dibine kadar yolu olduğunu söyleyerek karşı çıkacaklarından eminler. Tabii öğrenciler sadece çok az, hasta ruhlu, sadist deneğin düğmelere, makinenin kendisinde TEHLİKE-CİDDİ ŞOK yazan 450 volta kadar basmaya devam edeceğini kestiriyor.

İşte gerçekte olanlar: Milgram'ın kırk deneğinden otuz dördü, sandalyeye bağlı olduğuna inandıkları öğrenene, deneyden salıverilmek istedikten sonra bile şok uygulamaya devam ediyorlar. Aslında bu otuz dört denekten yirmi beşi –toplam grubun yüzde 62,5'i– hiçbir noktada deneyciye karşı çıkmadan, öteki odadaki adamın yakarışlarına ve feryatlarına rağmen dizinin sonuna kadar (450 volt) düğmelere basmaya devam ediyor. Öğretmenler terliyorlar, şikâyet ediyorlar, kafalarını tutuyorlar ama devam ediyorlar. Film bittiğinde saate bakıyorum. Bu deneyi ilk defa izlemiş olan öğrencilerle dolu bir salonda, her zaman sersemlemekten kaynaklı en az bir dakikalık bir sessizlik oluyor.

Orijinal deneyden sonra, Milgram tasarısını değişik şekillerde çeşitlendirdi. Bir çeşitte, mesela, deneklerin öğrenene şok veren düğmelere basmaları istenmiyordu, sadece başka biri-

sinin düğmelere basmadan önce kelime çifti testi için kelimeleri söylemeleri talep ediliyordu. Deneyin bu çeşidinde, kırk kişi içinden otuz yedisi (yüzde 92,5) "üreteç"teki en yüksek şok seviyesine kadar devam etti. Şu zamana kadar öğretmenler hep erkekti. Milgram deneyi, daha empatik olacaklarını düşünerek kırk kadın kullanarak yapıldı. Performans aslında benzerdi, ama itaatkâr kadınlar itaatkâr erkeklerden daha fazla stres belirtisi gösterdiler. Milgram modelini kullanarak yapılan çalışmalar başka üniversitelerde de tekrar edildi ve çok geçmeden iki cinsiyetten ve değişik kesimlerden binden fazla deneği içerdi. Sonuçlar özünde aynı kaldı.

Boyun eğme çalışmasının çok kereler kopyalanan sonucu, Milgram'ın, insan doğasıyla ilgilenen pek çok öğrencinin kafasını kurcalayan ve onlara hareket noktası sağlayan meşhur açıklamasını yapmasına yol açtı: "Elle tutulur bir oranda insanlar, eylemin içeriği ve vicdanın kısıtlamalarına bakmaksızın, aldıkları emir meşru bir otoriteden geldiği sürece, onlara ne söylenirse onu yapıyorlar." Milgram, otoritenin vicdanı uyutabileceğini, çünkü itaatkâr insan, kendisini *kendi eylemlerinden sorumlu görmediği* bir "düşünce ayarı" yapıyor. Zihninde, artık ahlaki olarak sorumlu tutulabilir olan o değil, ama bütün sorumluluk ve girişimi devrettiği dışsal bir otoritenin temsilcisi. Bu "düşünce ayarı", yumuşak bir liderliğin düzen ve kontrol sağlamasını daha kolay hale getiriyor, ama aynı psikolojik mekanizmayla, çok kereler kırmızı halıyı kendine hizmet, art niyet ve sosyopat "otoriteler" için de serdi.

Vicdanın Çizgiyi Çektiği Yer

Otoritenin vicdanı körelttiği alan, o otoritenin hissedilen meşruluğu tarafından etkilenir. Emirleri veren insan ast olarak görülüyor ve hatta eşit olarak görülüyorsa, aynı "düşünce

ayarı" hiç oluşmayabilir. Milgram'ın ilk deneyinde, deneye devam etmeyi reddeden azınlıktaki insanlardan birisi, laboratuvar önlüklü bilim insanını en fazla entelektüel akranı olarak gören, otuz iki yaşında bir mühendisti. Bu denek sandalyesini şok üretecinden uzağa itti ve öfkeli bir ses tonuyla Milgram'a şöyle dedi: "Ben bir elektrik mühendisiyim ve yeterince şoka maruz kaldım... Çoktan fazlasıyla ileri gittiğimi düşünüyorum." Daha sonraki bir röportajda, ona diğer odadaki adama şok vermekten kimin sorumlu olduğunu sordu, o da deneyciye hiçbir sorumluluk yüklemedi. Aksine şöyle yanıtladı: "Bunu tamamen kendi üstüme alıyorum." İleri bir eğitim almış profesyonel birisiydi. Eğitim, vicdanın alarma geçip geçmeyeceğini belirleyen faktörlerden biri olarak belirtilir. Eğitimin doğrudan insan ruhundaki vicdanının gücünü artırdığını tasavvur etmek ağır ve küstah bir hata olurdu. Diğer yandan, eğitim bazen bir otorite figürünün hissedilen meşruluğunu ve dolayısıyla sorgusuz boyun eğmeyi kısıtlayabilir. Eğitim ve bilgiyle, birey kendini meşru bir otorite olarak algılayabilir.

Bağlantılı olarak, bu deneyin başka bir dizilimimde, Milgram, deneklerin şok vermesini buyuran biri olarak, bir bilim insanı değil "sıradan insan" rolü yapar. Beyaz laboratuvar önlüklü adam değil de "sıradan insan" yetkili olunca, deneklerin cihetinde boyun eğme yüzde 62,5'ten yüzde 20'ye düştü. Paket ve algı her şey değildir, ama epey yaklaştıkları aşikâr. Bazılarımız bizim gibi görünen birine direnebilir, ama çoğumuz otorite *gibi görünen* birisine boyun eğeriz. Bu bulgu, liderlerimizin ve uzmanlarımızın, neredeyse herkesin aristokrat ve abartılı bir şekilde amirane görünebildiği televizyonun büyüsü aracılığıyla geldiği bir çağda özellikle bir merak konusudur.

Abartılı olmasının yanı sıra televizyondaki görüntüler yakın çekim ve kişiseldir –oturma odalarımızın içindedirler– ve

otoritenin gücünün bireysel vicdanı bastırmasını etkileyen diğer bir faktör de emirleri veren insanın yakınlığıdır. Milgram deneyi o odada olmadığı şekilde çeşitlendirdiğinde, boyun eğme üçte iki oranında, "sıradan insan" yetkili olduğundaki oranla aynı seviyeye düştü. Otorite yakınlarda olmadığında denekler, makinedeki daha düşük şok seviyelerini kullanarak "hile yapmaya" kalkıştılar.

Otoritenin yakınlığı özellikle gerçek yaşamdaki çatışma ve savaşın boyun eğme gereklilikleriyle alakalı. Öyle görünüyor ki bireysel vicdan öldürme konusunda şaşırtıcı derecede –insanların doğuştan savaşçı olduklarını düşünenler için şaşırtıcı bir şekilde– katı bir çizgi çekiyor. Vicdanın bu yönü, normal insanlarda o kadar esnek ki askeriye psikologları, herhangi bir sebeple adamlara birilerini öldürtmek için, emirlerin birliklerle birlikte orada olan otoriteler tarafından verilmesi gerektiğini artık biliyorlar. Yoksa sahadaki adamlar öldürmeye yönelik emirlerde, vicdanının kuvvetli yasağını ihlal etmemek için "hile yapacak", bilinçli olarak hedefi ıskalayacak veya ateş etmeyi beceremeyecek.

Tuğgeneral S. L. A. Marshall, 2. Dünya Savaşı süresince Pasifik sahasındaki bir ABD savaş tarihçisiydi ve daha sonra Avrupa sahasındaki operasyonların resmi tarihçisi haline geldi. 2. Dünya Savaşı'nın birçok olayını yazdı. Liderleri onlara emir vermek için oradayken bütün askerler boyun eğiyor ve silahlarını ateşliyorlardı, ama liderler gittiğinde ateş etme sıklığı hemen yüzde 15 ila 20 arasında düşüyordu. Marshall, doğrudan ateş etmelerinin emredilmediği bir mıntıkada askerlerin büyük bir rahatlık göstermesinin, "bir süreliğine *hayat alma mecburiyeti altında olmamalarının* kutlu bilgisinden yola çıkarak orada daha güvenli olmalarının farkındalığıyla çok da alakalı olmadığına" inanıyordu.

ABD eski Ordu Komandosu ve paraşütçüsü Yarbay Dave Grossman, *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society* (Öldürmek Üzerine: Savaşta ve Toplumda Öldürmeyi Öğrenmenin Psikolojik Bedeli) kitabında, FBI'nın 1950'lerle 1960'larda polislerin ateş etmeme oranları hakkında yaptığı çalışmalar ve Amerikan İç Savaşı, 1. ve 2. Dünya Savaşları, Vietnam Savaşı, Falklands Savaşı (Arjantin-İngiltere arasında, Falklands adalarında yapılan, 2 Nisan-Haziran 1982'ye kadar süren savaş, ç.n.) dahil olmak üzere bir dizi savaş hakkında yapılan incelemelerle birlikte Marshall'ın gözlemlerini değerlendiriyor. Kitabını, "tarih boyunca savaşanların büyük çoğunluğunun, tam düşmanı öldürebilecekleri ve öldürmeleri gerektiği sırada kendilerini 'vicdanlı itirazcılar' olarak bulduğu" şeklinde sonlandırıyor. Askerlerin çoğu zaman direnip sessizce öldürme fırsatlarını sabote ettiklerine dayanan hatırı sayılır tarihsel kanıtları tarttıktan sonra, Grossman "insan doğası hakkında alışılmadık ve güven veren bir sonuca" varıyor: "Şiddet ve savaşın süregelen geleneğine rağmen, insanlar doğalarında katil değillerdir." Vicdanın sonuçlarını altüst etmesi, bir yabancıyı öldürmek amaçlı bir süngü çekebilmek veya tetiğe basabilmesi için, normal bir insanın dikkatlice öğretilmiş, psikolojik olarak hazırlanmış ve savaş alanındaki otoriteler tarafından emredilmiş olması gerekir.

Ayrıca ahlaki dışlanmışlığı da teşvik etmeye, birliklere düşman askerlerinin *onlar*, Almanlar, sapkınlar, pisliklerden başka bir şey olmadığını hatırlatmaya yardım eder. Peter Watson *War on the Mind: The Military Uses and Abuses of Psychology* (Zihindeki Savaş: Psikolojinin Askeri Kullanımı ve Kötüye Kullanımı) kitabında, "yerel geleneklerin aptallığıyla alay edilir" ve "yerel kişilikler kötü kahramanlar olarak sunulur" diye yazar.

Savaş alanında ve savaş alanının dışında, hem birlikler hem de evdeki insanlar için, yapılmakta olan savaş önemli ve

hatta iyi ve kötü arasındaki kutsal mücadele olarak gösterilmelidir. Çatışmanın her iki tarafındaki otoritelerin tarihteki bütün büyük savaşlarda yaymaya uğraştıkları mesaj tam olarak budur. Mesela, Vietnam Savaşı'nın son safhaları sırasında ahlaki rezalet dışında bir şey hatırlamak şimdilerde zor olsa da, savaş başladığında, Amerikalılara, Güney Vietnamlı insanları terör ve esaret içindeki bir gelecekten ancak ve ancak onların kurtarabileceği tekrar tekrar garanti ediliyordu. Savaş zamanında liderler tarafından yapılan, modern zamanlarda oturma odalarımızın içinde canlı yayınlanan konuşmalarda, hep bu tamamen gerekli görev konusuna, öldürmeyi meşru kılan yüksek çağrıya vurgu yapılmıştır. Çelişkili bir şekilde, insaflı bir grupta vicdanın yüksek bir çağrı ve bir üyelik hissini beslemesi nedeniyle otorite bunu gerçekliğe kolayca yansıtabilir. Başka bir deyişle, vicdan kandırılabilir ve sıra yabancıları öldürmeye geldiğinde, hile genellikle gerekir.

Moral bozucu haber, psikoloji askeriyeye katil olmayanları katile dönüştürme teknikleri sağlar ve askeriye de bu prosedürleri kullanır. Ama kötü haberlerin arkasında karanlığın denizinde bir elmas gibi parlayan bir parçacık umut var. Çatışmanın çaresiz baskıları altında bile, çoğu zaman silahlarımızı ateşlemedik veya hedefleri ıskaladık. Otoritenin cam fanusu içinde susturulmadıkça, bize öldürmememiz gerektiğini hatırlatan, insani birlikteliğimizden her zaman bir feryat –her zaman vicdanın sesi– yükseldi.

Özü öldürmek olduğu için savaş, bilinç ve otorite arasındaki en son iddialaşmadır. Yedinci hissimiz bizim can almamamızı talep eder. Otorite vicdana baskın çıktığında ve bir asker savaşta öldürmeye kışkırtıldığında, post-travmatik stres bozukluğundan ve hayatının geri kalanında, travmatik hafızasına katılan depresyonla birlikte boşanmalar, bağımlılıklar, ülserler ve kalp rahatsızlıklarından mustarip olacaktır.

Buna karşın Vietnam gazilerini içeren araştırma göstermiştir ki öldürmeye zorlandıkları durumlarla karşılaşmayan askerler, askerliğini evinde geçirenler gibi PTSB semptomları göstermezler.

Ahlaki hissimiz ve otorite figürlerimiz arasındaki bu felç edici çekişme, insanlık hiyerarşik toplumda yaşamaya başladığından beri, bir kralın veya toprağa aç bir asilzadenin ya da bir şehir veya milletin liderinin daha az güçlü bireylere savaşa katılıp öldürmelerini buyurdukları geçmiş beş bin yıl boyunca, neredeyse aralıksız olarak devam etmiştir. Görünüşe bakılırsa bu, bizim çocuklarımızın veya torunlarımızın hayatlarında bile çözülemeyecek vicdanın bir mücadelesi.

Boyun Eğme 6, Vicdan 4

On insandan en az altısının fiziksel olarak orada bulunan resmi görünüşlü bir otoriteye boyun eğmeye ölümüne meyilli olduğunu gösteren Stanley Milgram, yıkıcı otoriteye boyun eğmeyen insanların psikolojik olarak acı çektiklerine de işaret etti. Boyun eğmeyen bir insan çoğunlukla toplumsal düzenle arasının açık olduğunu fark eder ve sadakate yemin ettiği birisi veya bir şeye karşı sadık kalmadığı hissini yaşamaya zorlanabilir. Boyun eğme pasiftir ve asi olan kişi, Milgram'ın kelimeleriyle "eyleminin sorumluluğunu" taşımalıdır. Eğer cesaret acı veya korkuya rağmen vicdana göre hareket ediyorsa o zaman güç, otoritelerin talepleri diğer yönde olsa da vicdanı uyanık ve yürürlülükte tutma becerisidir.

Güç önemlidir, çünkü vicdanın çeşitli sebeplerinin tarafını tutarken, olasılıklar bize karşıdır.

Örneğin, bilinen istatistiklere tam olarak uyan, kesin olarak yüz yetişkinin bulunduğu hayali bir toplum öneriyorum. Bu demek oluyor ki benim hayali toplumumda yüz kişiden

dördü sosyopat—vicdanları yok. Vicdanları olan geri kalan doksan altısı düzgün vatandaş, yüzde 62,5, otoriteye öyle veya böyle sorgusuz sualsiz boyun eğecekler. Kalabalıktaki daha saldırgan ve denetleyici sosyopatlardan biri olması da kuvvetle muhtemel. Geriye, hem vicdanı olan hem de eylemlerinin sorumluluğunu taşıyabilen otuz altı insan kalıyor, topluluğun üçte birinden biraz fazla. Bunlar imkânsız değil, ama kolay kolay da başa gelmez.

Vicdana bağlı olanlar için yeni bir sorun daha: Garip gelebilir ama sosyopatların çoğu görünmezdir. Şimdi o ikileme, Doreen Littlefield'ın durumuna geçelim.

DÖRT

dünyanın en hoş insanı

Trader Vic'in yerinde bir pina colada (rom, ananas suyu ve hindistancevizi sütü karışımından oluşan bir yaz içkisi, ç.n.) içen bir kurtadam gördüm.
Saçı mükemmeldi.
–Warren Zevon

Doreen dikiz aynasından bakıyor ve milyonuncu defa güzel olmuş olmayı diliyor. Hayat o zaman çok daha kolay olacaktı. Dinlenmiş hali ve bütün makyajıyla bugün aynada güzel görünüyor, ama biliyor ki kozmetiklerle arası bu kadar iyi olmasa veya yorgun olsa oldukça sade görünecekti. Köydeki basit bir kızdan daha sade görünecekti, bu siyah BMW'nin sürücü koltuğuna değil de inek sağmaya aitmiş gibi. Daha otuz dört yaşında ve cildi iyi görünüyor, henüz kırışıklık yok ama biraz solgun belki. Burnu dikkat edilebilecek kadar kısmen kemerli ve saman sarısı saçları, en sorunlu özelliği, ne yaparsa yapsın kuru ve kıvrık oluyor. Neyse ki vücudu mükemmel. Gözlerini aynadan çevirip üstündeki açık gri ipek takıma bakıyor, kapalı ama vücudu sarıyor. Sade bir yüzü olan bir kadın için fazlasıyla baştan çıkarıcı. Bir odadan içeri yürüdüğünde, bütün erkekler dönüp bakar. Bunu hatırlayınca gülümsüyor ve arabayı çalıştırıyor.

Evinden bir kilometre ötede, Maltese'ini (Malta orijinli beyaz, bol tüylü bir köpek türü, ç.n.) beslemeyi unuttuğunu fark ediyor. Çok güzel. Aptal fırfırlı köpek nasılsa akşam gelen kadar yaşamını sürdürmeyi başarabilir. Bu noktada, onu aniden almasından bir ay sonra, onu aldığına bile inanamıyor. Onunla yürümenin zarif görüneceğini düşünmüştü, ama onu yürütmek can sıkıcı bir hal almıştı. Vakti olabilirse, onu uyuturmak zorunda kalacaktı ya da belki onu birine satabilirdi. Neticede oldukça pahalıydı.

Psikiyatri hastanesinin geniş arazisindeki park yerinde, arabasını Jenna'nın paslı Escort'unun yanına park ettiğinden emin oldu, Jenna'ya dünyadaki göreceli yerlerini hatırlatan görünür bir karşılaştırma. Aynaya bir bakış daha. Sonra Doreen, ne kadar çok çalıştığını göstermek için taşırırcasına doldurduğu evrak çantasını alıyor ve merdivenlerden koğuşun üstündeki süit ofislere çıkıyor. Bekleme odasından geçerken, gösterişsiz sekreter-resepsiyonist Ivy'ye "Biz iyi arkadaşız" gülümsemesi yolluyor ve Ivy'nin yüzü hemen aydınlanıyor.

"Günaydın Dr. Littlefield. Aman tanrım, takımınıza bayıldım! Harika görünüyor!"

"Hayırdır, teşekkür ederim Ivy. Bana her zaman moral vereceğine dair sana hep güvenirim," diye karşılık veriyor Doreen kocaman bir gülümsemeyle. "Hastam buraya geldiğinde bana bir sinyal ver, olur mu?"

Doreen ofisinin içinde kaybolur, Ivy kafasını sallayarak boş bekleme odasına doğru seslice konuşur: "Dünyanın en hoş insanı olmalı."

Daha erken, saat sekiz bile değil. Doreen ofisinde pencereye gidip iş arkadaşlarının gelişini seyrediyor. Jackie Rubenstein'ı, uzun bacakları ve gayretsiz duruşuyla binaya yürürken görüyor. Jackie, Los Angeles'tan, sakin ve komik ve onun güzel zeytuni teni onu her daim müthiş bir tatilden

dönmüş gibi gösteriyor. Ayrıca harika biri, Doreen'den epeyce zeki ve bu nedenle Doreen onu herkesten çok daha fazla hor görüyor gizliden gizliye. Aslında ondan o kadar çok nefret edebiliyor ki yanına kalacağını bilse onu öldürürdü, ama eninde sonunda yakalanacağını biliyordu. Doreen ve Jackie sekiz yıl önce hastanede birlikte doktora yapıyorlardı ve arkadaş oldular, en azından Jackie'nin gözünde. Şimdilerde Doreen, Jackie'nin Yılın Danışmanı ödülünü alabileceğine dair söylentiler duyuyor. İkisi de aynı yaşta. Nasıl olur da Jackie bir "danışman" olarak otuz dört yaşında bir ödül alabilir?

Çimenlikten geçerken Jackie Rubenstein yukarı bakıyor ve Doreen'in pencereden baktığını görüyor. El sallıyor. Doreen genç kız gibi gülümsüyor ve o da el sallıyor.

O sırada Ivy, Doreen'e günün ilk hastasının geldiğine dair sinyal veriyor, adı Dennis olan, göz alıcı yakışıklılıkta, geniş omuzlu ama korkak görünümlü genç bir adam. Hastane dilinde Dennis bir VIP (çok acil hasta), çünkü çok ünlü bir politikacının yeğeni. Bu büyük eğitim hastanesinde birtakım böyle VIP'ler var, ünlüler, zenginler, isimleri her gün duyulan insanların aileleri. Dennis, Doreen'in psikoterapi hastalarından biri değil. Doreen daha çok onun yöneticisi, yani Doreen haftada iki kere onun tedavisinin nasıl gittiğini araştırmak, evrak işlerinin tamam olmasını kontrol etmek ve zamanı gelince tahliyesini onaylamak için onunla buluşuyor. Doreen çalışanlardan bugün Dennis'in tahliyesi hakkında konuşmak isteyeceğini çoktan duymuştu. Eve gidecek kadar iyi olduğunu düşünüyor.

Yönetim görevleriyle psikoterapininkileri ayırmak hastanenin politikası. Her hastanın bir terapisti, bir de yöneticisi bulunuyor. Dennis'in taptığı terapisti, yetenekli Dr. Jackie Rubenstein. Dün Jackie, Doreen'e Dennis'in olağanüstü düzeyde iyileştiğini ve hastaneden çıktığında onunla ayakta tedavi gören bir hasta olarak görüşmek istediğini anlatmıştı.

Şu anda Dennis, Doreen Littlefield'ın ofisindeki alçak sandalyelerden birinde oturuyor ve hastaneden eve gidecek kadar iyi görünmek istiyorsa yapması gerektiğini bildiği için göz teması kurmaya çalışıyor. Ama zorlanıyor ve gözlerini kaçırıp duruyor. Onun üzerindeki gri takımla ilgili, gözleriyle ilgili bir şey korkutuyor onu. Yine de ondan hoşlandığını düşünüyor. Ona karşı her zaman aşırı derecede iyi davranmıştı ve diğer insanlar ona bütün doktorlar arasında Dr. Littlefield'ın hastalarıyla en ilgilisi olduğunu söylemişlerdi. Her neyse, uzman o.

Doreen, arkasına yaslanmış halde, Dennis'e bakıyor ve onun yüzündeki mükemmel çizgilerle yirmi altı yaşındaki kaslı vücudu Doreen'e yine parmak ısırtıyor. Ona ne kadar para miras kalacağını merak ediyor. Ama misyonunu hatırlıyor ve onun tedirgin bakışını anaç bir gülümsemeyle kilitliyor.

"Bu hafta çok daha iyi hissettiğini duyuyorum Dennis."

"Bu doğru, Dr. Littlefield. Bu hafta çok daha iyi hissediyorum. Gerçekten çok çok daha iyi. Düşüncelerim çok daha iyi durumda. Beni buraya ilk geldiğim günkü gibi her an rahatsız etmiyorlar."

"Neden böyle düşünüyorsun Dennis? Neden seni artık rahatsız etmediklerini düşünüyorsun?"

"Oh, şey, Dr. Rubenstein'ın bana öğrettiği bilişsel terapi tekniklerini çok çalışıyorum, biliyor musunuz? Hiç fena değiller. Demek istediğim, faydaları oluyor. Ve... Şey, olay şu ki eve gitmeye hazır olduğumu düşünüyorum. Ya da belki yakın zamanda? Dr. Rubenstein beni ayakta tedavi edilen bir hasta olarak görmeye devam edeceğini söyledi."

Dennis'in, onu şu anda pek rahatsız etmeyen düşünceleri, zaman zaman bütün yaşamını ele geçiren paranoid hayaller. Bir zamanlar yüksek notlar alan ve lisedeki lacrosse ("Çim

hokeyi, tenis, bedminton, su topu, squash karışımı bir spor türü." Kaynak: Ekşisözlük, ç.n.) takımının şampiyonu olan delikanlı, üniversitenin ilk yılında psikotik bir çöküntü geçirdi ve hastaneye kaldırıldı. Yedi yıldan beri, hayalleri bir çoğalıp bir azalsa da onu hiç bırakmadığı için psikiyatrik tesislere bir girdi bir çıktı. Bu ürkütücü "düşünceler" onu kontrol altına aldığında, insanların onu öldürmeye çalıştıklarına veya amaçları hakkında yalan söylediklerine inanıyor; trafik ışıklarının onun düşüncelerini CIA için gözlemlediği, her geçen arabada, onu kaçırmak ve hatırlayamadığı suçları için sorgulamak amacıyla bulunan bir ajan bulunduğu gibi. Gerçeklik hissi uç noktada kırılgan ve somut hayalleri indirgendiğinde dahi, şüpheciliğinin işkencesi onun başka insanların, terapistlerin bile etrafında olmasını oldukça zorlaştırıyor. Jackie Rubenstein, hiç kimseye güvenmeyen bu yalnız genç adamla sağaltıcı bir ilişki kurarak neredeyse bir mucizeye imza atmıştı.

"Dr. Rubenstein senin tahliye edilebileceğini ve seni ayakta tedavi edilen bir hasta olarak görebileceğini söyledi diyorsun."

"Evet. Evet, bu tam onun önerdiği şey. Yani, eve gitmek için neredeyse hazır olduğum konusunda hemfikir."

"Gerçekten mi? Doreen, Dennis'in yüzüne şaşırmış bir ifadeyle bakıyor, sanki biraz açıklama beklermiş gibi. "Bana böyle söylemedi."

Dennis'in görülebilir biçimde titrediği uzun bir duraksama oldu. Sonunda sordu: "Ne demek istiyorsunuz?"

Doreen, şefkat dolu derin bir iç çekiyor ve Dennis'in yanındaki sandalyeye oturmak için masasının arkasından çıkıp geliyor. Elini onun omzuna koymaya çalışıyor ama o, vücudunu ondan uzağa çekiyor, sanki ona saldırmaya gelmiş gibi. Pencerede bakabildiği en uzak noktaya bakarken, sorusunu tekrarlıyor: "Size söylediği bu değildi derken ne demek istiyorsunuz?"

Doreen, Dennis'in bunun dünyada tek gerçek arkadaşı olduğunu düşündüğü Dr. Rubenstein'ın tarafında bir ihanet haberi olduğundan çoktan şüphelendiğini bilecek kadar paranoid şizofreniden anlıyor.

"Dr. Rubenstein'ın bana söylediği, senin buraya geldiğinden daha hasta olduğun. Ve ayakta tedavi gören hasta terapisi için de, seni hastanenin dışında görmeye hiçbir şekilde onay vermeyeceğini kesin olarak belirtti. Çok fazla tehlikeli olduğundan bahsetti."

Doreen'e bile Dennis'in kalbinden bir şeyin pencereden dışarı uzaklara, yakın bir zamanda dönmemek üzere uçtuğunu hissetti. "Dennis, Dennis, iyi misin?" dedi.

Dennis ne kıpırdadı ne de konuştu.

Terkrar deniyor. "Bunu sana söylemek zorunda kalan ben olduğum için üzgünüm. Dennis? Eminim sadece bir yanlış anlamaydı. Biliyorsun Dr. Rubenstein sana yalan söylemez."

Ama Dennis sessiz. Hayatının her anında ihanet korkusuyla baş etmek zorunda kalmıştı, ama onun muhteşem Dr. Rubenstein'ından gelen bu kocaman yeni dalga onu gafil avlamıştı ve bir heykel gibi taşa çevirmişti.

Doreen, onun hiç tepki vermeyeceğini fark ettiğinde telefona gidiyor ve yardım istiyor. Hiç vakit kaybetmeden iki tane cüsseli akıl sağlığı çalışanı onun ofis kapısında beliriyor. Onlar kocaman, ama otorite olan o ve onun talimatlarını sorgulamadan uygulayacaklar. Bunu düşünmek ona zevkten küçük bir titreme veriyor, ama en vakur ifadelerinden birini takınarak Dennis'in taşınmasını buyuruyor. "Taşınma" –kulağa hastanenin birisini meyhaneye koyması gibi gelen bir örtmece– Dennis'in içinde bulunduğu gibi kilitsiz bir koğuştan, daha güvenlikli kilitli bir koğuşa aktarılması anlamına geliyor. Hastalar, şiddet gösterdiklerinde veya Dennis gibi ciddi bir geriye gidiş yaşadıklarında taşınıyorlar. Gerekliyse

kontrol altında tutulup onların yeniden ilaçla tedavisine başlanıyor.

Doreen, Dennis'in onun biraz önce söylediklerini kimseye anlatmayacağından oldukça emin. Dennis sırlarını söylemez. Fazlasıyla paranoyak. Ama birisine söylese bile, ona inanan çıkmayacak. Kimse hastalara doktorlardan fazla inanmaz. Şu anda gördüğünden anlayabiliyor ki o uzunca bir süre bunun dışında olacak ve hiçbir şey hakkında gerçekten konuşmayacak. Ani bir tatmin duygusuyla Jackie Rubenstein'ın gerçekten sevimli bir VIP hastasını kaybettiğini fark ediyor. Jackie hakkında çılgınca paranoyak olacak ve en iyi tarafı da Jackie kendini suçlayacak, onunla olan terapisinde önemli olan bir şeyi atladığını ya da zararlı bir şey söylediğini düşünecek. Jackie böyle durumlarda tam bir kaybedendir. Sorumluluğu üstlenecek ve sonra hastayı başka bir terapiste teslim edecektir. Dr. Rubenstein'ın hastanede mucize çalışan olarak anılması artık bu kadar.

Mavi Duman ve Aynalar

Doreen Littlefield, kişilik teorisyeni Theodore Millon'ın "açgözlü psikopat" dediklerinden. Burada "psikopat" sosyopatlığa ya da vicdan yoksunluğuna gönderme yapıyor. "Açgözlü" her zamanki anlamında: Başkalarının sahip oldukları için duyulan aşırı arzu. Sosyopatlar her zaman açgözlü bir doğada olmazlar –kimisi çok farklı şekillerde harekete geçer– ama vicdan eksikliği ve açgözlülük aynı kişide bir arada olduğunda, hayret verici ve korkutucu bir resim ortaya çıkar. Başka birisinin en değerli "aidiyetlerini" –güzellik, akıl, başarı, güçlü bir karakter– çalmak veya kendisine almak mümkün olmadığından, açgözlü sosyopat gıpta edilir özellikleri kötüler veya onlara zarar vermeye çalışır ki onlara sahip olmasınlar

ya da onlardan zevk alamasınlar. Millon'ın dediği gibi: "Burada zevk, sahip olmaktan çok almaktan geçer."

Açgözlü sosyopat, hayatın onu aldattığını, başkalarıyla neredeyse aynı cömertliği göstermediğini ve öyleyse varoluşsal skoru insanlardan çalarak, onların yaşamlarını gizlice yıkıma uğratarak eşitlemesi gerektiğini düşünür. Doğa, şartlar ve kader tarafından geçiştirildiğine inanır ve başka insanları küçültmek onun güçlü olmasının tek yoludur. Genellikle hedef olduğunun farkında bile olmayan insanlara yönelik ceza, açgözlü bir sosyopatın hayatındaki en önemli aktivite ve en baş önceliği.

Bu gizli saklı güç oyunu bir numaralı öncelik olduğundan, bütün açgözlü sosyopatların bütün sahtekârlıkları ve riske toleransları buna adanmıştır. Oyunun uğruna, entrikalar düzenler ve çoğumuzun zalimin yanı sıra pervasız ve kendine zarar verici olduğunu düşüneceğimiz eylemlere kalkışırlar. Böyle bir insan yaşamımızda bizim etrafımızda olduğunda, günlük temelde bile, onun eylemlerine karşı umursamazız. Bir insanın, çoğu durumda onun canını yakmak ve onu aşağılamak gibi bir şey yapmadığı halde birine karşı doğrudan tehlikeli ve kötü niyetle bir kan davası güttüğünü ummayız. Ummayız ve o yüzden de görmeyiz, bildiğimiz birinin –hatta kendimizin– başına gelse bile. Açgözlü sosyopatların göze aldığı eylemler o kadar acayip ve sebepsiz yere o kadar alçakça ki kasti olduklarına inanmayı ve hatta meydana geldiklerini reddederiz. Böylece onun gerçek doğası grubun içinde görünmez olur. Doreen'in gerçekten zeki olanların arasında yaptığı gibi, yalın bir görünümle hastanede profesyonel insanların arasında on sene boyunca saklanabilir.

Açgözlü sosyopat koyun postu giymiş kurttur ve Doreen'in durumunda kamuflaj özenle hazırlanmıştır. Doreen bir psikolog, en azından hastanedeki herkes onun psi-

kolog olduğuna inanıyor, bu da zaten Doreen Littlefield'ın amacı. Gerçek, eğer birisi keşfederse, ne psikoloji ruhsatı ne de doktora derecesi olduğu. Yirmi iki yaşında, evinin oradaki devlet üniversitesinden psikoloji lisans diploması var ama o kadar. Geri kalanı abartılı bir saçmalık. Onu hastaneye danışman olarak görevlendirdiklerinde referanslarını kontrol ettiler, ama bunlar, daha iyi bilmeleri gerekmelerine rağmen onunla bazı utanç verici gizli ilişkilere karşı koyamamış iki ünlü adamdı. Kiralama komitesi, sıraladığı ehliyetleri kontrol etmedi. O kadar prestijli önerilmişti ki basitçe onun doktora derecesi olduğunu düşündüler. Hem kim böyle bir konuda yalan söylerdi ki? Profesyonelleri ve hastaları kandıracak kadar iyi bir şekilde psikolog taklidi yapma yeteneğiyle, Doreen her zaman, bir insanın bir sürü kitap okuyarak pek çok şey öğrenebileceği fikrinin haklılığını hissetmiş ve görünüşe bakılırsa bu fikir için doğmuş.

Doreen iyileşmekte olan saat sekizdeki hastasıyla görüştü, onu masum bir meslektaşından öç almak için akut bir paranoyak durumun içine attı ve tedavi görmesi ve kapatılması için kilitli üniteye yolladı. Günün geri kalanında ne yaptı? Eğer ona ofisinde eşlik etseydik, onun sakin bir biçimde diğer randevulu hastalarıyla ilgilenirken, telefon görüşmeleri yaparken, evrak doldururken ve personel toplantısına giderken bulurduk. Muhtemelen sıradışı bir şey görmezdik. Birçok davranışı bize normal ya da normal sayılabilecek kadar gelirdi. Büyük ihtimalle hastalarına pek bir yararı dokunmuyor, ama onlara belirgin olarak zarar vermiyor da, bu sabahki gibi bir meslektaşına zarar vermek için bir hastasını kullanmak gibi durumlar hariç tabii.

Yeteneklerini neden hastanede yatan psikiyatrik hastalara karşı kullanacaktı ki? Onlarda onun istediği hiçbir şey yok. Onlar dünya tarafından haklarından mahrum edilmişler za-

ten ve o, onlarla sadece bir odada oturarak bile kendini güçlü hissedebiliyor. Ara sıra gelen fazla çekici ya da daha fenası fazla zeki birkaç kadın hasta istisna olabilir. O zaman Doreen onları bir iki kez küçük düşürebilir, onlarda zaten mevcut bulunan kendine nefret hissini körükleyebilir. Psikoterapist rolünde, bunu yapmasını saçma şekilde kolay bulur. Tertip her zaman teke tek ve hasta terapi odasının dışında birilerine şikâyet etmek için ona neyin çarptığını bile tam olarak hiçbir zaman anlamaz.

Ama insanlar sahip oldukları bir şeyden ve kim olduklarından dolayı Doreen'in arzusunu kışkırtmadıklarında, o zaman onları hedef almaz. Tam tersine, belirli astların, o öyle düşünüyor, onun koyun kılığındaki kamuflajını, kendinin olağanüstü hoş, ilgili, sorumlu ve acınası düzeyde fazla çalışan biri olarak sunumunu içeren bir kamuflaj, sağladıklarına inandığında özellikle alımlı ve nazik olabilir. Mesela Doreen, Jackie Rubenstein ve Dennis'e gizlice sabotaj yaptığı gün işten çıkmaya hazırlanırken, Ivy'nin masasında ille de biraz durup sevecen küçük bir muhabbet eder. Bunu her akşam yapmaya çalışır. Ivy koğuştaki profesyonellerin sekreter-resepsiyonisti ve insan böylesine stratejik pozisyondaki birinin ne zaman işe yarayacağını bilemez.

Doreen ofisinden çıkıyor, resepsiyon odasındaki sandalyelere çöküyor ve şöyle diyor: "Oh Ivy! Bugün de bittiği için o kadar mutluyum ki!"

Ivy, Doreen'den yirmi yaş daha yaşlı. Fazla kiloları var ve kocaman plastik küpeler takar. Doreen onun acınacak birisi olduğunu düşünüyor.

Ivy ona içtenlikle karşılık veriyor: "Biliyorum. Yazık sana. Dennis'e de yazık. Ben doktor değilim, ama etrafta hastaları görüyorum, anlarsın ve nasıl desem bir şekilde ümitleniyorum işte... Ama sanırım yanılmışım."

"Hayır, hayır. Sen oldukça dikkatlisin. Bir süreliğine iyi görünmüştü zaten. Bu iş bazen insanın kalbini kırabiliyor."

Tabii ki bu sabah, Dennis'i koğuşa taşıyan iki aklı başında hizmetli tam da iri gözlü Ivy'nin önünden geçti. Şimdi Doreen'e ilgiyle bakıyor.

"Biliyorsunuz, Dr. Littlefield. Sizin için endişeleniyorum."

Ivy bu itirafı yaparken Doreen'in gözlerinden yaşlar boşandığını fark etti ve alçak bir sesle devam etti: "Ah canım, bugün senin için korkunçtu, değil mi? Umarım çok özeline girmiyorumdur, ama böyle bir işi yapmak için fazlasıyla hassassın."

"Yok, yok, Ivy. Sadece biraz yorgunum ve tabii ki Dennis için üzülüyorum. Kimseye söyleme –favorileri oynamak beklenmiyor benden– ama o benim için özel, biliyor musun? Keşke eve gidebilsem ve güzel bir gece uykusu çeksem."

"Şey, bu da zaten tam yapman gereken şey, canım."

"Keşke yapabilseydim, ama aciller ve diğer işlerle uğraşmaktan evrak işlerimi yapamadım ve sanırım gecenin yarısına kadar onları tamamlıyor olacağım."

Ivy, Doreen'in şişkin evrak çantasına bakıyor ve şöyle diyor: "Zavallı şey. Haydi, kafanı dağıtacak hoş bir şeyler düşünelim... Mesela, bugün ne olduğunu. Senin Maltese köpekçiğin nasıl?"

Doreen elinin tersiyle gözlerini temizliyor ve gülümsüyor. "Oh, müthiş, Ivy. Aslında bazen o kadar şeker oluyor ki yiyip bitiresim geliyor."

Ivy kıkırdıyor. "O zaman iddiasına varım seni bekliyordur. Neden şimdi eve gidip ona kocaman sarılmıyorsun?"

"Çok büyük olmaması daha iyi. Onu mıncıklayacağım. Minicik."

İki kadın bunun üstüne birlikte gülüyorlar ve sonra Doreen diyor ki: "Ivy, Ivy. Bilirsin ya, senin de psikolog olman gerektiğini düşünüyorum. Beni daha iyi bir ruh haline nasıl sokacağını her zaman biliyorsun. Yarın seni sabahın köründe tekrar göreceğim, tamam mı? Tekrarlamaya devam edeceğiz."

"Burada olacağım," diye onaylıyor Ivy. Doreen evrak çantasını alırken ve yürürken daha çok çantanın hizasına bakarak onu izliyor.

Doreen arabasını bıraktığı yere yürüyor ve orada bu sabah yanına park ettiği külüstür Escort'un sahibi Jenna'yla karşılaşıyor. Jenna hastanenin yeni stajyeri ve resepsiyonist Ivy'nin aksine genç, canlı ve güzel. Uzun, sevimli, dümdüz kestane rengi saçları var ve Doreen onu hedef seçiyor.

"Merhaba Jenna. Eve mi gidiyorsun?"

Jenna, muhtemelen eleştiri olduğunu düşündüğü bu bariz soru karşısında gözlerini kırpıştırıyor, çünkü stajyerlerin saatlerce köle gibi çalışması beklenir. Ama toparlanıyor: "Evet, evet. Eve gidiyorum. Sen de mi?"

Doreen ilgili görünüyor. "Chatwin Salonu'ndaki acil durum konferansı ne olacak?"

Chatwin Salonu, Doreen'in Jenna'nın birincil amiri olduğunu bildiği katı ve korkulan Dr. Thomas Larson tarafından yönetilen bir koğuş. Tabii ki o sırada konferans yok. Doreen onu demin uydurdu.

Jenna aniden kül rengi oluyor: "Acil durum konferansı mı var? Kimse bana söylemedi. Ne zaman? Neden? Biliyor musun?"

Doreen, bir öğretmen tavrı alarak saatine bakıyor ve şöyle diyor: "On dakika önce sanırım. Telefonundaki mesajlara bakmadın mı?"

"Tabii ki baktım, ama gerçekten konferansla ilgili bir şey yoktu. Dr. Larson'ın ofisinde mi?"

"Öyle sanıyorum."

"Oh hayır. Aman Allahım. Hemen... Şimdi... Şey, sanırım oraya varabileceğim en hızlı şekilde gideceğim."

"İyi fikir."

Jenna, kendisini bile içermeyen son anda karar verilmiş bir konferansı Dr. Littlefield'ın nereden bildiğini merak edemeyecek kadar panikliyor. Genç stajyer park alanının dışına doğru fırlıyor ve deri gece ayakkabılarıyla yağmurdan ıslanmış hastane çimenliğinde bir hektar kadar koşuyor. Doreen park alanında duruyor ve onu hâlâ koşarak binanın uzak bir noktasından dönüş yapıp gözden kaybolana kadar izliyor. Chatwin Salonu'nun park alanının tam tersi istikamette olmasının verdiği tatmini yansıtarak, Doreen BMW'sine biniyor, dikiz aynasından makyajını kontrol ediyor ve eve doğru yol almaya başlıyor. Yarın ya da ondan sonraki gün Jenna'yla yeniden karşılaşacak ve Jenna ona hiç var olmayan konferans hakkında soru soracak. Doreen sadece omuz silkip Jenna'nın yumuşak gözlerine sert bir şekilde bakacak, Jenna da geri çekilecek.

Sosyopatlığa Karşı Suçluluk

Doreen Littlefield, lisansı olmadan psikolog olarak çalışması dahil, eylemleri için hiçbir zaman cezalandırılmıyor. Ne Dennis'in nüfuzlu amcası ne de diğer hastaları ve onların ailelerinin çoğu, hiçbir zaman onun kim olduğunu fark edemeyecek. Hastanedeki profesyoneller, onları kandırdığı için hiçbir zaman yasal olarak dava açmayacaklar. Gerçekleştirdiği sayısız psikolojik saldırı için hiçbir zaman yeterli derecede cezalandırılmayacak. Sonuçta o, bir sosyopatla bir suçlu ara-

sındaki farkı gösteren iyi bir örnek. Bu, şaşırtıcı bir şekilde, iyi davrandığı düşünülen üç yaşındaki yaramaz bir kızı, annesinin çantasından şeker aldığı için azar işiten kızdan ayıran farkla aynı. Fark, basitçe onun yakalanıp yakalanmadığı.

Vicdan olmaksızın yaptıklarından dolayı yakalanan yetişkinler, görünüş o ki kuralın daha bir istisnası. Tüm toplumun yüzde 4'ü sosyopat olduğu için, insan hapishane sistemimizin, diğer türden insanlar haricinde sosyopatlarla dolup taştığını düşünebilir. Ama durum bu değil. Robert Hare ve hükümlüleri analiz eden diğer araştırmacılara göre, ABD'deki hapishanelerin mahkûmlarından sadece yüzde 20'si sosyopatlardan oluşuyor. Hare ve diğerleri, hapishane nüfusunun bu yüzde 20'si "en ciddi suçlar"ın (zorbalık, silahlı soygun, kaçırma, cinayet) ve devlete karşı işlenen suçların (vatan hainliği, casusluk, terör) yüzde 50'sinden sorumlu, ama hapishanedeki sosyopatların asıl sayısının, hem kadın hem de erkeklerde, sadece onda iki olduğuna dikkatlice işaret ediyorlar.

Farklı bir şekilde ortaya koyarsak, en tanınan suçlular sosyopat değil. Aksine onlar, davranışları uyuşturucu kültürü, çocuk tacizi, aile içi şiddet ve nesiller boyu fakirlik gibi kötü toplumsal güçlerin bir ürünü olan, normal kişiliklere sahip insanlar. İstatistikler ayrıca, çok az sosyopat suçun bizim yasal sistemimizin dikkatini çektiğini –çok az sosyopatın resmi anlamda suçlu olduğunu– gösteriyor. En sık rastlanan sosyopat profili, Doreen'inki gibi, sürekli aldatmaca ve kamuflajı içereni. En alçakça suçları (kaçırma, cinayet vb) oldukça akıllı bir sosyopatın bile saklayabilmesi çok zor. Bazı –hiçbir şekilde hepsi değil– silahlı sosyopat hırsızlar ve adam kaçıranlar yakalanır. Dünyanın Doreen Littlefield'ları çok seyrek yakalanır ve hatta yakalandıklarında, başka bir deyişle ortaya çıkarıldıklarında, çok seyrek olarak cezalandırılırlar. Sonuçta çoğu psikopat hapse atılmaz. Onlar dış dünyada benimle ve sizinleler.

Diğer bölümde, vicdanlı insanların, vicdanı olmayan insanları "görmekte" ve onlarla etkili bir şekilde baş etmekte bu kadar zorlanmalarının nedenlerini tartışacağız. Bu nedenler sosyopatların kullandığı korku taktiklerinden, bizim yanlış yerleşmiş suç duygumuza kadar uzanıyor. Ama önce, tekrar hastaneye dönelim, bu sefer Dr. Jackie Rubenstein'ın mucizesini, aslında iki mucizesini görmek için.

Dennis'in kilitli bir üniteye taşınmasından dört gün sonra, bir Pazar. Hastane koridorları bomboş, Dennis'in bulunduğu binanın yanındaki dar yoldan geçip ön kapıda duran araba hariç. Dr. Rubenstein dışarı adım atıyor ve mantosunun cebinden, onu üç katlı binanın hem içine sokacak hem de dışına çıkartacak kocaman, ortaçağdan kalma gibi görünen bir anahtar çıkartıyor. Şimdi bile, hastanede sekiz yıl çalıştıktan sonra, böyle bir üniteye girmesinin ve kapının kilitlendiğini duymasının ardından, geçiş anahtarını cebine koymak yerine elinde sıkıca tutuyor. Korkmuş hastası Dennis'i kendisiyle konuşturmayı bir kere daha denemeye geliyor. Koğuşa doğru yürüdüğünde –ve arkasından bir metal kapı daha kapanıyor ve kilitleniyor– Dennis'i yeşil vinil bir sofa üstünde oturmuş açık olmayan televizyona bakarken görüyor. Kafasını kaldırıyor, bir anlık göz göze geliyor ve şaşırtıcı bir şekilde onun gelip yanına oturması için hareket ediyor.

Ardından ilk mucize gerçekleşiyor: Dennis konuşuyor. Konuşuyor ve konuşuyor. Jackie Rubenstein'a Doreen Littlefield'ın söylediği her şeyi anlatıyor. Ve ikinci mucize de Jackie ona inandığında gerçekleşiyor.

O akşam evden Doreen'e telefon ediyor ve onunla yüzleşiyor. Doreen her şeyi inkâr ediyor ve hor görerek onu paranoyak hastalarına fazla kapılmakla suçluyor. Jackie geri çekilmeyi reddedince Doreen onu, böyle bir öyküyle hastanedeki başka birine giderse kendi kariyerini mahvedeceği konusunda

uyardı. Doreen'le konuştuktan sonra telefonu kapattığında, Jackie destek için Los Angeles'taki iyi bir arkadaşını arıyor. Arkadaşı yarı dalga geçer bir halde, onun aklını kaybediyor olabileceğini düşündüğünü söylüyor.

Jackie, Doreen'in üçkâğıtçı olduğunu bilmiyor ve o yüzden Jackie'nin bakış açısından o ve Doreen hastanede akranlar. Bu sebeple Jackie daha kıdemli çalışanlara hususunu açıklamakta daha zor zamanlar yaşayacağını fark ediyor. Bunun onunla Jackie arasında bir tartışma olduğunu düşünecekler. Daha kötüsü Doreen gibi, hastalarının meselesini kendi meselesi gibi gördüğünü söyleyebilirler. Yine de ertesi sabah ünitesinin yöneticisinin ofisine gidiyor ve ona olanları anlatıyor. Gri sakallı yüzü kızarıyor, Jackie bunu merakına yoruyor, çünkü ona veya Doreen'e kızgın görünmüyor. Daha önce de hayal meyal aklına geldiği üzere Jackie, onun Doreen'le bir ilişki yaşayıp yaşamadığını merak ediyor.

Jackie'nin dışarı çıktığını duyduktan sonra, yönetici Doreen'in telefonda yaptığı gibi küçümseyici bir tavır takınmıyor, ama zeki paranoyakların hayallerinde inanılabilir öğelere rastlamanın ne kadar kolay olduğunu Jackie'ye saygılı bir şekilde hatırlatıyor. Dennis'in ona söylediklerinin gerçekte meydana gelenler olduğundan şüphesi var, ayrıca o ve Doreen'in bu anlaşmazlığı uzatmayacaklarını umduğunu belirtiyor. Böyle bir anlaşmazlık ünite için kötü olurdu. Ve böylece Doreen her zamanki gibi yaptıklarından paçayı sıyırıyor. Mutlu haberse Dennis'in Jackie'yle olan terapisi kalıcı olarak bölünmedi, Dennis yakında hastaneden çıkartılacak.

Açgözlü sosyopatlara genelde olduğu gibi, Doreen Littlefield'ın zırvasının sonu nihayet geliyor, paldır küldür değil ama sessizce ve sistemin dışındaki biri tarafından. Doreen'in olayında, usulsüzlüğü duyuran kişi, ayda iki kere yerel bir televizyonda *Buyer Beware* (Tüketici Dikkat) progra-

mına çıkan bir tüketici avukatı. Doreen'in Dennis'e gerçekleştirdiği psikolojik saldırıdan altı sene sonra, bu ünlünün karısı depresyon teşhisiyle hastaneye alınıyor ve tamamen şans eseri Doreen onun terapisti olarak atanıyor. İçine dert oluyor çünkü terapi her nasılsa evliliğini berbat ediyor. Uzmanlığını kullanarak Dr. Littlfield'ı araştırıyor ve onun ne olduğunu –ya da ne olmadığını– keşfediyor. Hemen hastanenin iş yöneticisine gidiyor ve eğer hastane Doreen Littlefield'ı bir an önce kovar, karısına yeni bir terapist atar ve karısının hastane faturasını iptal ederlerse, hastaneyi ve Doreen'i televizyonda ifşa etmeyeceğini açıklıyor. Bir faturayı iptal etmenin yüzlerce faturayı geri ödemekten ya da daha kötüsü Doreen'le ilgili delillerin hastaneye karşı getirilip böylece hastanenin yetersizliğinin canlı yayında gösterilmesinden daha az masraflı olduğunu oldukça mantıklı bir şekilde vurguluyor.

Kendisine gösterilen belgeyi okuduktan sonra, iş yöneticisi konu hakkında aydınlanıyor. Kırkıncı doğum gününde, Ivy'nin düzenlediği küçük ofis partisinde tam pastasını yerken, Doreen aniden yönetim binasına çağrılıyor. İş yöneticisinin ofisinde, tıp direktörü ve (sadece Doreen'den nefret ettiği için orada bulunmak isteyen) hemşirelik direktörü güvenliğin ona arabasına kadar eşlik edeceği ve onu hastaneden çıktığından emin olmak için izleyeceği konusunda bilgilendiriyor. Doreen üç yöneticiye de büyük bir hata yaptıklarını, tüketici avukatının yalan söylediğini çünkü ondan hiç hazzetmediğini ve onlara dava açacağını söylüyor.

Arabasına binip gidiyor ve o hastanede on dört yıl çalışmasına rağmen, hiç kimse bir daha ondan haber alamıyor. Hastane yönetimi, toplum önünde küçük düşme ve tıbbi güvenilirlik gibi nedenlerle meselenin peşine düşmüyor ve tamamen ortadan kaybolduğunda rahat bir nefes alıyor. Onunla ilgili şahsi konuşmalarında, hemşirelik direktörü ve Jackie

Rubenstein, Doreen'in başka bir yerde, başka bir şehirde hâlâ psikologluk yaptığını tahmin ediyorlar.

Hastanedeki pek çok insanın inanılmaz derece vicdanı var. O zaman neden Doreen'in kim olduğunu keşfettiklerinde, hiçbir tartışma olmaksızın ya da en azından başka bir yerde karşısına çıkmamak üzere onu yolluyorlar? Ve neden bir psikiyatri hastanesinde, ilk anda görülmesi bu kadar zor oldu? Genel olarak kaçımız, ki hepimiz yapıyoruz, bu kadar çok sayıda yıkıcı yalancı ve düzenbazla yaşayabiliyor ve onlarla yüzleşmekte ve hatta onları fark etmekte başarısız oluyoruz? Göreceğimiz üzere, bu önemli sorulara cevaplar vereceğiz ve ayrıca sosyopatlık fenomenine tepkilerimizi değiştirmeye başlamak için birtakım yollar göreceğiz.

BEŞ

vicdan neden kısmen kördür

Bir insanın kendisine olan inancını sarsmak kolaydır –hem de korkunç kolay. Bir insanın ruhunu kırmak için bundan faydalanmak şeytanın işidir.
–George Bernard Shaw

Eğer yanına kalacağını düşünseydi Doreen Littlefield, BMW'siyle Jackie Rubenstein'ın işini sabote etmek yerine üstünden geçerdi. Daha da akıl almazı, eğer Jackie'ye veya başkasına çarpıp onu öldürseydi, Doreen hiçbir suçluluk veya pişmanlık, en azından başka birinin hayatına son verdiğimizde her birimizin yaşayacağı korkuyu bile hissetmeyecekti. Kan basıncı, en azından kurbanla ilgili negatif bir sebepten dolayı bir milim bile yükselmeyecekti. Doreen'in böyle duyguları, eylemlerinin sonuçları hakkında kendini kötü hissetmesine neden olacak, insanlara bağlılığından kaynaklanan yedinci hissi yok. Çoğumuz için birini öldürmek, o kişiden hoşlanmıyor olsak bile, hayat boyu sürecek bir ıstırapla takip edilecek şokla sonuçlanır. Doreen için böyle bir eylem, yakalanmaması şartıyla, zafer olarak sayılırdı. Normal duygusal işlevsellikle sosyopatlık arasındaki bu fark, bizim gibi vicdanı olanların algılayabilmesi için fazlasıyla tuhaf ve çoğu zaman böyle bir duygu boşluğu olabileceğini reddediyoruz. Maale-

sef bizim bu farkın büyüklüğünü kavrayamamamız bizi tehlikeye sokuyor.

Arabasıyla veya kendi elleriyle birisini öldürmeden bile, Doreen etrafındaki insanlara muazzam zararlar veriyor. Aslında başkalarının hayatlarını küçültmek onun birincil hedefi. Yatılı hasta psikoterapistinin otorite tuzaklarını kullandığı için, bir gün güttüğü intikamcı kampanyanın bir yan etkisi olarak, eğer şu ana kadar çoktan yapmadıysa, bir hastayı intihara sürükleyebilir. On dört yıl boyunca iyi insanların bulunduğu geniş bir grup, psikiyatri hastanesinin, güçlerini son gramına kadar bir hastanın intiharını önlemek için kullanacak olan bütün çalışanları onun ne olduğunu göremiyorlar ve onun sahtekârlığını keşfettiklerinde onu durdurmaya çalışmıyorlar. Basitçe onun çekip gitmesini izliyorlar.

Neden vicdana bağlı insanlar bu kadar kör? Ve neden kendilerini, ideallerini ve umursadıkları insanları hiçbir vicdan sahibi olmayan bir avuç insandan korumakta bu kadar tereddütlüler? Cevabın büyük kısmı, psikopatlıkla yüzleştiğimizde bizde oluşan duygular ve düşünce sürecinin altında yatıyor. Korkuyoruz ve gerçeklik hissimiz sıkıntı çekiyor. Hayal ettiğimizi, abarttığımızı veya sosyopatın davranışından kendimizin sorumlu olduğunu düşünüyoruz. Utanmazlığa karşı bizim psikolojik tepkilerimizin ayrıntılarına geçmeden önce, neyle karşı karşıya olduğumuzu tarif ederek bu tepkileri bağlam içine yerleştirmeme izin verin. İlk olarak utanmazların bizi hizada tutmak için kullandıkları zorlu tekniklere bakalım.

Ticaretin Araçları

İlk teknik cazibedir ve sosyal bir güç olarak cazibe, hiç de hafife alınmamalıdır.

Amaçlarına uyduğunda Doreen, oldukça cazibeli ola-

biliyordu. Eski dostumuz Skip de hatırı sayılır cazibesini, iş ortaklarını etkilemek ve şirket egemenliğini hızla elde edebilmek için kullandı. Ve cazibe –bağlantı sezgilere aykırı gelebilir– sosyopatlığın ana karakteristiğidir. Vicdanı olmayan insanların yoğun cazibesi, bir çeşit izah edilebilir karizma, sayısız kurban ve sosyopatlığın tanısal işaretlerini ortaya koymaya çabalayan araştırmacılar tarafından incelenmiş ve onun hakkında fikir yürütülmüştür. Bu kuvvetli bir özelliktir. Çalışmamdan bildiğim kurbanların çoğu, sosyopat biriyle ilk karşılaşmalarının ve onlara acı verdiği halde devam eden birlikteliklerinin, onların ne kadar *cazibeli* olduklarının doğrudan bir sonucu olduğunu belirttiler. Sayısız defalar insanların kafalarını salladığını ve "Hayatımda karşılaştığım en cazibeli insandı", "Onu sanki yıllardır tanıyordum", "Onda başkalarında olmayan farklı bir enerji vardı" gibi beyanlar veriyorlardı.

Sosyopat cazibeyi, diğer yırtıcı memelilerin hayvansal karizmalarına benzetirim. Mesela koca kedileri izleriz ve onların hareketlerinden, özgürlüklerinden ve güçlerinden çok etkileniriz. Ama bir leoparın doğrudan bakışı, eğer birisi yanlış yer ve yanlış zamanda oradaysa, kaçışı imkânsızdır ve tetaniye ("Sinir ve kas uyarılabilirliğinde anormal artışla ortaya çıkan patolojik durum." yol açar. Yırtıcının aklı baştan alan cazibesiyse avın genelde en son deneyimlediği şey olur. (Soylu leoparlardan bahsediyorum, ama suiistimal edilmiş ve öfkeli kurbanların sürüngenlere özgü metaforlar kullandığını duydum.)

Sosyopatların hayvansal karizmasını artırmada, bizim tehlikeye olan ılıman yakınlığımızın payı var. Konvansiyonel bilgi, tehlikeli insanları çekici bulduğumuzu söyler ve sosyopatlara kapıldığımızda bu klişeyi kanıtlamış oluruz. Sosyopatlar pek çok açıdan tehlikelidir. En göze çarpanı, riskli durumları ve seçimleri tercih etmeleri ve başkalarını da onlarla

birlikte risk almaya ikna etmeleri. Ara sıra –ama sadece ara sıra– normal insanlar ufak tefek risklerden zevk alır. Cüzdanlarımızı çıkarır ve yaşamımızı sürdürebileceğimizi hayal edemediğimiz devasa bir hız trenine (*"roller coaster"*, ç.n.) ya da bize kesinlikle kötü rüyalar gördürecek olan kanlı bir gerilim filmini için sinema salonunda bir koltuğa para veririz. Bizim ara sıra gerilim yaşamaya olan normal yakınlığımız, risk alan sosyopatı bize –başlarda– çok cazibeli gösterebilir. İlk başta, riskli bir sahneye davet edilmek, bizin sıradan sınırlarımızın ötesinde seçim yapan birisiyle takılmak heyecanlı gelebilir.

Haydi, kredi kartınızı alalım ve bu gece Paris'e uçalım. Haydi, birikimlerinizi alalım ve kulağa saçma gelen ama akıllarımızın birleşmesiyle gerçekten yürüyebilecek bir iş başlatalım. Haydi, sahile gidelim ve kasırgayı izleyelim. Haydi, şimdi evlenelim. Haydi, o sıkıcı arkadaşlarınızdan kurtulalım ve kendi başımıza bir yerlere gidelim. Haydi, asansörde seks yapalım. Haydi, paranı biraz önce aldığım ateşli tüyoya yatıralım. Haydi, şu restorandan içeri tişört ve blucinlerimizle girelim. Haydi, arabanın ne kadar hızlı olduğunu görelim. Haydi, biraz yaşayalım.

Bunlar, sosyopatlara özgü "anilik", risk alma ve "cazibe"nin tatları. Bariz "haydi"leri okuduğumuzda kıkırdasak da tüm bu yaklaşım defalarca kayda değer başarıya ulaşır. Vicdandan nasibini almamış birisi, bize hayatlarımızın tekdüze bir şekilde kurallara bağlı ve donuk olduğunu, onun sunduğunun varlığı daha anlamlı ve daha canlandırıcı temsil ettiğini kolayca hissettirebilir. Havva ve yılandan başlayarak, tarih kitaplarımız ve klasik kurgumuz, aldatılan ve bazen risk alan ve kötülük eden kimselerin –Dickie Greenleaf (Yetenekli Bay Ripley'de peşindekinden habersiz, rahat ve lüks bir hayat süren Princeton mezunu karakter, ç.n.) ve Yetenekli Bay Ripley, Samson ve Delilah (İncil'de geçen bir hikâye. Delilah çok

güzel ve alımlı bir kadın. Samson da gücünü saçından alan yakışıklı bir adam. Delilah, Samson'ın gücünün kaynağını öğreniyor ve uykusunda onun saçını kesiyor, ç.n.), River City ve Harold Hill (Müzikali de olan bir kitap The Music Man'de [Müzik Adamı], Harold Hill bir bando lideri, saf kasabalılara müzik aletleri ve üniformalar satıyor. Sonra nakitle birlikte kasabadan kaçmaya hazırlanıyor. River City'de kütüphaneci Marian'la birbirlerine âşık oluyorlar. Harold, Marian'ı kazanabilmek için yakalanmayı göze alıyor, ç.n.), Trilby (George du Maurier'in 1850'lerin kırsal bohem Paris'inde geçen gotik gerilim kitabı, ç.n.) ve Svengali (*Trilby*'nin düzenbazı, yetenekli müzisyeni ve karşı koyulamaz hipnozcusu olan baş karakter, ç.n.), Norman Mailer (Jack Abbott'ın yazılarından çok etkilenip onun hapishaneden çıkmasına önayak olan yazar, ç.n.) ve Jack Henry Abbott (Amerikalı suçlu ve yazar, ç.n.), İmparatoriçe Alexandra ve anlaşılan o ki ahlaksız olan Rasputin (Doğaüstü yetenekleri olduğu kabul edilmiş Rus bir şifacı ve vaiz. Rus İmparatoriçesi Alexandra'nın oğlunu tedavi ettiği söylenir. İmparatoriçeyle ilişkileri olur. Rasputin, ayrıca birlikte olduğu kadınların sayısı ve penis boyuyla da efsaneleşmiştir, ç.n.)– becerikli konuşmaları ve çekimleriyle zarar gören insanların hikâyeleriyle doludur. Bizzat kendi yaşamlarımızda, böyle insanlarla bizi omurgalarımıza kadar üşüten sürtünmelerimizin hatıraları vardır. Yani, sadece sürtünmekle kalacak kadar şanslıysak. Talihsizler, utanmazların cazibesinin tuzağına düştüklerinde meydana gelen düpedüz kişisel felaketlerin silinemez hatıralarıyla yaşamak zorundadırlar.

Dahası utanmazlar bizi, bizim onları bildiğimizden daha iyi bilirler. Biz bir insanın vicdanı olmadığını görmekte aşırı zorlanırız, ama vicdanı olmayan insan kimin dürüst ve güvenilir olduğunu anında tanıyabilir. Çocukken bile Skip, ona havai fişek temin etmesi için hangi çocukla konuşması gerek-

tiğini biliyordu. Yetişkin olduğunda, Juliette'in onunla yıllar boyunca yaşayabileceğini ve onun gösterişli eylemlerini hiç sorgulamayacağını hemen anlamıştı. Doreen Littlefield da resepsiyonist Ivy'in kolay yem olduğunu görmüş ve Jackie Rubenstein'ın kendi hakkı olan sorumluluktan daha fazlasını üstlenebileceğini, mükemmel bir şekilde anlamıştı.

Bir sosyopat birisini iyi bir oyun parçası olarak tanımladığında, o kişiyi çalışır. O insanın nasıl kandırılıp kullanılabileceğini ve bu amaçla seçilmiş rehininin nasıl methedip cezbedebileceğini öğrenmeyi kendisine vazife edinir. Ayrıca kendisiyle kurbanının bir şekilde aynı olduğunu iddia ederek bir yakınlık ve samimiyet hissini nasıl uyandıracağını bilir. Kurbanlar, sosyopat gittikten sonra bile onları hâlâ etkileyen "Bilirsin, senle ben birbirimize çok benziyoruz" veya "Öyle görüyorum ki sen benim ruh ikizimsin" gibi beyanları hâlâ hatırlarlar. Geçmişe bakıldığında bu ifadeler fevkalade alçakça gelir. Saldırganca asılsız bir şekilde, yine de zihni işgal ederler.

Alakalı olarak, vicdanı olmayan insanlar kimin cinsel bir uvertüre yatkın olduğuna dair olağanüstü bir hisse sahiptirler ve baştan çıkarma, sık rastlanan diğer bir tekniktir. Çoğu insan için cinsel ilişki, geçici de olsa duygusal bir bağ içerir ve bu bağlar, taş gibi acımasızlar tarafından istediklerini alabilmek için kullanılır—bağlılık, finansal destek, bilgi ve "kazanma" hissi veya normal görünmek adına sadece geçici bir ilişki. Bu, kolayca tanınabilen ve edebiyatımızla tarihimizde kendini sık sık tekrar eden bir hikâye. Ama çok seyrek olarak bunun sosyopatlara bahşettiği gücün, bireyler, tabii ki insan grupları ve kurumlar üzerindeki gücün derecesini tanımlayabiliyoruz. Bir kuruluşta saklanan bir sosyopat, bu cezbedici derecede tehlikeli insana olan çekimlerini belli etme hatasını yapan bir iki normal birey yoluyla izini saklayabilir. Mesela

Doreen, cinsel olarak kullandığı iki insanın yazdığı referans mektubu sayesinde psikolog pozu yapabildi. Jackie, Doreen'in sosyopat davranışını ifşa etmeye kalktığında, üçüncü bir kişi, ünite direktörü, muhtemelen aynı sebepten işe müdahale etti ve "Dr." Littlefield altı yıl daha hastanede kaldı.

Cinsel baştan çıkarma, oyunun sadece bir yüzü. Bizler sosyopatın rol yapma yeteneğiyle de pekâlâ baştan çıkarılırız. Vicdan olmadan bir hayatın iskele direği, kandırmaca ve ilüzyon olduğundan, zeki sosyopatlar rol yapmada, özellikle de profesyonel aktörler tarafından uygulanan bazı tekniklerde genelde maharetli hale gelmişlerdir. Çelişkili bir biçimde, duygunun görülebilir işaretleri istenildiğinde soğukkanlıların alışkanlıkları haline gelebilir—başka bir insanın sorunlarına ve coşkularına yoğun ilgi gösterir gibi görünmek, yürek parçalayan vatanseverlik, haklı gücenme, yüz kızartan utanç, ağlamaklı üzüntü. Timsah gözyaşları istenildiğinde sosyopat bir marka olur. Ivy'nin görüp onlardan baştan çıkacağından emin olarak Doreen, hastası Dennis için timsah gözyaşları döktü. Küçük köpeğini uyutmak "zorunda bıraktıran" berbat, acı verici hastalığı anlatırken de hiç şüphe yok ki Ivy'nin önünde tekrar bolca ağladı.

Acımasızların timsah gözyaşlarının, vicdan sahibi bir insanın, sosyopatın gerçeğine biraz daha fazla yaklaşması sonucu akmaya başlama ihtimali yüksektir. Başka bir insan tarafından köşeye sıkıştırılmak üzere olan bir sosyopat, iyi bir vicdan sahibi hiç kimsenin direnemeyeceği acınası ağlayan bir tip haline geliverir. Ya da tam tersi: Köşeye sıkışmış bir sosyopat, haklı bir gücenme ve öfke takınıp onu suçlayanı korkutmaya çalışır, kovulduğunda Doreen'in hastane yöneticilerine yaptığı gibi.

Doğal aktörler olarak vicdansız insanlar, diğer insanların dönüp bakmaya gönülsüz oldukları harika hazır yapıl-

mış maskelerden oluşan toplumsal ve profesyonel rollerden tam anlamıyla faydalanabilirler. Roller karmaşık toplumumuzu düzenlememize yardımcı olur ve bizim için son derece önemlidirler. Eğer şüpheli bir davranış görürsek, ismi Doreen Littlefield olan birisini hemen sorgulayabiliriz, ama davranışı ne kadar garip olursa olsun *Dr.* Doreen Littlefield diye birini sorgulamak aklımıza gelmez. Bizim için açık ve olumlu bir anlamı olan *doktor* unvanıyla ilişki kurarız ve kendine böyle diyen biri hakkında pek fazla düşünmeyiz. Belli bir yere kadar, (yasal veya yasadışı olarak) kabul edilmiş rolleri ve liderlik, iş hayatı, organize dinler, eğitim veya ebeveynlik gibi alanlarda unvanları bulunan insanlar için de geçerlidir. Komşular bir kilise diyakozunu, bir belediye meclisi üyesini, bir lise müdürünü veya Skip gibi bir iş dehasını nadiren gözden geçirirler. Bu insanlardan gelen sözlere inanırız, çünkü rolün kendisinin bütünlüğünü bireye atfederiz. Benzer şekilde, bir komşunun ebeveynliğini icrasına, çocuğun şiddet gördüğünden şüphelensek bile meydan okumayız ve mantığımız çoğu zaman "Ebeveyn olan *o*"ndan ötesi değildir.

Ayrıca kişi kendisini bir şekilde iyiliksever, yaratıcı veya anlayışlı olarak tanıttığında, onun var olan davranışı yüzünden de dikkatimiz dağılır. Kendilerinin hayvansever olduğunu iddia eden insanlardan şüphelenmeyiz mesela. Kendini ressam ve entelektüel olarak tanımlayanlara da ekstra yol veririz, kısmen çünkü normdan eksantrikliğe her geçişi bizim, normal insanların muhtemelen anlayamayacağı bir şey olarak atfederiz. Genelde bu tür gruplara saygımız yapıcı bir duyarlılıkladır, ama bazen de başkalarını taklit eden sosyopatlara kapıları açar.

Daha kötüsü, yaratıcı ve iyiliksever liderler olarak görünen insanlara karşı saygımız dehşet verici amaçlarla kötüye kullanılabilir—ki çok kereler kullanılmıştır da. Bir liderle, doktor,

rahip veya ebeveyn gibi özellikle yüce bir görevi olduğunu söyleyen bir tanesiyle, rolün özelliklerini bireye bahşetmeye ve ardından da bireyi takip etmeye meyilliyizdir. *International Journal of Group Tension*'ın (Uluslararası Grup Gerilimi Dergisi) kurucusu ve editörü Benjamin Wolman, şöyle yazıyor: "İnsan zulmü genelde, bir sosyopat çok sayıda insan üstünde olağanüstü, neredeyse hipnotize edici bir kontrol elde ettiğinde artar. Tarih, destek sağlamayı başarabilen . . . ve insanları vahşete sevk eden reisler, peygamberler, kurtarıcılar, gurular, diktatörler ve diğer sosyopat manyaklarla doludur." Böyle bir "kurtarıcı" normal topluluğu kendi amaçlarına sinsice yönelttiğinde, onlara genelde insanlığın durumunu düzeltecek iyi insanlar olarak hitap eder ve sonra buna onun saldırgan planını izleyerek başarabilecekleri konusunda ısrar eder.

Kafa karıştıran bir ironiyle vicdan, kısmen kör hale getirilebilir, çünkü vicdanı olmayan insanlar bize silah olarak, toplumu ayakta tuttuğumuz temelde olumlu olan birçok aracı kullanırlar –empatik duygular, cinsel bağlar, toplumsal ve profesyonel roller, fedakâr ve yaratıcı olana saygı, dünyayı daha iyi bir yer haline getirme isteğimiz ve otoritenin düzenleyicilik kuralı. Berbat şeyler yapan insanlar, berbat bir şey yapıyormuş gibi görünmezler. "Şeytanın yüzü" yoktur. Eğer bir şekilde bütün korkunç çağrışımları çıkartırsak, Saddam Hüseyin'in görüntüsü oldukça babacandır ve genelde arkadaş canlısı geniş bir gülümsemeyle kaydedilmiştir. Hitler'in yüzü, sebebiyet verdiği gaddarlık yüzünden kötülük ikonu haline gelmeden önce, şapşal ifadesiyle birlikte komik, Chaplinvari sayılabilir. Lizzy Borden (19. yüzyıl sonlarında baltayla babasını ve üvey annesini öldüren, davası medyaya yansıyan ve sonunda suçsuz bulunup beraatına karar verilen New England doğumlu kadın katil, ç.n.), Fall River'daki, Massachusetts, diğer korseli Viktoryen kadınlarına benziyor-

du. Pamela Smart (On beş yaşındaki sevgilisi ve onun üç arkadaşına, yirmi dört yaşındaki kocasını öldürtmekten hüküm giydi. Halen yaşıyor, ç.n.) oldukça sevimli. Ted Bundy (İkinci Bölümde, Oyunu Oynamak başlığı altında detaylı bilgi var, ç.n.) o kadar yakışıklıydı ki kadınlar ona ölüm hücresinde bile evlenme teklifleri yolluyorlardı. Charles Manson'a (Rock müziğe ve rockçılara yakınlığıyla bilinen, yönetmen Roman Polanski'nin aktris karısı Sharon Tate dahil sekiz hamile kadını öldüren seri katil. Halen hapishanede, ç.n.) her yan bakışta, bir John Lee Malvo'nun (Lee Boyd Malvo. Jamaikalı kitle katili. On yedi yaşında tutuklandı. Virginia'da idamını bekliyor, ç.n.) aydınlık masum yüzü görülüyordu.

Bilinçli veya örtülü bir şekilde, bir insanın karakterini onun görüntüsüyle yargılamaya çalışıyoruz, ama bu kapağına göre kitabı alma stratejisi neredeyse bütün durumlarda faydasızdır. Gerçek dünyada kötü adamlar, umuldukları gibi görünmezler. Kurt adamlara, Hannibal Lechter'a (*Kuzuların Sessizliği*'nde Anthony Hopkins'in canlandırdığı katil, ç.n.) veya sallanan sandalyedeki cesede bakan Tony Perkins benzemezler. Tam tersine, bize benzerler.

Gaz Lambası

Bir sosyopat tarafından hedef alınmak korkutucu bir şeydir, vahşi bir tür sosyopat olmasa bile. 1944'te George Cukor'ın yönettiği *Gaz Lambası* adlı psikolojik gerilim filminde, Ingrid Bergman tarafından canlandırılan genç ve güzel bir kadın, delirdiğini hissetmeye zorlanıyor. Aklını kaybediyor olduğu korkusu, kötü ama yakışıklı kocayı oynayan Charles Boyer tarafından sistematik olarak aşılanıyor. Birçok kirli numara arasında Boyer, Bergman'ın o olmadığında bodrumdan gelen sesler duymasını ve yıllar önce teyzesinin gizemli bir şekil-

de öldürüldüğü tekinsiz bir evde kendi kendini aydınlatan bir gaz lambası görmesini sağlıyor. Tabii ki kimse Bergman'a bodrumdaki sesler, gaz lambası veya diğer şeyler hakkında inanmıyor. Kendi varlığından şüphe etmeye varan adım adım çöküşü, İngilizce deyim "to be gaslighted" (gaz lambasına dönüşmek) olarak yerini buldu. Boyer vahşi değil. Hiçbir zaman Bergman'a saldırmıyor. Daha kötü niyetli—onun kendi algılarına olan inancını kaybetmesine neden oluyor.

Şüphelenmek ve başkalarına bir sosyopat tarafından hedef alındığını açıklamaya çalışmak, gaz lambasına dönüşmektir. Doreen Littlefield'la Dennis'e yaptığı zulüm nedeniyle yüzleştiğinde, Jackie Rubenstein bu fenomenle karşılaştı. Ardından bir arkadaşını destek istemek için aradı, çünkü aklını kaybediyor gibi hissediyordu. Doreen hakkındaki keşfini ünite direktörüne anlatmaya kalktığında, o da kibarca ama açıkça Doreen'in Jackie'nin paranoyak hastasıyla birlikte delirdiği imasını tekrarladı.

Jackie, Doreen'i savunmasız bir hastaya karşı kötü niyetli davranmakla suçladığında, sorulacak doğal soru: Neden öyle bir insan böyle iğrenç bir şey yapar ki? Bu, diğerlerinin açıkça veya ima ederek her zaman sorduğu bir sorudur. Öyle hayret verici, öyle cevaplanamaz bir sorudur ki sosyopattan şüphelenen birisi de sonunda bunu sorar, çünkü hiçbir mantıklı gelen açıklaması yoktur. *Gaz Lambası*'ndaki masum yeni gelin Bergman gibi, kendi algılarına olan inancını kısmen veya tamamen yitirebilir. Hikâyesini tekrar anlatmakta tereddüt edecektir, çünkü sosyopatları açığa vurmaya çalışmak onun güvenilirliğine ve hatta aklıselimliğine şüphe düşürecektir. Kendimizin ve başkalarının hakkındaki bu şüpheler acı vericidir ve ağızlarımızı kapalı tutmamız için bizi çoktan ikna ederler. Yıllar boyunca, sosyopatlar tarafında hedef alınmış yüzlerce hastayı dinledikten sonra, öğrendim ki bir kuruluş

veya topluluk içinde, bir sosyopatın cümbür cemaat açığa vurulması olayında, bunca süre boyunca şüphelenen, her biri birbirinden bağımsız, her biri sessizliğini koruyan bir sürü insan bulmak acayip değil. Her biri gaz lambasına dönüşmüş gibi hissetmişler ve o yüzden de herkes kulağa çılgın gelen sırrını kendine saklamış.

"Neden öyle bir insan böyle iğrenç bir şey yapar ki?" diye sorarız kendi kendimize. "Öyle bir insan"la normal görünen birini, aynen bizim gibi görünen bir insanı kastederiz. Profesyonel bir rolü olan bir insanı, bir hayvanseveri, bir ebeveyni ya da eşi, belki de birlikte akşam yemeği yediğimiz çekici birini ve daha pek çoklarını kastederiz. Ve "böyle iğrenç bir şey"le açıklanması mümkün olmayacak kadar tuhaf bir olumsuz eylemi kastederiz, çünkü hislerimiz ve normal güdülerimize dayanarak neden bir insanın ilk aşamada böyle bir şey yapmak isteyeceğini açıklayabileceğimiz bir yol yoktur. Neden Skip gibi zeki, yakışıklı ve ayrıcalıklı bir çocuk küçük hayvanlara eziyet etmek ister ki? Yetişkinliğinde neden bir trilyonerin güzel kızıyla evli, muhteşem başarılı Skip, ününü bir çalışanın kolunu kırarak zedeler ki? Neden bir psikolog ve dünyanın en hoş insanı Dr. Littlefield, iyileşmekte olan bir hastaya ve bir VIP'ye böyle ani bir psikolojik saldırı gerçekleştirir ki? Neden onun gibi profesyonel biri, ortaya çıkacağını bildiği halde, genç bir stajyeri korkutmak için anlamsız bir yalan uydurur ki?

Sosyopat davranışa maruz kaldığımızda kendimize bu tür sorular sorarız ve çoğu zaman bize mantıklı gelen cevaplar bulamayız. Yapabildiğimiz kadar fikir yürütebiliriz ama neden olduğunu hayal edemeyiz. Hiçbir şey inanılır gelmez, o yüzden biz de bir yanlış anlama olması gerektiğini veya belki gözlemlerimizle ilgili bir şeyi abarttığımızı düşünürüz. Böyle düşünürüz, çünkü vicdana bağlı zihinle vicdandan bağımsız

zihin nicel olarak birbirinden farklıdır ve sosyopatların istediği, onları motive eden şey, bizim deneyimimizin tamamen dışında. Zihinsel hasta olan birine Doreen'in yaptığı gibi kasten zarar vermek için veya Skip'in yaptığı gibi birinin kolunu kırmak için, pek çoğumuzun canını yaktığımız insan tarafından ciddi şekilde tehdit altında veya hiddet gibi çok zorlayıcı bir duygunun etkisinde olması gerekecektir. Bu tür eylemleri sakin bir şekilde, eğlence için gerçekleştirmenin, normal insanların duygusal repartuvarlarında yeri yoktur.

Sosyopatlar, başkalarına bağlılıktan doğan zorunluluğun müdahil duygusunu yaşamayan insanlar, hayatlarını tipik olarak kişilerarası oyunlara, "kazanmaya" egemen olmak adına egemen olmaya adarlar. Vicdana sahip olan geri kalanımız, bu güdüsel tabloyu kavramsal olarak anlayabilir, bunu gerçek yaşamda gördüğümüzde, hatları bize o kadar yabancı gelir ki çoğu zaman "görmeyi" bile başaramayız. Vicdanı olmayan birçok insan, sadece oyunun amaçları uğruna kendini kendi kendine zarar veren bir biçimde davranırlar. Pul Adam, birkaç yıl aralıkla, birkaç posta ve polis memurunu bir saat kadar etrafta koşturmanın getirdiği gerilim için hayatının yarısını hapiste geçirdi. Doreen, meslektaşına biraz olsun zarar verebilmek için kariyerini seve seve bariz bir riske attı. Bunlar, bizim anlamaya ve hatta inanmaya hazırlıklı olmadığımız davranışlar.

Çoğu zaman kendimizden şüphemiz muazzam boyutta. Örnek olarak, meslek suçlusu Barbara Graham'ın ölümünden sonra otuz yıl devam eden, hatırı sayılır bir toplum tepkisi meydana geldi. 1955'te, otuz iki yaşında, Graham, Mabel Monahan adındaki yaşlı bir dulun vahşice öldürülmesindeki rolü için San Quentin'de idam edildi. Bayan Monahan'ın, Ingrid Bergman'ın *Gaz Lambası*'nda öldürülen teyzesi gibi, evinde mücevherlerini sakladığı bir yer olduğu kulaktan kulağa söy-

leniyordu. Graham ve üç suç ortağı eve girdiler ve hiç mücevher bulamayınca (basın tarafından "Kanlı Babs" isim takılan) Graham, yaşlı kadının yüzünü silahla vurarak tanınmayacak hale getirdikten sonra onu bir yastıkla boğarak öldürdü.

Kanlı Babs'in idamından önce kaydedilen son sözleri şöyle: "İyi insanlar, haklı olduklarından her zaman o kadar emin oluyorlar ki." Bu ifade sakinlikle, neredeyse hiçbir sempati havası olmadan söylenmişti. Etkili bir gaz lambası tekniği olarak, oldukça iyi bir cümleydi. Çok kişinin Graham'a ilişkin kendi gerçeklik hislerinden şüphe etmesine neden oldu ve toplumun dikkati dehşet verici davranışından çok, üç küçük çocuğun çekici annesi olmasına çekildi. Ölümünden sonra duygusal bir tartışmanın konusu haline geldi. Bugün hâlâ hatırı sayılır kanıtların ağırlığına rağmen, Graham'ın masum olduğunu iddia etmeyi sürdürenler mevcut. Toplumun kendinden şüphesinden, onun hakkında iki film yapıldı. Her ikisinin de adı *Yaşamak İstiyorum!*'du. İlkinde performansı için Oscar kazanan Susan Hayward oynadı. Lindsay Wagner'in oynadığı, 1983 yapımlı bir televizyon filmi. İki versiyonda da sadist katil Graham, dokunaklı bir biçimde yanlış anlaşılmış bir kadın olarak resmedilmiştir.

Barbara Graham'ın son sözleri –"İyi insanlar, haklı olduklarından her zaman o kadar emin oluyorlar ki"– gaz lambası etkisi yarattı, çünkü gerçek tam tersiydi. Aslında iyi insanların daha çarpıcı bir özelliği neredeyse hiçbir zaman tamamen haklı olduklarından emin olamazlar. İyi insanlar kendilerini sürekli ve dönüşümlü olarak sorgularlar; kararlarını ve eylemlerini, diğer insanlara bağlılıklarından kaynaklanan müdahil bir zorunluluk hissinin titiz tetkikine tabi tutarlar. Vicdanın kendini sorgulaması zihnin içinde çok seyrek olarak kesinlik kabul eder ve kabul ettiğinde de sanki birini adaletsizce cezalandırmamız için bizi kandırıyor veya bize makul olmayan

başka bir eylem yaptırıyormuş gibi, kesinlikle güvenilmez gelir. Yasal olarak bile, tamamen kesinlik yerine "makul şüphenin ötesinde" deriz. Sonunda Barbara Graham bizi, bizim onu anladığımızdan çok daha fazla anladı ve onun ayırıcı sözü, onu yaşayan vicdana bağlı insanlarda akıldışı ama çok hassas bir psikolojik düğmeye bastı—*çok fazla kesinliğe* dayanan bir karar verdikleri korkusu.

Güvensizliğimize ek olarak çoğumuz, içgüdüsel olarak kesin çizgileri olan kategoriler yerine iyinin ve kötünün tonları olduğunu kavrarız. İçimizden yüzde yüz iyi bir insan diye bir şey olmadığını biliriz ve yüzde yüz kötü bir insan diye bir şey olmayacağını da varsayarız. Muhtemelen felsefi olarak –ve kesinlikle teleolojik (Teleoloji: Evrende her şeyin bir amacı olduğunu iddia eden felsefe akımı, ç.n.) olarak– bu doğrudur. Judo-Hıristiyan gelenekte, şeytanın kendisi de düşmüş bir melektir. Büyük ihtimalle tamamen iyi, bütünüyle kötü bir insan yok. Ancak psikolojik açıdan, duygusal bağlardan kaynaklanan müdahil bir gerilim hissine sahip olanlar ve böyle bir hissi olmayanlar kesinlikle var. Ve bunu anlayamamak, vicdan sahibi insanları ve bütün Mabel Monahan'ları (Barbara Graham'ın öldürdüğünü inkâr ediği yaşlı kadın, ç.n.) tehlikeye atmaktır.

At Gözlüklerini Nasıl Kendimizden Uzak Tutarız?

Kızım, beşinci sınıfta düzenlenen bir okul gezisine katıldı. Ben de eşlikçilerden birisiydim. *Freedom Train* (Özgürlük Treni) adında, Harriet Tubman (Afrikalı-Amerikalı kölelik karşıtı, yardımsever ve Amerikan İç Savaşı'nda devletin bir casusu. Yetmiş kadar kölenin kaçmasına yardımcı olmuştur, ç.n.) ve the Underground Railroad (Yeraltı Tren Yolu—on dokuzuncu yüzyılda siyahi kölelerin ABD'den Kanada'ya kölelik karşıtla-

rının yardımızla kaçtıkları gizli rotalar ve güvenli yerler, ç.n.) hakkında bir oyuna gittik. Otobüs gürültülü bir şekilde okula giderken, oğlanlardan birisi diğer bir oğlanı dürtükleyerek ve saçını çekerek rahatsız ediyordu. Dürtüklenen sessiz oğlan geç gelişmiş, arkadaşsız ve bana söylendiğine göre, kendisini nasıl koruyacağına dair bir fikri yok. Yetişkinler daha karışamadan, iki oğlanın hemen arkasında oturmakta olan küçük bir kız rahatsız eden oğlanın omzuna hafifçe vurdu ve şöyle dedi: "Bu gerçekten çok acımasızca. Yeter artık."

Bu antisosyal davranışı tanıyan ve toplumsal olarak itiraz eden kişi, on yaşında ve yüz yirmi santim uzunluğundaydı. Konuştuğu çocuk ona dilini çıkarttı ve arkadaşlarının yanındaki başka bir yere geçti. Kız onun gidişini izledi ve sonra sakince yanındaki kızla taş-kâğıt-makas oynamaya devam etti.

Büyürken bizlere ne oluyor? Neden yetişkinler zorbalara "Yeter artık," diyemiyor? Yetişkin zorbalar daha güçlü ama o zaman biz de öyleyiz. Bu sağlıklı kız, otuz yaşında ve yüz yetmiş beş santim olduğunda yine aynı onurla davranabilecek mi? Bakşa bir nedenle de olsa yine Harriet Tubman olabilecek mi? Üzücü bir şekilde, çocuk yetiştirme pratiklerimize bakılırsa, avantajlar bizim karşımızda.

Çocuklarımızı, özellikle kızları, ani tepkilerini görmezden gelecekleri biçimde yetiştiriyoruz—toplumsal teknede sallanmamalarını söylüyoruz. Ani tepki yumruklar veya kelimelerle vahşice saldırmayı, bir dükkândan çekici bir parçayı çalmayı ya da süpermarket kuyruğunda bir yabancıyı azarlamayı içerdiğinde bu, iyi ve gerekli bir ders. Ama çatışmadan kaçan toplumumuz tarafından bastırılan başka bir tür ani tepki, "Iyk!" tepkisi, ahlaki bir öfkenin doğal hissidir. Otuz yaşına geldiğinde küçük kızın "Iyk!"ı –birinin davranışları "gerçekten acımasız" olduğunda tepki verme, tekneyi sallama eğilimi– onun davranışından ve muhtemelen zihninden kesilip atılmış olacak.

Women's Anger: Clinical ve Developmental Perspectives (Kadınların Öfkesi: Klinik ve Gelişimsel Perspektifler) kitaplarında, toplumsal cinsiyet psikologları Deborah Cox, Sally Stabb ve Karin Bruckner kızların ve kadınların öfkelerine olan toplumsal tepkileri nasıl algıladıklarını belgeliyor. Cox, Stabb ve Bruckner şöyle yazıyorlar: "Onların [kızların ve kadınların] tarif ettiği tepkilerin büyük çoğunluğu, ya öfkenin ya kızın veya kadının ya da ikisinin birden reddi. Bu, ya eleştiri veya savunmacı tepkiyle doğrudan ya da kızın veya kadının ilgilerini ve duygularını geri çekilmesi veya küçülmesi gibi pasif bir tepki formunu alır." Ergenlik çağındaki kızlarla ilgili çalışmasına dayanarak, eğitimci Lyn Mikel Brown idealize edilmiş dişiliğin "açık sözlülüğün üzerine çekilmiş sessizliği" tehlikeli bir şekilde onaylayabileceğini aktarır.

At gözlüklerini hayatımızı zenginleştiren yedinci histen uzak tutmak için, insanın durumundaki gelişmelerin çoğuyla birlikte, çocuklarımızdan başlamalıyız. Sağlıklı bir vicdanın bir bölümü, vicdansızlıkla yüzleşebilmektir. Kızınıza açıkça veya pasif biçimde öfkesini saklaması, kendini savunmama hususunda nazik ve kabullenici olması ve hiçbir nedenle tekneyi sallamaması gerektiğini öğretirseniz, toplum yanlısı hissini güçlendirmezsiniz, ona zarar verirsiniz—ve korumayı bırakacağı ilk insan da kendisi. Cox, Stabb ve Bruckner empatik bir biçimde "diğerlerine karşı öfkesini bastırma gerekliliğinin, kadından bu tür bir otonomi geliştirme fırsatını çaldığını" tartışıyorlar. Aksine, Lyn Mikel Brown'un dediği üzere, "en baskıcı durumlarda bile, yaratıcı red ve direniş imkânını" öne sürmeye ihtiyacımız var.

Onu gaz lambasına dönüştürmeyin. Eğer gerçekten acımasız davranan birinin, gerçekten acımasız davrandığını gözlemlediğinde, ona haklı olduğunu ve sesli olarak öyle ifade etmesinin sorun olmadığını söyleyin. Jackie Rubenstein, hastası

Dennis'e inanmayı ve tehlikeli meslektaşı Doreen Littlefield'a inanmamayı seçti. Bu, iyi ve ahlaki bir tercihti. Sesli bir şekilde "Bu gerçekten çok acımasızca. Yeter artık," dedi, hem de etrafındaki daha az içgörülü insanların çoğu tarafından sorun yaratan biri olarak görülmesine neden olmasına rağmen.

Erkekler için *Raising Cain: Protecting the Emotional Life of Boys* (Olay Çıkartmak: Erkek Çocuklarının Duygusal Yaşantısını Korumak) kitabında, önde gelen çocuk psikologlarından Dan Kindlon ve Michael Thompson "hassas babaların, 'baba en iyisini bilir' kurgusunu sağlamak için gelenekselleşmiş savunmacı tepkilere dönmesinin" sıklığı konusundaki endişelerini dile getiriyorlar. Ebeveynler, özellikle babalar, oğullarına ne olursa olsun otoriteye uymalarını öğretiyorlar. Yanlış kültürel ve politik şartlar, tarih boyunca marazi bir sıklıkla ortaya çıkmış şartlar altında, bu ders intihar kontratı olarak anılabilir. Ebeveynlerin kabul edilmiş otoriteye belli bir saygı beslemeyi istemeleri anlaşılabilir ve büyük ihtimalle bildiğimiz toplumun işlev görmesi için önemli. Ama çocukları dönüşlü, hiçbir sorunun sorulmadığı boyun eğmeye zımbalamak, neredeyse çoktan ölmüş bir ata vurmaya devam etmektir. Görünürdeki otoriteye boyun eğme, birçok insanda eğitim olmaksızın düşünmeden verilen bir tepkidir ve bu refleksi duyarlı hale getirmek, çocuklarımızı ileriki yaşamlarında karşılaşabilecekleri herhangi saldırgan veya sosyopat bir "otorite"ye karşı aşırı hassas yapmaktır.

Herkesin zararına, boyun eğme ve vatanseverlikle görevin yüksek değerleri birbirinden ayrılamaz güdülenmeler olabilir. Bu yolla artarak, düşünmeden boyun eğme, bireyi, o daha iş kendi hayatına ve kendi ülkesine geldiğinde onun en iyi otorite olup olmadığını merak etme fırsatı bulamadan ve "Ben ve benim vatandaşlarım gerçekten savaşmak ve bu, sadece kendi çıkarlarını gözeten dışsal 'otorite' için ölmek istiyor muyuz?" gibi sorular soramadan çok önce tüketir.

Hâlâ, binlerce yıldır yapılmakta olan modern bir ihtimalin kıyısında duruyor olabileceğimize inanıyorum. Geçmişte, yaşamı sürdürmenin katı durumlarından dolayı, insanların çocuklarının zorlukla elde edilen bir çuval inciri berbat etmemelerine, olan biteni çok fazla sorgulamamalarına, kurallara uymazlık etmemelerine ihtiyaçları vardı. Hayat fiziksel olarak zor ve belirsizdi. Otoriteye karşı çıkan çocuklar kolayca ölü çocuklar haline gelebiliyorlardı. O yüzden yakın zamana kadar, ahlaki öfkenin uç bir lüks olduğunu düşünen ve otoriteyi sorgulamanın hayatını riske atmak olduğunu hisseden insanlar yetiştirdik. Bu yolla, nesiller boyunca farkında olmadan sosyopat devralmaların tuzaklarına düştük. Ama şimdi gelişmiş dünyadaki çoğumuz için, yaşamımızı sürdürme koşulları artık geçerli değil. Durabiliriz. Çocuklarımızın olan biteni sorgulamasına izin verebiliriz. Böylece büyüdüklerinde, kendi hislerinden şüphe etmeden, yetişkin zorbaların gözünün içine bakıp "Bu gerçekten çok acımasızca. Yeter artık," diyebilirler.

Ama zaten büyümüş olan, kendi içgüdülerimizi görmezden gelmekte on yıllardır talim yapan bizler ne olacağız? Gaz lambasına dönüşmekten nasıl kaçınabiliriz ve etrafımızda vicdanı olmayan insanları nasıl tanıyabiliriz? Bu, diğer bölümün konusu. Oldukça şaşırtıcı bir cevabı olan ilginç bir soru.

ALTI

acımasızları nasıl tanırız

Çölde, yaşlı bir keşiş bir gezgine bir zamanlar tembih etmiş:
Tanrı'nın ve Şeytan'ın sesleri nadiren ayırt edilebilir.
–Loren Eiseley

Çalışmamda, bana en çok sorulan sorulardan birisi "Kime güvenebileceğimi nasıl söyleyebilirim?" oldu. Hastalarım, çoğu başkaları tarafından hasara uğratılan psikolojik travmadan kurtulanlar oldukları için, onların bu ilgisi şaşırtıcı değil. Diğer taraftan da, bu konunun, ciddi bir travma geçirmemiş olsak bile çoğumuza baskı yaptığına ve başka insanlardaki vicdan varlığını veya yokluğunu tayin etmeyi hepimizin denediğine dair içimde bir his var. Yakın ilişkiler yaşadığımız insanların vicdani zekâsıyla özellikle ilgileniyoruz. Çekici bir insanla karşılaştığımızda, bu soruyla alakalı olarak, onun hakkında şüpheye, tahminlere, hayallere çok miktarda zihinsel enerjimizi harcıyoruz.

Güvenilmezler özel tişörtler giymezler veya alınlarında bir işaret taşımazlar. Başkaları hakkında, varsayımlardan öteye dayanmayan can alıcı kararlar vermemiz gerektiği gerçeği, bizi çoktan ömür boyu süren hurafeler haline gelmiş olan akıldışı stratejilere sürükler. "Otuz yaşından büyük kimseye güvenme", "Bir erkeğe hiçbir zaman güvenme", "Bir kadına

hiçbir zaman güvenme", "Kimseye hiçbir zaman güvenme" en meşhur örneklerdendir. Açık ve geniş yelpazede bir kural istiyoruz, çünkü kime karşı temkinli olmak gerektiğini bilmek bizim için çok önemli, ama bu geniş büyük çaplı stratejiler yararsız ve daha kötüsü hayatımızda kaygı ve mutsuzluk üretirler.

Birisini yıllar boyu iyice tanımak dışında, güvenilirlik için dört dörtlük bir karar kuralı veya turnusol testi yoktur. Cesaret kırıcı olsa da bu gerçekten haberdar olmak oldukça mühimdir. Bu açıdan belirsizlik insani durumun bir parçasıdır. Ondan bir yol bulup tamamen kurtulan, aşırı şanslı birkaç kişi dışında kimseyi tanımıyorum. Ayrıca, etkili bir metot olduğunu hayal etmek –şu ana kadar anlaşılamamış bir metot– insanın kendisini alçaltan ve adil olmayan bir yolla pataklamasıdır.

İş başka insanlara güvenmeye geldiğinde, hepimiz hata yaparız. Bu yanlışların bazıları diğerlerinden daha büyüktür.

Bunu söylemişken, insanlar bana güven hakkında soru sorduklarında, onlara hem iyi hem de kötü haberlerim olduğunu söylüyorum. Kötü haber, gerçekten de vicdanı olmayan bireyler var ve bu bireylere hiç mi hiç güvenilemez. Herhangi bir yüz kişilik grupta ortalama dört kişi bu yolla sınırlanmıştır. İyi haber –çok iyi haber– ise yüz kişinin yaklaşık doksan altısı vicdanın baskılarıyla bağlanmıştır ve bu yüzden hatırı sayılır derecede yüksek bir terbiye ve sorumluluğa göre davrandıklarından –başka bir deyişle, az çok sizin ve benim gibi davrandıklarından– güvenilirler. Bana bu ikinci gerçek ilk gerçekten daha zorlayıcı geliyor. Yani, şaşırtıcı bir biçimde toplum yanlısı davranışın belli bir standardı, kişilerarası dünyamız yaklaşık yüzde doksan altı güvenilir olmalı.

O zaman dünya neden bu kadar korkunç derecede güvensiz görünüyor? Saat altı haberlerini veya kötü kişisel de-

neyimlerimizi nasıl açıklarız? Burada neler oluyor? Dünyada ve bireysel yaşamlarımızda meydana gelen neredeyse bütün insani felaketlerden toplumun sadece bu yüzde dördü mü sorumludur? İnsan toplumu hakkındaki varsayımlarımızı tekrar gözden geçirmemize yok açan bir sorudur bu. O yüzden vicdan fenomeninin oldukça güçlü, kalıcı ve toplum yanlısı olduğunu tekrar edeceğim. Psikotik bir hayal, aşırı öfke, kaçılamayan mahrumiyet, uyuşturucular veya yıkıcı bir otorite figürü olmadıkça vicdan sahibi birisi, soğukkanlılıkla öldürmez veya tecavüz etmez, başka birine işkence etmez, birisinin hayat boyu biriktirdiklerini çalmaz, spor olsun diye birisini sevgisiz bir ilişkiye sürüklemez veya kendi isteğiyle çocuğunu terk etmez —bir anlamda yapmaz değil *yapamaz*.

Siz yapabilir miydiniz?

Haberlerde veya kendi yaşamlarımızda, insanların böyle şeyler yaptıklarını görünce, 'kim onlar?' diye düşünürüz. Nadir durumlarda akıllarını yitirmişlerdir ya da kökten bir duygunun baskısı altındadırlar. Bazen umutsuz bir mahrumiyet çeken bir grubun üyeleri, madde kullanıcıları veya kötücül bir liderin takipçileridirler. Ama çoğu zaman bunlardan hiçbirisi değildirler. Aksine çoğu zaman vicdanı olmayan insanlardır. Onlar sosyopatlardır.

Gazetelerimizde okuduğumuz ve –normal insanlar olarak bizi şok eden olaylar olmasına rağmen– "insan doğası"na atfettiğimiz düşünülemeyecek kadar kötü eylemler, insan doğasının birer yansıması değil. Öyle dediğimizde kendimizi aşağılıyor ve moralimizi bozuyoruz. Yaygın insan doğası, mükemmel olmasa da, disiplin eden birbirine bağlantılılık hissiyle yönetilir. Televizyonda gördüğümüz ve bazen hayatımızda süregelen gerçek korkular insanlığı tipik olarak yansıtmazlar. Tam tersine bunlar bizim doğamıza tamamen yabancı bir şey tarafından mümkün hale getirilmiştir—vicdanın soğuk ve tamamen yoksunluğu.

Düşünüyorum da bu pek çok insan için kabul etmesi zor bir şey. Bazı insanların doğalarında utanmaz olduklarını ve geri kalanımızın, insan doğasının "gölge teorisi" olarak andığıma göre kısmen öyle olmadığını kavramaktan zorlanıyoruz. Gölge teorisi –hepimizin olağan davranışımızdan görülemeyen bir "gölge taraf"ımız olduğuna dair basit ve muhtemelen kesin bir kavram– bir insan tarafından yapılabilir veya hissedilebilir olan bir şeyin herkes tarafından potansiyel olarak yapılabilir ve hissedilebilir olduğunu söyler. Başka bir deyişle, belli başlı durumlarda (hayal etmemizin çok zor olduğu durumlar da olsa), herkes mesela bir ölüm kampı kumandanı olabilir. İronik olarak iyi ve yumuşak kalpli insanlar, en radikal şekliyle bazı durumlarda onların kitle katilleri olabileceğini öne süren bu teoriye katılıyorlar. Herkesin biraz karanlık olduğuna inanmak, bazı insanların sürekli olarak gece vaktinde yaşadıklarını kabul etmekten daha demokratik ve mahkûmiyeti daha az gerektirir (ve daha az panik yaratır). Bazı insanların gerçek manada hiç vicdanlarının olmadığını kabul etmek, teknik olarak bazı insanların kötü olduğunu söylemekle aynı değil ama rahatsız edici derecede yakın. Ve iyi insanlar kötünün kişileştirilmesine inanmayı hiç mi hiç istemiyorlar.

Tabii ki, herkesin bir ölüm kampı kumandanı olamamasına rağmen, çoğu olmasa da pek çok insan, psikolojik inkârın akışkanlığı, ahlaki dışlanmışlık ve otoriteye körü körüne boyun eğmekten dolayı böyle bir insanın aktivitelerini görmezden gelebilir. Kendi dünyamızda güvende olmadığımızı hissetmemiz hakkında sorulunca, Albert Einstein'ın dediği üzere: "Dünya, kötü olan insanlar yüzünden değil, onlar hakkında hiçbir şey yapmayan insanlar yüzünden tehlikeli bir yerdir."

Utanmaz insanlar konusunda bir şey yapmak için, öncelikle onları tanımlamalıyız. Öyleyse kişisel yaşamlarımızda,

az çok yirmi beş kişi arasındaki vicdanı olmayan ve kaynaklarımıza ve refahımıza tehlikeli olan o bir kişiyi nasıl tanırız? Birisinin güvenilir olup olmadığına karar vermek, çoğu zaman o insanı uzun yıllar boyunca tanımayı, sosyopatı tanımlama konusundaysa, ona izin verdiğinden çok daha iyi ve uzun sürede, sosyopatın alnında bir işaret olduğunu bilmeyi gerektirir. Bu sinir bozucu, ikilem insani durumun bir parçası. Ama yakınlık gereksinimini farz etsek bile, baskı yapan soru kalıyor: "Kime güvenebileceğimi nasıl söyleyebilirim?"—ya da daha önemlisi, kime *güvenilmeyeceğini.*

Hastalarımdan yirmi beş yıl boyunca, onların yaşamlarını işgal eden ve onlara zarar veren sosyopatlarla ilgili hikâyeler dinledikten sonra, bana "Kime güvenebileceğimi nasıl söyleyebilirim?" diye sorulduğunda, verdiğim cevap insanları genelde şaşırtıyor. Bir davranışın kulağa fena gelen bir ayrıntısı, bir parça vücut dili veya tehdit eden bir dil kullanımı gibi güç algılanan bir ipucu tarif edeceğim umuluyor. Aksine insanları bunların hiçbirisinin ipucu olmadığını garanti ederek şaşırtıyorum, çünkü bunların hiçbirisi güvenilir bir biçimde mevcut değil. Ahlaksız insanların en güvenilir işareti, en evrensel davranışı, tahmin edilenin tersine ürkekliğimize yöneltilmez. O, sapıkça bizim sempatimize hitap eder.

Bunu ilk öğrendiğimde psikolojide hâlâ bir lisans öğrencisiydim ve sistemin çoktan "psikopat" diye tanımladığı mahkeme sevkli bir hastayla görüşme fırsatım olmuştu. Saldırgan değildi, insanları birtakım yatırım dolaplarıyla paralarıyla dolandırıyordu. Bu bireyi ve onun nelerden güdülendiğini merakla –onun nadir bir insan olduğunu düşünecek kadar gençtim– sordum: "Hayatınızda sizin için ne önemlidir? Her şeyden daha çok istediğiniz şey nedir?" Çoğu zamanını ayırdığı aktiviteler olan "para almak" veya "hapse girmemek" gibi cevaplar vereceğini düşünüyordum. Halbuki bir dakika

bile tereddüt etmeden yanıtladı: "Oh, bu çok kolay. Her şeyden daha çok istediğim şey, insanların benim için üzülmesi. Her şeyden gerçekten daha çok istediğim şey, insanların bana acımaları."

Çok şaşırmıştım, biraz da canım sıkılmıştı. Eğer "hapse girmemek" ve hatta "para almak" deseydi ondan daha fazla hoşlanacaktım. Ayrıca kafam bulanmıştı. Bu adam –herhangi birisi– acınma dileğinin diğer bütün tutkularının üstünde olması bir yana, neden acınmayı dilerdi? Hayal edemedim. Ama şimdi kurbanları yirmi beş yıl dinledikten sonra, acınmaya olan sosyopat ilginin mükemmel bir sebebi olduğunu fark ettim. Birinin yüzündeki burun kadar bariz ve bir aynanın yardımı olmadan göremeyecek kadar da zor olan açıklama, iyi insanlar tabiri caizse, acınası bireylerin işledikleri cinayetlerin yanına kalmasına izin verirler ve böylece her sosyopat oyununa ne olursa olsun devam etme dileğiyle, tekrar tekrar tam da acınma duygusuna oynamalıdır.

Hayranlıktan –hatta korkudan– daha fazla olarak iyi insanların acıması açık karttır. Acıdığımızda bizler en azından bir süreliğine korunmasızızdır. Bizi gruplar halinde birbirimize bağlayan özünde olumlu insan karakteristikleri gibi –toplumsal ve profesyonel roller, cinsel bağlar, şefkatli ve yaratıcı olanlara hürmet, liderlere saygı– bizim acıdığımızdaki duygusal kırılganlığımız, vicdanı olmayanlar tarafından bize karşı kullanılır. Çoğumuz, suçluluk hissetmeyen birisine özel izin vermenin kötü bir fikir olduğunda hemfikirdir, ama çoğunlukla birisi kendini acınası olarak tanıttığında yine de öyle davranıyoruz.

Talihsizliğe düşmüş hak eden insanlara yönelik tepkiler olduğunda, acıma ve sempati yararlıdır. Ama bu hassasiyetler hak etmeyenler, sürekli antisosyal davranış gösterenler tarafından bizden edinildiğinde, bu bir şeylerin yanlış oldu-

ğuna dair sağlam bir işarettir, çoğu zaman görmezden geldiğimiz potansiyel olarak yararlı bir tehlike işaretidir. Büyük ihtimalle en kolayca tanınan örnek, sosyopat kocasının sürekli dövdüğü, ardından mutfak masasına oturup kafasını ellerinin arasına alarak kendini kontrol edemediğini ve onun affetmeye gönlünün razı olması gereken zavallı bir adam olduğunu mırıldandığı hırpalanmış eştir. Aslında sonsuz çeşitte sayısız örnek vardır, hatta bazıları saldırgan kocadan daha pervasız ve neredeyse bilinçdışıdır. Bizim gibi vicdanı olan insanlar için böyle durumlar, ne kadar arsız olursa olsun, arka planın (acıma eğiliminin) sürekli daha gömülü bir resmi (antisosyal davranış) algılamamızın üstesinden geldiği duygusal olarak gömülü bir figürün yapbozumunu bize temsil ediyor görünür.

Geçmişe uzun uzadıya bakıldığında, sosyopatlara acıma eğilimleri absürd ve dondurucudur. Skip birisinin kolunu kırdığı için sempatiyi hak ettiğini ima etti. Doreen Littlefield kendisini, hastalarının acılarına şahit olmak için fazlasıyla hassas olan zavallı aşırı çalışan birisi olarak sundu. Hapisteki sevimli ve alımlı Barbara Graham, toplumun kendi çocuklarına gereken ilgiyi göstermesini önlediğini açıkladı. Daha önce bahsi geçen ölüm kampı görevlisine benzerliklerine gelince—Nuremberg Savaş Suçları Mahkemesi'nden önce 1945 sorgulamalarında, ölüm kampı korumalarının ifadesi, krematoryumların sorumlusu olmanın, kokudan dolayı, ne kadar berbat olduğuna dair tanımlamalar içeriyordu. İngiliz tarihçi Richard Overy tarafından vurgulanan röportajlarda korumalar, işteyken sandviçlerini yemenin ne kadar zor olduğundan yakınmışlardı.

Sosyopatların toplumsal anlaşmaya hiçbir hürmetleri yoktur, ama onu kendi avantajlarına nasıl kullanacaklarını bilirler. Her şeyiyle eminim ki şeytan var olsaydı, onun için üzülmemizi isterdi.

Kime güvenileceğine karar verirken, sürekli kötü veya bariz bir şekilde uygunsuz bir davranışla acımanız üzerinde oynanan sık oyunların kombinasyonunun vicdansız bir insanın alnındaki işaretinin size verilebilecek kadar yakın olduğunu aklınızda tutun. Davranışı iki özelliği birden taşıyan bir insan, kitle katili veya saldırgan bile olmayabilir, ama muhtemelen yine de yakın arkadaş olmamanız, iş ortağı edinmemeniz, çocuklarınıza bakmasını rica etmemeniz veya evlenmemeniz gereken birisidir.

Zavallı Luke

Peki, toplumsal anlaşmanın en değerli öğesi ne olacak? Sevgi ne olacak? İşte bir kadının sessiz felaketi, saat altı haberlerine çıkmayacak türden bir hikâye.

Hastam Sydney sevimli değildi. Kırk beş yaşında, griye dönmekte olan kirli sarı renkte saçı ve hiç de cazibeli olamayacak yuvarlak anaç bir vücudu vardı. Ama parlak bir zekâsı, uzunca bir akademik ve profesyonel başarı listesine sahipti. Evinin olduğu Florida'daki üniversitede, daha otuz yaşına gelmeden epidemiyoloji (salgın hastalıklar bilimi, ç.n.) doçentliğine yükseltildi. Doğal ilaçlardaki maddelerin nüfus etkilerini araştırdı. Evliliğinden önce Malezya, Güney Amerika ve Karayipler'e gitti. Florida'da Massachusetts'e taşındığında Cambridge oluşturulan bir etnofarmakoloji grubuna danışman oldu. Ama ben en çok onun nazik hareketlerinden ve hayatına düşünceli, içgözlemsel bakışından hoşlanırdım. Onun hakkında en iyi hatırladığım şeylerden birisi, birlikte yaptığımız kısa terapi seanslarındaki sesinin sıcaklığıydı.

Sydney, Luke adında bir adamdan boşanmıştı. Boşanma, onun birikimlerini tüketmiş ve borca girmesine neden olmuştu, çünkü Sydney'i tanıdığımda sekiz yaşında ve boşanma

sırasında daha beş yaşında olan oğlu Jonathan'ın velayetini almaya çalışıyordu. Luke pahalı bir mücadele veriyordu, Jonathan'ı çok sevdiğinden değil, ama Sydney'in onu evden çıkarmasına öfkeli olduğundan.

Güney Florida'daki evin havuzu vardı. Luke havuzu seviyordu.

"Luke'la tanıştığımda eski püskü dairesinde yaşıyordu," dedi Sydney bana. "O berbat küçük yerde yaşayan, New York Üniversitesi mezunu –şehir planlaması– otuz beş yaşındaki bir adam beni görünce kırmızı bayrak açmış olmalı. Apartman kompleksindeki büyük havuzu çok sevdiğini söyledi. O yüzden benim kendi havuzumu görünce çok mutlu oldu. Size ne söyleyebilirim? Kocam benimle havuzum için evlendi. Şey, bu tamamen doğru değil, ama geçmişe dönüp bakınca gerçeğin kesinlikle bir parçasıydı.

Sydney, Luke'un yaşam biçimini ve kendisininkine olan ilgisini görmezden geldi, çünkü çok nadir rastlanan bir şey bulmuştu, hiç karısı veya eski karısı olmayan, ilgi alanları kendisininkine yakın ve ona iyi davranan, oldukça zeki, çekici, otuz beş yaşında bir adam.

"Başlarda bana çok iyi davrandı, bunu söylemeliyim. Beni dışarılara çıkardı. Bana her zaman çiçekler aldı. Uzun kutulardaki bütün o cennetin-kuşlarını, bütün o turuncu çiçekleri hatırlıyorum. Dışarı çıkıp gerçekten uzun vazolar almak zorunda kalmıştım. Bilmiyorum. Yumuşak bir konuşması vardı ve sessizce insanı kendine çekiyordu—harika muhabbetlerimiz oldu. O da benim gibi, başka bir akademik bir tipti, en azından öyle düşündüm. Her zaman takım giyinirdi. Aslında üniversite, onunla tanıştığım yerdi. Birisiyle tanışmak için hoş ve doğru bir yer, sizce de öyle değil mi? Birbirimize çok benzediğimizi söyledi ve sanırım ben de inandım."

Haftalar geçtikten sonra Sydney, Luke'un yirmi küsur yaşında olduğunu öğrenmiş. Arka arkaya kadınlarla onların evlerinde yaşadığını ve pahalı olmasa bile kendi yerine sahip olmak, onun öncelikli durumunu tuhaf bir terk ediş olmuş. Bu bilgiyi de görmezden gelmiş, çünkü Luke'a âşık oluyormuş. Onun da ona âşık olduğunu düşünmüş, çünkü ona öyle demiş.

"Ben sadece gösterişsiz bir akademisyenim. Kimse bana bu kadar romantik davranmamıştı. Çok iyi zaman geçirdim— bunu itiraf etmem gerek. Ama kısa sürmesi çok kötü oldu. Her neyse... İşte oradaydım, otuz beş yaşındaki gösterişsiz akademik kariyer tipi ve birden ne var ne yoksa her şeyiyle beyaz gelinlikli bir düğün düşünmeye başladım. Bunu daha önce hiç yapmamıştım. Demek istediğim, bunun ufak kızlara söylenen şapşal bir peri masalı olduğunu düşünürdüm, hiç benim başıma geleceği –ya da isteyeceğim– aklıma gelmezdi ama işte istiyor ve hatta planlıyordum.

"Aslına bakılırsa geçimini diğer kadınlardan sağlıyordu— onun için gerçekten üzgün olduğuma inanabiliyor musunuz? Onun doğru insan veya bir şeyi beklediğini ve onların onu bir süre sonra başlarından attıklarını düşündüm. Şimdi neden olduğunu anlıyorum, ama o sırada kesinlikle anlamamıştım. 'Ne kadar yalnız, ne kadar üzücü,' diye düşünmüştüm. O kadınlardan birisinin araba kazasında öldüğünü söyledi. Bana bunu anlatırken ağladı. Onun adına çok kötü hissettim."

Tanışmalarından altı hafta sonra Luke, Sydney'in evine taşındı ve sekiz ay sonra evlendiler, Sydney'in ailesi tarafından ödenen resmi bir akşam yemeğiyle devam eden bir kilise düğünü.

"Düğün masraflarını gelini ailesi karşılamaz mı?" diye sordu bana alaycı bir şekilde.

Düğünden iki ay sonra hamile olduğunu fark etti. Hep çocuk istemişti ama hiç evleneceğini düşünmemişti. Şimdi annelik hayali gerçekleşiyordu ve aşırı neşeliydi.

"Özellikle de bebek hareket etmeye başlayınca bana mucize gibi geldi. Kendi kendime 'İçeride yepyeni bir insan var, daha önce olmayan birisi, ömrümün sonuna kadar seveceğim birisi,' deyip durdum. İnanılmazdı. Luke benden çok daha az heyecanlıydı, ama hâlâ bebeği istediğini söylüyordu. Hamileyken çirkin olduğumu düşünüyordu, ama bunun hakkında diğer pek çok adamdan daha dürüst olduğunu fark ettim. İronik, hı?

Bebek konusunda o kadar mutluydum ki bir anlamı varsa da çoktandır bildiğimi zannettiğim şeyi bilmeme izin vermedim. Daha hamileyken bu evliliğin yürümeyeceğini fark etmiştim. Doktor en kötü düşük riskinin ilk üç haftadan sonra geçtiğini söyledi. Ben de bunu tabii ki gerçek manada algıladım ve dördüncü haftada dışarı çıkıp bir beşik aldım. Hatırlıyorum da onu teslim ettikleri günde Luke eve gelip işi bırakacağını söylemişti. İşte tam böyle. Sanki artık bana sahip olduğunu biliyordu. Bebek sahibi olmak üzereydim, o yüzden işleri halledecektim. Finansal olarak ona bakacaktım, çünkü başka çarem yoktu. Ama bunda yanılıyordu, ama şimdi niye öyle düşündüğünü görebiliyorum. Bu aile benzerine tutunmak için her şeyi yapacağımı düşünmüştü."

Tabii ki bu, Luke'un Sydney'e, ailesine veya arkadaşlarına söylediği değildi. Hepsine depresyonda, işe gitmek için fazlasıyla depresyonda olduğunu söyledi. Ne zaman etrafta başkaları varsa, sessizleşti, perişan göründü ve depresyonda bir insan rolü yaptı. Birkaç insan işleri Sydney için daha karmaşık hale getirerek, ilk defa baba olanlarda depresyonun sık görüldüğünü söylediler.

"Ama ben onun hiçbir zaman depresyonda olduğunu düşünmedim," dedi Sydney bana. Doğru olmayan bir şey vardı. Ben de ara sıra kendimi biraz depresif hissederdim, ama durum bu değildi. Öncelikle yakmak istediği bir şey olduğunda

fazlasıyla enerjiye sahipti. Ayrıca –belki küçük bir şey olabilir ama beni deliye döndürdü– yardım istemiyordu. Terapiste veya o tür bir tedaviye biraz para harcayabileceğimi söyledim. Ama fikirden salgın hastalıktan kaçar gibi kaçtı."

Jonathan doğduğunda Sydney derslerinden iki ay hamilelik izni aldı. Yani Luke da çalışmadığı için, evin bütün bireyleri evde hep beraberdi. Ama Luke yeni doğan oğluna çok az bakıyordu, havuz kenarında dergi okumayı veya arkadaşlarıyla dışarı çıkmayı tercih ediyordu. Her yenidoğanın ağladığı gibi Jonathan da ağladığında, Luke kızardı, bazen hiddetlenirdi ve Sydney'den onu susturması için bir şeyler yapmasını talep ederdi.

"İşkenceci gibi davranıyordu, bence bu yapılabilecek en iyi tarif. Kulaklarını kapatır, işkence gören yüz ifadeleri yapar ve sanki bebek *ona* problem yaratmak için özel olarak ağlıyormuş gibi ortalarda gezinirdi. Sanırım onun için üzgün falan hissettim. Tuhaftı. Sezaryen yaptırmıştım ve başlarda biraz yardım isteyebilirdim ama sonunda Jonathan'la yalnız kalabilmeyi diledim."

İlk defa baba olanların depresyona girebileceğini söyleyen insanlar Sydney'e şimdi de yeni babaların, bazen yenidoğanların etrafında rahatsız hissettiklerini ve bir süre uzak durabildiklerini belirttiler. Luke'un sabır ve sempatiye ihtiyacı olduğunu söylediler.

"Ama Luke onların düşündüğü gibi 'uzak durmuyordu'. Tamamen ilgisizdi. Jonathan onun bir demet bebek bezi olabilirdi—sinir bozucu küçük bir demet bebek bezi. Hâlâ o insanlara neden inanmak istediğimi bilmiyorum. Eğer yeterli anlayış ve sabrı gösterirsem, bir şekilde, *bir şekilde*, her şeyin hallolacağına inanmak istiyordum. Sonunda gerçek bir aile olacaktık—Buna inanmayı çok istiyordum."

Doğum izni bittiğinde Sydney işe döndü ve Luke havuzun yanında kaldı. Günlük çocuk bakımı için bir au pair (çocuk bakımı için bir aile yanında kalan kız, genelde yabancı ülkeden gelenlerden seçilir, ç.n.) ajansıyla anlaşma yaptı, çünkü Luke'un Jonathan'a bakmayacağı aşikârdı. Birkaç hafta sonra genç bakıcı, bebeği hep orada olan ama bebeğe hiç ilgi göstermeyen babanın yanında tuttuğunda "garip" hissettiği sırrını verdi Sydney'e.

"Bebeğe bir kere bile dönüp bakmamasını anlayamıyorum. Bir şeyi yok değil mi, hanımefendi?" diye sordu bakıcı Sydney'e temkinli bir şekilde.

Luke'un önceden temin ettiği değişken mazeretlerden birini kullanarak Sydney, "Şu an hayatında zor bir safhadan geçiyor. Orada o yokmuş gibi davranabilirsin ve iyi hissedersin."

Sydney, bakıcının odanın camından yüzme havuzuna doğru, Florida'nın akşamüstünde rahat ve bronz Luke'a nasıl baktığını tekrar anlattı. Kafasını iki yana sallayarak "Zavallı adam," dedi.

Sydney bana "Bunu her zaman hatırlayacağım. 'Zavallı adam'. Zavallı Luke. Kendime rağmen, bazen ben de ona karşı böyle hissediyordum."

Ama gerçek şu ki Sydney'in evlendiği ne "zavallı Luke", ne depresyondaki bir ilk babaydı ne de hayatında zor bir safhadan geçiyordu. Aksine o bir sosyopattı. Luke'un başkalarında karşı ona karışan bir zorunluluk hissi yoktu ve davranışı, psikolojik açıdan saldırganca olmasa da bu tehlikeli gerçeği yansıtıyordu. Luke için, toplumsal roller ve kişilerarası beklentiler sadece onun yararına hizmet etmek için vardı. Syney'e onu sevdiğini söyledi ve sonra evlenecek kadar ileri gitti, esasında onun dürüstçe kazanılan ve rahat yaşamında korunan bir adam olarak kendini yerleştirme fırsatı için. Karı-

sının en sevgili ve en özel rüyalarıyla onu kullandı ve oğulları huysuz bir şekilde katlandığı bir fenalaşmadı, çünkü bebek Sydney'in onu kabulünü istemiyor görünüyordu.

Daha sonraları Sydney'i de görmezden gelmeye başladı.

"Pansiyoner sahibi olmak gibi bir şeydi, çok sevmediğiniz ve kirayı ödemeyen bir pansiyoner. Bir şekilde oradaydı. Çoğunlukla bu paralel hayatları yaşıyorduk. Jonathan ve ben vardık birlikte ve bir de Luke vardı. Çoğu zaman ne yaptığını bilmiyordum. Bazen bir iki günlüğüne ortadan kaybolurdu. Nereye gittiğini bilmezdim—artık umursamıyordum da. Bazen habersizce bir arkadaşıyla bir iki kadeh tokuşturmaya giderdi, bu bazen problem olabiliyordu. Upuzun telefon faturaları getirirdi. Ama çoğu zaman havuzun başında otururdu, hava kötüyse içeri gelir ve televizyon izler veya bilgisayar oyunu oynardı. Bilirsiniz, hani on üç yaşında bir çocuğun oynayacağı türden oyunlar.

"Oh, neredeyse unutuyordum—birkaç ay önce taşbaskılar topluyordu. Bunun nereden çıktığını anlayamadım, ama bir süreliğine gerçekten heyecanlanmış görünüyordu. Yeni bir tane alırdı –söylememe izin verin, oldukça pahalılardı– ve bir çocuk gibi, aramızda hiçbir şey olmamış gibi, sanat koleksiyona eklediği yeni parçayı görmemi ister gibi, onu bana göstermek için içeri gelirdi. Neredeyse otuz tane toplamış olmalıydı –hiçbir zaman çerçeveletmedi– ve bir gün bu işi tamamen bırakıverdi. Artık taşbaskılarla ilgilenmiyordu. Bitti."

Sosyopatlar bazen bağlılık veya devamı olmayan kısa ve yoğun heyecanlar –hobiler, projeler, insanlarla ilişkiler– gösterebilirler. Bu ilgiler bir anda hiçbir sebep yokken çıkmış gibi görünüp aynı şekilde sona erebilirler.

"Yeni bir kocam ve yeni bir bebeğim vardı. Hayatımın en mutlu zamanı olmalıydı, ama en kötüsüydü. İşten eve gelmiştim, gerçekten yorgundum. Bebek bakıcısı Luke'un Jonathan'a

hemen hiç bakmadığını bildirdi. Bir süre sonra kocam benim midemi öyle bulandırdı ki yatak odamda bile uyuyamadım. Bunu size söylemekten utanıyorum, ama bir yıl boyunca kendi misafir odamızda yattım."

Sydney'in bana hikâyesini anlatırken yaşadığı en büyük zorluk, hayatında olanlardan dolayı duyduğu acı dolu hayal kırıklığıydı. Belirttiği üzere: "Böyle biriyle evlendiğinizi kendinizin kabul etmenizin bile ne kadar küçük düşürücü olduğunu hayal bile edemezsiniz. Bunu yaparken çocuk da değildim. Çoktan otuz beş yaşındaydım. Dünyayı gezdiğimden bahsetmiyorum bile. Daha iyi bilmem gerekirdi. Ama göremedim işte. Göremedim ve kendime müsaade etmediğim gibi etrafımdaki insanların da görebildiğini hiç zannetmiyorum. Bu günlerde herkes bana onun böyle hareket edeceğini tahmin etmediklerini söylüyorlar. Ve herkesin "Luke'un ne sorunu var?" ile ilgili değişik teorileri var. Farklı arkadaşlarım şizofreniden dikkat eksikliğine kadar pek çok fikir öne sürdüler. Hayal edebiliyor musunuz?"

Şaşırtıcı biçimde tek bir insan bile Luke'un vicdan sahibi olmadığını ve karısıyla çocuğuna karşı sorumluluklarını bu sebepten görmezden geldiğini tahmin edememiş. Luke'un kalıbı hiç kimsenin sosyopatlık imajına, saldırganlık içermeyen sosyopatlığa bile uymuyordu, çünkü yüksek IQ'suna rağmen Luke esasen pasifti. Güç veya zenginlik kazanmak için gerçek veya mecazi manada gidip gırtlak kesmiyordu. Bir şirketin köpekbalığı ve hızlı konuşan, yüksek oktanlı Skip de değildi. Sıradan bir üçkâğıtçı olabilmek için bile yeterli canlılığı veya banka (ya da posta ofisi) soyacak cesareti yoktu. Harekete geçen biri değildi. Aslında harekete geçmeyen biriydi. Onun baskın arzusu eylemsiz olmak, işten kaçmak ve başka birisinin ona rahat bir yaşam biçimi sunmasıydı. Sadece bu orta halli hedefine ulaşmak için çabalıyordu.

Peki, Sydney onun acımasızlığını nasıl fark etti? Acındırma oyunuyla.

"Çirkin bir boşanmadan sonra bile hâlâ evde dolaşıyordu, neredeyse her gün. Bakımsız başka bir daireye taşındı ve bazen orada uyuyordu, ama gün içinde benim evimde geziniyordu. Şimdi biliyorum ki ona izin vermemeliydim, ama onun için üzüldüm ve ayrıca o da Jonathan'a biraz daha ilgi gösteriyordu. Çocuk yuvasından eve geldiğinde, Luke bazen onu otobüste karşılardı, eve birlikte yürürdü, ona küçük bir yüzme dersi verirdi veya benzer şeyler. Adama karşı hiçbir şey hissetmiyordum. Onu bir daha görmek bile istemiyordum, ama kimseyle çıktığım da yoktu—bundan sonra başka bir adama güvenecek değildim ya. Jonathan'ın babasını tanımasının, ondan biraz ilgi görmesinin iyi bir şey olduğunu düşündüm. Çocuğumun hayatında babası birazcık rol alabilirse bunun hayatımdaki nüansa değeceğini düşündüm.

Ama bu bir hataydı. Önemli vuruşu kız kardeşim yaptı. 'Luke'un Jonathan'la bir ilişkisi yok. Onun senin evinle ilişkisi var,' dedi. Ve ne yazık ki, kardeşim haklıydı. Ama o zaman ondan kurtulamadım. İşler çok korkunç ve karışık . . . ve korkunç bir hale geldi, *korkunç*."

Titredi, sonra derin bir nefes alıp devam etti.

"Jonathan birinci sınıftayken Luke'un hayatlarımızdan tek seferde ve sonsuza dek çıkması gerektiğini fark ettim. Hiç huzur yoktu, hiç . . . şey demek istiyorum ki neşe. Birisi sizi öyle hiç umursamadığında, onun etrafta dolaşması hayatınızdaki huzuru ve neşeyi alıp götürüyor. Görünmeye devam etti. İçeri girerdi veya dışarı çıkıp havuza giderdi ve hâlâ orada yaşıyormuş gibi iyice rahatlaşırdı. Ben de somurtkan ve gergin olurdum. Gölgeler çekilene kadar evin içinde dururdum, böylece benim göz hizamdan uzakta olurdu. Çıldırtıcıydı. Sonra fark ettim ki Jonathan'ın da morali bozuluyordu. O da Luke'u civarda istemiyordu.

"Böylece ona gitmesini söylemeye başladım. Eğer başka birisinin evinde olsam ve onlar bana gitmemi söyleseler, giderdim –siz olsanız?– sadece onurumdan. Ama Luke yapmadı. Beni duymuyormuş gibi yapması daha da ürperticiydi. Hiç olmadı biraz çıkıp tekrar hiçbir şey olmamış gibi geri geliyordu. Bu yüzden çok sinirlendim ve ona rica etmek yerine yüzüne defolmasını haykırdım, yoksa polisi arayacağımı söyleyerek tehdit ettim. Ve ne yaptı biliyor musunuz?"

"Jonathan'ı kullandı," dedim.

"Çok doğru. Nasıl bildiniz? Jonathan'ı kullandı. Mesela, havuzdan çıktığımızda, üçümüz birden, Luke ağlamaya başlardı. Adamın gözlerinden gerçek *yaşlar* akıyordu. O zaman havuzu temizlediğimiz ağı alıp havuzdaki çöpleri toplamaya başlardı, sanki sadece yardım etmek isteyen, acı çeken bir kurban gibi. O zaman Jon da ağlamaya başlardı ve derdi ki –ve bunu hayatım boyunca hatırlayacağım– Jonathan derdi ki: 'Oh hayır. Zavallı babacık. Onun gitmesini istemek zorunda mıyız?'

"Ve o zaman Luke bana baktı, tam gözlerimin içine ve o anda sanki onunla hiç tanışmamış gibiydim. O kadar farklı göründü. Onlar hayatımda gördüğüm en korkunç gözlerdi, buz saçakları gibi—açıklaması çok zor. O sırada birden fark ettim ki Luke'un zihninde bir çeşit kontrol oyunu vardı. Bu bir çeşit oyundu ve ben kaybetmiştim büyük oranda. Afallamıştım."

Havuzun başındaki bu sahneden bir yol sonra Sydney Florida'yı ve üniversitedeki görevini bıraktı ve Jonathan'la, kız kardeşine daha yakın olabilmek için Boston'daki bir alana ve Luke'tan iki bin kilometre uzağa taşındı. Birkaç ay sonra benimle kısa bir terapiye başladı. Evliliğinden kalan birtakım sorunların üstesinden gelmesi gerekiyordu, özellikle de daha en baştan Luke'la evlendiği için kendini suçlaması yüzünden.

Oldukça dirençli bir insandı. Şu anda daha mutlu bir insan olduğundan eminim. Bazen Luke'la olan problemi konusunda ünlü "coğrafi tedavi"nin işe yarayabileceği konusunda şaka yapardı, kendini affetme yolculuğunun daha uzun ve karmaşık olduğunu bildiği halde.

Sydney eski kocasının vicdan eksikliğini biraz olsun anlayabildi ve bu yeni bakış açısı ona çok yardımcı oldu. Onun geriye kalan en büyük ilgisi, sekiz yaşındaki oğluna olan duygusal düşkünlüğüydü. Sydney'le en son görüştüğümde, Jonathan'ın hâlâ Florida'da geçenler ve Babacık için ne kadar üzgün olduğu hakkında gözü yaşlı konuşmalar yaptığını söyledi.

YEDİ

suçlu hissetmemenin nedenbilimi: sosyopatlığa neden olan nedir?

Ergenlikten beri, neden bu kadar çok insanın birbirini küçük düşürmekten zevk aldığını merak ederim. Gerçek açıkça şu ki başkalarının acı çekmesine duyarlı olanlar zarar vermek için duyulan itkinin, insan doğasının evrensel doğasının bir yönü olmadığını kanıtlıyor.
–Alice Miller

Çok şekilde, Luke, Doreen ve Skip birbirlerinden çok farklılar. Luke atalet taraftarı. Aylak aylak dolaşmaktan, sorumlu "arkadaşlar"ının ve aile üyelerinin diğer şeylerle ilgilenmesinden hoşlanıyor. Doreen hırslı ve kronik hoşnutsuz. Bütün enerjisini kendisini daha büyük hissedebilsin diye başka insanları küçük göstermeye çalışarak harcıyor. Skip dünyaya kendi çıkarı için ve tabii ki cafcaflı bir tür eğlence misali yönetmek istiyor. Ama bu üç ayrı güdülenen insanın ortak noktası, kişisel arzuları uğruna, bir parçacık suçluluk hissetmeden *her şeyi yapabilirler*. Hepsi farklı şeyleri arzuluyorlar, ama istediklerini hemen hemen aynı biçimde alıyorlar, yani hiçbir utanç duymadan. Skip yasaları çiğniyor, kariyerlerle hayatları mahvediyor ve hiçbir şey hissetmiyor. Doreen tüm yaşamını bir yalan üstüne kuruyor, meslektaşlarının kötü

görünmesinin heyecanı uğruna yardıma muhtaçlara işkence ediyor ve hepsini de en ufak bir utanç veya sorumluluk sinyali bir olmadan yapıyor. Birilerinin onunla ilgilenmesi, kirası olmayan bir ev ve bir yüzme havuzu için Luke, aile sahibi olmak isteyen düzgün bir kadınla evleniyor ve sonra kendi çocukça bağımlılığını muhafaza etmek için oğlunun çocukluğundan neşe çalmaya girişiyor. Suçluluk içinde olmasını bırakın, karar verirken ikinci bir kez düşünmüyor bile.

Bu insanlardan hiçbirinin duygusal bağlardan kaynaklanan onlara karışan bir zorunluluk hissi yok. Üzücü bir şekilde aralarındaki bu ortaklık onları çok nadir hale getirmezken, onları vicdanı olan diğer insanlardan oldukça farklı kılar. Üçü de ayrı bir grubun, bireylerin çevrelerini nasıl algıladıkları ve yaşamlarını nasıl yürüttükleri açısından diğer bütün karakter özelliklerini ve hatta toplumsal cinsiyeti geçen ayırıcı bir özelliği –vicdanın yokluğu– olan bir insan kategorisi. Doreen, dünyada vicdanı olan herhangi bir kadından çok Luke ve Skip'e benziyor. Eylemsiz Luke ve güdülenmiş Skip herhangi bir huydaki herhangi bir kadın veya erkekten daha çok birbirlerine benziyorlar.

Bu derin ve garip bir biçimde görünmez olan ayrım çizgisini insan ırkına ne işliyor? Neden bazı insanların vicdanı yok? Sosyopatlığa neden olan ne?

Hem fiziksel hem de psikolojik pek çok insan karakteristiği gibi, temel soru doğa karşısında çevre (diğer bir deyişle yetişme, ç.n.). Bu karakteristik doğuştan kanda mı oluyor, yoksa çevre tarafından mı yaratılıyor? En karmaşık psikolojik özellikler için, cevap muhtemelen ikisi de. Diğer bir deyişle, karakteristiğe yatkınlık düşüncede mevcuttur, ama onun nasıl ifade edileceğini çevre belirler. Bu, hem olumlu hem de olumsuz düşündüğümüz özellikler için doğrudur. Mesela zekâ seviyesi, büyük oranda genetik donanım tarafından be-

lirleniyor gibi görünür, ama özenli bir alet kutusu misali, doğum öncesi bakım, erken uyarım, beslenme ve hatta doğum sırası gibi çevresel etmenler tarafından da şekillenir. Sosyopat sapkınlık, şüphesiz daha negatif bir karakteristik, hepsinden biraz paradigmasının bir istisnası değil. Araştırmalar, hem doğanın hem de yetişmenin etkili olduğunu gösteriyor.

Psikologlar uzun süredir kişiliğin, dışadönüklülük ve nevrotik halleri gibi birçok yönünü biliyorlar. Bunun için bilimsel kanıtlar, monozigotik (tek yumurta) ve dizogotik (çift yumurta) ikizlerinin karşılaştırılmasıyla yapılan çalışmalar. Böyle bir araştırmanın altında yatan önerme, tek yumurta ikizleri bir çevre ve bütün genlerini paylaşıyorlarken, çift yumurta ikizleri bir çevre ama genlerinin yarısını paylaşmaları. Herhangi bir özellik için, bilim insanları, tek yumurta ikizlerindeki korelasyonun (benzerliğin) çift yumurta ikizlerindeki korelasyondan çarpıcı şekilde fazlaysa, o özellikte en azından biraz genetik etki olduğunu varsayıyorlar.

Araştırmacılar, genetik faktörler tarafından meydana getirildiği düşünülen çeşitliliğin miktarını belirtmek için, tek yumurta ikizi korelasyonuyla çift yumurta ikizi korelasyonunun arasındaki farkın iki katı kadar bir sayı kullanıyorlar. Bu sayıya, özelliğin "kalıtsallığı" olarak değiniliyor. İkizler üzerindeki çalışmalar göstermiştir ki anketlerle belirlenen kişilik özellikleri (dışadönüklük, nevrotiklik, otorite yanlılığı, empati ve benzerleri) yüzde 35 ila 50 arası bir kalıtsallığa sahiptir. Başka bir deyişle, ikizlerle yapılan çalışmalara göre, kişiliklerimizin en ölçülebilir yönleri yüzde 35 ila 50 doğuştandır.

Kalıtsallık çalışmaları, sosyopatlık çalışmaları hakkında önemli bilgiler içerir. Bu araştırmalardan bir bölümü, *Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri*'nin (MMPI) "Psikopatik Sapma" (Pd) ölçeğini dahil etti. MMPI'nın Pd ölçeği, sosyopat kişilik özelliklerini diğer insan gruplarından ayıracak nitelikte

istatistiksel olarak formüle edilmiş çok şıklı sorulardan oluşur. Envanter, pek çok geçerlik ölçütü de içeriyor, teste darbe vurmaya yönelik girişimleri açığa vurmaya yarayan "Yalan Ölçeği" dahil. Bütün bu çalışmalarda, tek yumurta ikizleri Pd ölçeğinde çift yumurta ikizlerinden "Psikopatik Sapma"da en azından biraz genetik rolün olduğunu kuvvetlice öneren iki kat veya daha fazla benzer sonuç aldılar.

1995'te, Vietnam Savaşı'nda ABD silahlı kuvvetlerine hizmet ettiği kaydedilmiş insanların etrafında yerleşmiş 3.226 çift erkek ikizde, sosyopat özellikleri ve onların yokluğunu araştıran, geniş çapta bir çalışma yayımlandı. Aynı matematiksel modelle sekiz sosyopat semptomu ve onların yokluğu kayda değer biçimde kalıtsal olarak bulundu. Teoretik kalıtsallığa göre azalan sırada bunlar: "Toplumsal normlara uymakta başarısız", "saldırgan", "kayıtsız", "fevri", "finansal zorunluluklara uymakta başarısız", "tutarsız çalışıyor", "hiçbir zaman tek eşli değil" ve "pişmanlık hissetmiyor". Başka çalışmalar da sosyopatların, hepsi genetik bir unsur taşıyan kişilik boyutları olan düşük "uzlaşmacılık", düşük "insaflılık", düşük "zarardan kaçınma" sahibi olduklarını buldu.

Otuz yıldan beri sürdürülen The Texas Adoption Project (Teksas Evlat Edinme Projesi), beş yüzden fazla evlat edinilmiş çocuğun son derece saygın geniş çaplı bir araştırmasıdır. Çalışma, "Psikopatik Sapma" örneği dahil, evlat edinilmiş ve şimdi büyümüş olan çocukları onların hem biyolojik hem de evlat edinen aileleriyle karşılaştırarak zekânın ve çeşitli kişilik özelliklerinin kazanımına bakıyor. Texas Adoption Project şöyle kaydediyor: Pd ölçeğindeki skorlar göz önüne alındığında bireyler, onları evlat edinen anne babadan çok dikkat çekici şekilde hiç tanışmadıkları biyolojik annelerine benzerler. Bu araştırmadan yüzde otuz dört oranında bir kalıtsallık tahmini çıkartılabilir ve ilginç bir biçimde bu "Psikopatik Sap-

ma" figürü, genellikle başka, daha nötr karakter özelliklerinde (dışadönüklük, empati ve benzerleri) bulunan kalıtsallık tahminleriyle tutarlıdır—yüzde 35 ila 50.

Kalıtsallık çalışmaları, tekrar ve tekrar duygusal olarak yüklü sosyal ve politik dolaylamalara sahip olan istatistiksel bir bulguyla –aslında bir kişinin belli sosyopat karakteristiklere sahip olma eğiliminin bir bölümünün, yüzde 50 kadarının kanda olduğu– geliyor. Bu araştırmanın kışkırtıcı doğasını anlaşılması için –mesela biz daha doğmadan önce, tam algı anında– Doreen, Luke ve Skip gibi insanların bir şekilde çoktan hilekâr, kayıtsız, inançsız ve acımasız olmaya maruz kaldıklarını ima eder. Atletik yetenek veya içedönüklük, hatta çift kutuplu rahatsızlık veya şizofreni hakkında kalıtsallık ifadeleri sarf ettiğimizde, bilgiler o kadar da şok edici görünmüyor. Ama antisosyal eğilimler için öyle söylemek, aynı istatistiksel yaklaşımlar kullanıldığı halde, özellikle gaddarca geliyor.

Böylesine karmaşık bir karakteristiğin tek bir gen tarafından belirlenmesinin imkânsız olduğunu, ama neredeyse hepsinin oligogenik, yani çoğul genlerin bir arada hareket etmesiyle oluştuğunu vurgulamak önemlidir. Bu genlerin beyin fonksiyonlarını ve sonra davranışı şekillendirmeye başladığı yol, şu anda tam olarak bilinmiyor. Bir insanın DNA'sından "finansal zorunluluklara uymakta başarısız" gibi çok katmanlı davranışsal bir kavrama geçmek, uzun, çapraşık biyokimyasal, nörolojik ve psikolojik bir yolculuk ve buna bağlı olarak göz korkutan bir çalışma alanı.

Ama araştırmalar bize çoktan birkaç ipucu vermiştir. Zincirin nörobiyolojik-davranışsal kısmındaki önemli bir bağlantı, sosyopatın beyin korteksinde değişik işlevsellikler içerebilir. Sosyopatlıkta kabuksal işlevsellikle ilgili en ilginç bilgilerden bazıları, bize insanların dili nasıl işlediklerine dair

yapılan çalışmalardan gelir. Öyle görünüyor ki beynin en düşük elektriksel etkinliğinde bile, normal insanlar duygusal kelimelere (*sevgi, nefret, samimi, acı, mutlu, anne* gibi) kelimelere göreli nötr kelimelerden (*masa, sandalye, on beş, daha sonra* vb) daha hızlı ve daha yoğun tepki veriyorlar. Eğer sözcük olanlar ve sözcük olmayanlar arasında bir karar vermem istenirse, mikro saniyeler içinde, *terör*ü *çukur*dan önce tanıyacağım, *pencere* ve *endok* arasında yapacağım seçimden de hızlı. Benim *terör* sözcüğüne karşı artan tepkim, "uyandırılmış potansiyel" denilen ince elektriksel bir tepki tarafından beyin korteksimde kaydedilerek ölçülebilir. Bu tür çalışmalar, normal insanların beyinlerinin duygusal olarak nötr kelimelerden çok duygusal deneyimlere atfedilen kelimeleri hatırlamak ve tanımakla uğraştıklarını göstermiştir. *Sevgi*, *görünüş*ten daha hızlı tanınan bir sözcük olacak ve beyinde daha fazla uyandırılmış potansiyelle sonuçlanacak; sanki *sevgi*, *görünüş*ten daha temel ve anlamlı bir bilgiymiş gibi.

Dil işleme görevleri kullanılarak teste tabi tutulan sosyopat denekler için durum öyle değil. Tepki zamanı ve kortekste uyandırılan potansiyel açısından, bu deneylerdeki sosyopat denekler, duygusal yüklü sözcüklere nötr sözcüklerden daha farklı tepki vermiyor. Sosyopatlarda, *ağlamak* veya *öpmek* için uyandırılan potansiyel *oturmak* veya *liste yapmak*takinden daha çok değildir, sanki duygusal sözcüklerin artık anlamı yokmuş veya beyinlerinde diğer kelimelerden daha derine kazılmamış gibi.

Tek foton emisyon hesaplanmış tomografi (beyin görüntüleme teknolojisi) kullanan alakalı araştırmalarda, duygusal sözcükleri içeren bir karar görevi verildiğinde, sosyopat denekler diğer deneklere oranla temporal loplarda yüksek kan akışı göstermişlerdir. Konsantre olabilmek için, sizde veya benden biraz zorlayıcı zihinsel bir problem, çözmemiz isten-

seydi, o zaman öyle yüksek bir beyinsel kan akışı açığa çıkarabilirdik. Başka bir deyişle, duygusal sözcüklere dayanan, normal insanlar için nörolojik olarak neredeyse ani olabilecek bir görevi tamamlamaya çalışan sosyopatlar, psikolojik olarak adeta bir cebir problemi çözermişçesine tepki verirler.

Hepsi bir arada, böyle çalışmalar, sosyopatlığın beyin korteksi düzeyinde duygusal uyarıcının değişen işlemini içerdiğini gösterir. Bu değişen işlemin neden meydana geldiği hâlâ bilinmiyor, ama çoğunlukla çocuk yetiştirme ve kültürsel faktörlerle kısmen telafi edilebilen veya daha kötü hale getirilebilen kalıtsal bir nörogelişimsel farkın sonucudur. Bu nörogelişimsel ayrım, sosyopatlarla diğer insanlar arasındaki hâlâ derinine inilemeyen farktan kısmen de olsa sorumludur ve sonuçları korkutucudur. Sosyopatlık vicdan yokluğundan daha fazlasıdır, öyle bile yeterince trajik olduğu halde. Sosyopatlık, sevgi ve ilgi dahil, duygusal deneyim üretebilme yeteneksizliğidir, böyle bir deneyimin sadece zihinsel bir görev olarak hesaplandığının dışında.

Vicdanın sadece suçluluk ve acımanın varlığı olmaması gibi, duyguyu ve hislerimizden kaynaklanan bağlılıkları deneyimleme kapasitemize de dayanır. Sosyopatlık, gerçek (hesaplanmamış) duygusal deneyimlere sahip olma ve onları takdir etme, böylece gerçek (hesaplanmamış) ilişkilerle bağlanma yeteneğindeki bir aberasyondur (kromozomlardaki bozukluk, ç.n.). Durumu net ve gereğinden fazla açık bir şekilde ifade etmek için: Ahlaki hisse sahip olmamak, vicdan sahibi olmakta olduğu gibi daha da derin bir duruma işaret ediyor, çünkü vicdan sevebilme yeteneği olmadan var olamaz ve sosyopatlık tamamen sevgisizliğe dayanır.

Bir sosyopat, "toplumsal normlara uymakta başarısız"dır, "hiçbir zaman tek eşli değil"dir veya "finansal zorunluluklara uymakta başarısız"dır. Bunun dosdoğru nedeni, zorun-

luluğun duygusal olarak önemsenen varlıklara karşı, varlık gruplarına karşı hissedilen bir şey olmasıdır. Ve bir sosyopat, bizi önemsemez.

Sosyopatlık özünde buz gibi soğuktur, sakin bir satranç oyununa benzer. Bu açıdan, duygusal ateş dolu ikiyüzlülük, narsizm ve hatta şiddetten farklıdır. Gerekirse çoğumuz ailemizdeki birinin hayatını kurtarmak için yalan söyleriz. Saldırgan bir çete üyesinin (sosyopat liderin aksine) çetesine karşı sadakat ve sıcaklık, annesine ve kardeşlerine karşı şefkat hissedebileceğine dikkat çekmek bir klişedir. Ama Skip, çocukken bile hiç kimseyle alakadar olmuyordu. Dr. Littlefield hastalarını umursamıyordu. Luke karısını ve kendi öz çocuğunu bile sevemiyordu. Böylesine zihinlerin çalışmasında, diğer insanlar, hatta "arkadaşlar" ve aile bireyleri, en fazla işe yarar oyun parçalarıdır. Sevgi bir ihtimal veya başka bir insan gösterdiğinde dahi kavranabilecek bir şey değildir.

Sosyopatların gerçekten hissediyor göründükleri duygular, sadece ani fiziksel acı veya zevkten kaynaklanan ya da kısa dönem hüsranlar veya başarılardan kaynaklanan "ilkel" duygusal tepkilerdir. Hüsran, bir sosyopatta kızgınlık veya öfke vücuda getirebilir. Yağmacı bir başarı, kedi fare oyununda kazanmak (mesela Doreen'in Jenna'yı saçma bir şey için hastane çimlerinin çamurunun üzerinden geçirmekteki başarısı), tipik olarak saldırgan etkiyi ve uyarılmayı, anlık bir keyif olarak deneyimlenen bir "akın"ı ateşler. Bu duygusal tepkiler, nadiren uzun sürelidir. Nörolojik açıdan "ilkel" olarak atfedilirler, çünkü bütün duygular gibi, beynin evrimsel olarak antik limbik sisteminden kaynaklanırlar, ama "yüksek" duyguların aksine, beyin korteksinin fonksiyonlarıyla önemli ölçüde değiştirilmez.

Sosyopatlığa bir kontrpuan olarak, narsizm durumu özellikle ilgi çekici ve bilgilendirici. Narsizm metaforik bağ-

lamda sosyopatlığın yarısıdır. Klinik narsistler bile, suçluluk ve üzüntüden umutsuz aşk ve tutkuya kadar çoğu duyguyu diğer herkesin hissettiği gibi hissederler. Kayıp yarı, başkalarının ne hissettiğini anlama yeteneğidir. Narsizm vicdanın değil, başkalarındaki duyguları algılama ve ona göre tepki verme becerisi olan empatinin yoksunluğudur. Zavallı narsist, duygusal açıdan kendi burnunun ucunu göremez ve Pillsbury Doughboy (Pankek tarzı tatlı bir tür hamur markasının ikonu ve maskotu, ç.n.) gibi, dışarıdan herhangi bir girdi hiçbir şey olmamış gibi geri sıçrar. Sosyopatların aksine narsistler çoğu zaman psikolojik acı içerisindedirler ve bazen psikoterapi peşinde koşabilirler. Bir narsist yardım aradığında, altında yatan konulardan bir tanesi de şu olabilir: Kendinden habersiz, empati eksikliği yüzünden ilişkilerine yabancılaşıyordur ve kendini kafası karışmış, terk edilmiş ve yalnız hissediyordur. Sevdiği insanları özler ve onları geri alabilmek için yeterli donanıma sahip değildir. Sosyopatlar tam tersine başkalarını umursamazlar ve o yüzden uzaklaştıklarında veya gittiklerinde onları özlemezler, bir şekilde kaybedilen yararlı bir aracın yokluğundan pişmanlık duyulması hariç.

Kendi sebeplerinden dolayı, sosyopatlar bazen evlenirler, ama sevgi için asla evlenmezler. Eşlerine, çocuklarına ve hatta evcil hayvanlarına gerçekten âşık olmazlar. Klinisyenler ve araştırmacılar, yüksek duygulardan bahsedildiğinde, sosyopatların "müziği değil ama sözcükleri" bilebileceklerini vurgularlar. Sizin ve benim ikinci bir lisan öğrenmemiz gibi onların da gözlem, taklit ve uygulama yoluyla duygusal görünmeyi öğrenmeleri gerekir. Ve aynı sizin ve benim uygulamayla başka bir dili akıcı olarak konuşmamız gibi, zeki bir sosyopat da "konuşmalı duygu"da ikna edici derecede akıcı hale gelebilir. Aslında bu çok az zorlayıcı bir zihinsel görev olabilir, hem de Fransızca veya İngilizce öğrenmekten basit.

İnsan eylemlerini sadece yüzeysel olarak gözlemleyebilen veya romanlar okuyup eski filmleri izleyebilen birisi, romantik, ilgili veya yumuşak kalpli davranmayı öğrenebilir. Görünüşte herkes "Seni seviyorum," demeyi öğrenebilir veya abayı yakmış görünebilir, "Oh şuna da bak! Ne kadar tatlı bir köpek yavrusu!" diyebilir. Ama bütün insanlar davranış tarafından gösterilen duyguyu deneyimlemekte yetenekli değildir. Sosyopatlar hiçbir zaman değildir.

Çevre

Diğer başka insan karakteristikleri hakkındaki çalışmalardan bildiğimiz üzere, genetik eğilimler ve nörobiyolojik farklılıklar, kaçınılmaz kaderler oluşturmuyor. Yaşamımızın genetik mermeri doğumumuzdan önce yazılır, ama biz doğduktan sonra, dünya heykeltıraş bıçağını alır ve doğanın sağladığı materyal üzerinde intikam dolu kesikler atar. Kalıtsallık çalışmaları, özellikle sosyopatlıkta, biyolojinin hikâyenin en fazla yarısı olduğu söylenir. Genetik faktörlere ek olarak, göreceğimiz üzere, bu etkilerin ne olduğunun anlaşılması güç olsa da vicdan olmaması durumunu etkileyen çevresel değişkenler vardır.

Toplumsal faktörlerin en ani ve en sezgisel his yaratanının çocukluktaki taciz olduğu tahmin edilmektedir. Sosyopatlığa genetik ve nörolojik bir eğilimi olan bazı insanlar en sonunda muhtemelen sosyopat oluyorlar, ama ötekileri olmuyor, çünkü sosyopat olanlar küçükken tacize uğramış oluyor. Taciz onların psikolojik durumunu ve çoktan oluşmuş nörolojik işleyişini daha da kötüye götürüyor. Çocuklukta yaşanan tacizin, aralarında orta karar (sosyopat olmayan) çocuk suçları ve şiddet, yetişkin depresyonu, intihar eğilimi, çözülüm ve bilincin çeşitli bölünmeleri, anoreksiya, kronik kaygı ve madde

kullanımı olan pek çok kötü sonucu bulunduğunu kesinlikle biliyoruz. Psikolojik ve sosyolojik çalışmalar, çocukluktaki tacizin ruhu merhametsiz bir şekilde zehirlediğini göstermiştir.

Ama sosyopatlığı erken tacize atfetmekteki problem, sosyopat olmayan çocuk suçları ve sıradan saldırgan davranışın oldukça aksine, çocukluktaki kötü muameleyle sosyopatlığın çekirdek karakteristiğine –o da vicdanın yokluğu– bağlanan hiçbir ikna edici bulgular bütününün olmamasıdır. Daha da ötesi, bir grup olarak sosyopatlar, çocukluktaki tacizin, depresyon ve kaygı gibi diğer trajik sonuçlarından sıkıntı çekmez. Araştırma kanıtlarının somut birikiminden biliyoruz ki erken tacizden kurtulanlar, kanunları çiğnesinler veya çiğnemesinler, böyle problemler tarafından tahminen rahatsız edilirler.

Aslında sosyopatların, erken deneyimlerinden sosyopat olmayanlardan daha az etkilendiğine dair birtakım kanıtlar var. Robert Hare'in Amerikan mahkûmlarında yaptığı tanılayıcı ve istatistiksel çalışmalarda, mesela psikopat teşhisi konulan mahkûmlar için, Hare tarafından geliştirilen *Psikopatlık Listesi*'ni kullanarak, çocukluktaki aile hayatının kalitesinin suçlu davranışının zamanlamasında hiçbir etkisinin olmadığını ortaya çıkardı. Aile yaşamları sabit olsun veya olmasın, psikopat olarak teşhis edilenler, mahkemede ortalama on dört yaşında görünmeye başlamışlar. Aksine psikopat olarak teşhis edilmeyen mahkûmlar (kişilikleri belirleyen yapıları normal olan mahkûmlar) için, suçlu davranışının başladığı yaş, aile geçmişinin kalitesiyle bağlantılı. Daha sabit bir geçmişi olanlar ortalama yirmi dört yaşında mahkemede görünmeye başlamışlar ve sorunlu bir geçmişi olanlar ilk defa ortalama on dört yaşında mahkemeye çıkmışlar. Başka bir deyişle, umulacağı üzere, üstünde fazla çalışılmamış varoluş suçlu davranışını besler ve hızlandırır, ama sosyopatlığın acımasızlığından kaynaklanan suçluluk, başlı başına ve kendi tarifesine göre bir çiçekçi görünümüne sahiptir.

Sosyopatlığın gelişiminde çevresel etkilerden bahsederken birçok araştırmacı, yalnız başına çocukluktaki tacizden *bağlılık bozukluğu* konusuna dönmüştür. Normal bağlılık, bebeği anne baba veya halihazırdaki herhangi bir bakıcının yakınlığı peşinde olmaya güdüleyen, beyindeki doğuştan genel bir sistemdir ki ilk kişilerarası ilişki oluşabilsin. Bu ilk ilişki sadece bebeğin yaşamını sürdürme şartları için değil bebeğin olgunlaşmamış limbik sisteminin kendisini düzenlemek için yetişkinin beyninin olgunlaşmış fonksiyonlarını "kullanmasına" izin verdiği için de. Bir ebeveyn bebeğe empatik olarak tepki verdiğinde, çocuğun, ferahlık ve coşku gibi olumlu duyguları teşvik edilir ve potansiyel olarak ezici olan, hüsran ve korku gibi olumsuz duyguları ılımlılaştırılabilir. Bu diziliş, John Bowlby'ın *Attachment and Loss*'ta (Bağlılık ve Kayıp) dünyada "güvenli bir taban" olarak değindiğinin portatif bir versiyonunu sağlayarak, eninde sonunda bebeğin kendi hafızasına kazınacak olan bir düzen ve güvenlik hissini destekler.

Araştırma, bize bebeklikteki yeterli düzeyde bağlılığın, duygusal özdüzenleme, otobiyografik hafıza ve kişinin kendi deneyimleriyle eylemlerini ayıplayabilmesi gibi birçok mutlu sonucu olduğunu bildiriyor. Belki de en önemlisi, bebeklikteki bağlılığın daha sonraları başka insanlarla bireyin sevecen bağlar kurmasına izin verir. En erken bağlılıklar ilk yedi ayda oluşur ve çoğu insan yavrusu bu önemli yetenekleri geliştirecek şekilde, bir ilk bakıcıya bağlı hale gelmekte başarılıdır.

Bağlanma bozukluğu, ebeveynsel yetersizlik yüzünden (ebeveynlerden birisinin ciddi bir duygusal bozukluğu olması gibi) veya bebeğin çok fazla yalnız bırakılması yüzünden (eski moda yetimlikte olduğu gibi) bebeklikteki bağlılık bölündüğünde ortaya çıkan trajik bir durumdur. Yaşamlarının ilk yedi ayı boyunca bağlılığın mümkün olmadığı, ciddi

bağlılık bozukluğu yaşayan çocuklar ve yetişkinler, başkalarına duygusal olarak bağlanmakta başarısızdırlar ve böylece ölümden daha kötü bir kaderle yönlendirilirler. Uç bir örnekte, ABD'de on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyılın ultrahijyenik yetimleri, antiseptik mükemmellik amaçları uğruna hiç mi hiç dokunulmayan yetimler, oldukça gerçek anlamıyla ölmeye eğilimliler. Daha sonra Yunancada "tükenme" anlamına gelen –şimdilerde "organik nedeni olmayan büyüme geriliği" denilen bir bozukluk– bir kelime olan *marasmus* diye adlandırılan bir duruma gizemli bir şekilde dayanamayarak, yetimhanedeki dokunulmamış bebeklerin neredeyse hepsi yok oldular. Araya giren yüzyılda, gelişimsel psikologlar ve pediyatristler, bebeklere sarılmanın, onları kucaklamanın ve okşamanın, onlarla konuşmanın çok ciddi biçimde önemli ve öyle yapmamanın sonuçlarının yürek parçalayıcı olduğunu öğrenmişlerdir.

Batı Avrupa'da ve (ironik bir şekilde dünyanın en az dokunulmuş toplumlarından birisi olan) ABD'de, bağlılık bozukluğunun getirebileceği keder ve kayıp, 1990'ların başında Romanya'dan gelen yetim çocukları evlat edinmek için meydana gelen şefkat furyası süresince birçok aile tarafından kişisel olarak deneyimlendi. 1989'da Romanya'daki Komünist rejim düşünce, psikopat diktatör Nikolay Çavuşesku tarafından gizlenen yüzlerce yetimhanenin korkutucu fotoğrafları dünyanın geri kalanına yayıldı. Onun rejimi altında, Romanya neredeyse ayakta kalamayacak kadar fakirlik çeken bir milletti ve Çavuşesku hâlâ hem kürtajı hem de doğum kontrolünü yasaklıyordu. Bu durum yüz binlerce açlık çeken çocukla sonuçlandı ve neredeyse 100.000 çocuk kendilerini devlet tarafından işletilen kuruluşlarda buldular. Bu yetimhanelerin tümünde, yetimlerin görevlilere oranı kırka birdi. Durumlar garip bir şekilde sağlığa aykırıydı ve onların çoğunu hayatta

tutmaya yetecek kadar yiyecek verilmesi dışında, bebekler ve çocuklar görmezden geliniyordu.

En nazik çözüm, zengin yabancıların mümkün olduğunca çok çocuk evlat edinmesi gibi görünüyordu. İyi niyetli Batı Avrupalılar ve Kuzey Amerikalılar, Romanyalı bebekleri evlerine getirdiler ve onları sağlıklarına döndürecek şekilde bakmaya çalıştılar. Daha sonra Paris'teki bir çift, on aylık güzel Romanyalı kızlarının avutulamaz olduğunu keşfettiler. Onlar ne zaman sarılmaya kalksalar sadece daha fazla çığlık atıyordu. Vancouver'daki bir çift, üç yaşındaki oğullarının odasına girdiğinde, onun yeni kedi yavrusunu pencereden dışarı atmış olduğunu görürlerdi. Veyahut Teksas'taki anne baba, evlat edindikleri beş yaşındaki oğullarının günlerini bir köşede bekleyip onlar uyurken gecenin bir yarısı diğer çocuklara acımasızca saldırmasının önüne geçemediklerini kabul etmek durumunda kalmışlardı. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika, artık hayatta bile olmayan sadist bir Romanyalı sosyopat tarafından yaratılan bir bağlanma bozukluğu kâbusu ithal etmişti. Bebeklikten beri bağlılıktan yoksun kalan bu çocukların çoğu sevgisizdi.

2001 Haziranında, Romanya'nın yeni yönetimi, insani alakalarından değil, politik ve finansal sebeplerle, yabancıların evlat edinmesine bir yasak getirdi. Avrupa Birliği, fakir Romanya'nın, dışarı taşan yetimleriyle, "çocuklar için bir pazar" haline geldiğini ve eğer ülke dışı evlat edinmelerini durduramazsa, müreffeh on beş milletten oluşan birliğe üye olmasının imkân dahilinde olmadığını bildirdi. Bu bildiri üzerine, kırk binden fazla çocuk –küçük bir şehrin bedeli– hâlâ 2007'de AB üyeliği için bekleyen Romanya Cumhuriyeti'nin kuruşlarında yaşıyor. (Romanya, 2007'de Bulgaristan'la birlikte AB'ye üye oldu ve üye sayısı böylece 27'ye yükseldi, ç.n.)

Özellikle Romanyalı yetim krizinin ifşa edilmesiyle psi-

kologlar, bağlılık bozukluğunun sosyopatlığın çevresel kökeni olup olmadığını merak ettiler. Benzerlikler barizdi. Bağlılık bozukluğundan mustarip olan çocuklar, fevri ve duygusal açıdan soğuktu ve bazen anne babalarına, kardeşlerine, oyun arkadaşlarıyla evcil hayvanlarına karşı tahlikeli bir şekilde saldırgandılar. Çalmaya, kırıp dökmeye, yangın çıkarmaya meyilliydiler ve aynı sosyopatlar gibi zamanlarının büyük bölümünü küçükken ıslah tesislerinde, yetişkinken hapiste geçiriyorlardı. Ciddi bağlılık bozukluğu olan çocuklar sadece, bize genç sosyopatlar kadar korkutucu gelen çocuklar.

Bu benzerliklere dünyanın geri kalanında da dikkat çekildi. İskandinav çocuk psikiyatrisinde, mesela, "erken duygusal gerilim" denilen durumun, anneyle çocuk arasındaki karşılıklı bağlanmanın eksikliğinden kaynaklandığı düşünülüyor. İskandinavya'da, bu tanısal terim (*erken duygusal gerilim*), çocuğun yetişkinlikte sosyopat bir karakter geliştirmesindeki ortalamadan yüksek ihtimaline işaret etmek için kullanıldı. Erken duygusal gerilim, oldukça düşük doğum ağırlığı ve hamilelikte madde kullanımı gibi anne-bebek bağlılığını daha zor hale getirebilen faktörlere ilintilendi.

Bu tür araştırmada birkaç ufak tasarı sorunu var. Örneğin, hamilelikte madde kullanımı gibi belli etkenler, sosyopat anneleri içine alabilir ve böylece genetik açıklamaya geri dönüş yapılır. Ama bağlılık bozukluğu ve sosyopatlık denklemindeki esas sorun, ikisinin arasındaki bilimsel açıdan cazip ortaklıklara rağmen, sosyopatlığın marka özelliklerine kıyasla onların sürekli ve inkâr edilemez *benzersizliği*. Sosyopatların aksine, bağlılık bozukluğu yaşayan çocuklar ve yetişkinler, nadiren cazibeli veya kişilerarası akıllıdır. Tam tersine, bu talihsiz bireyler, bir şekilde çok iticiler ve normal olma "taklidi" için büyük çabalar harcamıyorlar. Çoğu kabuğuna çekiliyor. Duygusal sunumları düz ve hiç davetkâr değil, hatta bazen

düşmanca ve kavgacı umursamazlıkla uzlaşılamaz ihtiyaç halinin ayartıcı olmayan uçları arasında gidip gelmeye meyillidirler. Bunların hiçbirisi herhangi bir şekilde, gülümseme hileleri ve yatıştırıcı karizmasıyla sosyopatın bukalemunvari manipülasyonlarına ve alavere dalaveresine veya sosyal sosyopatın genelde kazandığı maddi dünyadaki aralıklı başarılara izin vermez.

Çoğu klinisyen ve ebeveyn, sosyopat çocukların aile bireyleriyle sıcak ilişkiler kurmayı reddettiğini bildiriyor. Duygusal ve fiziksel olarak kendilerini geri çekmeye meyilliler. Tabii ki bağlılık bozukluğu yaşayan çocuklar da öyle. Ama bağlılık bozukluğu yaşayan üzgün çocuğun durumunun tersine, aileden gelen bağlılık sosyopatın dünyadaki yapılışının nedeninden ziyade *sonucu*dur.

Yani özetle, sosyopatlıkta önde gelen nörobiyolojik eksikliklerden biri hakkında bir fikrimiz var. Üzerinde çalışılan sosyopatlar, beyin korteksi seviyesinde duygusal bilgi üretmekteki yeteneklerinde belirgin bir aberasyon olduğunu ortaya koydu. Kalıtsallık çalışmalarının incelemelerinden, en fazla yüzde 50 kalıtsallık gibi sosyopatlığın özündeki kişilik özelliklerinin nörobiyolojik alt destekleri hakkında fikir yürütebiliyoruz. Geri kalan sebepler, diğer yüzde 50 daha puslu. Ne çocukluktaki kötü muamele ne de bağlılık, psikologların sosyopatlık dediği bozukluğun sevgisiz, manipülatif ve suçlu hissetmeyen varoluşuna etki eden çevresel faktörler olarak görünüyor. Genetik faktörlerin bu ciddi durumun gelişimini nasıl etkilediği ve nasıl neredeyse hiçbir belirgin etkilerinin olmadığı, hâlâ bir bilmece. Soru kalıyor: Bir çocuk bu kısıtlayıcı nörobiyolojik kusurla doğunca, sosyopatlığın bütün semptomlarını göstermeye devam edip etmeyeceğini belirleyen çevresel faktörler nelerdir? Şu anda, basit bir şekilde bilmiyoruz.

Kültür

Sosyopatlık üzerindeki çevresel etkilerin belirli bir çocuk yetiştirme faktöründen çok geniş kültürel karakteristiklerle bağlantılı olması daha muhtemel. Aslında sosyopatlığı kültürlere ilişkilendirmek, araştırmacılar için cevabı belirli çocuk yetiştirme değişkenlerinde aramaktan çok daha verimli olmuştur. Aile içindeki çocuk tacizinin veya bağlılık bozukluğunun ürünü olması yerine, belki de sosyopatlık bireylerin doğuştan gelen nörolojik hatlarıyla hayatlarını geçirdikleri daha büyük toplum arasındaki iletişimi içeriyordur.

Bu hipotez bazı insanlara hayal kırıklığı yaşatabilir, çünkü büyük ölçekte hamilelik, çocuk doğumu ve çocuk yetiştirme durumlarının değişmesi küçük bir proje olmayacaktır. Tüm kültürün değerlerini ve inanç sistemlerini değiştirmek, daha uzak ve daha cesaret kırıcı bir zaman aralığıyla, daha büyük bir girişimdir. Yaşamımızda düzeltmeye çalıştığımız birtakım çocuk yetiştirme uygulamalarını tanımlamaya çalışırsak, kendimizi daha az yılgın hissederiz. Ama muhtemelen toplum, belli şeylerin gerçek ebeveyni ve sonunda bulacağız ki William Ralph Inge'nin yirminci yüzyılın başlarında dediği gibi "Bir çocuğun karakterini etkilemek için uygun zaman, onun doğumundan 100 yıl öncesidir."

Kayıtlı gözlemlerden, sosyopatların çeşitli isimlerle her tür toplumda, dünya çapında ve tarih boyunca var olduklarını biliyoruz. Örneğin, psikiyatrik antropolog Jane M. Murphy Kuzey Kanada'ya özgü bir kavram olan, "zihninde ne yapacağını bilen ama bunu yapmayan" bir insana atfedilen *kunlangeta* kavramını veriyor. Murphy, Kuzeybatı Alaska'da *kunlangeta*nın "mesela sürekli yalan söyleyen, aldatan, bir şeyler çalan, avlanmaya gitmeyen ve diğer erkekler kasabadan gittiklerinde pek çok kadından cinsel olarak faydalanan bir adam için kullanılabileceğini" yazıyor. Böylece Murphy'ye göre, Kuzey

Kanada'nın böyle bir adama geleneksel yaklaşımı, avlanması için ısrar etmek ve sonra şahit bulunmadığı bir ara onu buzun kenarından aşağı itmek şeklindeydi.

Sosyopatlık evrensel ve zamansız görünse de, bazı kültürlerin diğerlerinden daha az sosyopat içerdiklerine dair güvenilir kanıtlar bulunuyor. Merak uyandırıcı bir biçimde, sosyopatlık Doğu Asya ülkelerinde, Japonya ve Çin'de, diğerlerine nazaran oldukça az görülüyor. Araştırmalar, Tayvan'ın hem kırsal hem de kentsel bölgelerinde antisosyal kişilik bozukluğunun, yüzde 0,03 ila 0,14 arasında değişen, oldukça düşük bir yaygınlığı olduğunu ortaya koymuştur. Bu, Batı dünyasının yüzde 4'lük ortalamasından, yani her yirmi beş kişide birden dikkat çekici oranda azdır. Rahatsız edici bir şekilde, ABD'de sosyopatlığın yaygınlığı yükselmektedir. National Institute of Mental Health (Ulusal Zihinsel Sağlık Kurumu) tarafından desteklenen 1991 Epidemiologic Catchment Area (Epidemiyolojik Su Tutma Havzası) çalışmaları, çalışmadan önceki on beş yılda, antisosyal kişilik bozukluğunun yaygınlığının Amerika'daki gençlerde iki katına çıktığını bildirdi. Olasılığı kuşatarak, böyle ani bir yükselişi genetik veya nörobiyolojiyle açıklamak çok zor olacaktır. Görünüşe göre, kültürel etkiler, herhangi bir nüfusta sosyopatlığın gelişiminde önemli bir rol oynuyor.

Çok az insan, geçmişin Vahşi Batı'sından şimdinin tüzel kanunlarına, Amerikan toplumunun, egemenlik sahibi olmaya adanmış önce-ben tavırlarına izin verdiğine, hatta onları teşvik ettiğine itiraz eder. Robert Hare "toplumumuzun *Psikopatlık Listesi*'nde sıralanan özelliklerden bazılarına –fevrilik, sorumsuzluk, pişman eksikliği gibi bazı özelliklere– izin verme, onları destekleme ve bazı durumlarda değer verme yönünde ilerlediğine" inandığını yazıyor. Onun fikrinde, bireyselciliği merkezi değer olarak alan Kuzey Amerika'nın an-

tisosyal davranışın gelişimini teşvik etmeye ve onu gizlemeye meyilli olduğunu öne süren teorisyenler de hemfikirler. Başka bir deyişle Amerika'da, başka insanların suçlu hissetmeden yaptıkları manipülasyon, sosyal beklentilerle Çin veya diğer başka grup merkezli toplumdakinden daha ileri düzeyde harmanlanıyor.

Bu paranın, neden belli kültürlerin toplum yanlısı davranışı teşvik ediyor göründüğü sorusunu soran, aydınlık bir yüzü olduğuna da inanıyorum. Zamana karşı olsa da, olağan şekilde kişilerarası duygular üretme yeteneğinden yoksun doğan başlangıç aşamasındaki sosyopatlara nasıl oluyor da bazı toplumların olumlu bir etkisi oluyor? Belli kültürlerin ağır basan inanç sistemleri, doğmuş sosyopatların duygusal olarak onlarda eksik olanı bilişsel olarak telafi etmeyi teşvik ettiğini öne sürmek isterim. Bizim bireyselciliğe ve kişisel kontrole aşırı vurgumuza karşın, çoğu Doğu Asya'da olan belirli kültürler, teolojik olarak bütün yaşayan canlıların birbiriyle alakalı olduğu üzerinde durur. İlginç bir şekilde bu değer, bağlılık hissinden köklenen müdahil bir zorunluluk hissi olan vicdanın temelidir. Eğer bir birey duygusal bir yolla başkalarına bağlılık deneyimlemezse veya nörolojik açıdan deneyimleyemezse, bağlılığın bir inanç meselesi olduğunda ısrar eden bir kültür mıhtemelen kişilerarası zorunluluğun bilişsel anlayışını katı bir biçimde işleyebilirler.

Birinin başkalarına olan görevlerini zihinsel bir kavrayışı, vicdan dediğimiz güçlü bir şekilde yönlendirici duyguyla aynı atıf değil, ama muhtemelen eğer birbiriyle alakalılık yerine bireyselciliğe vurgu yapan bir toplumda yaşasaydı, sadece antisosyal biçimde davranacak olan en azından bazı bireylerden toplum yanlısı davranışı çıkartmaya yeterdi. Onların başkalarına bağlı olduğunu söyleyen içsel mekanizmadan yoksun olmalarına rağmen, kültürün genelinde –kendileri

adına suçsuzluk hissetmeden eyleme geçebilme yeteneğinin onların son derece yararına olduğunu bangır bangır haykıran kültürümüzün aksine– onların fazlasıyla bağlı olduğunda ısrar eder. Bu, Batılı bir ailenin neden doğan bir sosyopatı kurtaramadığını açıklar. Toplumun genelinde onların dünyadaki yaklaşımlarının doğru olduğunu ima eden pek çok başka ses vardır.

Küçük bir örnek olarak, eğer Amerikalı Skip oldukça güçlü bir Budist veya Şinto kültüründe doğmuş olsaydı, bütün o kurbağaları öldürmüş olur muydu? Belki öyle, belki değil. Beyni aynı kalırdı, ama etrafındaki bütün insanlar hayata karşı saygının gerekli olmasını savunurlardı. Zengin anne babası, öğretmenleri, oyun arkadaşları ve belki de televizyonda gördüğü ünlüler dahil, dünyasındaki herkes hemfikir olurdu. Skip, yine Skip olarak kalırdı. Kurbağalar için hiçbir onur, onları öldürürse hiçbir suç, hiçbir tiksinme hissetmezdi, ama böyle davranmaktan çekinirdi, çünkü kültürü ona anonim olarak, nasıl uyum sağlanacağına dair, sofra adabı gibi belli bir düzende olan bir ders vermişti—muhteşem iyi zekâsının denetimi altına almış olduğu bir ders. Sosyopatlar toplumsal dünyalarını umursamazlar, ama onunla harmanlanmak isterler ve buna ihtiyaç duyarlar.

Tabii ki bizim kendi kültürümüzün Skip gibi bir çocuğa küçük hayvanlara işkence edebileceğini ve yine de aramızda gizli kalabileceğini öğretebileceğini ima ediyorum ve esefle bunun şu anki kötü halimizin açık bir değerlendirmesini yansıttığını düşünüyorum.

Savaşçılar

Tüm kültürler boyunca bir bütün olarak insan toplumu bağlamında, olumlu veya en azından yararlı olarak düşünülebi-

lecek, ilgi eksikliği veya vicdan yoksunluğuna dair hiçbir şey var mıdır? Açık söylemek gerekirse, belli bir bakış açısından böyle bir şey var. Kurban bir kurbağa veya insan olsa da, sosyopatlar ıstırap çekmeden öldürebilirler, bu sepepten vicdanı olmayan insanlardan harika, duyguları çelişmeyen savaşçılar çıkar. Neredeyse bütün toplumlar –Buddist, Şinto, Hıristiyan veya sadece kapitalist– savaşır.

Bir ölçüde, sosyopatların toplum tarafından şekillendirildiğini ve temin edildiğini düşünebiliriz çünkü milletlerin, insanlık tarihini oluşturan ve oluşturmaya devam eden piyade erlerinden fatihlere kadar, soğukkanlı katillere her zaman ihtiyacı vardır. Sosyopatlar korkusuz ve üstün savaşçılardır, keskin nişancılardır, gizli suikastçılardır, özel operasyoncudardır, yasadışı örgüt üyeleridir, yumruk yumruğa uzmanıdır, çünkü öldürürken (öldürmesi emredilirken) hiçbir korku veya eylem gerçekleştirildikten sonra hiçbir suçluluk hissetmezler. Açık farkla pek çok insan –ordularımızın büyük kısmı– bu kadar duygusuz olamıyorlar ve eğer dikkatlice şartlandırılmazlarsa, çoğu insan en iyi ihtimalle dördüncü derece katiller olabiliyor, başkalarının hayatını almanın gerekli kabul edildiği hallerde bile. Başka birisinin gözünün içine bakıp onu sakince öldürebilen bir insan sıradışıdır ve savaşta değerlidir.

Garip bir şekilde, bazı eylemler duygusal olarak o kadar çökmüştürler ki vicdanın yokluğunu *gerektirirler*, aynı astrofiziğin zekâ ve sanatın maharet gerektirdiği gibi. Vicdan olmaksızın hareket edebilen savaşçılar hakkında Yarbay Dave Grossman, *On Killing* (Öldürmek Üzerine) adlı kitabında şöyle yazıyor: "İster sosyopat veya çoban köpeği, isterse savaşçı veya kahraman denilsin, onlar oradalar, bariz bir azınlıklar ve tehlike zamanlarda milletlerin onlara çaresizce ihtiyacı var."

Ama aynı bu milletler, sahada çelik gibi sert katillerine borçlu oldukları zafer için sınırları dahilinde gizli bir bedel

öderler. Suçluluk hissetmeden öldürmeyi özel bir eğilim olarak görenler tarafından böyle bir zafere giden yok dikkat çekmese de, diğerleri kendilerini düşman saflarının arkasında çalışırken hiçbir zaman bulmayacaklar. Kendi kendilerini tayin etmişler, hepimizin arasında, evde kalırlar ve çoğunlukla görünmezlerdir. Rambo'dan Bağdat'a, öldürmenin yüceltilmesi –normal vicdanın en derin suçunun süslenmesi– baskın kültürümüzün kalıcı özelliği olmuştur ve tam ortamızdaki hassas sosyopat zihinlerin üzerindeki en kötücül çevre etkisi olabilir. Böyle bir zihnin sahibi, ille de öldürmez, ama diğer bölümde göreceğimiz üzere, yaptığında her zaman şüphelenilen kişi olmayabilir.

SEKİZ

yanı başınızdaki sosyopat

Olabilir ki bizler kuklalarız—toplumun iplerine bağlı olarak kontrol edilen kuklalar. Ama en azından bizler, algıları olan, farkındalıkları olan kuklalarız. Ve muhtemelen bizim farkındalığımız, bağımsızlığımız için atılacak ilk adımdır.

–Stanley Milgram

"Biriyle konuşmak istedim. Sanırım babam hapiste olduğu için." Hannah, benim yeni hastam, sevimli, ince dudaklı, yirmi iki yaşında bir kız. Rahatça duyulabilir bu vurgusunu sağına, benim kitap raflarımın olduğu tarafa doğru yöneltti. Bir süre sonra, bana doğrudan ve utanarak baktı ve kendi kendine tekrarladı: "Konuşacak birine ihtiyacım var. Babam hapiste."

Sanki bu kadarcık konuşma ciğerlerini yormuş gibi kesik bir nefes aldı ve sonra sustu.

Özellikle insanlar fazla korktuklarında, terapi yapmanın belirli bir miktarı, yargılar veya tepeden bakar görünmeden, sizin önünüzde oturmuş bu insanın yorumlarını nasıl izah edeceğinizi bilmekten geçer. Parmaklarım dizimde hafifçe öne eğildim ve Hannah'nın, sandalyelerimiz arasındaki pas renkli Oryantal kilime inen bakışını tekrar yakalamaya çalıştım.

Sessizce "Baban hapiste?" dedim.

"Evet." Cevap verirken yavaşça, sanki bu bilgiyi telepatik bir biçimde toplamışım gibi, neredeyse şaşırmış bir halde yukarı baktı. "Bir adam öldürdü. Yani istemedi, ama bir adam öldürdü."

"Ve şimdi hapiste?"

"Evet, evet öyle."

Kızardı ve gözleri doldu.

Çok az miktarda da olsa söylenenin dinlenmesinin ve nazik bir muamele olasılığının açıkça önerilmesinin bu kadar ani bir duygu akını getirmesinden hep etkilenmişimdir. Bence bu, bizim söylediklerimizin aslında neredeyse hiç dinlenmediğindendir. Psikolog olarak çalışmamda her gün, herhangi birimizin ne kadar seyrek olarak dinlendiğini veya eylemlerimizin az da olsa anlaşıldığını hatırlarım. Benim "dinleme uzmanlığımın" ironilerinden bir tanesi, pek çok bakımdan her birimizin başka herkes için bir gizem olarak kaldığı dersidir.

"Baban ne kadar süredir hapiste?" diye sordum.

"Yaklaşık kırk bir gündür. Gerçekten uzun bir duruşma oldu. Duruşma süresince onu hapiste tutmadılar."

"Ve sen de birisiyle konuşma ihtiyacı hissettin?"

"Evet. Yapamıyorum... Bu öyle... Bunalım. Sanırım bunalıma giriyorum. Tıp okuluna başlamam gerek."

"Tıp okulu? Yani Eylülde?"

Temmuzdu.

"Evet. Keşke başlamasaydım."

Gözyaşları aktı, sessiz, hiçbir hıçkırık sesi olmadan, sanki geri kalanı onun ağladığından habersizmiş gibi. Akıntılar gözlerinden aşağı düşüp beyaz ipek gömleğine döküldü yarı şeffaf izler bırakarak. Bunların dışında tutumu değişmeden kaldı, soğukkanlı. Yüzü düşmedi.

Soğukkanlılıktan her zaman etkilenirim. Hannah'nınki hat safhadaydı. Kancaya takılmıştım.

İki başparmağını kullanarak düz siyah saçlarını kulaklarının arkasına attı. Saçı o kadar ışıltılıydı ki sanki birisi onu parlatmıştı. Benim arkama, pencereye doğru baktı ve sordu: "Babanızın hapiste olması nasıl bir duygudur bilir misiniz?"

"Hayır, bilmiyorum," dedim. "Belki sen bana anlatabilirsin."

Ve böylece Hannah bana hikâyesini, en azından bir kısmını anlattı.

Hannah'nın babası, Boston'un iki buçuk kilometre batısında, farklı bir eyalette, Hannah'nın yetiştiği orta sınıf banliyödeki devlet lisesinin müdürüydü. Hannah'ya göre, insanları doğal olarak kendine çeken sempatik bir adamdı –Hannah'nın deyişiyle bir yıldızdı– ve öğrenciler, öğretmenler ve liseyi çevreleyen küçük topluluktaki neredeyse herkes tarafından çok seviliyordu. Amigo kız çalışmalarına ve futbol oyunlarına hep katılırdı, ev sahibi takımın kazanıp kazanmaması onun için çok önemliydi.

Midwest'in kırsal kesiminde doğmuş ve yetişmiş olduğundan, Hannah babasının "güçlü tutucu değerleri" olduğunu söyledi. Vatanseverliğe ve kuvvetle savunulan bir ülkeye, ayrıca eğitime ve kendini daha iyi hale getirmeye inanıyordu. Hannah onun tek çocuğuydu ve hatırlayabildiği kadarıyla ona bir oğlan olmadığı halde istediği her şeyi olabileceğini söylemişti. Kızlar istedikleri her şeyi olabilirlerdi. Kızlar doktor olabilirlerdi. Hannah doktor olabilirdi.

Hannah babasını içtenlikle seviyordu. "O dünyadaki en tatlı, en ahlaklı adamdır. Gerçekten öyle," dedi bana. Davaya gelen bütün o insanları görecektiniz. Oracıkta oturdular onun için ağladılar, ağladılar, ağladılar. Onun için üzüldüler, ama ellerinden gelen bir şey yoktu. Biliyor musunuz? Hiçbir şey yoktu."

Cinayet, bir Mart akşamı, Hannah üniversite ikinci sınıf öğrencisiyken, evde bahar tatilinde gerçekleşti. Sabahın erken saatlerinde anne babasının evinin dışındaki yüksek bir ses yüzünden uyanmıştı.

Bana "Bunun bir silah sesi olduğunu sonradan anladım," dedi.

Etrafa bakmak için uykulu bir şekilde kalktı ve annesini, açık ön kapının hemen içinde ağlarken ve ellerini sıkarken buldu. Mart havası içeri doluyordu.

"Anlarsınız ya, bu en garip şeydir. Gözlerimi kapattığımda onu hâlâ öyle dururken görebilirim –rüzgâr bornozunu savuruyordu– ve o an sanki her şeyi biliyordum, olan biten her şeyi, tam o sırada, hiçbir şeyi öğrenmeden önce. Ne olduğunu biliyordum. Babamın tutuklanacağını biliyordum. Hepsini gördüm. Şey, bu bir kâbustan bir sahne gibi, değil mi? Bütün hepsi bir kâbustu. Gerçek hayatta olabileceğine inanmıyorsunuz ve uyanacağınızı düşünüp duruyorsunuz. Bazen hâlâ uyanacağımı ve her şeyin berbat bir tür rüya olduğunu düşünüyorum. Ama hiçbir şeyi öğrenmeden her şeyi nasıl biliyordum ki? Annemi orada öylece dururken gördüm, sanki . . . sanki déja vu ya da öyle bir şey gibi. Garipti. Belki de değildi. Belki de şimdi hatırladığımda bana öyle geliyor. Bilmiyorum."

Annesi Hannah'yı gördüğü anda, sanki gelmekte olan bir trenin yolundan çekiyormuş gibi kavradı ve ona bağırdı: "Oraya gitme! Oraya gitme!" Hannah ne dışarı doğru bir hamle yaptı ne de annesini bir açıklamaya zorladı. Korkmuş annesinin bağrında öylece durdu.

"Onu daha önce hiç böyle görmemiştim," dedi Hannah. "Hâlâ, söylemek isteyip duruyorum gibi, çoktan onu yaşamış gibiydim. İçeride kalmamın daha iyi olduğunu biliyordum."

Bu noktada –Hannah ne kadar sürdüğünden emin değil– sonuna kadar açık ön kapıdan babası içeri, annesiyle birbirle-

rine sıkıca sarıldıkları yere girdi.

"Elinde silah yoktu. Onu arazideki bir yere bırakmıştı."

Üzerine sadece pijamasının altıyla, küçük ailesinin önünde durdu.

"İyi görünüyordu. Nefes nefeseydi, ama hiçbir şeyden korkmuyor gibiydi ve bir anlığına, sadece bir anlığına her şeyin belki düzeleceğini düşündüm."

Bana bunu söyledikten sonra Hannah'nın gözyaşları yine döküldü.

"Ama ona ne olduğunu sormak için fazlasıyla korkmuştum. Bir süre sonra annem beni bıraktı. Gitti ve polise haber verdi. Ona 'Yaralandı mı?' diye sordu. Ve o da 'Sanırım. Sanırım onu çok kötü yaraladım,' dedi. Ve sonra mutfağa gitti ve polisi aradı. Yapmanız gereken budur, değil mi?"

"Öyle," dedim. Tumturaklı bir soru değildi.

Parça parça Hannah neler olduğunu öğrendi. O berbat gecenin erken saatlerinde, uykusu her zaman hafif olan Hannah'nın annesi, oturma odasından gelen gürültüler, bardak kırılmasına benzeyen sesler duymuştu ve uyuyan kocasını uyandırmıştı. Evin erkeği, ilgilenilmesi gereken bir davetsiz misafir olduğuna inanmıştı ve hazırlanmak için yataktan kalktı. Dikkatlice (karısına göre daha sonra) –sadece bir kitap lambasının sağladığı loş ışıkla– yatak odasındaki dolapta sakladığı silah kutusunu çıkarttı, kilidi açtı ve silahı doldurdu. Karısı ona polise haber vermesi için yalvardı. Bu yakarışa hiç cevap vermedi. Ona emrederek "Burada kal!" diye söylendi. Ve neredeyse karanlıkta, oturma odasına geçti.

Onu görünce, daha doğrusu duyunca, gizli gizli dolaşan kişi evden dışarı kaçtı. Hannah'nın babası kovaladı, adama ateş etti ve avukatlarından birinin daha sonra ifade ettiği üzere, "tamamen şans eseri" ona kafasının arkasından vurdu ve adam anında öldü. Bu olduğunda, davetsiz misafir çi-

menlikle yemlik arasındaki kaldırıma düştü. Bu teknik olarak Hannah'nın babasının sokaktan geçen silahsız bir adamı vurması anlamına geliyordu.

Garip ve inanılamaz bir şekilde, hiçbir komşu evlerinden dışarı çıkmadı.

Hannah "Daha sonra her şey sessizdi. Çok, çok sessiz," dedi benim ofisimde.

Hannah'nın annesi aradıktan sonra polis çabucak geldi, arkalarında birkaç kişi ve bir de sessiz ambulans vardı. Nihayetinde babasıyla annesi karakola götürüldü.

"Annem, ben sanki tekrardan küçük bir kız olmuşum gibi, gecenin geri kalanında benimle kalmaları için kız kardeşini ve dayımı çağırdı. Hiçbir yardımları olmadı. Oldukça isteriktiler. Sanırım ben oldukça hissizdim."

Sonraki gün ve takip eden haftalarda, durum yerel medyanın ilgisini çekti. Vurulma sessiz bir orta sınıf banliyösünde gerçekleşmişti. Vuran kişi, hiçbir şiddet geçmişi olmayan orta sınıf bir adamdı. Alkollü değildi ve uyuşturucu kullanmamıştı. Vurulan adam tanınan bir suçluydu, bir uyuşturucu bağımlısıydı ve vurulmadan hemen önce eve kırdığı pencereden girmişti. Savcı dışında kimse adamın hırsız olduğunun veya evde davetsiz bir misafir olduğu için Hannah'nın babasının onu takip edip vurduğunun doğruluğundan şüphe etmiyordu.

Bu bir kurban hakları davasıydı. Bu bir silah idaresi davasıydı. Bu saldırgan bir suç davasıydı. Yasadışı bir suç işlemenin tehlikelerini örnekledi. Belki de ev sahiplerini daha geniş haklara sahip olması gerektiğini gösterdi. Amerikan İnsan Hakları Birliği (ACLU) deliye döndü, Ulusal Tüfek Derneği (NRA) daha da beter oldu.

Hannah'nın dediği gibi, uzun bir duruşma oldu ve sonra bir temyiz ve tekrar uzun bir duruşma. Sonunda Hannah'nın

babası, kasıtlı adam öldürmekten suçlu bulundu ve azami on yıl hapis cezasına çarptırıldı. Avukatlar, yaklaşık "sadece" iki veya üç yıl olacağını söylemişlerdi.

Evinin önünde bir hırsızı vurduğu için on yıl hapis cezasına çarptırılan lise müdürünün haberi insanların duygularını kabarttı. Dört bir tarafta protestolar yapıldı: Karar, anayasaya aykırıydı. Sağduyuya ve doğa kanununa karşı gelmişti. Mahkûm edilen adam tehlikeli bir şekilde başına buyruk hareket etmişti ve hakları ihlal etmişti. O bir Amerikan kahramanı ve aile koruyucusuydu. Vahşi bir deliydi. Duruma veya durumlara kurban gitmişti.

Bütün bunları yaşayan Hannah'nın üniversiteye gidip A alması ve tıp okullarına, yani köşeye sıkışmış babasının üzerinde dogmatik bir şekilde ısrar eden aktivitelere katılması imkânsızdı.

"Babam bu 'aptallık' yüzünden tüm hayatımın mahvolmasına izin vermeyecekti. Bana böyle söyledi."

Ve Hannah, babasının zor durumuna rağmen, başvurduğu neredeyse bütün tıp okullarına girdi. Bana "Muhtemelen bütün bunlar benim girmeme yardımcı oldu. O bir sebepti," dedi.

Anlatısını bitirdikten sonra, Hannah küçük deri bir el çantasının içini karıştırdı, bir kâğıt mendil buldu ve yanaklarını kurulayıp gömleğindeki çizgileri hafifçe sildi. Tam gözünün önünde küçük masanın üzerinde sol bileğinin hemen yanında bir kutu kâğıt mendil olmasına rağmen böyle yaptı.

"Yani görüyorsunuz ya, benim gerçekten 'terapi'ye ihtiyacım yok. Ama gerçekten biriyle konuşmaya ihtiyacım var. Tıp okuluna başladığımda böyle bunalımlı olmayı gerçekten istemiyorum. Bilmiyorum. Sizce sizi görmem uygun olur mu?"

Hannah beni hikâyesiyle ve anlatımıyla etkilemişti. Ona karşı müthiş bir sempati hissettim ve ona da öyle söyledim.

Kendi kendime, benden, bir gazete makalesinde adımı gördüğü için aradığı psikolojik travma terapistinden ne kadar yardım kabul edebileceğini merak ettim. Sesli olarak, bir süreliğine haftada bir kere görüşmeye karar verdik, böylece Hannah için konuşacak birisi olabilirdi. Sonunda seçtiği tıp okulu Boston'daydı ve annesinin sevkiyle, üniversiteden mezun olduktan hemen sonra doğuya taşındı, böylece evdeki çılgınlıktan uzakta, dersler başlamadan önce "yerleşmiş" olacaktı. Annesi kocasıyla olan durumun kızı için "olumsuz" olduğunu hissetmişti. Böyle yetersiz kalan bir ifadeyi çok seyrek duyduğumu düşündüm ve evet, Hannah'ya beni görmesinin uygun olacağını garanti ettim.

O gittikten sonra, bana çok şey anlatan ama hemen her şeyi anlatmayan birisiyle yaptığım seanstan sonra yaptığım üzere, Boston'ın Back Bay'indeki uzun pencerelere bakarak, geniş ve karışık masamdaki dağılmış kâğıtları toplayarak, sonra pencereye dönerek ofisimin içinde birkaç dakika gezindim. Gezindikçe kim, ne, ne zaman ve nerede ile başlayan yasal ve politik sorulardan çok psikolojinin sürekli sorusu olan neden'e takıldım.

Hannah neden olduğunu sormamıştı –"*Neden* benim babam o silahı ateşledi? *Neden* adamın gitmesine izin vermedi?" sorularında olduğu gibi. Çok fazla heyecan verici olabileceği için, duygusal olarak neden diye soramadığını düşündüm. Babasıyla olan bütün ilişkisi tehlikedeydi. Belki de ona bu riskli soruya makul cevaplar sağlayabilmesine yardım etmem için bana ihtiyacı vardı. Muhtemelen babası anın çılgınlığına yakalanıp silahı tamamen kazara ateşlemişti ve avukatın dediği gibi "tamamen şans eseri" davetsiz misafiri ölümcül bir şekilde kafasından vurmuştu. Belki de babası ailesinin gerçekten tehlike altında olduğunu düşünmüş ve onları koruma içgüdüsüyle hareket etmişti. Belki de Hannah'nın babası, aile babası, sıradan bir orta sınıf lise müdürü, bir katildi.

Takip eden seanslarda, o yaz ve sonbahar boyunca, Hannah tıp okuluna başladığında bana babası hakkında daha çok şey anlattı. Yaptığım işte, hastanın kendisinin yaşamı süresince alıştığı ve normal olduğunu düşündüğü, ama bana ayırt edici derecede anormal ve bazen de alarm verici davranışlar ve olaylar dinlerim. Hannah'dan daha sonra aldığım bilgiler bu doğrultudaydı. Babasını tarif ederken, önemsiz hikâyeler anlattığına bariz bir şekilde inansa da, benim bir kenarda büzülmeme neden olan, duygusal açıdan soğuk bir bireyin gaddar ve kontrolcü eylemlerinin resminin parçalarını birleştirdim. Ayrıca akıllı genç hastamın, iş babasının ne olduğunu görmeye geldiğinde içinde kaybolduğu anlaşılır belirsizliğe de aşina oldum.

Hannah'nın babasının güzel karısı ve çok başarılı kızıyla insandan çok kazanç kapısı olarak ilgilendiğini keşfettim. Genelde hasta olduklarında veya herhangi bir nedenden zor bir zaman geçirdiklerinde onları tamamen görmezden geliyordu. Ama Hannah babasının ona karşı duygusuz tavrını sevgi ile yeniden yorumluyordu.

"Benimle gerçekten gurur duyuyordu," dedi, "ya da ben hep öyle düşündüm –o yüzden benim hata yapmama katlanamazdı. Bir keresinde ben dördüncü sınıftayken, öğretmen eve ödevimi yapmadığıma dair bir not göndermişti. Babam bunun üzerine benimle iki hafta konuşmadı. İki hafta olduğunu biliyorum çünkü küçük bir takvimim vardı –hâlâ da duruyor– ve üzerinde günleri bir bir işaretledim. Sanki birden var olmaktan çıkmıştım. Berbattı. Oh, diğer iyi ve yakın bir örnek: Lisedeydim –*onun* lisesi, anlarsınız– ve yanağımda büyük ve çirkin bir leke vardı." Güzel cildinde boş bir noktayı gösterdi. "Üç gün boyunca bana tek bir kelime söylemedi—hatta bana bakmadı bile. O kadar mükemmeliyetçiydi. Sanırım beni göstermek istiyordu ve bir şey yanlış gittiğinde bunu yapamıyor-

du. Bazen kendim hakkında kötü hissetmeme neden oluyordu, ama az çok anlayabildiğimi zannediyorum."

Hannah, çocukluğunda bir kere annesinin ciddi bir şekilde hasta olduğu ve neredeyse üç hafta hastanede kaldığı bir zamanı anlattı. Annesinin zatürree olduğuna inanıyor ama söylediğine göre "o sırada çok küçük olduğu için hatırlaması zor"du. Hannah'nın teyzesi bu süre içinde annesini ziyarete götürmüştü onu. Ama karısı hastaneye kaldırıldığında babası onu bir kere bile ziyaret etmemişti. Annesi eve döndüğünde, babası solgun ve zayıflamış karısının "güzelliğini geri kazanamaması ihtimaliyle" kızgın ve sıkıntılıydı, Hannah'nın tarif ettiği şekilde.

Hannah'nın güzel annesi için, "Söyleyecek pek bir şey yok," dedi Hannah. "Tatlı ve naziktir. Özellikle küçükken bana çok iyi baktı. Bahçe işleriyle uğraşmaktan hoşlanır ve sık sık gönüllü işler yapar. Gerçekten hoş bir bayandır. Ve lisede mezuniyet balosu kraliçesiydi. Babam insanlara bunu söylemeyi sever."

Hannah'ya babasının ihmalkâr davranışlarına karşı annesinin tepkisi hakkında biraz baskı yaptım. Dedi ki: "Bilmiyorum. Yani dürüst olmak gerekirse, ben annemin yerinde olsaydım bunlar beni sinirlendirirdi, ama o hiçbir şey söylemezdi. Bir şekilde kendi yolunda gidiyor. Söylediğim gibi, o tatlı ve nazik bir bayan –onu tanıyan birisine sorduğunuzda muhtemelen duyacağınız bu– ve sanırım pek de kendisi için bir şeyler yapmıyor. Açıkçası daha önce yaptığını da zannetmiyorum. O mükemmel bir bayan. Tek kusuru, ona da kusur diyebilirseniz, kibri. Gerçekten güzel ve sanırım o da bunu biliyor ve saçı ve vücuduyla uğraşmaya çok fazla zaman harcıyor. Eğer öyleyse, bunu dünyadaki tek gücü şeklinde görüyor olmalı."

Hannah bana sorgulayarak baktı ve onun ne demek istediğini anladığımı belirterek kafamı salladım.

"Gerekeni yapma konusunda, babam ona karşı gerçekten iyidir. Uzakta olduğunda ona çiçek yollar ve her zaman ne kadar güzel olduğunu söyler. Böyle şeylerin annem için gerçekten anlamı olmalı."

"Uzakta olduğunda çiçek mi yollar?" diye sordum. "Nerelere gider?"

Bu soruyu sorduğumda –"Nerelere gider?"– Hannah'nın dengesi biraz bozuldu. Sandalyesinde yükseldi ve bir süre hiçbir şey söylemedi. Sonunda cevapladı: "Gerçekten bilmiyorum. Kulağa garip geliyor olmalı ama bilmiyorum. Bazen gece geç bir saatte gelirdi veya bütün hafta sonu ortada görünmezdi. Annem çiçekler alırdı—yani ikisinin arasında olan bir şeydi. Çok garipti, o yüzden ben de görmezden gelmeye çalışıyordum."

"Yoklukları garip miydi?"

"Evet, şey... Ben öyle hissediyordum. Annemin ne hissettiğini bilmiyorum."

"Nerelere gittiğine dair hiç tahminin var mı?" diye belki biraz fazla ısrar ettim, ama bu önemli bir nokta gibi görünüyordu.

"Hayır. Görmezden gelmeye çalışıyordum," diye tekrar etti. Sonra benim kitap raflarımı incelemeye devam etti.

Diğer hafta Hannah'ya açık bir şekilde babasının ona veya annesine karşı fiziksel olarak saldırgan davranıp davranmadığını sordum. Onlara hiç vurmuş muydu?

Birden aydınlandı ve hevesle cevap verdi: "Yo, hayır. Böyle bir şey hiç yapmadı. Bunu hayal bile edemiyorum. Aslında başka birisi bana ya da anneme zarar vermeye kalksa, onu öldürürdü."

Söylediği sözün onu çarpması için bir süre bekledim, ama o etkilenmemiş görünüyordu. Oturduğu yerde tekrar yükseldi ve cevabını üstüne bastırarak tekrarladı: "Hayır. Bize hiç vurmadı. Öyle bir şey hiç olmadı."

Bu şekilde cevap verdiği için anlatılamaz bir şekilde mutluydu ve aile kurumu içerisinde babasının ona karşı hiç fiziksel olarak saldırgan olmadığı konusunda ona inanmaya meyilliydim. Ama yirmi beş yıl boyunca travmadan kurtulanları tedavi ettikten sonra, dayak yemenin aslında bir insana yapılabilecek saldırılar arasında en katlanılabilir olduğunu öğrendim.

Değişik bir yönü denedim. "Babanı sevdiğini ve şu anda o sevgiye sıkı sıkı tutunman gerektiğini biliyorum. Ama bütün ilişkilerin zorlukları vardır. Onunla ilgili, yapabileceğini bilsen, değiştirmek istediğin bir şey var mı?" dedim.

"Evet, bu kesinlikle doğru. Ona tutunmaya ihtiyacım var. Ve herkesten fazlasıyla sempati görmeyi hak ediyor, özellikle şu anda..."

Duraksadı, ofisimdeki ikili kapıya bakmak için boynunu kaldırarak arkasına döndü. Sonra kafasını geri çevirdi ve yönelimlerime değer biçer gibi bana uzun bir süre baktı ve sonunda konuştu: "Ama benim neyi değiştirmek istediğimi bilmek istediğiniz için, aslında bir şey var."

Keyifsiz bir kahkaha attı ve parlak siyah saçlarının diplerine kadar kızardı.

"Nedir o?" dedim, olabildiğimce sakin bir şekilde.

"Aptalca bir şey, gerçekten. Bu, şey... Bazı arkadaşlarım harika, anlarsınız ya? Özellikle bir tanesi var, adı Georgia... Şey her neyse, onlarla flört eder. Onlara göz kırpar, onları bir şekilde kavrar ve gıdıklar. Ve bazen benim müstehcen bulduğum bazı sözler söyler –mesela "Georgia, bugün sutyensiz mi dolaşıyorsun?" veya o türden şeyler– ama sanırım ben yanlış

yorumluyorum. Bunu şimdi sesli söyleyince *über*-aptalca geldiğini düşünmüyor musunuz?"

"Senin yerinde olsaydım, bu benim canımı sıkardı, hem de çok," dedim.

"Öyle mi?" Bir anlığına cesaret almış göründü ve sonra çöktü. "Anlarsınız ya, babamın idare ettiği lisede –benim de gittiğim lisede– anne babalar onun çocuklarla 'uygunsuz' olduğunu iddia etmişlerdi. Sanırım üç kereydi ya da benim duyduğum kadarıyla o kadardı. Bir keresinde bir anne babalanın sinirlendiğini hatırlıyorum. Çocuklarını okuldan almışlardı. Ondan sonra herkes onun yardımına geldi. O günlerde, öğrencilerden birini sadece kucakladı diye onun gibi kibar, iyi bir adamın sapıklıkla suçlanmasının üzücü olduğunu düşündüler."

"Ve sen ne düşünüyorsun?"

"Bilmiyorum. Bunu kabul ettiğim için muhtemelen cehennemde yanacağım, ama gerçek şu ki bilmiyorum—sanırım onu insanların yanlış anlayacağı pek çok şey yaparken görmemden dolayı. Anlarsınız ya? Yani eğer müdürseniz ve okul binasında ateşli görünen on altı yaşındaki bir kızın peşinden gidip onu belinden kavrarsanız, onun anne babasının bunu duyduğunda sinirleneceklerini ummanız lazım. Onun bunu neden anlamadığını bilmiyorum."

Bu sefer Hannah benden onun fikrini onaylamamı beklemedi. Kitap raflarına biraz daha baktı ve sustu.

Sonunda aceleyle çıkan kelimeler seliyle konuştu: "Ve başka ne biliyor musunuz? Bunu hiç kimseye söylemedim ve size söyleyeceklerim yüzünden umarım beni küçümsemezsiniz, ama bir keresinde tanıdığım şu kız –çok iyi tanımıyorum ama liseye gidiyordu– geldi, kütüphanede yanıma oturdu ve notlar yazmaya başladı. Gülümsüyordu ve 'Babanın bana Central Lisesi hakkında ne dediğini biliyor musun?' diye ya-

zarak notu bana uzattı. "Pes ediyorum. Nedir?" yazdım ve o da "Bana Central'ın cinsel bir kafeterya olduğunu söyledi,' diye yazdı. Cinsel kafeteryayı büyük tırnaklar içinde yazdı. O kadar sinirlenmiştim ki ağlamamı tutamadım, ama oradan çıktım ve elimdeki bir parça kâğıtla ne yapacağımı bilemedim, o yüzden onu buruşturup cebime attım, eve gittiğimde de kibrit alıp lavaboda yaktım."

Kelimelerin akını bitti, bakışlarını pas renkli kilime çevirdi.

"Üzgünüm Hannah. Sana olanların hiçbirisini hak etmedin. Fazlasıyla hayal kırıklığına uğramış ve kalbi kırılmış olmalısın. Ama bunları anlatmandan dolayı seni küçümseyeceğimi neden düşündün?"

Yirmi iki yaşından daha küçük bir ses tonuyla, "Bunu sır olarak saklamalıydım. Bu, ihanet," diye cevap verdi.

Hannah ve ben seanslarımıza birlikte devam ettik. Randevularının çoğunun başında, evde annesinin cebine gelen garip mesajlardan bahsederdi.

"Hırsızlığın olduğu geceden sonra, telefona cevap vermeyi hemen hemen bıraktık. Bir sürü muhabir ve çatlak arıyordu. Bu aşamada, annem telesekreterin cevaplamasına izin verir, eğer konuşmak istediği biriyse telefonu açardı. Sanırım her şey tamamdı. Sadece çatlakları siliyordu. Ama son zamanlarda bu garip, ayyaş mesajları alıyor. Bunlar onun canını çok sıkıyor. Ürkütücüler—demek istediğim olağan ürkünçlüklerden daha ürkütücüler."

"Sana mesajlarda ne olduğunu söyledi mi?"

"Gibi. Çok kızıyor, telefonda bana ne demek istediğini anlamak zor oluyor, ama sanırım babamı uyuşturucu veya öyle bir şeyler satmakla suçluyorlar. Evden birtakım 'bilgiler' talep ettiklerini, yoksa ona [babama] zarar vereceklerini söyledi. Ama evde hiçbir şey yok, yani babam evde değil. O, hapiste."

"Annen mesajlar hakkında polise haber verdi mi?"

"Hayır. Sanırım babamın başını derde sokmaktan korkuyor."

Bir anlığına bu yanıta uygun bir karşılık düşünemedim. Sessiz kaldığımda Hannah boşluğu doldurdu. "Biliyorum, biliyorum. Mantık dışı."

Hannah'nın tıp okulundaki ikinci yılının sonuna doğru, annesi bu akıl almaz ve korkutucu mesajlardan bir düzine kadar almıştı ve hâlâ ne anne ne de kız polise haber vermişlerdi.

Mayısta Hannah bir uçakla hapisteki babasını ziyaret etmeye karar verdi. Böyle bir ziyaretin ona duygusal açıdan ne kadar acı verici olabileceğini konuştuk, ama gitmekte kararlıydı. Onun yaklaşan gezisi hakkında, baş etmek zorunda kalabileceği çeşitli durumlara ve babasını hapiste gördüğünde hissedebileceği duygulara onu hazırlayarak pek çok karşılıklı konuşma yaptık. Ama hiçbir şey ne Hanna'yı ne de beni olanlara hazırlayamazdı. Geçmişe bakıldığında, babası kurallara uygun ama haksız kazanmasına seyirci isteyen bir noktaya ulaşmıştı, Skip'in kız kardeşini göl kenarına gelmesi için aklını çelmesine benzer bir düşünce yapısı. Hannah'nın babasının, ona birden bu kadar cana yakın davranmasına başka bir neden düşünemiyorum. Hannah'sa bana babasıyla açık konuşmaya niyetlendiğini söylememişti. Bana sorarsanız kendisi de önceden bilmiyordu. Bence hapishaneyi ziyaret ettiğindeki davranışı, bir insanın diğer bir insanı, onu bildiğini bilinçli olarak bilmeden ne kadar bilebileceğini gösteren, rastladığım en iyi örneklerden bir tanesi.

Boston'dan geri geldiğinde bu, bana onların konuşması hakkında söylediği. Daha fazla şeyin söylendiğini tahmin ediyorum, ama gelecek satırlar Hannah'nın benimle paylaştıklarının hepsi. Bir mahkûmu ziyaret etmek için bir hapisha-

neye girmenin ne kadar rahatsız edici ve onur kırıcı olduğunu tarif ederek gözyaşları içinde anlatmaya başladı. Gözyaşlarını tamamen sildikten sonra bana geri kalanını belli bir zihinsel yansızlıkla anlattı.

Dedi ki: "Onu acı çeken veya dayak yemiş bir halde göreceğimden korkuyordum, ama hiç de öyle görünmüyordu. İyi görünüyordu. Nasıl desem... Bilmiyorum—demek istediğim, *canlı* görünüyordu. Gözleri parlıyordu. Onu daha önce böyle görmüştüm, ama onu hapishanede öyle görmeyi ummamıştım. Beni gördüğünden memnun gibiydi—bana notlarımı sordu. Bana annem hakkında bir şeyler soracağını düşündüm, ama sormadı. Ve şöyle düşündüm: Neden geçiştireyim? Bu yüzden sordum."

Bu açıklamayı ne demek istediğini biliyormuş gibi yaptı ve ben bilmiyordum. "Ona ne sordun?" dedim.

"Ona 'Baba, o adam bizim evimizde ne arıyordu?' diye sordum. 'Hangi adam?' dedi. Ama neden bahsettiğimi bildiğinden eminim. Utanmış ya da pişman görünmüyordu. 'Vurduğun adam,' dedim. Gözünü bile kırpmadı. 'Hı, o adam. Bazı isimler arıyordu. Ama onları bulamadı. Sana bunu garanti ederim.'"

Hannah bana bakmadan konuşuyordu. O an göz temasında bulundu ve "Dr. Stout, onun ifadesi... Çok *eğlenceli* bir şey hakkında konuşuyoruz gibi görünüyordu. Oradan koşarak kaçmak istedim, ama yapmadım."

"Senin bunu yapacağını bilmiyordum. Harikasın."

"Berbattı," diye devam etti, onun yaptıklarına hayranlığımı dile getirdiğimi duymamış gibi görünerek. " 'Yani onu tanıyordun?' dedim. Ve o da dedi ki: 'Tabii ki tanıyordum. Neden tastamam bir yabancıyı öldüreyim ki?' Ondan sonra kahkaha attı. *Kahkaha attı*, Dr. Stout."

Hâlâ doğrudan bana konuşarak, ana fikre hatırı sayılır bir

duygusal uzaklığa rağmen devam etti: "Sonra 'Eroin işine karıştın mı?' dedim. Buna cevap vermedi. Bana akıllı olduğumu söyledi. Buna inanabiliyor musunuz? Bana akıllı olduğumu söyledi."

İnanmayışla kafasını salladı ve bir süre sessiz kaldı.

Sonunda onu harekete geçirdim: "Ona başka sorular sordun mu, Hannah?"

"Evet. Evet, sordum. 'Hiç başkasını öldürdün mü?' dedim. Ve ne dedi biliyor musunuz?"

Tekrar sessizleşti.

Bir süre sonra "Hayır, bilmiyorum. Ne dedi?" dedim.

"İddiasına varım bu beşinciydi."

İşte o zaman Hannah tekrar ağladı, bu sefer gerilim olmadan. Onun orada olduğunu düşündüğü babası için duyduğu ani, yürek burkan kederi bana Emerson'dan bir alıntıyı hatırlattı: "Bir insanı kaybetme yolları arasında, ölüm en naziğidir."

Uzun süre ağladı, ama gözyaşları tükendiğinde düşüncelerini kendi güvenliğine çevireceği için rahatladım. Kutudan aldığı bir avuç dolusu kâğıt mendille yüzünü kurulayarak, bana baktı ve sabit bir sesle "Avukatlar onu çıkartacaklar, anlarsın ya. Ben ne yapacağım?"

Terapi seanslarında kullanmaya alıştığımdan daha fazla bir anaç gaddarlıkla kendimi cevap verirken buldum: "Kendini koruyacaksın, Hannah."

Vicdan Sahipleri Suçsuzluk Hissetmeyenlere Karşı Ne Yapabilir?

Sosyopatlar az ve nadir değildir. Aksine toplumumuzun kayda değer bir dilimini oluştururlar. Hannah'nın deneyiminin

özellikle yakın ve kişisel olmasına rağmen, Batı dünyasında yaşayan herhangi bir bireyin yaşamı boyunca böyle en azından bir kişiyle karşılaşmaması, adeta imkânsızdır.

Vicdanı olmayan insanlar, duyguları sizinle benden daha farklı deneyimliyorlar ve sevgiyi veya diğer insanlara karşı herhangi bir türden olumlu bağlılığı hiç deneyimlemiyorlar. Kafa yorması bile zor olan bu eksiklik, yaşamı başka insanlar üzerinde sonu olmayan bir egemenlik kurma girişimine indirger. Sosyopatlar bazen fiziksel olarak saldırgandır, Hannah'nın babası gibi. Genelde değillerdir; iş dünyasını veya diğer iş alanlarını, hatta devleti basarak –ya da Sydney'in olmayan kocası Luke gibi, bir basitçe parazit bir ilişkiyle bir süre istismar ederek– başkaları üzerinde "kazanmayı" tercih ederler.

Günümüzde sosyopatlığın "tedavisi yok", daha da ötesi sosyopatlar zaten tedavi olmayı hemen hiç istemezler. Aslında, sosyopatlığın nörobiyolojik biçimlenişinin üstüne belli kültürler, özellikle bizim Batı kültürümüz, şiddet, cinayet ve savaş yanlılığı gibi antisosyal davranışları aktif bir şekilde teşvik ediyorlar.

Bu gerçekleri çoğu insanın kabullenmesi zor. Saldırgan, eşitsizlikçi ve korkutucular. Ama onları dünyamızın gerçek bir hali olarak anlamak ve kabullenmek, Hannah gibi hastalara ve kendileriyle sevdiklerini korumak insanlara söylediğim "Günlük Yaşamda Sosyopatlarla Başa Çıkmanın On Üç Kuralı"nın ilk kuralıdır.

İşte o on üç kural:

GÜNLÜK YAŞAMDA SOSYOPATLARLA BAŞA ÇIKMANIN ON ÜÇ KURALI

1. *İlk kural, bazı insanların gerçek manada hiç vicdanları olmadığı acı gerçeğini kabullenmeyi içerir.*

Bu insanlar çoğunlukla Charles Manson (Önceki bölümlerde tanıtıldı, ç.n.) veya Ferengi (Star Trek'teki tüccar ırk, ç.n.) barmeni gibi görünmezler. Bizim gibi görünürler.

2. *İçgüdüleriniz ve bir insanın takındığı roller –eğitimci, doktor, lider, hayvansever, hümanist, ebeveyn– arasındaki bir çekişmede, içgüdülerinizin peşinden gidin.*

İsteseniz de istemeseniz de, insan davranışının sabit bir gözlemcisisiniz ve filtresiz izlenimleriniz, alarm verici ve adeta tuhaf olsalar da, eğer onlara izin verirseniz size yardımcı olacaklardır. Daha söylenmeden, etkileyici ve ahlaklı gelen etiketlerin baştan beri hiç vicdanı olmayan birisine vicdan sunmadığını en iyi kendiniz anlarsınız.

3. *Herhangi bir türde yeni bir ilişkiyi düşünürken, bir insanın yaptığı iddiaları, verdiği sözleri ve sahip olduğu sorumlulukları göz önünde bulundurarak Üçlerin Kuralını uygulayın. Üçlerin Kuralı'nı hayat politikanız yapın.*

Bir yalan, tutulmayan bir söz veya görmezden gelinmiş tek bir sorumluluk bir yanlış anlamadan ibaret olabilir. İki tanesi ciddi bir yanlışlık olabilir. Ama *üç* yalan, sizin bir yalancıyla karşı karşıya olduğunuzu gösterir ve aldatma sosyopat davranışın temel taşıdır. Zarara son verin ve oradan olabildiğince hızlı bir şekilde çıkıp gidin. Çıkıp gitmek, zor olsa da, şimdi yapmak ileride yapmaktan daha kolay ve daha bedelsiz olacaktır.

Paranızı, işinizi, sırlarınızı ve şefkatinizi bir üçleyiciye vermeyin. Değerli hediyeleriniz boşa gidecektir.

4. *Otoriteyi sorgulayın.*

Bir kez daha –içgüdülerinize ve kaygılarınıza güvenin, özellikle de başka insanların üstünde egemenlik kurma, şiddet, savaş veya vicdanınızın başka türlü bir ihlalinin bir soru-

nun asil çözümü olduğunu iddia eden insanlara karşı. Bunu, özellikle ve özellikle etrafınızdaki herkes sizin otoriteyi sorgulamanızı tamamen *durdurduğunda* yapın. Stanley Milgram'ın bize boyun eğme hakkında ne öğrettiğini hatırlayın. On kişiden en az altısı, aralarındaki resmi görünüşlü otoriteye sonuna kadar körü körüne uyar.

İyi haberse toplumsal destek, insanları otoriteye baş kaldırmaya cesaretlendirir. Etrafınızdakileri de sorgulamaya teşvik edin.

5. *Dalkavukluktan şüphelenin.*

İltifatlar sevimlidir, özellikle de içten olduklarında. Tam tersine dalkavukluk aşırıdır ve egolarımıza gerçekçi olmayan yollarla hitap eder. Sahte cazibenin malzemesidir ve neredeyse her zaman kötüye kullanma niyeti taşır. Dalkavukluktan geçen kötüye kullanma bazen zararsızdır, bazen de tekinsiz. Şişirilen egonuzu gözden geçirin ve dalkavukluktan şüphelenmeyi hatırlayın.

Bu "dalkavukluk kuralı" bireysel temelde, ayrıca gruplar ve hatta milletler seviyesinde işler. Bütün insanlık tarihinde ve günümüzde savaş çağrısı, birisinin güçlerinin insancıl sonuçlarıyla meşru kılınan dünyayı daha iyi hale getirebilecek bir zafer, ahlaki olarak övgüye değer, insan gayretine özel, adil ve büyük bir şükrana değer bir galibiyet kazanacağına dair dalkavukça iddiayı barındırır. İnsanlık tarihini kaydetmeye başladığımız için, meselenin bütün yönlerinde ve bütün dillerde *savaşa* en sık atfedilen sıfat *kutsal* kelimesidir. Milletler dolusu insan bu yetenekli dalkavukluğu görebildiğinde, insanlığın barışa kavuşacağı söylenebilir.

Bir manipülatörün dalkavukluğuyla şişirilmiş bir birey aptalca şekillerde davranabilir, dalkavukluk benzinini almış abartılı vatanseverlik tehlikeli bir şeydir.

6. *Eğer gerekirse, saygı kavramınızı tekrar tanımlayın.*

Sıklıkla korkuyu saygıyla karıştırırız ve birinden ne kadar korkarsak, onu o kadar saygımıza layık görürüz.

Yavruyken bile usta bir güreşçi gibi görünen, çocukken kızım tarafından Kas Adam diye adlandırılan bir Bengal kedisi almıştım. Şimdi büyüdü ve diğer evcil kedilerden daha iri oldu. Güçlü pençeleri Asya'daki leopar atalarına benziyor, ama huy olarak nazik ve barışçıl. Komşumun bizi ziyaret eden bir Calico'su (Evcil bir kedi türü, ç.n.) var. Neticede Calico'nun yırtıcı karizması çok fazla ve başka kedilere kötü kötü bakmakta çok başarılı. Ne zaman bir buçuk metrelik bir yakınlığa gelse, yedi yaşında sekiz kilo olan Kas Adam korkudan ve kedisel hürmetinden ezilip büzülüyor.

Kas Adam olağanüstü bir kedi. Sıcakkanlı ve sevecen, tam bana hitap eden türden. Bununla beraber, onun bazı tepkilerinin benimkilerden daha ilkel olduğuna inanmak isterim. Umarım korkuyla saygıyı birbirine karıştırmıyorumdur, çünkü öyle yapmak benim kendimin kurban olmamı garanti edecektir. Büyük insani beyinlerimizle yırtıcılara boyun eğmeğe dair hayvansal eğilimimizin üstesinden gelelim, böylece kaygı ve korkunun dönüşlü karmaşasını ayrıştırabiliriz. Mükemmel bir dünyada saygı, sadece güçlü, nazik ve ahlaki açıdan cesur olanlara karşı otomatik bir tepki olurdu. Sizi korkutmaktan kâr sağlayan birisi bunlardan hiçbirisine dahil değildir.

Saygıyı korkudan ayrı tutma azmi, gruplar ve milletler için daha da önemlidir. Suçun, şiddetin veya terörizmin mümkünlüğü sık sık hatırlatarak insanları tehdit eden, sonra da onların büyütülmüş korkularını tabiiyet kazanmak için kullanan politikacı, küçük ve büyük olsun, adil bir liderden daha başarılı bir düzenbaz olmaya yatkındır. Bu, bütün insanlık tarihi boyunca böyle olmuştur.

7. *Oyuna katılmayın.*

Ayartmak sosyopatın aracıdır. Baştan çıkarıcı bir sosyopatla yarışmanın cazibesine dayanın, onu kurnazca yenebilmek için psikanaliz yapın ve hatta onunla şakalaşın. Kendinizi onun seviyesine indirgemenin yanı sıra kendinizi korumak için gerçekten önemli olandan uzaklaştırıyor olacaksınız.

8. *Kendinizi bir sosyopattan korumanın en iyi yolu onu görmezden gelmek, onunla her türlü teması ve irtibatı reddetmektir.*

Psikologlar genelde kaçınmayı önermezler, ama bu durumda kasti bir istisna yapıyorum. Tespit ettiğiniz bir sosyopatla başa çıkmanın en etkili metodu, onu hayatınızdan toptan men etmektir. Sosyopatlar toplumsal sözleşmenin tamamen dışında yaşarlar ve bu yüzden onları ilişkilere veya diğer toplumsal düzenlemelere dahil etmek tehlikelidir. Kendi ilişkileriniz ve sosyal yaşamınız bağlamında onları böyle dışlayın. Kimsenin hislerini incitmeyeceksiniz. Garip gelebilir ve diğer türlü davranmaya kalksalar da sosyopatların incinecek böyle hisleri yoktur.

Ailenize ve arkadaşlarınıza o belirli bireyi neden dışladığınızı anlatamayabilirsiniz. Sosyopatlığı görmesi şaşırtıcı derecede zor, açıklaması daha da zordur. Ondan her şekilde kaçının.

Eğer tamamen kaçınmak mümkün değilse, tamamen kaçınmaya yakın olan planları hazırlayın.

9. *Çok kolay acıma eğiliminizi sorgulayın.*

Saygı, nazik ve ahlaki olarak cesurlara saklanmalıdır. *Acımak*, toplumsal açıdan değerli diğer bir karşılıktır ve gerçek acı içindeki veya talihsizliğe düşmüş masum insanlara ayrılmalıdır. Aksine eğer kendinizi sürekli olarak sizinle başkalarını inciten ve etkin bir şekilde sempatinizi seferber eden birine

acırken buluyorsanız, yüzde 100 ihtimalle bir sosyopatla karşı karşıyasınız demektir.

Buna bağlı olarak—her durumda tamamen nazik olma ihtiyacınızla baş etmenizi öneririm. Bizim kültürümüzdeki normal yetişkinlerde, "uygar" olmak diye adlandırdığımız şey refleks gibidir ve birisi bizi çileden çıkardığında, sürekli yalan söylediğinde veya mecazi olarak sırtımızdan bıçakladığında kendimizi sık sık otomatik olarak ağırbaşlı buluruz. Sosyopatlar, çıkarlarına hizmet eden durumlarda bu otomatik nezaketten çok büyük avantaj sağlarlar.

Gülümsememekten ve sakince sadete gelmekten korkmayın.

10. *Kurtarılamayacakları kurtarmaya çalışmayın.*

İkinci (üçüncü, dördüncü ve beşinci) şanslar vicdanı olan insanlar içindir. Eğer vicdanı olmayan biriyle karşı karşıyaysanız, zor olanı kabullenin ve kayıplarınızı önleyin.

Bir noktada, niyetlerimiz ne kadar iyi olursa olsun başkalarının –bırakın karakter yapılarını– davranışlarını kontrol edemeyeceğimizin önemli, bazen hüsrana uğratan dersini çoğumuzun öğrenmesi gerekir. İnsan yaşamının bu gerçeğini öğrenin ve onunla aynı arzuya kapılma –kontrol etme– ironisinden kaçının.

Eğer kontrol arzulamıyor ama diğer insanlara *yardım etmek* istiyorsanız, o zaman gerçekten yardım edilmesine isteyenlere yardım edin. Bunun vicdanı olmayan insanı kapsamadığını anlayacağınızı düşünüyorum.

Sosyopatın davranışı sizin hatanız değil, hem de her ne olursa olsun. Ayrıca sizin göreviniz de değil. Sizin göreviniz bizzat kendi hayatınız.

11. *Bir sosyopatla, acımadan veya başka bir nedenden dolayı, onun gerçek karakterini saklama konusunda anlaşmayın.*

Genelde gözyaşları içinde ve dişler gıcırdatılarak söylenen "Lütfen kimseye anlatma", hırsızların, çocuk tacizcilerinin –ve sosyopatların– bahanelerinin markasıdır. Bu Siren şarkısını dinlemeyin. Başka insanlar uyarılmayı, sizin sosyopatların sırlarını saklamanızdan daha çok hak ediyorlar.

Eğer vicdanı olmayan birisi sizin ona "borçlu" olduğunuzda ısrar ediyorsa, burada okumak üzere olduğunuz şeyi hatırlayın: "Bana borçlusun" binlerce yıldır, tam manasıyla sosyopatların standart sözü olmuştur ve hâlâ da öyledir. Bu, Rasputi'nin Rus imparatoriçesine söylediği şeydir. Babasıyla hapishanedeyken Hannah'nın yaptığı göz açıcı konuşmadan sonra babasının ona ima ettiği şeydir.

"Bana borçlusun"u dayatmacı bir iddia olarak deneyimlemeye meyilliyizdir, ama bu doğru değildir. Dinlemeyin. Ayrıca "Sen de aynı benim gibisin," diye devam eden birisini görmezden gelin. Aynı değilsiniz.

12. *Ruhunuzu koruyun.*

Vicdanı olmayan birisini, hatta böyle insanların hiçbirinin sizi insanlık için bir fiyasko olduğunuza ikna etmesine izin vermeyin. Çoğu insan vicdan *sahibidir*. Çoğu insan *sevebilir*.

13. *İyi yaşamak en iyi intikamdır.*

Son Söz

Zaman zaman Hannah'yla hâlâ buluşurum.

Babası hapishaneden kefaletle serbest bırakıldı, ama altı yıldır o babasını ne gördü ne de onunla konuştu. Bu kayıp ve onun sebepleri, onun için büyük bir üzüntü kaynağı olarak kalıyor.

Annesi babasından, onun bu Hannah'nın annesinin ve toplumun geri kalanının hâlâ kabul etmeyi reddettiği suçlu

eylemlerinden dolayı değil, ama onu yatağında on dokuz yaşındaki eski bir öğrenciyle bulmasına bağlı olarak boşandı.

Zekâsının ve gücünün şahitliğinde, Hannah tıp okulunu onur derecesiyle bitirdi. Ama çok geçmeden bariz olanı keşfetti—doktor olmak babasının onun için hevesiydi, kendisininki değil. Babası bunu yüksek bir prestij olarak görmüştü.

Her şeye rağmen Hannah, sevecen ve güvenilir insanlara yakın hissetme becerisine ve de kuru bir mizah anlayışına tutundu. Mesela tıbbı bıraktığında, bana tıbbi yeminin, "Öncelikle, zarar verme", babasına hiç de uymadığını fark ettiğini söyledi.

Pek çok hukuk okuluna başvurdu ve birine kabul edildi. Avukatlık ve insan haklarında bir ihtisas önerisini kabul etti.

DOKUZ

vicdanın kökenleri

Neden herhangi bir hayvan kendi kendine, bireysel benliği olarak her türden sinyal tarafından belirlenmiş ve etiketlenmiş bir şekilde, başkasının yardımı için kendi hayatından vazgeçmeyi seçer ki?
–Lewis Thomas

Doğanın dişleri ve pençelerinin kırmızı olduğuna dair güçlü kanıtlarımız olduğundan beri, neden bütün insanlar Hannah'nın babası gibi katil değil? Neden çoğumuz, çoğu zaman yapsak bize bir şekilde kâr sağlayacağı halde bizi öldürmemeye yönlendiren yedinci bir hisse göre hareket ediyoruz? Ve daha az aşırılıklar da: Neden hırsızlık yaptığımızda, yalan söylediğimizde veya birisini incittiğimizde suçlu hissederiz?

Sosyopatlığa neyin neden olduğunu çoktan tartıştık. O yüzden onun ikiz sorusuna da geçmek da gerek: Vicdana ne sebep olur? Belli bir bakış açısından, bu sorgu yalnızca paralel değil, daha iyi ve daha şaşırtıcı bir soru. Darwin 1859'da *Türlerin Kökeni*'ni yayımladığından beri, bilimsel teorilerin çoğu, insanlar dahil olmak üzere bütün canlıların doğal ayıklanma kanununa göre evrimleştiklerini varsayar. Bu kanuna göre, daha popüler bilinen şekliyle "orman kanunu", yaşamını sürdürmeyi ve üremeyi (ve dolayısıyla kendi genetik malzeme-

sinin devamını) artıran herhangi bir özellik toplulukta kalıcı olmaya meyillidir. Eğer fiziksel bir özellik veya davranışsal bir eğilim sayısız nesillerin bireylerine bu isabetli yaşamını sürdürme avantajını bahşederse, pek çok durumda ve habitatlar boyunca, adım adım ve ezelden beri, türlerin standart genetik planının bir parçası olur.

Doğal ayıklanma kanununa göre, kaplanların pençeleri vardır, bukalemunlar renk değiştirir, sıçanlar açık alanlardan kaçınır, opposumlar (Avusturalya keseli sıçanı, ç.n.) ölü taklidi yapar ve maymunların büyük beyinleri vardır, çünkü pençeli kaplanlar, kamufle olmuş kertenkeleler, saklı kemirgenler, rol yapan opposumlar ve çok akıllı primatlar daha uzun süre yaşamını sürdürmeye meyillidirler ve böylece akranlarından daha fazla çocuk yaparlar. Bu bebekler yaşamını daha iyi sürdürür ve doğal silahlar, kamuflaj teknikleri, yaşamını sürdürmeyi sağlayan kaygı, tiyatral yetenek veya üstün zekâ bağışlanmamış olan daha az talihli oyun arkadaşlarından daha sıklıkla ürerler.

Ama ormanın bu büsbütün ahlak dışı kanuna göre, güçlü bir ahlaki hissin kısıtlamaları ve aralıklarının, yırtıcı türlerin –insan da teknik olarak yırtıcı sayıldığı için– tek tek üyelerine ne yararı olabilir? Mesela, talepkâr bir vicdanı olan kocaman beyaz bir köpekbalığı hayal edin. Ne kadar süre yaşardı? O zaman insan vicdanının evrimsel kökenleri ne olabilir?

Bu sıradışı soruyu bir kenara koyalım. Bir grup insanın, kısıtlı kaynakları olan küçük, uzak bir adaya düştüğünü tasavvur edin. Uzun süre içerisinde, hangi bireyin yaşamını sürdürmesi daha olasıdır—dürüst, ahlaklı bir insanın mı yoksa Skip gibi bir acımasızın mı? Nazik ve empatik Jackie Rubenstein'ın mı, Doreen Littlefield'ın mı? Sydney mi, aralıksız olarak kendisiyle ilgilenen Luke mu? Hannah mı, Hannah'nın babası mı? Eğer yaşamını sürdürenlerin çok nesiller boyunca bebek

yapması için adada çok az başkası varsa –ve sosyopatlığın en azından kısmen biyolojik olarak belirlendiğini farz edersek– nüfusu çoğunlukla vicdanı olmayan insanlardan oluşan bir adayla karşı karşıya kalmaz mıyız? O zaman bu sosyopat nüfusu, adanın kaynaklarını ikinci bir defa düşünmeden tamamen bitirmez ve hepsi ölmez mi? Ve eğer tam tersine, vicdanı olan insanlar adada hâlâ bulunabiliyorsa, hayatın kırılgan olduğu ve acımasızlığın hüküm sürdüğü bir yerde, doğal dünyada ne onların ahlaki hissini besliyor olabilir?

Tam da evrim teorisinin bu imkânsız görünen sorunundan dolayı, natüralistler, sosyobiyologlar, karşılaştırmalı psikologlar ve felsefeciler, uzun zamandan beri insanlarda ve diğer insanlarda bencil olmamanın kökenleriyle ilgilenmişlerdir. Daha gelişmiş hayvanların eylemlerini dikkatlice incelediğimizde, bencil yaşamını sürdürmecilikle yoğun toplumsal ilginin arasındaki apaçık bir şekilde bağdaşmaz bir dikotomi (İkili karşıtlık, ç.n.) görürüz. Tabii ki bu dikotomi hiçbir yerde insan türünde olduğundan daha uç noktada değildir. Gaddarca yarışıyoruz ve çocuklarımıza da yarışmayı öğretiyoruz. Savaşlara ve kitlesel silahlara yatırım yapıyoruz. Bir yandan derneklere, toplumsal refah programlarına ve evsiz sığınmacılara kaynak sağlıyor ve çocuklara –yine aynı çocuklara– nazik olmayı öğretmeye çalışıyoruz.

Türümüz hem bir Napolyon hem de bir Rahibe Teresa üretti. Ama temel evrim teorisine göre, Rahibe Teresa hiç doğmamalıydı, çünkü ne hayır yapmanın ne de iyi veya kötü hissinin görünüşte orman kanunuyla bir alakası yok. Peki, orada neler oluyor? David Papineau'nun Matt Ridley'ni kitabı *The Origins of Virtue* (Erdemin Kökenleri) hakkında yazdığı *New York Times* makalesinde sorduğu gibi: "Eğer atalarımız Afrika savanlarında yemek için didinirken ilk önce iyi insanlar tükeniyorsa, neden ahlak bize şimdi bu kadar doğal geliyor?"

Ve insanlar bencil olmayabilen tek hayvan türü değil. Thomson'ın ceylanları bir yırtıcı gördüklerinde "sekti" (dikkat çekici bir şekilde yukarı aşağı hopladı). Bu, bireysel yaşamını sürdürme olasılığını düşüren ama sürünün kurtulmasına yardımcı olan bir hareket. Şempanzeler etlerini ve bazen en değer verdikleri meyvelerini paylaşırlar. Psikobiyolog Frans de Waal'e göre, bir kuzgun sesli çağrılarla sürüsüne bir leşin değerli keşfini haber verir ki bu da onu kurtların gözüne çarpar hale getirir.

İş yaşamını sürdürmeye gelince, bireyin ve sürünün / topluluğun menfaati arasında belirli bir çatışma meydana gelir. Evrimsel psikologların "özgecil davranışlar" dediği şeyin kökenleriyle ilgili argümanlar, evrimde genellikle bir *ayıklanma birimi* etrafında konumlanır. Doğal ayıklanma yaşamlarını sürdürmeleri için sadece bireyleri mi "seçer" yoksa grup bazında da, yani tüm toplulukların diğerlerinin üzerine ayrıcalık yaparak çalışabilir mi?

Eğer "en güçlü olanın yaşamını sürdürme ilkesi" sadece bireye ayıklanma birimi olarak uygulanır. Bencil olmamanın evriminin açıklanması, acımasız Skip, Doreen, Luke ve Hannah'nın babasının, bireyler olarak, ıssız bir adada yaşamını sürdürmelerinin geri kalanımızdan daha mümkün olmasıyla aynı nedenle neredeyse imkânsızdır. Ama ayıklanma birimi bir bütün olarak gruptur, sonra belli bir özgecilik miktarı açıklanabilir. Oldukça basit bir şekilde işbirliği yapan ve birbiriyle ilgilenen bireylerin olduğu bir grubun *grup olarak* yaşamını sürdürmesi, birbirleriyle yarışan veya birbirlerini görmezden gelen bireylerin oluşturduğu gruptan daha olasıdır. Yaşamını sürdürmesi açısından, başarılı grup, gruptaki her bireyin başkalarını dışlayarak bir numara olmasından çok, bütün bir varlık olarak işleyecektir.

Grup ayıklanması ve onun bizim gerçek doğamız hakkında dolaylı olarak gösterdikleri, evrim teorisinin kendisinin de

hâlâ evrimleştiği gerçeğini yansıtması açısından, evrim teorisyenleri arasında oldukça tartışmalı bir fikir olmuştur. Grup ayıklanmasının erken teorileri, başlangıçta, grup ayıklanmasını ilk aşamada destekleyen özgecil bireylerden oluşmuş birleşik grupların (uyarı davranışları veren memelileri, sürüye yemek sinyali veren kuşlar, cömert primatlar ve benzerleri) olduğu ihtimalini varsaymışlardır. Bu yetersiz şekilde açıklanmış varsayım –özgecillerin gökten düşer gibi kümelenmesi– onu zayıf bilimin aleyhinde bir özelliğe yoran pek çok bilim insanı için sinir bozucu olmuştur.

1966'da Şikago Üniversitesi'nden George C. Williams, *Adaptation and Natural Selection* (Uyum ve Doğal Ayıklanma) başlıklı bir yeni dönem klasik metni yayımladı. Yazıda, teorik olarak grup ayıklanmasının mümkün olmasına rağmen, doğada ortaya çıkmasının olası olmadığını tartıştı.

Williams ne bireyin ne de grubun, doğal ayıklanmanın temel biriminin olmadığını, temel birimin genin kendisinin olduğunu yazdı. Cinsel olarak çoğalan canlılar için, klon üreten organizmaların tersine, gen kendi kendini zaman içinde (az çok) aynen kopyalayan tek birim. Çocuklar anne babalarının tam kopyası değillerdir, ama genler kendi kendilerinin tam kopyalarıdır. O yüzden Williams, genin doğal ayıklanmanın etkin bir biçimde kullandığı tek birim olması gerektiğinde ısrar etti. Diğer bir deyişle, "en güçlü olanın yaşamını sürdürme ilkesi" en sağlıklı genlerin (ya da daha ziyade içlerinde kayıtlı bilginin) yaşamını sürdürmesi demekti, en güçlü hayvanların veya grupların yaşamını sürdürmesi değil. Williams'a göre, bireyler ve gruplar genetik bilgi için geçici ortamlar olarak hizmet görüyorlardı.

On yıl sonra, 1976'da, hâlâ popüler olan *Gen Bencildir* isimli kitapta Richard Dawkins, Williams'ın gen merkezli teorisini ve biyolog W. D. Hamilton'ın, gen düzeyindeki "bencillik"ten

başlayıp birey düzeyindeki bencil olmayan davranışları paradoksal bir şekilde tekrar açıklayan *soy ayıklanması* kavramını genişletti. Bu, oldukça garip bir kavramdır ve biraz açıklanması gerekmektedir.

Soy ayıklanması, eğer birey sadece kendi yaşamını sürdürme ve üreme ihtimallerini değil onunla aynı genetik yapılışı paylaşan diğer bireyleri de korursa, bireyin genetik taslağının (tabiri caizse bireyin "ölümsüz" olma şansını taşıdığı tek yönünün) parçalarının daha iyi üstesinden geleceği anlamına gelir. Eğer kan bağı olanlara cömertçe ve korumacı bir şekilde davranırsa, onların artırılmış yaşamı sürdürme ve üreme oranları gelecek nesillerde kendi genlerinin sayılarını yükseltecektir, çünkü hısımlarıyla onun bir sürü ortak geni vardır.

Tabii ki "bencil gen" ifadesi DNA'nın kendi arzularıyla düşünen, hisseden bir şey olduğunu ima etmek amaçlı kullanılmaz. Dawkins, "bencil gen"i bir metafor olarak kullanır. Bir türün karakteristiklerinin bireylerin gen havuzundaki aynı genlerin varlığını en üst düzeye taşıyacak şekilde, o düşüncelerin, hislerin ve davranışların bireylerin kendilerinin üzerindeki etkisinden bağımsız olarak düşünmesini, hissetmesini ve davranmasını sağlayan genler tarafından belirlendiğini anlatmak istemiştir. Mesela, eğer beynim benim duygusal bağlantılar oluşturmama izin veriyorsa ve ben döllerimin tümünü paylaştığım kuzenlerime karşı kendimi çok yakın hissediyorsam, benim bireysel yaşamım kısalacaktır, ama ortalamada genlerimin toplulukta devam etmesi ihtimali katlanacaktır, çünkü genlerim her bir kuzenim tarafından kısmen paylaşılmıştır. Kuzenlerimin yaşamlarını uzatarak gen havuzuna bağışladığım genler, bana duygusal bağlılık hissettiren genleri de içerecektir.

Başka bir deyişle, duygusal bağlılık için olan genler, kendi yaygınlaşmalarını yükseltmek amacıyla var olmaları ve bunu

bireysel yaratığın refahını veya devam eden varoluşunu hesaba katmadan yapmaları anlamında "bencil"lerdir. Samuel Butler'ın ünlü sözünde olduğu gibi: "Bir tavuk, bir yumurtanın başka bir yumurta yapmasının yoludur."

Pek çok evrim teorisyenine göre, genetik yapımızın en büyük oranını anne babalarımız, kardeşlerimiz ve çocuklarımızla paylaştığımız için, soy ayıklanması anne babalarımıza, kardeşlerimize ve çocuklarımıza diğer uzak akrabalar ve hısımlardan daha özverili davranmaya yatkın olduğumuz gerçeğini izah eder. Bu bakış açısından *vicdan*, genetik materyalimizin ekstra küçük paketlerinin bizimki dışındaki ayaklar üzerinde de dolaşıyor olabileceğini gözardı etmememizi sağlayan genetik olarak programlanmış bir mekanizmadır.

Daha önce bahsedilen uzak akrabalar ve yabancılara karşı hissettiğimiz genetik olarak düzenlenmiş vicdan hissimize gelince—gen merkezli evrim teorisyenleri onların doğal ayıklanma versiyonlarının, "karşılıklı özgecillik" veya iş bölümü, arkadaş arayışı, işbirliği ve çatışmadan kaçınma gibi sıfır-toplamsız oyun (kazan-kazan) davranışlarıyla sonuçlanan özellikli genlere sahip olacağını iddia ederler. Bu davranışlar, şükran, şefkat ve vicdan gibi duygular tarafından yönlendirilir ve bu nedenle bu tür duygular genlerin doğal ayıklanması söz konusu olduğunda avantajlı olurlar.

Ama grup ayıklanması fikrinin canlandırılmasında, aralarında David Sloan Wilson ve Stephen Jay Gould'un da olduğu diğer evrim teorisyenleri, hem biyolojik hem de davranışsal bilimlerin, evrimin gen merkezli bir düzeyden daha fazla düzeyde gerçekleşmiş olabileceğini düşünmeyi diliyorlar. Natüralist Gould, paleontolojiden elde ettiği kanıtları yeniden inceliyor ve doğal ayıklanmanın, genden bireye, gruba ve hatta –ya da özellikle– türe kadar çoğul düzeylerde işlem gördüğünü iddia ediyor. Ayrıca doğal ayıklanmadan daha az

artan ve ezelden beri daha sık rastlanır tarzda işlem görmeyi zorlamasının –küresel ve küresele yakın felaketleri içeren olaylar– evrimin gidişatını belirli bir şekilde etkilediğini ve yine yapabileceğini ortaya koyar.

Doğal ayıklanmanın çeşitli seviyeleri, özellikle vicdan gibi özgecil davranışlar ve duygular bakımından, birbirlerine aykırıdırlar. Gen ve de grup seviyesinde, vicdan uyarlanabilirdir ve doğal ayıklanma bunu destekler. Ama bireysel yaratık seviyesinde, vicdanın *yokluğu* bazen yaşamını sürdürebilmek için daha uyarlanabilirdir. Bu yolla, doğa başka bir düzeyde, duygusal bağlılığın ve vicdanın nörobiyolojik desteği olmadan hareket eden küçük oranda bir grup bireyi devamlı desteklerken, çoğumuzda vicdanı sürekli besler.

Evrim teorisyeni David Sloan Wilson şöyle demiştir: "Grup düzeyinde organizasyona katkıda bulunarak başarıya ulaşan davranışlarla grup düzeyinde organizasyonu kesintiye uğratarak başarıya ulaşan davranışları ayırt etmek için çetin zihinsel ve pratik sebepler vardır. Günlük dilin her yerinde 'bencil' ve 'bencil olmayan', 'ahlaklı' ve 'ahlaklı olmayan' sözlerinin olması bundandır." Wilson'ın bu yolla tarif ettiği, hayret verici ve çok tanıdık olan dikotomiyle aynıdır: Gerektiğinde paylaşan ve sevdikleri insanlarla hayatlarını sürdüren, çatışmayı aza indirgeme açısından düşünen ve hisseden çoğunlukla yaşamın sürekli bir egemenlik yarışından ne az ne çok olduğu, çatışmayla zenginleşen azınlık.

Böylece en indirgemeci biyolojik düzeyde bile, iyi ve kötünün arasındaki mücadelenin insanlığın geçmişinden daha eski olduğunu görüyoruz. Ama yarışma bizimle birlikte sonuca ulaşmaya yakın ve en son çözümü, aralarında sosyopatlık da olan, insanlığın dünyaya getirdiği yükselen meydan okumaları nasıl karşıladığımıza bağlı. Bu yolla, doğal ayıklanmanın insan nüfusunda belli miktarda özgecilliği destek-

lediğini, vicdanın sakin alçak sesiyle iyi niyet içinde sevme ve birbirine bağlı olma kapasitesi bahşedilmiş bir insan türünün şekillenmesine yardımcı olduğunu anlamaya başlıyoruz. En azından yüzde 96'ımız temelde böyle. Geriye kalan yüzde 4 tarafından yaratılan türün yaşamını sürdürmesine yönelik sorunlarla baş etmekte nasıl sonuç alacağımız ise şu anda bilinmiyor.

Heinz'ın İkilemi

Evrimsel psikolojiden davranışsal psikolojiye geçerken, insan çocuklarında vicdanın nasıl geliştiğine dair ilginç bir soruya geliyoruz. Vicdan zihinsel aktivitelerinin yükseldiği gibi çocukların zihninde doğal olarak mı filizlenir, yoksa ahlaki hislerini hayatı deneyimledikçe aile, toplum ve kültür tarafından öğretilen derslerden mi edinip uyum sağlıyorlar?

Vicdan bir duygu olarak bu şekilde çalışılmadı, ama onun zihinsel eşi olarak bilinen *ahlaki akıl yürütme*den çok şey öğrenebiliriz. Ahlaki akıl yürütme, vicdana katılan ve onun ne yapması gerektiğine kadar vermesine yardım eden bir düşünce sürecidir. Eğer denersek, ahlaki akıl yürütmemizi kelimeler, kavramlar ve ilkelerle ifade edebiliriz.

Joe, Audi'sini kullanırken, ona eziyet etmekte olan vicdanıyla birlikte ahlaki akıl yürütmeyle uğraşıyordu ve işte önemli bir toplantıya gitmekle köpeği Reebok'ı beslemek için eve dönmek arasında karar vermeye çalışıyordu. Bildiğimiz gibi *vicdan*, Joe'nun köpeğine olan duygusal bağlılığından dolayı müdahil olan zorunluluk hissiydi. *Ahlaki akıl yürütme*, hangi zorunluluğu içerdiğini ve ona nasıl erişeceğini belirlediği süreçtir (Köpek tam olarak ne kadar aç olacak? Susuzluktan ölür mü? Daha önemlisi, toplantı mı Reebok mı? Yapılması gereken doğru şey ne?).

Bu, neredeyse evrensel olan, bir köpeği besleyip beslememekten nükleer bir füze fırlatıp fırlatmamaya kadar her şey hakkında kendimize ahlaki ve etik sorular sorma yeteneği nereden gelir?

Ahlaki akıl yürütmenin sistematik çalışması 1930'larda Jean Piaget'yle başladı. Onun en etkili eserlerinden biri olan *The Moral Judgement of the Child* (Çocuğun Ahlaksal Yargısı) kitabında, Piaget çocukların otorite, yalan söyleme, çalma ve adalet kavramları üzerinde analiz yaptı. Çocukların farklı yaşlarda kuralları nasıl algıladıkları, oyunları nasıl oynadıkları ve ahlaki ikilemleri nasıl yorumladıklarını kaydetmekle işe başladı. Piaget'nin yaklaşımı "yapısalcı"ydı, yani insanların psikolojik ve felsefi olarak aşamalı bir tarzda, her biri bir öncekinin üstüne bilişsel-gelişimsel bir basamak olduğuna ve bu gelişim sürecinin bütün çocuklarda aynı sırada ilerlediğine inanıyordu.

Piaget, ahlaki gelişimin iki genel aşamasını tanıttı. Birinci aşama, çocukların kurallara onları değiştirilemez olarak gördükleri için uydukları "kısıtlama ahlakı" veya "ahlaki gerçekçilik". Akıl yürütmenin bu siyah-beyaz aşamasında, küçük çocuklar belli bir eylemin ya tamamen doğru ya da tamamen yanlış olduğuna ve keşfedilen yanlış davranıştan dolayı insanların eninde sonunda cezalandırılacağına inanırlar, Piaget'nin "yakın adalet" dediği bir beklenti. Piaget'nin ikinci aşamasında, çocuklar kuralları göreceli ve bazı durumlarda değişime tabi olarak görürler ve onların adalet kavramı insanların niyetlerini göz önünde tutar. Daha büyük çocuklar bakış açılarını "merkezsizleştirebilirler" (daha az benmerkezci yapabilirler) ve ahlaki kurallar, sadece kişisel kötü sonuçlardan kaçınmanın yollarından ziyade toplumun işleyişi açısından önemli olarak anlaşılır.

Piaget geleneğine devam ederek ve Amerikan filozofu John Dewey'den de etkilenerek, psikolog ve eğitimci Lawran-

ce Kohlberg, 1960'larda, Harvard Üniversitesi Ahlaki Eğitim Merkezi'nde, ahlaki akıl yürütme hakkındaki çalışmasına başladı. Kohlberg'in arzusu, ahlaki gelişim için gerçekten evrensel basamaklar olup olmadığını keşfetmekti.

Kohlberg'in teorisi, ABD, Tayvan, Meksika, Türkiye ve Yukátan'da, altı yaşından on altı yaşına kadar olan erkek çocuklarla yapılan görüşmelere dayanıyordu. Bu görüşmeler süresince çocuklar, her biri herhangi bir ahlaki ikilem içeren öyküler dinlediler. Bunlardan en bilineni, neredeyse kırk yıl önce yazılan küçük bir öykü olarak eczacılıkla ilgili kuruluşların ve ilaç yazdırmanın bedelinin etrafındaki güncel çelişkiyi çağrıştırıyor. Heinz'ın ikilemi şöyle anlatılabilir:

> Heinz'ın karısı nadir görülen bir kanser çeşidi yüzünden ölmek üzeredir. Doktorlara göre, onu kurtarabilecek tek bir ilaç vardır, Heinz'ın kasabasındaki bir eczacının yakın zamanda keşfettiği bir radyum karışımı. İlacın malzemeleri başlamak için çok pahalı ve eczacı ilacı yapmak için on katı bedel istiyor. Eczacı, radyum için iki yüz dolar ödüyor ve müşterilerine iki bin dolardan satıyor. Heinz, borç para için aklına gelen herkese uğruyor. Yine de ancak bin dolar toplayabiliyor. Eczacıya karısının ilacı almazsa öleceğini açıklıyor ve ondan, ilacı daha ucuz bir fiyattan satmasını veya ödemenin geri kalanını sonra almasını rica ediyor. Ama eczacı şöyle cevap veriyor: "Hayır, ilacı ben keşfettim ve bundan para kazanacağım." Heinz umutsuzluğa düşüyor. Eczacının deposuna zorla giriyor ve ilacı çalıyor.
>
> Heinz bunu yapmak zorunda mıydı?

Kohlberg, esas olarak çocukların "Heinz bunu yapmak zorunda mıydı?" sorusuna evet veya hayır diye yanıt vermesiyle değil, onların kaydını tuttuğu tepkilerinin ardındaki akıl

yürütmeyle ilgileniyordu. Pek çok görüşmesine dayanarak, çocukların üç evreli bir ahlaki gelişim tablosu olarak tarif edilebilecek kişisel çıkardan prensipli davranışa doğru evrensel bir gidişat izlediğini öne sürmüştür. Ahlaki gelişimin üç evresi, çocuk bilişsel açıdan olgunlaştıkça her düzey bir önceki düzeyin yerine geçerek, oldukça karmaşık ve soyut düşünce modelleri gerektirir.

Kohlberg'in ahlaki gelişim teorisine göre, yedi ila on yaş arasındaki çocuklar, yetişkin otoritesine boyun eğdikleri ve kurallara sadece ödül ve ceza beklentisiyle uydukları "geleneksellik öncesi düzey"de akıl yürütüyor. Kohlberg, küçük çocukların geleneksellik öncesi akıl yürütmelerinin özünde "ahlak öncesi" olduğunu düşündü. Heinz'ın ikilemine en tipik "ahlak öncesi" tepki "Hayır, Heinz bunu yapmamalıydı, çünkü cezalandırılacak," oldu.

On yaşından başlayarak çocuklar, davranışları başkalarının fikirleri ve uyum sağlama arzusuyla yönlendirildiğinde, ahlaki akıl yürütmenin "geleneksel düzeyi"ne (toplumsal anlamda geleneksel) geçerler. Bu düzeyde otoriteye uymak, ne ani ödüller ve cezalara ne de yüksek ilkelere gönderme yapmadan kendi içinde bir değer haline gelir. Heinz'ın hırsızlığına geleneksel akıl yürütme "Hayır, ilacı çalmamalıydı. Çalmak kanuna aykırıdır. Bunu herkes bilir," olur.

Bazen ergenlik süresince, Kohlberg'e göre, çok az insan geleneksel düzeyin ötesindeki "geleneksellik sonrası ahlak"a geçebilir. Bu üçüncü aşama, bireyin soyut ahlaki ilkeler üretmesini ve başkalarının onayını kazanmak yerine kendi vicdanını rahatlatmak için hareket etmesini gerektirir. Geleneksellik sonrası düzeyde, ahlaki akıl yürütme toplumun katı kurallarını, bireyin sık sık birbirleriyle çelişki içinde olduğunu anladığı kuralları aşar. Akıl yürütmesi, özgürlük, itibar, adalet ve hayata saygı gibi akıcı, soyut kavramlar tarafından bil-

gilendirilir. Heinz söz konusu olduğunda, geleneksellik sonrası düzeyde olan birisi, insan hayatının paradan daha önemli olduğunda ve hayatın kutsallığının toplumun çalmakla ilgili kurallarını aşan bir ahlaki kanun olduğunda ısrar edebilir. ("Evet, zor bir sorun, ama Heinz'ın, eczacının sadece parasal nedenlerden ötürü vermediği, hayat kurtaran ilacı çalması anlaşılabilir).

Kohlberg çoğu insanın, yetişkinlikte bile, geleneksellik sonrası ahlaki akıl yürütmeye tamamen ulaşamadığına inandı, çünkü daha büyük çocuklar ve genç erkeklerle görüşme yaptığında, yüzde 10'dan azının açıkça üçüncü düzey tepkiler verdiğini buldu. Burada bir dipnot olarak, Kohlberg'in bir görüşünden bahsetmek isterim. Bu, iş önceden bahsi geçen eczacılıkla ilgili zengin firmalara geldiğinde, toplumun ahlaki öfkesinin göreceli olarak kısıtlanmasında geçen garip gerçeği açıklamaya yardımcı olabilir. Muhtemelen çoğumuz, özellikle Amerikalılar, eczacının "İlacı ben keşfettim ve bundan para kazanacağım," dediği tescilli hükmünü kabullenmeye meyilliyizdir. Sahipliği durumun diğer özelliklerinin üstüne tutmak, geleneksel ahlaki akıl yürütmenin bir parçasıdır—ya da en azından Kuzey Amerika'da yetiştirilen erkekler için bu böyledir.

Toplumsal Cinsiyet ve Kültürden İçeri Gir

Kohlberg'in ahlaki gelişim sistemi hangi faktörü, en yüksek seviyede bile dışarıda bırakıyor? Cevap: Heinz'ın eşiyle olan, hayatın kutsallığının en evrimleşmiş anlayışından bile fazla değer biçtiği ve muhtemelen daha zorlayıcı ilişkisi.

Kohlberg'in araştırma planındaki en büyük hata nedir? Şu ki ahlaki sorularını sadece erkeklere sordu. Kohlberg, mükemmel bir bilim insanı, ancak nedense insan ırkının sadece yarısına bakabildi.

1982'de Carol Gilligan'ın çığır açan *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* (Farklı Bir Seste: Psikolojik Teori ve Kadınların Gelişimi) adlı kitabında, bu kusura dikkat çekti. Kohlberg'in bir öğrencisi olan Gilligan, ahlaki gelişimin evrensel bir evre teorisi geliştirmekle çok ilgileniyordu, ama Kohlberg'in öne sürdüğü ahlaki seviyelerin kısıtlı içeriğine hiç katılmıyordu. Kohlberg'in bir "adalet etiği"ne dayanan, daha önceden yerleşmiş somut veya soyut "kurallar"la bir ahlaki akıl yürütme modeli ürettiğini söyledi. Gilligan, Kohlberg'in yalnızca bir "adalet etiği"ne vardığını düşündü, çünkü sadece erkeklerle görüşme yapmıştı ve eğer kadınlarla görüşseydi, çok farklı bir idealler sistemi ortaya çıkacaktı. Hayatında anlık kararlar veren kadınlarla görüşme yaptı ve bu kadınların, "kurallar" üzerine kafa yormak yerine, yapılacak *ilgili* şeyi düşündüklerini keşfetti. Erkeklerin "adalet etiği" yerine, kadınların bir "ilgi etiği"ne göre ahlaki olarak akıl yürüttüklerine hüküm verdi. Bunui, kızların kendini anneleriyle tanımlamaları ve insanlar arası karşılık vermeyi vurgulayan aile çerçevesinde deneyim kazandıkları şeklinde teorileştirdi.

Gillian ikna edici bir şekilde hiçbir bakış açısının diğerine üstün olmadığını, ama bu iki etiğin iki ayrı ses hakkında bilgilendirdiğini söyledi. Erkekler toplumsal ve kişisel kurallara bağlılıktan söz ediyorlardı, kadınlarsa insanlara bağlılıktan. Gillian, kadınların ahlaki gelişiminin sadece bilişsel yetenekteki değişimlere değil, kişi ve toplumsal çevredeki algılama şeklinin olgunlaşan değişikliklerine de dayandığını belirtti.

Bir kadının Heinz'ın ikilemi hakkındaki geleneksellik sonrası yargısı, karısıyla olan ilişkisinin önemine gönderme yapacaktır ve muhtemelen eczacının ahlaksızca davrandığına, çünkü önleyebileceği halde birisinin ölümüne izin verdiğine vurgu yapacaktır. Gillian, kadınlarda geleneksellik son-

rası akıl yürütmenin, hayatın genel manada kutsallığı gibi bir prensipten daha belirli, ilişkisel ve çeşitli şekillerde daha talepkâr olan, kendilerine veya başkalarına hiçbir zarar vermeme değeri üzerinde odaklandığına hükmediyor.

Carol Gilligan'a şükürler olsun ki psikologlar ve eğitmenler şimdi ahlaki akıl yürütmenin birden fazla boyutu olduğunu ve insanların bizim inandığımızdan daha karmaşık yollarla ahlaki açıdan geliştiklerini anlıyor. Son yirmi yılda, yeni çalışmalar hem kadın hem de erkeğin ahlaki akıl yürütmelerinde bir "ilgi etiği" ve bir "adalet etiği" kullandığını bize göstermiştir. Bu iki ses karmaşık korolar halinde konuşur ve toplumsal cinsiyet farklılıkları, bütün kadınlar ve bütün erkekler arasındaki net tek bir çizgiden çok daha karışıktır.

Şimdilerde biliyoruz ki insan ırkını toplumsal cinsiyetle tam ortadan ikiye ayırsak da akıl yürütmenin bütün insanların her yerde geçtiği ahlaki evrensel evreleri muhtemelen yok. Kültürel görelilik ahlaki alanda bile var. Eğer ahlaki akıl yürütmenin iki boyutu varsa, biri adalet ve diğer ilgi, o zaman neden üç veya yüzlerce boyut olmasın? Neden çocukları yetiştirmek için insani durumlar, değerler ve yollar kadar mümkün olduğunca çok bakış açıları olmasın?

Ahlaki yargıda bağlamın ve kültürün önemine bir örnek, Yale Üniversitesi'nden Joan Miller ve David Bersoff'un çalışmasıdır. Miller ve Bersoff, Connecticut, New Haven'daki Amerikalı çocukları ve yetişkinleri, Hindistan'ın güneyindeki Mysore şehrindeki Hindu çocuklar ve yetişkinlerle karşılaştırdı. Amerikan kültürünün benlikle ilgili yüksek derecede bireyselci fikirleri –hem kızlar hem de erkekler için özerklik ve bireysel başarı– desteklediğini, aksine Hindu kültürünün benliğin her iki cinsiyette de birbirine yaslanan bir bağlamını –başkalarıyla olan kalıcı bağların değeri ve grubun hedefleri uğruna kişinin kendi arzularından vazgeçmesi– öğrettiğini gösterirler.

Ahlaki gelişimle ilgili çalışmalarında, Miller ve Bersoff, bu tür konulara kişisel karar verme durumları olarak gören Amerikan bakış açısının aksine, Hindu Hintlilerin kişilerarası sorumluluklarını toplumsal olarak yürürlüğe konulabilir görevler olarak görmeye meyilli olduklarını buldular. Mesela, anne babadan sonra Down sendromlu bir kız kardeşe bakmamak, bir Amerikalı tarafından bir tercih, ahlaki boyutu olan bir karar ama eninde sonunda bir seçim olarak görülmektedir. Aynı durum bir Hindu Hintli tarafından, eğer gerekirse ailenin de bunun icrasını mecbur etmesiyle, pazarlığı yapılamaz bir ahlaki buyruk (dharma) olarak görülür. Daha da ötesi, toplumsal beklentiler ve kişisel isteklerin her zaman birbirleriyle zıtlaştıklarını ve bir şekilde aralarında bir "denge"nin sağlanması gerektiğine inanan Amerikalıların aksine, Hintliler kişilerarası görevin çoğu bireyin nasılsa yapmaya yatkın olduğu doğasının bir parçası olduğuna inanırlar.

İnançtaki böyle farklılıklarla erken öğretim geniştir ve ahlaki akıl yürütmede kültürler arası somut ayrıklıklar yaratırlar. Miller ve Bersoff, Hindu Hintlilerinin, hem kadınların hem de erkeklerin, "görev tabanlı bir bakış açısı"na, ahlaki akıl yürütmenin "adalet etiği" ve "ilgi etiği"nin ikisinden de farklı olan bir boyutuna göre geliştiklerini bildirirler. Şöyle sonlandırırlar: "Sonuçlarımızı, her düzende vurgulanan benliğin zıtlaşan kültürel görüşlerini yansıtan, Amerikan ve Hindu Hint kültürlerinde gelişen kişilerarası ahlaki kodların nitel olarak ayrı çeşitler olarak tahmin ediyoruz."

Çeşitli kültürler tarafından uyarlanan ahlaki yargının çok ve ayrık süreçlerine rağmen, son analizde, meselenin daha can alıcı bir noktası var, daha derin ve daha az çeşitlenen bir şey. Bu sabit psikolojik unsur, ahlaki güçler arasındaki bağdaştırılamaz bir yarış olduğu hissimiz. İyi ve kötünün insan yaşamında bir ikilik olarak algısı, tamamen ve hayret verici

(en azından toplumbilim insanları için hayret verici) derecede evrensel olarak görülmektedir. İyiye karşı kötü, süresi olmayan, kültürden bağımsız bir insani tertiptir ve adeta evrensel bir ahlaki mücadele bütün kültürlerde her cinsiyet tarafından çoktan tanınmaktadır. Güney Hindistan'daki bir kadının bu bölünmüş ahlaki alanın temel bir hissine sahip olmasını beklerim ve o da aynısını benden bekler. Mesela, zavallı, umutsuz Heinz söz konusu olduğunda, ikilemini nasıl çözeceğinden –ne yapması veya ne yapmaması gerektiği– bağımsız bir yargı olarak, dile getirilmese de Heinz'ın sevdiği kişiye bağlılığıyla, öykünün başladığı şekilde daha yüksek bir ahlaki temele sahip olduğu ve bencil eczacının kötü davrandığı konusunda kültürler arasında genel bir anlaşma olacaktır.

Ahlaki akıl yürütmenin kendisinin zihinsel sürecinde, ahlaki ikilemlerde nasıl düşüneceğimiz ve belirli olarak ne yapacağımıza karar vermemizde, küresel bir tutarlılık yoktur. Ama iyi ve kötü arasındaki ahlaki mücadeleye karşı bizim duygusal tepkimizde bir birlik, bütün farklılıklarımızı ve sınırlarımızı aşmaya dayanan neredeyse evrensel bir yedinci hissimiz var mı?

Eğer öyleyse, bu nasıl bir histir?

Evrensel Bağ

Vicdanın kökenleriyle ilgili bu bölümün son kısmını yazmaya başlarken, 11 Eylül 2003 sabahıydı. Çalışırken sessizliği severim, ama bu sabah diğer odadaki televizyonu açtım ki eskiden orada olan Dünya Ticaret Kuleleri'nin alanındaki çocukların orada hayatlarını kaybeden insanların isimlerini okurlarkenki seslerini duyayım. Bu sabah erkenden, iki yıl önceki 11 Eylül'de yaptığım gibi, onu okula gönderdim. İki yıl öncekindeki fark, onu okula göndermemle onun eve gelmesine ka-

darki süre zarfında tüm dünyanın değişmiş olduğuydu.

O zamandan beri geçen iki yıl boyunca, duygu selinin hâlâ ne kadar çabuk geldiğine dikkat ediyorum.

Bir insanın bir felaket boyunca verebileceği en umulmadık tepkiler arasında, benim için en şaşırtıcı olan, çocukluğumdan bu yana tanıdığım tüm insanlara, benim için kısa bir süreliğine de olsa önem taşımış herkese, şefkat hissettiği herhangi birine karşı birden ve bilinçli bir şekilde bağlı olduğumu hissetmekti. 11 Eylül 2001'den sonraki günlerde, yıllardır ve hatta on yıllardır görmediğim veya düşünmediğim insanları hatırladım. Onların yüzleri neredeyse yıldırıcı bir netlikle belirdi zihnimde. Onların yaşamımda olmasının üzerinden o kadar uzun zaman geçmişti ki nerede oldukları hakkında bir fikrim bile yoktu, ama ümitsiz bir şekilde ahizeyi kaldırıp onlara telefon etmek istedim. Nasıl olduklarını sormak istedim –North Carolina'daki lisedeki yazı öğretmenim, üniversiteden bir oda arkadaşım, Philedelphia'da alışveriş yaptığım manavın, alacak paraları olmayanlara yiyecek veren ve sonra müşterisinin gizliliğini koruyan yumuşak kalpli sahibi. Onlar iyiler miydi? Arayabileceklerimi aradım. Hiçbiri bunu garip bulmadı. Birbirimize basitçe onay verdik.

Ahlaki akıl yürütme –ikilemler hakkında düşünme şeklimiz– tutarlı ve evrensel değildir. Yaşla ve cinsiyetle değişiklik gösterir. Bir kültürden ötekine ve bir bölgeden veya evden diğerine değişiklik gösterir. Mesela terörizm hakkında ne düşündüğüm ve onunla ilgili ne yapmamız gerektiği, komşumun ne düşündüğünden çok az ve benden okyanuslar ve kıtalar ötesinde olan insanlardan neredeyse kesin olarak farklı olacaktır. Ama insani bir mucize çeşidinde çoğumuz için neredeyse tek bir şey bazı istisnalar dışında sabit kalıyor ve o da başka insanlara olan derin bağlılığımızdır. Duygusal bağlılık, vücutlarımızı ve beyinlerimizi oluşturan moleküllere

kadar çoğumuzun bir parçasıdır ve bunu bazen çok kuvvetli bir şekilde hatırlarız. Genlerimizde başlayarak ve bütün kültürlerimizden, inançlarımızdan ve çoğu dinlerden çıkarak, hepimizin bir olduğunu bir anlayışın başlangıcının fısıltısının gölgesidir. Kökenleri ne olursa olsun bu, vicdanın özüdür.

ON

bernie'nin seçimi: neden vicdan daha iyi

Mutluluk, düşündüğün, söylediğin ve yaptığın şeylerin birbirleri ile uyum içinde olmasındadır.
–Mahatma Gandhi

Eğer vicdandan tamamen bağımsız olsaydınız –hiçbir ahlak ilkesi veya suçluluk olmadan– hayatınızda ne yaptığınızı düşünürdünüz?

İnsanlara bu soruyu sorduğumda, genelde aldığım tipik tepki, sanki birisi onlara yarısını anlamadıkları bir dilde bir soru sormuş gibi yüzlerini zihinsel çabayla zorladıkları bir sessizliğin takip ettiği "Vay canına" veya "Aman Tanrım" oluyor. Sonra çoğu insan, yaşamlarında vicdanın otoritesi tarafından hayal kırıklığına uğratılmışçasına gülümsüyor veya gülüyor ve cevap "Ne yapacağımızı gerçekten bilmiyorum, ama eminim ki şu an yaptığım şey olmazdı," türünde oluyor.

"Vay canına" ve kısa bir sessizlikten sonra, hayal gücü özellikle kuvvetli biri kıkırdadı ve "Küçük bir ülke veya öyle bir şeyin diktatörü olurdum belki," dedi. Bunu sanki böyle bir tutku, şu anda icra ettiği toplumsal açıdan değerli kariyerden daha akıllıca ve daha etkileyiciymiş gibi söyledi.

Vicdanımızın olmaması daha akıllıca mı olurdu? Daha mı mutlu olurduk? İnsan gruplarının belayla karşı karşıya geleceğini biliyoruz—bir millet dolusu sosyopat, herkes kendi çıkarını gözetiyor. Ama gerçekçi olarak, kişisel bir seviyede, siz veya ben, bireyler olarak vicdanın kısıtlamalarını dağıtabilseydik daha mutlu ve daha iyi durumda olmaz mıydık? Bazı zamanlarda öyle olurdu gibi görünüyor. Biz sorumlu bir şekilde çalışırken ve "makul" araba ödemeleri yaparken, dürüst olmayan insanlar iktidar mevkilerini ele geçiriyor ve şirket hırsızları Gulfstreamlerle (Lüks bir yat markası, ç.n.) yatlara sahip oluyor. Ama meselenin gerçeği nedir? Psikolojik bakış açısından, sosyopatların bizden gerçekten daha iyi hayatları mı vardır, yoksa vicdan sahibi olmak daha mutlu bir kader midir?

İronik ve yararcı bir şekilde, başlangıçtan itibaren sosyal, paylaşan canlılar olmamız doğa tarafından seçildi, beyinlerimiz birbirleriyle duygusal bağlılık ve bir vicdan hissiyle oluşturuldu. Çok azımız dışında hepimiz bu yola girdi. Farklı ama eşit bir şekilde sistemli ayıklanma sürecinden kâr sağlayarak, iyiden iyiye bencil gündemler tasarlayan duygusal olarak bağıntısız beyinlerle, çok azı düzenbaz, kardeş insanlara karşı duygusuz olarak evrildi. Yirmi birinci yüzyılın bakış açısından yargılayarak ve psikolojinin bakış açısından bakarak, bu iki eski gruplaşmadan, toplumsal olarak vicdanlı ya da sosyopatın hangisinin insan doğası için daha iyi olacağını söyleyebilir miyiz?

Kazananın Kaybeden Tarafı

Vicdan tarafından hiçbir şekilde engellenmeyen insanların bazen bir süreliğine de olsa güç ve servet elde ettiği gözlemini reddetmek zor olacaktır. İnsan tarihi hakkındaki pek

çok sayfa, başlangıç satırlarından son girdilere kadar, askeri işgalcilerin, fatihlerin, soyguncu baronlarının ve imparatorluk kurucularının muazzam zaferleri etrafında döner. Böyle bireyler ya uzun zaman önce ölmüştür ya da klinik bir psikolog tarzında yasal olarak değerlendirilmek için fazlasıyla ayrıcalıklıdırlar. Ama onların oldukça meşhur ve epeyce belgelenmiş davranışlarından yola çıkarak, onların Pd ölçeğindeki skorlarını bilmesek bile, başkalarına olan duygusal bağlılıktan kaynaklanan müdahil zorunluluk hissini taşımadıklarını varsayıyoruz. Başka bir deyişle, onlardan bazıları sosyopattı ve yaşayanlar hâlâ öyle.

Meseleyi daha kötü hale getirmek için, merhametsiz fatihler ve imparatorluk kurucuları, çağdaşları tarafından haşmetle anılır ve hayatları süresince tüm insan ırkı için rol model olarak görülürler. Şüphesiz on üçüncü yüzyılda sayısız Moğol çocuğu, boyun eğmez Cengiz Han'ın hikâyeleriyle yatağa yatırılmıştır. İnsan, kendi çocuklarımıza çığırtkanlığını yaptığımız modern kahramanlardan hangilerinin tarih tarafından acımasız bencillikleriyle güdülenmiş olarak hatırlanacağını merak ediyor.

Cinsel fetih de vicdanın yokluğu tarafından iyi sunulur. Bu noktayı örneklemek için aynı meşhur tiranın Cengiz Han'ın dölünden olan büyük oğlunu kullanacağım. Tuşi Han'ın doğuştan gelen hakkıyla fethettiği yerlerdeki en güzel kadınları seçip kırk çocuk sahibi olduğu söylenir. Oğullarıyla birlikte yenilgiye uğratılanların kalanı katledilmiştir. Cengiz Han'ın pek çok torununun bir tanesi, Kubilay Han, Yuan Hanedanı'nın kurucusu, yasal olarak yirmi iki oğla sahipti ve haremine yılda neredeyse otuz bakire ekleniyordu. Bu kelimeleri yazdığım sırada, eski Moğol İmparatorluğu'nda yaşayan erkeklerin neredeyse yüzde 8'i tarafından, yani 16 milyonunda, benzer Y kromozomları taşınıyordu. Genetikçiler bunun,

yirmi birinci yüz yılda yaşayan bazı 16 milyon insanın Cengiz Han'ın on üçüncü yüzyıl soykırım ve tecavüz mirasını taşıdığı anlamına geldiğine inanıyor.

Cengiz Han, vahşi veya alçakça bir şekilde ölmediği için sosyopatlar tiranlar arasında bir istisnadır. Aksine 1227'de bir av sırasında attan düşmüştür. Soykırım veya kitlesel tecavüzün failleri şu zamana kadar ya kendi hayatlarına son verdiler ya da yeterince sahip oldukları öfkeli takipçileri tarafından öldürüldüler. Caligua (Deliliğiyle tanınan bir Roma imparatoru, ç.n.) korumalarından biri tarafından infaz edilmişti. Hitler'in ağzına bir tabanca dayadığına inanılır ve vücudunu dizel yağıyla yaktığı söylenir. Mussolini vurulmuştu ve cesedi halka açık bir meydanda topuklarından asılıp sallandırılmıştı. Romanya'nın Nikolay Çavuşesku'su ve karısı Elena, 1989'da bir merasim mangası tarafından, Noel akşamı öldürülmüştü. Kamboçya'nın Pol Pot'u eski ortakları tarafından mahkûm olarak tutulduğu iki odalı bir kulübede öldü, bedeni bir çöp yığını ve kauçuk lastikler altında yandı.

Küresel sosyopatların sonu genelde iyi olmuyor ve bu, daha yerellerin de başına geliyor. Son analizde, sosyopatlık, ölçeğine bakılmaksızın kaybedilmeye mahkûm bir oyun gibi görünüyor. Mesela Hannah'nın babası onun için değerli olması gereken her şeyi kaybetti. Elli yaşına geldiğinde işini, topluluktaki konumunu, güzel karısını ve sevgili kızını kaybetti, hem de bir eroin oyununda ufak bir oyuncu olmanın heyecanı için. Sonunda başka bir suçlu tarafından kafasına yiyeceği bir kurşunla ölmesi muhtemel. Luke, hastam Sydney'in avantacı eski kocası da değerli olan her şeyi kaybetti—karısını, oğlunu ve hatta yüzme havuzunu. Süper Skip, kendini kaygısızca Menkul Kıymetler ve Kambiyo Komisyonu tarafından düşürülebilmek için fazla saldırılamaz ve fazla akıllı addediyor, ama MKKK ona ciddi bir şekilde saldırdığında

hiçbiri olmadığını görecek. "Dr." Doreen Littlefield, gerçek bir doktora derecesine sahip olabilecek keskin bir zekâsı olmasına rağmen, kıskandığı insanlarla aynı can sıkıcı oyunları oynayarak, saklanacak yeri kalmayana kadar, kaçak olarak daha ve daha göze çarpmayan yerlere göç edecek. Elli yaşına geldiğinde, yolculukları ve açgözlülüğü banka hesabını boşaltacak ve suratını canı sıkılmış bir yedi yaş çocuğununkine benzetecek.

Böyle sonlar devam ettikçe eder. Oldukça popüler olan bir inancın aksine, acımasızca davranmak sonuçta hayattaki iyi şeylerden daha fazla pay getirmez. Tam tersine, şöyle söylenebilir ki sıradışı hasta gözlemcisi için, kuşku uyandıran insanın gerçekten sosyopat olup olmadığını belirlemek için bir teknik, onun yaşamının sonuna kadar beklemek ve onun kendini kısmen veya belki tamamen yok etmesine şahit olmaktır. Gerçekten yaşamınızda olmasını arzu ettiğiniz bir şeye mi sahip, yoksa izole edilmiş, yanıp kül olmuş ve sıkılmış mı? Güçlülerin düşüşü muhtemelen hayret verici midir?

Savaşları, istilaları ve soykırım projelerini kaydetmeye başladığımızdan beri, tarihçiler felaket getiren ve ahlaksız kötü bir karakter tipinin insan ırkında tekrar ve tekrar doğduğunu vurgulamışlardır. Bir tanesinden kurtulur kurtulmaz gezegenin başka bir tarafında başka bir tanesi ortaya çıkıyor. Nüfus genetiğinin bakış açısından, bu söylencede muhtemelen bir gerçeklik payı var. Bu insanları anlamadığımız için, onların psikolojisi bize çok yabancı olduğu için, onları tanımıyor veya akıl sır ermez yollarla insanlığa zarar vermeden önce durduramıyoruz. Ama Gandhi'nin keramet ve teselliyle söylediği gibi, "Sonunda her zaman düşerler—düşünün, her zaman!"

Aynı fenomen küçük ölçeklerde de ortaya çıkar. Vicdanı olmayan sıradan insanlar ailelerini ve toplulukları acıya uğra-

tırlar ama sonunda kendi kendilerini yok etmeye meyillidirler. Ufak çaptaki sosyopatlar, bizim hayali ıssız adamızdaki başkalarına da egemenlik kuracak kadar uzun süre yaşamlarını sürdürürler, belki genlerini neşrederler, ama uzun bir günün sonunda muhtemelen topuklarından asılacaklardır.

Bu nihai başarısızlığın nedeninin bir kısmı barizdir, özellikle de Mussolini veya Pol Pot gibi, eski takipçileri tarafından öldürülen ve tahrip edilen meşhur despotların durumlarında. Zulmederseniz, soygun yaparsanız, cinayet işlerseniz ve yeteri kadar insana tecavüz ederseniz, nihayetinde bazıları size karşı birleşip intikamlarını alacaklardır. Bunu Doreen Littlefield'ın epik hikâyesinde az da olsa görebiliriz. İhtimaller hep ona karşıydı ve sonunda yanlış insanı çıldırtmayı başardı. Ama bir vicdan olmadan yaşamanın uzun dönem başarısızlığı için daha az belirgin olan ek sebepler de var, diğer insanların öfkesinden çok sosyopatlığın psikolojisine özgü olan sebepler.

Bunlardan ilki sıkıntıdır, yalın ve basit.

Hepsi Bu Kadar mı?

Sıkıntının ne olduğunu bilmemize rağmen, çoğu normal yetişkin büsbütün sıkıntıyı sıkça deneyimlemez. Stresli, telaşlı veya kaygılı oluruz, ama çok seyrek olarak kendimizi tamamen sıkılmış hissederiz—kısmen çok stresli, telaşlı ve kaygılı olduğumuz için. Meşgul olacağımız hiçbir şey olmadan zaman, bize bir mola gibi gelir, monotonluk gibi değil. Büsbütün sıkıntının ne olduğuna dair bir his alabilmek için çocukluğa geri dönmemiz gerekir. Çocuklar ve ergenler çoğunlukla sıkkınlardır, o kadar ki buna dayanamazlar. Onların keşfetme ve devam eden öğrenme için sürekli dürtüye olan mükemmel derecede normal gelişimsel ihtiyacı, uzun gezilerin, yağmurlu

öğleden sonraların ve [okullardaki] çalışma salonlarının dünyasında sık sık engellenir. Çocuklukta sıkıntı, kronik ruhsal bir baş ağrısı veya hiç içecek olmadığındaki kuvvetli susuzluk gibi, eziyetli olabilir. O kadar kötü hissettirebilir ki zavallı çocuk yaygaralar çıkartarak bağırmak veya duvara gürültü çıkaran bir şey fırlatmak isteyebilir. Aşırı uçta bir sıkıntı kesinlikle bir acı türüdür.

Şanslıyız ki yetişkinler sürekli dürtü için aynı ihtiyacı duymuyor. Streslerimize rağmen, uyarılmanın yeteri kadar başa çıkılabilir bir çerçevesi dahilinde yaşıyoruz, ne dayanılmaz derecede aşırı uyarılmış ne de eksik uyarılmış—sosyopatlar hariç. Sosyopat insanlar neredeyse devamlı olarak fazladan uyarım için arzuladıklarını bildiriyorlar. Bazıları *bağımlı* kelimesini kullanıyor; heyecana, riske bağımlı gibi. Böyle ilaveler ortaya çıkıyor, çünkü eksik uyarım için en iyi (veya belki de tek) tutarlı tedavi duygusal yaşamımızdır. O kadar çok ki birçok psikolojik metinde *uyarılma* ve *duygusal tepki* neredeyse birbirleri yerine kullanılmaktadır. Başka insanlarla olan anlamlı bağlarımız, görüşmelerimiz, mutlu ve mutsuz anlarımız sayesinde güdüleniriz. Sosyopatların yaşamak için böyle bir duygusal hayatları yoktur. Başkalarına kaçınılmaz bir şekilde gerçek bağlar atayan, kimi zaman rahatsız eden, kimi zaman heyecan veren her zaman mevcut uyarılmayı deneyimlemezler.

Elektrik şokları ve gürültülü sesler kullanarak yapılan laboratuvar deneyleri, kaygılı beklenti ve öğrenilmiş korkuyla bağlantılı psikolojik tepkilerin (terleme, hızlı atan kalp ve benzerleri) bile sosyopatlarda çok daha az vurgulandığını bulmuştur. Yeterli güdülenme için, sosyopatların sadece egemenlik kurma oyunları vardır, bu oyunlar çok çabuk eskir ve bayatlar. Uyuşturucular gibi oyunlar da tekrar ve tekrar, daha büyük ve daha iyi, bahsi geçen sosyopatın kaynaklarına ve yeteneklerine bağlı olarak yapılmalıdır, bu mümkün olmaya-

bilir. O yüzden sosyopatlıkta sıkıntının acısı neredeyse sabit olabilir.

Sıkıntıyı kimyasal olarak bir süreliğine seyreltmeye meyil, sosyopatların alkol ve uyuşturucu bağımlısı olmalarının nedeninin bir parçasıdır. 1990'da *Amerikan Tıp Birliği Dergisi*'nde yayımlanan başlıca bir eşzamanlı hastalık çalışmasında, sosyopatların yüzde 75'inin alkol bağımlısı olduğunu, yüzde 50'sinin de başka uyuşturucu kullandığını belirtmiştir. Sosyopatlar, figüratif olarak riske bağımlıklarının yanı sıra olağan anlamda genelde bağımlılardır. "Doruk yaşantısı" ve tehlikeleriyle, uyuşturucu kültürü sosyopatlar için başvuru şeklinden daha fazlasını ifade ediyor ve uyuşturucu kültürü çoğu sosyopatın kendini evinde hissettiği yerdir.

1993'te *American Journal of Psychiatry*'de (Amerikan Psikiyatri Dergisi) yayımlanan başka bir araştırmaya göre, antisosyal kişilik bozukluğu teşhisi konulmuş damariçi uyuşturucu bağımlılarının yüzde 18'i HIV pozitif çıktılar. Sosyopatlar arasındaki HIV enfeksiyonunun daha yüksek oranlarda olması, muhtemelen daha fazla risk alan davranışları yüzündendir.

Bu istatistikler bizi, daha ilk bölümde sorduğum soruya geri götürüyor: Vicdanın yokluğu uyarlanabilir bir durum mudur, yoksa zihinsel bir bozukluk mudur? Zihinsel bozukluğun işlemsel bir tanımı, somut "yaşamın aksaması"na, yani bir insanın bütün sağlığı ve zekâ düzeyi göz önünde tutularak beklenildiği gibi o insanın fonksiyon gösterme yeteneğinde ciddi ve olağan sınırlamalara neden olan herhangi bir psikolojik durumdur. Sağduyu bize tanımlanan zihinsel bozuklukların –ağır depresyon, kronik kaygı, paranoya ve benzeri– herhangi birinin *varlığı*nın acıklı "yaşamın aksaması"na neden olacağını söyler. Ama peki ya genelde katı bir ahlaki özellik olarak gördüğümüz bir şeyin *yokluğu*? Peki ya vicdanın yokluğu? Sosyopatların neredeyse hiçbir zaman tedavi peşinde

olmadıklarını biliyoruz, ama "yaşamın aksaması"ndan yine de mustarip oluyorlar mı?

Bu konuya yaklaşmanın bir yolu, sosyopatın yaşamında neyin anlamlı olduğunu –kazanmak ve egemenlik kurmak– düşünmek ve sonra sıradaki tuhaf soruya geçmek: Neden bütün sosyopatlar büyük güç sahibi *değil*? Odaklandıkları motivasyona bakarak ve hiçbir şekilde hiç vicdan sahibi olmamaktan sonuçlanan hareket özgürlüğünü varsayarak, hepsinin heybetli ulusal liderler, uluslararası CEO'lar, en azından yüksek rütbeli profesyoneller veya küçük ülkelerin diktatörleri olmalıdırlar. Neden her zaman kazanmıyorlar?

Kazanmadıkları için. Aksine çoğu silik insanlar ve küçük çocukları, bunalımlı eşi, birkaç çalışanı veya iş arkadaşı üzerinde egemenlik kurmakla kısıtlanmışlardır. Çok azı Hannah'nın babası gibi hapiste ya da kariyerleri veya yaşamları yüzünden tehlikededir. Çok azı Skip gibi görkemli bir servete sahiptir. Çok daha azı ünlüdür. Dünya üzerinde fazla bir iz bırakmayan çoğunluk, aşağı doğru giden bir hayat yolundadırlar ve orta yaşlarına geldiklerinde tamamen yanıp kül olacaklardır. Bizi geçici olarak soyguna uğratabilir ve bize işkence edebilirler, evet, ama aslında onlarınki kaybedilmiş yaşamlardır.

Bir psikologun bakış açısından, en itibarlı konumlarda olanlar, en meşhur isimlere sahip olanlar bile kaybedilmiş yaşamlardır. Çoğumuz için mutluluk sevme, yaşamlarımızı (çoğu zaman) daha yüksek değerlere göre yönlendirme ve kendimizden memnun hissetme becerimizden gelir. Sosyopatlar sevemez, tanım gereği yüksek değerleri *yoktur* ve kendileriyle neredeyse hiç rahat etmezler. Sevgisiz, ahlaksız ve kronik olarak sıkkındırlar, zengin ve güçlü olan azınlık bile.

Kendileriyle sıkıntı dışında daha fazla nedenden dolayı rahat etmezler. Sosyopatlığın tamamen kendiyle ilgisi, vücut-

taki her ufak ağrı ve seğirme, kafadan ve göğüsten geçen her hissin farkında olduğu, tahtakurusundan keneotuna kadar her şey hakkındaki her radyo ve televizyon haberine akut şahsi ilgiyle yönelen kulakların bulunduğu bireysel bir bilinçlilik yaratır. İlgileri ve farkındalığı özellikle kendisine kenetlendiği için, vicdanı olmayan kişi, bazen en huysuz nevrotiği bile bunların karşısında aklı başında gösterecek hastalık hastası tepkilerin işkencesi altında yaşar. Bir kâğıdı kesmek büyük bir olaydır ve bir soğuk algınlığı sonun başlangıcıdır.

Sosyopatın bedeniyle ilgili takıntısının en ünlü tarihi örneği büyük ihtimalle, büyümekte olan bir kanserin kendisini zaptedeceği korkusuyla ömür boyu hastalık hastası olan Adolf Hitler'dir. Kanseri köşeye sıkıştırma ve diğer hayali sağlık sorunlarını tedavi etme çabasıyla, özellikle favori kişisel doktoru Dr. Theodore Morell tarafından formüle edilen "ilaçları" yutuyordu. Bu tabletlerin çoğu halüsinojenik toksinler içeriyordu. Bu yolla Hitler kendini adım adım gerçek bir hastalıkla zehirledi. Muhtemelen bundan dolayı, sol elinde bir titreme gözle görülür hale geldi ve 1944'ün ortalarında fotoğraflarının çekilmesini yasakladı.

Sosyopatlar hastalık hastası olmalarını bazen iş yapmaktan kurtulmak için bir strateji olarak kullanırlar. Bir an iyilerdir, ama sonra fatura ödeme, iş arama, bir arkadaşın yeni bir daireye taşınmasına yardım etme zamanıdır ve birden bir göğüs ağrıları veya bir hastalıkları çıkar. Hayali tıbbi kaygılar ve dermansızlıklar çoğu zaman kalabalık bir odadaki son boş sandalye gibi güvenli özel muamele gerektirir.

Genelde devamlı çaba ve düzenli iş projelerinden bir tiksintileri mevcuttur ve tabii ki bu kolaya kaçma tercihi, gerçek dünyadaki başarı söz konusu olduğunda oldukça kendini kısıtlayıcıdır. Her sabah erkenden kalkıp uzun saatler boyunca çalışmak hiçbir zaman düşünülemez. Sosyopatlar, kolay bir

şemanın, tek atışlık anlaşmaların veya akıllıca bir hamlenin, bir işe günden güne bağlanma, uzun vadeli bir hedef ve bir plandan daha tercih edilebilir olduğunu hissederler. Sosyopatlar yüksek mevkili işler bulduğunda bile, bu konumlar yapılan (veya yapılmayan) zor işin miktarının kolayca gözardı edilebileceği veya başkalarının gerçek çalışanlar olarak manipüle edilebileceklerindendir. Böyle ortamlarda, akıllı bir sosyopat ara sıra göstermelik bir performansla, dedikodu yaparak, cazibeli veya caydırıcı olarak işleri yürütebilir. Kendini bulunmayan bir danışman, "yağmur yağdırmaya çalışan kimse" veya paha biçilmez "yüksek gerilimli bir deha" olarak gösterir. Sıklıkla asıl eylemlerinin bir şekilde gizemli kaldığı yolculuklara ve çalışanlara verilen uzatmalı izinlere ihtiyaç duyar. Aralıksız iş, uzun süren başarıya giden gerçek anahtar –dirsek çürütmek, bıkkınlığa katlanmak, ayrıntıları kavramak– ve sorumluluk almak ona göre değildir.

Üzücü bir şekilde, bu kendini kısıtlama etmeni özel kabiliyet ve becerilerle doğan sosyopatlar için de geçerli. Birisinin sanatını, müziğini veya diğer bir yaratıcı mecrasını geliştirmesi ve zenginleştirmesi için gereken yoğun bağlılık ve günlük iş, bir sosyopat için imkânsızdır. Eğer başarı aralıklı girdilerle rastlantı eseri elde edilebilirse, o zaman belki. Ama eğer sanat uzatmalı kişisel yatırım gerektiriyorsa, kaybedilir. Sonunda, vicdanı olmayan kişi başkalarınınkine olduğu gibi kendi kabiliyetleriyle de aynı ilişkiye sahiptir. Onlarla ilgilenmez.

Sosyopatlık hemen hemen solo bir rutindir, geçici olarak bazen işe yarayabilen ama uzun vadede pek geçerli olmayan başka bir strateji. Aralıksız kişisel çıkar yüzünden, vicdanı olmayan insanlar berbat takım oyuncuları olurlar. Sosyopat sadece kendisinin çıkarını gözetir. Başka bir insanla veya bir grup insanla ilgilenirken, bunu yalanlar, iltifatlar veya korkunun yaratılmasıyla yapar. Başarıya olan bu yaklaşımlar ol-

dukça zayıftır ve gerçek ilişki, liderlik, kişisel meşguliyetten daha kısa sürelidir. Ortaklıkla veya sürekli bir grup çabasıyla ulaşılabilecek goller genelde, sosyopatın kendisine olan aşırı düşkünlüğü yüzünden bozulur. Nihai hataya giden bu yol, sayısız daha az ünlü sosyopat işveren, meslektaş ve eş kadar meşhur tiranlar tarafından da kullanılmıştır.

Sosyopatlıkta hep olduğu gibi başkalarını kullanmanın heyecanı baskın çıktığında, diğer bütün amaçlar söner ve "hayatın aksaması" sonucuyla başka bir şekilde de olsa, ağır depresyon, kronik kaygı, paranoya ve diğer zihinsel rahatsızlıklar tarafından uygulanan kısıtlamalar kadar ciddi olabilir. Sosyopatlığın duygusal boşluğu, sosyopatın sonsuza dek sahici duygusal zekâdan, insanların nasıl insan dünyasında yaşamak için yeri doldurulamaz bir şekilde çalıştıklarını anlama kapasitesinden yoksun kalırlar. Kişisel gücünü başkalarınınkini azaltarak yükseltebileceğine inanan Doreen gibi, kendini topluma ve onun kurallarına karşı dokunulmaz hisseden Skip gibi, "insanlarından" oluşan nefret yüklü halk tabakası onun müzakere yapmasına izin vermediği için deliye dönen yenik diktatör gibi, vicdanı olmayan bir insan, akıllı olanı bile, nihayetinde sıkıntıdan, finansal zarardan veya bir kurşundan mühleti dolan, dar görüşlü ve şaşırtıcı derecede naif bir bireydir.

Aşırı Vicdan

Vicdandan bağımsız olmak yerine ona sahip olmayı arzulamanın en çetin nedeni yine de sosyopatlığın payına düşen perişan eden dezavantajların listesi değil. Hayır, ahlaki bir hisse sahip olmanın en iyi yanı, bize içimizden ve *sadece* içimizden gelen derin ve güzel armağan, vicdanın ambalajı. *Sevebilme yeteneği*, ruhlarımızın bedenlerimizde sarmalanması gibi vic-

danda sarmalanıp gelir. Vicdan sevginin, biyolojimizin içlerine kadar dolmuş olan, vücut bulmuş halidir. Beynin duygusal olarak ve sevdiklerimizden birisi ilgimize, yardımımıza veya fedakârlığımıza ihtiyaç duyduğunda onların lehine tepki gösteren kısmında yaşar. Birinin zihni sevgiyle donanımlı olmadığında, vicdan başkalarına olan duygusal bağlılıklarımızdan kaynaklanan müdahil bir zorunluluk hissi olduğundan, gerçek bir vicdanı olamadığını da daha önce görmüştük. Şimdi de bunun psikolojik denklemine dönelim. Gerçek şu ki eğer bir kişinin vicdanı yoksa gerçekten sevemez. Sorumluluğun emreden hissi sevgiden çıkarıldığında geriye kalan ince, üçüncül bir şeydir—sevgiyle uzaktan yakından alakası olmayan bir sahip olma isteği.

11 Eylül 2001'den hemen sonra, tarihimizde karanlık ve saldırgan bir bölümün başlamasıyla bile, psikolog arkadaşım Bernie bana tereddütsüz bir şekilde vicdana sahip olamamanın görünür menfaati üzerine vicdanı seçeceğini ama neden olduğunu bilmediğini söyledi. Bernie'nin bu içgüdüsel tercihinin vicdanla sevebilme yeteneği arasındaki kopmaz bağdan kaynaklandığına inanıyorum. Eğer Bernie'ye dünyadaki bütün güç, ün ve parayla kendi çocuklarını sevme ayrıcalığı arasında bir seçim şansı verilseydi, Bernie tüm yüreğiyle ikincisini seçerdi. Bu kısmen Bernie iyi bir insan olduğu için. Ayrıca Bernie iyi bir psikolog olduğu ve insanları gerçekten neyin mutlu ettiğini bildiği için.

Ama *fazla* vicdana sahip olmak mümkün mü? Mutluluk bir yana, vicdanları tarafından eziyet edilip ağır depresyona sürüklenen insanlardan bahseden psikologlar yok mudur?

Evet ve hayır. Freud, aşırı etkin bir süperegonun sahibini depresyona ve muhtemelen intihara sürükleyebileceğini gözlemlemişti. Ama sızlanan disiplinle ilgili ses olan süperego, vicdan değil. Psikologların gerçekten utanç olmayan "sağlık-

sız utanç" dedikleri şey de değil, çocuklukta birisinin ne kadar kötü, itici, değersiz olduğuna dair mesajlarla işlenen mantık dışı inanç olan çok kötü eylemler gerçekleştirmiş olmaya bir tepki manasında. Azıcık sağlıksız utanç bile çok fazla, ama sağlıksız utanç çok az bir ihtimalle normal vicdan. Vicdan, sorumluluğun müdahil bir hissi; değersizlik ve musibetin davetsiz bir hissi değil. Çağdaş psikologlar fazla vicdanın zehirli olduğunu söylediklerinde, sözcük dağarcıklarını dikkatsizce kullanıyorlar. Sağlıksız utanç veya fazla çalışan gıcırtılı bir süperegoya gönderme yapıyorlar.

Vicdan, yedinci hissimiz, başlı başına farklı bir fenomen. Sevgi temelli bir zorunluluk hissi. Ve soru gecikmiyor: Aşırı vicdan zayıflatıcı mı yüceltici mi?

Büyük miktarda vicdanın ruha ne yaptığını anlamak için, vicdanlarının içsel hissini güçlü bir duygusal kasa dönüştüren insanların hayatlarını ve mutluluk seviyelerini inceleyebiliriz. Her birimiz ahlaki kahramanlarımız olarak, tarihsel veya toplumsal figürlerden bizi ahlaki bağlılıklarıyla etkileyen kişisel olarak tanıdığımız insanlara kadar, farklı bireylerin isimlerini verebiliriz. Böyle insanların sistematik bir çalışmasında, Redcliff'taki Henry Murray Research Center'dan (Henry Murray Araştırma Merkezi) Anne Colby ve Brown Üniversitesi'nin Eğitim Departmanı'ndan William Damon, kendi tercihlerini yaptılar. Ahlaki liderliğin günümüzdeki nadirliğini ne olarak algıladıklarını göz önünde bulundurarak Colby ve Damon, "ahlak örneği" olarak görülen on biri erkek, on ikisi kadın, yirmi üç bireyi seçti. Bu seçilenlerin ahlaki bağlanmışlıkları, sivil haklar ve sivil özgürlükler, fakirliğin ve açlığın azaltılması, dini özgürlük, doğal koruma ve barış dahil olmak üzere pek çok alanda açık katılımlarıyla sonuçlanmıştı. Bu yirmi üç insan ırk, din, sosyoekonomik durum ve özel hedefleri açısından farklıydı, ama hepsinin ortak bir özelliği

vardı: Olağanüstü güçlü bir vicdan hissi, kardeş insanların refahı için sorumlu olduklarına dair "aşırı gelişmiş" bir his. Bir psikologun bakış açısından, tartıştığımız sosyopatların duygusal ve zihinsel olarak tam tersini temsil ediyorlar.

Colby ve Damon'ın "ahlak örnekleri"ne hapisten çıktığında Rosa Parks'ı (Amerika'da ırkçılığın hat safhada olduğu bir dönemde otobüsün "beyazların yerine" oturduğunda kalkması istendiğinde bunu reddeden ve tutuklanıp hapse atılan, sonra ülke çapındaki eylemler sonucu serbest bırakılan siyahi kadın pasifist, ç.n.) kucaklayan ilk insan olan sivil haklar aktivistine dönüşen Güneyli bir dilber Virginia Foster, çoğu yılını Ciudad Juárez'deki binlerce fakirlere yiyecek, kıyafet ve tıbbi yardım sağlayan Suzie Valadez, kanalizasyoncu, çöpçü ve evsiz olarak "mavi yakalı çalışma izinleri"yle kayda geçen Haverford Üniversitesi'nin eski müdürü Jack Coleman, kendini Virginia Roanoke'deki Total Action Against Poverty'nin (Yoksulluğa Karşı Tam Hareket-Cabell Brand Merkezi olarak anılıyor, ç.n.) yaratılmasına adayan Cabell Brand ve Michigan Detroit'in yaşlı ve yoksulları, bekâr anneleri, fahişeleri ve tacize uğrayan çocuklarına adanmış Perpetual Mission'ın (Daimi Misyon) kurucusu Charleszetta Waddles da dahil.

Araştırmacılar, otobiyografileri ve sözel tarihleri araştırdılar, her yirmi üç ahlaki örneğin ve onların iş arkadaşlarıyla ayrıntılı görüşmeler yaptılar. Onların bulgularını belgeleyen *Some Do Care: Contemporary Lives of Moral Commitment* (Bazıları Umursuyor: Ahlaki Bağlılığın Güncel Yaşamları) isimli bir kitapta, aşırı vicdanlı bireyler arasındaki üç çarpıcı ortak özelliği bildiriyorlar: (1) "kesinlik", (2) "olumluluk" ve (3) "benliğin ve ahlaki hedeflerin birliği". "Kesinlik"le örneklerin doğru olduklarına inandıkları şeyler hususundaki istisnai bir netlik ve de bu inanışlara göre hareket etmeye dair dolaysız kişisel bir sorumluluk hissi kastediliyor. "Olumluluk"la ör-

neklerin hayata olumlu bakışları, işlerinden aldıkları olağanüstü zevk ve belirgin iyimserlikleri ifade ediliyor. "Benliğin ve ahlaki hedeflerin birliği"yle öznelerin kendi benliklerini kavramalarıyla ahlaki tutumlarının bütünlüğü, ahlaki ve kişisel hedeflerin algılanan aynılığı tarif ediliyor.

"Birlik" bu insanlar için, vicdanın sadece yol gösteren bir ışık olmadığı anlamına geliyor. Vicdan, onların *kim oldukları*. Kişisel kimliğini tarif etme girişiminde, örneklerden bir tanesi, Cabell Brand, bir görüşmede şöyle açıkladı: "Kim olduğum, ne yapabildiğim ve her zaman –her gün, her dakika– nasıl hissettiğimdir... Kim olduğumu, ne yapmak istediğim ve ne yaptığımdan ayırmak benim için çok güç."

Colby ve Damon, üçüncü özellik olan "benliğin ve ahlaki hedeflerin birliği"ni en önemli bulguları olarak addediyorlar ve özellikle vicdanı ve onun etkilerini anlamakta çok önemli olduğunu düşünüyorlar. Vicdan yeterince güçlü bir şekilde geliştiğinde, görünen o ki insan ruhunu özel ve yararlı bir şekilde birleştiriyor; "hayatın aksaması"ndan çok, aşırı vicdan hayattan alınan tatmini artırıyor. Colby ve Damon şöyle yazıyorlar: "Örneklerimiz mahrumiyetin zayıflatan etkilerine karşı dayanıklılar, çünkü kişisel başarı için tüm ihtiyaç duydukları, ahlaki görevlerinin verimli uğraşısı." Vicdan ve çıkarı birbirine karşı yerleştirmeye dair kültürel meylimiz bilinçsiz muhalefetinde, Colby ve Damon'ın örnekleri "refahlarını ve çıkarlarını ahlaki terimlerle ve birkaç tanesi haricinde hepsi kendilerini oldukça mutlu ve istekleri gerçekleşmiş olarak tarif ettiler." Onlara acı vermekten veya enayi durumuna düşürmekten çok uzakta, başka insanlara karşı hissettikleri istisnai zorunluluk onları mutlu ediyordu.

Birbirimize karşı sorumluluk hissimiz vicdan, bizim evlerimizde ve gezegenimizde birlikte yaşamamızı sağlar. Hayatımıza anlam vermeye yardımcı olur ve anlamsız çekişmelerin

boş bir varoluşuyla aramızda durur. Geniş bir vicdan hissi, ahlaki niyeti, kişisel arzuyu ve zihindeki kimliği birleştirir –doğru eylem *kim olduğumuza* dönüşür– ve bu nedenle aşırı vicdan, insan mutluluğuna tam uyan nadir bir anahtardır.

İşte benim en iyi psikolojik önerim: Dünyamıza şöyle bir bakarken, neler olduğunu ve kimin "kazandığını" çözmeye çalışırken, daha az vicdan sahibi olmayı dilemeyin. Daha fazlasını dileyin.

Kaderinizi kutlayın.

Bir vicdan sahibi olarak, tam olarak istediğiniz veya maddi dünyada kolayca ya da nihayetinde başarı elde etmek için sadece ihtiyacınız olan şeyleri hiçbir zaman yapamayabilirsiniz. Bu yüzden büyük ihtimalle başkaları üzerinde hiçbir zaman büyük finansal veya politik güç kullanamayacaksınız. Kitlelerin saygısını veya korkusunu hiçbir zaman yönetemeyeceksiniz. Tam tersine, belki kendi kendinize hizmet eden heveslerinize karşı gelen vicdanla acı dolu müsabakalara katılacaksınız. Kendi çocuklarınızın yetişmesini istediğiniz için, çocukça bağımlılıklarınızın ayartmalarından vazgeçerek hayatınız boyunca çok çalışmak zorunda kalacaksınız. Zaman zaman kendiniz sosyopatların tuzaklarına düşeceksiniz ve tereddütleriniz yüzünden sizi inciten insanlardan hiçbir zaman tatmin edici intikamı alamayacaksınız. Ve, evet, hiçbir zaman küçük bir ülkenin diktatörü olamayacaksınız.

Ama çocuklarınız yataklarında uyurken onlara bakabilecek ve dayanılmaz huşu ve şükran dalgasını hissedeceksiniz. Başkalarını, göçüp gitmeden önce, kalbinizde uzun süre yaşatabileceksiniz. Gerçek arkadaşlarınız olacak. Yedinci bir histen yoksun, yüzeysel, risk takip eden birkaç kişinin aksine, diğer insanların sıcak, iç rahatlatıcı, sinir bozucu, kafa karıştırıcı, zorlayıcı ve bazen eğlenceli varlıklarından geçeceksiniz. Vicdanınızla birlikte, hepimizin bildiği gibi, bütün risklerin

en büyüğünü alma şansı olan sevebilmeye sahip olacaksınız.

Vicdan, Tabiat Ana'nın gerçekten daha iyi pazarlığı. Değeri geniş tarihsel ölçekte bariz ve diğer bölümde göreceğimiz üzere, arkadaşlarımız ve komşularımızda olağan günlük görüşmelerimizde bile değerli. Herkesle birlikte, haydi adı Tillie olan talihsiz ve sosyopat kadınla bir gün geçirmeyi deneyelim. Tillie'den o hiç öğrenemeyecek olsa da vicdanın günlük deneyimi yaşamaya değer yaptığını öğreneceğiz.

ON BİR

dağsıçanı günü

Arı için iyi olan, arı sürüsü için iyi değildir.
–Marcus Aurelius

Tillie, kişilik teorisyeni Theodor Millon'ın "aşındırıcı psikopat" dediği birisi. Sosyopat ama Tillie için üzücü olarak, sosyopatın geleneksel cazibesi ve kurnazlığından yoksun. Aksine, Millon'ın tabiriyle, "alenen ve doğrudan kavgacı ve huysuz bir şekilde davranıyor" ve "herkes ve her şey dırdır ve hücuma uygun". Tillie'nin özel yeteneği, en ufak ve en hafif anlaşmazlık fısıltısını alıp onu yaygaralı bir maça dönüştürmek. Daha önce düşmanlık ve tatsızlığın olmadığı yerlerde bunları yaratmakta üstüne yok ve normalde nazik ve barışçıl olanları kışkırtmakta özel bir yeteneği var.

Tillie'nin evreninde, Tillie her zaman haklı. Görünüşe göre her yerde ve bir şekilde hatalı olan rakiplerine kafa tutmaktan ve onları sinirlendirmekten kendini beğenmiş bir zevk alıyor. Hayattaki görevi dünyayı düzeltmek, tereddüt veya vicdan olmaksızın kulak verdiği bir çağrı. Bu görevde, başkalarının ona değer vermediğini düşünüyor ki bu da onlara karşı tavrını daha fazla açıklamaktadır.

Bu sabah Tillie arka bahçesinde bir dağsıçanı bulur. Güneş gören odasından seyrederken, çimlerde yuvarlak kalçalarının üzerine oturur ve atik küçük yüzünü, sanki Tillie'nin mal varlığını inceliyormuş gibi, her yöne çevirir. Tillie daha iyi bakabilmek için sürme kapıyı açınca, hayvan yerinde bir süre donakalır, sonra paytak paytak yürür ve çimenliğin sonunda, komşuları Catherine ve Fred'in Tillie'nin bahçesiyle birleştiği noktada, toprağın içinde kaybolur.

Tillie, deliğinin nerede olabileceğine dair zihinsel bir not alır, sonra üst kısma gider; tüm dünyaya arketipsel bir tür ve bilge yaşlı bir kadın gibi görünen, mavi ekoseli elbisesinde yetmişindeki beyaz saçlı bir kadın. Çimenliğin üstünden dikkatlice bakarken, onu seyreden herhangi biri görüntüsünün ve alta doğru kilolu şeklinin dağsıçanınınkinden çok da farklı olmadığını belirtebilir.

Tillie'nin evinin diğer tarafındaki ve tepenin yukarısındaki komşuları, Greta'yla Jerry de güneş alan odalarında kahvaltı etmekteler ve Tillie'yi orada üst kısımda görebilirler. Dağsıçanını fark edebilmek için fazla uzaktadırlar. Tek seçebildikleri, mavili beyazlı elbisesiyle kıpırdamadan duran yetmiş yaşındaki Tillie'dir.

Yerel bir alışveriş merkezinin yöneticisi olan otuz beş yaşındaki Greta, bir inşaat müteahhidi olan kocasına "Lanet olsun, şu rezil kadın taşınamadı gitti. Ne zamandır burada kalıyor?" der.

"On beş aydır," diye cevap verir kocası.

Greta neşesizce gülümser. "Ama kim hesaplıyor ki, değil mi? Biliyorum insanların taşınmalarını istememeliyim, ama bu kadın inanılmaz derecede *adi*. Ve kontrolcü. Kendine bile nasıl dayanıyor bilemiyorum."

Jerry iç çeker ve "Belki de onu satın alabiliriz," der.

Greta tam gülmek üzereyken Jerry'nin şaka yapmadığını fark eder. Birden normalde sakin kocasının da Tillie'nin her parçasını hor gördüğünü anlar. Kendisini ürpermiş ve biraz da suçlu hisseder, biraz daha sıcak kahve almak için mutfağa gider.

Geri geldiğinde, Jerry'yi hâlâ üst kattaki yaşlı kadına bakarken bulur. "Hayır, onu almaya paramız yetmez. Belki de taşınır. Muhitteki herkes ondan nefret ettiği gibi senden nefret etseydi çoktan taşınırdın," der.

Greta, "İddiasına varım her gittiği yerde aynı tepkiyi alıyordur," diye belirtir.

"Evet, muhtemelen. Daha önce nerede yaşıyormuş?"

"Bilmiyorum," diye cevap verir Greta. Jerry'nin de onun hislerini paylaşmasından hoşnut hissetmeye başlayarak devam eder: "Buna inanabiliyor musun? Geçen hafta, sanırım, beni çağırdı ve şöminemizde artık ateş yakmamamızı söyledi. 'Tahta dumanına alerjisi' varmış, biliyor muydun?"

"*Ne*? Bana onun bunu yaptığını söylememiştin! Bu çılgınca!" Jerry yumruklarını sıkar ve sonra değerlendirmesini değiştirir. "Hayır, bu çılgınca değil. Sadece zırva. Şöminemizde bu akşam ateş yakacağız. Aslında işe gitmeden önce biraz daha odun getireyim."

"Ama bugün havanın gerçekten sıcak olması bekleniyor."

"Kim takar?"

Bu sefer Greta güler. "Kulağa nasıl geldiğimizi biliyor musun?"

Jerry karısına süklüm püklüm bakar ve ağzının kenarları yukarı doğru kıvrılmaya başlar. Yumruklarını gevşetir ve gerilimi atmak için eklemlerini kıtırdatır.

Greta ve Jerry'nin caddenin karşısındaki ve üç ev aşağıdaki komşuları Sunny adında yaşlı bir dul kadındır. Bu sıra-

da, Greta ve Jerry'nin üst kısımda görebildikleri gibi göremese de Sunny de Tillie'nin ne kadar bayağı olduğunu düşünür. Dün Sunny arabasını caddede onun evinin önüne park etti diye Tillie polisi aradı. Kocası on yıl önce öldüğünden beri, Sunny arabasını her zaman caddeyle evi arasındaki büyük boşluğa park eder, çünkü ağaçlı otomobil yolundan trafiğin içine geri geri girmekten korkar. Genç polis geldi ve arabasını ağaçlı otomobil yoluna koydurdu. Defalarca özür diledi, ama Tillie haklıydı. Bu bir ihlaldi. Sunny daha kahvaltısını bile yapmamıştı ve şimdiden bugün çıkacağı market turundan çekiniyordu, çünkü arabasını yalnız başına geri geri çıkarmak zorunda kalacaktı. Ağlamaklı oldu. O araba Tillie'nin evinin yakınlarında bile değildi!

Sunny hayıflanarak caddeyi geçerken Tillie, arka bahçesinin üst kısmında, dağsıçanının yeniden ortaya çıkmayacağına kanaat getirir. Kahvatlı yapan Greta ve Jerry tarafından görülemeyeceği evine geri döner. Greta ve Jerry kahvelerinin kalanını yudumlarlarken Tillie, mutfağında, telefonu alır ve dağsıçanını paylaştığı yan komşusu Catherine'i arar.

Catherine altıncı sınıfa ders veren bir öğretmendir. Yirmi iki yaşından beri öğretmenlik yapmaktadır ve altmışıncı yaş günü yaklaşmıştır. Emekli olması gerektiğini düşünür ama kendisi bile bu düşüncenin onu üzgün hissettirir. Öğretimi, çocukları onun için dünyalar kadar önemli ve çalışmayı bırakmayı gerçekten istemez. Ondan yedi yaş büyük kocası Fred, bunu anlar ve ona sabırlı davranır.

"Ne zaman hazır hissedersen" der her zaman. "Evde oyalanmayı ve bir şeyler tamir etmeyi seviyorum nasılsa." Sonra ikisi de gülerler. Fred yanan ampulleri bile zor değiştirir. Bir sene önce kendi isteğiyle havlu atmadan önce, bölgesel bir gazetenin editörüydü. İşini de seven iyi, sessiz, kitapsever bir adamdı ve hâlâ "Tanımanız Gereken İnsanlar" başlıklı insan ilgisi köşe yazısına katkıda bulunur.

Telefon çaldığında, Fred okuma odasında okuma yapmakta ve Catherine mutfakta işe erken gitme hazırlığında. Böyle bir saatte telefonun çalması Catherine'i yerinden zıplatır. Telefonu hemen açar:

"Alo?"

"Catherine," der Tillie aniden, kızgınmış gibi kelimeyi keserek.

"Evet, Catherine benim. Tillie? Tillie, Tanrım, saat daha sabahın yedisi. İyi misin?"

"Evet, ben iyiyim. Biraz önce bahçenizde dağ sıçanı gördüm ve bilmek istersiniz diye düşündüm."

"Bir ne? Bir dağsıçanı?"

"Evet, arkada, arazilerimizin arasında."

"Şey bu . . . ilginç. Sevimli olmalı herhalde. Öyle miydi?"

"Sanırım. Her neyse, meşgul olduğunu biliyorum. Sadece hayvan hakkında bilgin olması gerektiğini düşündüm. Bunun hakkında daha sonra konuşabiliriz. Hoşça kal."

"Ah, doğru. Daha sonra konuşuruz. Sana da hoşça kal Tillie."

Catherine şaşıp kalarak telefonu kapatır. Fred ona seslenir: "O neydi öyle?"

Fred'in kitabıyla oturduğu oturma odasına gelir ve "Tillie'ydi," diye cevap verir.

"Oh," der Fred gözlerini döndürerek. "Ne istedi?"

"Bizim arka bahçemizde bir dağsıçanı gördüğünü söylemek istemiş."

"Bunu sana neden söylemek istemiş?"

Catherine kafasını yavaşça sallar ve "En ufak bir fikrim bile yok," der.

"Ah Tillie!" diye söylenir Fred, kolunu kafasının yukarısına kaldırıp maskaralık selamı çakar.

Sabah rutinini bitirince Catherine, Tillie söz konusu olduğuna hep dönen bir dolap ve akıbetin denetleyici ve sinir bozucu olacağını bildiğinden kendisini karışık ve huzursuz hisseder. Ama ne kadar uğraşsa da dağsıçanıyla ilgili bu şeyin ne olduğunu çözemez. Tillie onun ortadan kaldırılmasını mı talep etmekte? Tillie dolaylı bir yolla onun iznini mi istemekte? Ayrıca Catherine ve Fred aynı evde otuz yıldır yaşıyorlardı ve bahçelerinde bir kere bile dağsıçanı görmemişlerdi. Ne garip.

Okul için çıkmak üzereyken, telefon ikinci defa çalar. Yine Tillie olduğunu düşünür, ama bu sefer başka bir komşusu, tatlı, hoşsohbet Sunny'dir ve ağlıyordur. Sunny, Catherine'e Tillie'nin onun arabasını ağaçlı otomobil yola park ettirdiğini ve kapana kısıldığını söyler. Birisi yardım edebilir mi? Catherine ve Fred onu bugün markete götürebilir mi? Tillie'nin en yeni istismarını öğrenince Catherine kanının beynine hücum ettiğini hisseder, ama en sakin ses tonuyla Sunny'ye Fred'in onu markete götürebileceği güvencesini verir. Öğlen vakti nasıl? Fred polis şefini çok iyi tanır ve belki Sunny'nin park etme sorunuyla ilgili bir şeyler yapabilir.

Bütün gün altıncı sınıf dersleri verdikten sonra Catherine, Tillie'yi unutur, ama yaklaşık 16.30'da evine geldiğinde sabahın köründe gelen telefonu hatırlar ve kendisini tekrar huzursuz hisseder. Akşam yemeğinden önce bir şekerleme yapmayı planlar, ama yatağına otururken huzursuzluğu birden daha çok artar ve pencereye koşar. Yatak odası ikinci kattadır ve oradan Catherine tüm arka bahçeyi ve de Tillie'yi net olarak görebilmektedir. O gün hava mevsim normallerinin üstünde sıcak ve Fred'in bahçenin arka kenarına ektiği hor çiçekleri açmaya başlıyorlar. Orada geniş çimenlik, onun arkasında uzun bir sıra halinde küçük hor çiçekleri var ve sonrasında bu caddedeki bütün bahçeleri sınırlayan bir koruma ormanının grikahverengi gölgesi.

Ayrıca garip bir şekilde, çimenliğin ortasında duran bir de Tillie. Hâlâ ekoseli mavili-beyazlı elbisesini giymekte ve hanımefendi usulü bahçıvanlık yapmak ister gibi bir de geniş kenarlı hasır şapka takmış.

Ama Tillie hiçbir zaman bahçıvanlık yapmaz.

Catherine yatak odası penceresinden onu izlerken, Tillie bahçeye göz atar, istediği bir şeyi gözetler gibi görünür ve ona doğru ilerler. Eğilir ve bariz bir çabayla yerden Catherine'nin büyük beyaz bir kaya olduğunu tahmin ettiği, küçük bir karpuz büyüklüğünde bir nesne alır. Sahneyi daha dikkatli incelediğinde, Catherine nesnenin kesinlikle bir kaya ve Tillie'nin taşıması için çok ağır olduğunu fark eder. Ama Tillie, izlemesi acı veren bir şekilde çökerek kayayı iki koluyla kucaklar ve Fred'in hor çiçekleri yönünde sallana sallana yürümeye başlar.

Sabahki telefon konuşmasından bir ibare Catherine'nin kafasında yankılanır –"arkada, arazilerimiz arasında"– ve aynı anda Catherine, Tillie'nin ne yapmak istediğini anlar. Dağsıçanının çukuru! Tillie kayayı, ona bahsettiği dağsıçanının yuvasını tıkamak için kullanacak.

Catherine dehşete düşer. Kendini sersem ve hasta hisseder, sanki bir cinayete tanık olmak üzereymiş gibi. Bir şey yapması gerekir, ama dışarı çıkıp Tillie'yle doğrudan yüzleşmek kuduz bir ayı sansarıyla kavga etmek gibidir. Aslında Catherine kendine kabul ettiremese de Tillie'den kelimelere dökemediği nedenlerle genel anlamda korkmaktadır. Yetmiş yaşındaki silik bir kadın onu neden korkutsun ki?

Ve Tillie onun şu anda penceresinden onu izleyeceğini nasıl bilebilir? Bilebilir miydi?

Catherine odanın içinde bir ileri bir geri gitmeye başlar, pencereden eski meşe dolaba ve tekrar pencereye. Tillie'nin kayayı hor çiçeklerinin hemen arkasında bir noktaya, ormanın

kenarındaki iki küçük söğüdün arasına sakarca bıraktığını ve konumu zihninde dikkatlice işaretlediğini görür. Dolaba geri yürür ve eski aynada kendine bakar. Tillie elbisesinin önünden tozu silkelerken ve kendi çimenliğine geri yürürken, Catherine aynada kendi gözlerine bakmaya devam eder. "Zavallı küçük hayvan," diye düşünüp durur. Ya kapana kısıldıysa?

Sonunda Catherine ne yapması gerektiğini bulur. Fred'e söylemeli. O yardım edebilir.

Fred birkaç arkadaşını ziyaret etmek için gazeteye gitmiştir. Eve geldiğinde, Catherine ona Tillie'nin ne yaptığını söyler. "Şey, bu durumda Tillie gerçekten bir taşla iki kuş vurmuş oldu," der.

"Neyi kastediyorsun?"

"Sen ve küçük dağsıçanı, ikiniz."

"Oh. Doğru. Bu gerçek, değil mi?" diye sorar Catherine somurtkan bir ifadeyle.

"Öyle görünüyor. Oraya gitmemi ve bunu onunla çözümlememi istemediğinden emin misin?"

"Hayır. Yine yapacaktır. Ben dağsıçanına yardım etmek istiyorum, böylece o kurtulmuş olur. Benimle geliyor musun?"

"Başka seçeneğim var mı?"

Catherine gülümser ve onu kucaklar. "Pek yok," der.

Her zaman olduğu gibi birlikte akşam yemeği yerler ve etraf iyice kararsın diye saat dokuza kadar beklerler. Fred el feneri önerir, ama Catherine Tillie'nin onun ışığını göreceğini düşünür.

"Bizim onu özgür bıraktığımızı anlayacaktır ve yarın tekrar üstünü kapatacaktır."

"Evet. Doğru. Tamam, belki bir kalem ışığı? Oraya gittiğimizde kullanmak için."

Bahçeyi karanlıkta gezinmemek suretiyle kaplumbağa hızıyla geçerler. Fred önden gider, Catherine kolları dengesi-

ni sağlamak için bir uyurgezerinki gibi önde onu takip eder. Çimenliğin en uzak noktasına vardıklarında, hor çiçeği kalmayana dek hor çiçeği çalılarını takip ederler. Ondan sonra bir çocuk gibi merakla Catherine, ellerinin, yüzünün değil, selvilerden birini bulmasını umarak arkadaki daha karanlığa bir adım atar.

Bir dal hisseder, derin bir nefes alır ve fısıldar: "Tamam, Fred. Kalem ışığı."

Fred ışığı cebinden çıkarır, toprağa yaklaştırır ve açar. Birkaç dakika sonra, umduklarından daha kısa sürede kavun büyüklüğündeki kayayı bulurlar, çünkü kaya düzgün ve beyazdır ve etrafındaki toprak koyu renklidir. Catherine derin bir nefes alır ve önüne düşen bir tutam saçı sol kulağının arkasına atar. O ve Fred eğilirler, kayayı kaldırırlar, küçük şişman dağsıçanı tarafından kullanıldığını düşündükleri şaşırtıcı derecede ufak bir delik ortaya çıkar.

Catherine sakinini kontrol etmek için kalem ışığını deliğe tutmak için bir dürtü hisseder. Ama sonra fazla bir şey göremeyeceğini ve hayvanı korkutabileceğini fark eder.

Kol kola, fısıldaşarak ve kahkahalarını tutarak, eve giderler.

Tillie onları görmez. Misyonlarından geri dönerken, o her zamanki gibi içip içip surat asmaktadır. Oturma odasındaki bir kanepede oturur, hayatının monotonluğunu ve sürekli muhatap olmak zorunda kaldığı aptallıkları bastırmak için kendine bardaklar dolusu Glenlivet (İskoçya'da uzun yıllardır üretilen bir malt viskisi, ç.n.) koyar. Bu akşamı diğerlerinden farklı yapan tek şey, yığılmış paketli kutuların etrafında istiflenmesidir.

Kafası dumanlıyken, kendini bu zamana kadar SATILIK tabelası koymadığı için kutlar. "Bu şapşalları çok şaşırtacağım," diye düşünmektedir. "Aptal ağızları açık kalacak."

İki paralık emlakçının teki ona bir tabela koymamanın kendi kendini ayağından vurmak olduğunu ve daha yüksek bir teklif için beklemesi gerektiğini söyleyip durur. Bu alıcı evin gerçek değerinden daha düşük bir teklifle geldi. Ama Tillie bekleyemez. Hiçbir zaman beklemeyi sevmedi. Zamanını ayarlayacak ve o zaman da yarın sabah olacak. Ve sonra bu berbat muhitteki herkes onun taşınmasıyla şok geçirecek. Bundan emin. Emlakçı gizliliğin neden önemli olduğunu anlamaz, ama zaten sersemin teki. Neden onu dinlesin ki? Hızlı bir şekilde evden çıkabilmek için kayıpları göze aldı zaten. "Hepsi oyunun içinde," diye düşündü. "Oyunun içinde." İnsanların sizi daha fazla dinlemediği bir yerde kalmak istemezsiniz. Ve onlara iyi bir şok geçirtmek oldukça önemli.

Tillie'nin onu hayatının büyük bölümünde destekleyen ölen babasından kalan bir güven fonu var. Bu günlerde "emekli" olduğunu söyler, ama aslında hiç çalışmadı. Daha gençken suluboya resim yapardı, ama hiçbirini satmadı. Daha büyük evlerin sahibi olmak isterdi, ama yaşlı annesi yaşamaya devam etti, o yüzden geri kalan parayı alamadı. Annesi neredeyse yüz yaşında ve hâlâ ölmedi. Tillie acınası orta sınıf muhitlerinde saplandı kaldı, aslında daha iyi bir yaşamı olmalıydı. Annesini periyodik olarak ziyaret eder, çünkü vasiyetten kesinlikle çıkarılmak istemez ve yatalak kadın ona kafesteki yarısı yolunmuş bir muhabbet kuşunun viyaklamasını hatırlatır. Onun söyledikleri işte o kadar ilginçtir.

Aslında hiçbir şey ilginç değil. Kemirgeni boğmak birkaç dakikalığına tamamdı, Catherine'nin izlemiş olmasını umuyordu. Catherine'i ateşler basacaktı. Ama proje tamamlandı ve yapacak başka bir şey kalmadı. Her yandaki bu saçma insanların küçük yaşamları hakkında acele edercesine kendilerini bu kadar meşgul etmelerine akıl sır erdiremiyordu. Fındık kadar beyinleri olmalıydı.

Kendine bir kadeh daha doldurur ve bir dikişte içer. Yirmilerinde yaptığı daha paketlenmemiş bir resim kullanılmayan şöminenin üstünde asılı, o kadar soluk ki az ışıklı oturma odasının gölgelerinde şekil zorlukla seçilebiliyor. Kanepede çömelmiş vaziyette resme doğru yukarı bakıyor ve on yıllar önce bulunduğu sahil sahnesini hayal meyal hatırlıyor. Sonra bütün gördüğü yaşamının çoğu gecesinde beklediği gözlerinin önündeki küçük yıldızlar, gözleri kararmadan önce.

Diğer sabah Cumartesi, dünden biraz daha serin ve gökyüzü bulutlu değil.

Caddenin karşısında ve birkaç ev aşağıda, Sunny ön penceresindeki dantel perdeleri açar ve güneş içeri ışırken arabasının olması gereken yerde –caddede– park edilmiş olmasına neşeyle bakar. Ve orada park edilmiş kalacak. Fred polis şefiyle dün öğle yemeğinden sonra konuştu ve onun için her şey halloldu. "*Özgürlük,*" diye nefes alır kendi kendine. Fred ve Catherine için ne yapabileceğini düşünür. Belki onlara fırında bir şeyler yapabilir. Bunu ne kadar seveceklerini hayal ederek kendini daha da neşeli hisseder.

Tepedeki evde, Greta hafta sonu tatilindedir ve Jerry'yle geç yatmışlardır. Yavaşça kalktıklarında ve güneş alan odalarına kahve içmeye gittiklerinde, Tillie'nin araba yolunun üzerinde kocaman bir nakliye kamyonu fark ederler.

"Bu benim düşündüğüm şey anlamına mı geliyor?" diye sorar Jerry kamyona bakarak. "Yoksa hâlâ yataktayız ve rüya mı görüyoruz?"

"Rüya görüyor olmalıyız," der Greta da kamyona bakarak. "Hiçbir tabela görmedim. Sen orada bir tabela gördün mü?

"Yo."

İki adam kaputbezinden iş tulumlarıyla her biri elinde birer kanepeyle Tillie'nin evinden çıkarlar. Greta ve Jerry birbir-

lerine bakarlar ve gülmeye başlarlar. Jerry öyle güler ki kahvesinin bir kısmını üzerine döker.

Greta sorar: "Bunu neden bir sır olarak saklamış dersin?"

"Bilmiyorum. Genç değil."

"Hiç çocuğu olup olmadığını merak ediyorum. Vay canına. Onun *çocuklar*ından biri olduğunu hayal edebiliyor musun?"

"Daha kötüsü, *o* olduğunu hayal edebiliyor musun?"

"Onun için üzülmemiz gerekiyor mu?" diye sorar Greta.

Jerry sırıtır ve biraz ilerideki mobilya taşınma sahnesine ilgisizce el sallar. "Şey, pek emin değilim, tatlım. Ama eğer onun için üzüleceksek, bunu kahvaltıdan sonra yapalım. Olur mu? Meyve ve peynir dolu bisküvileri hatırlıyor musun?"

"Evet!" der Greta dudaklarını şapırdatarak. İki kahve fincanını alır ve mutfaktaki bisküviler için güneş alan odanın penceresini terk ederler.

Tillie'nin yan komşuları oldukları için, Catherine ve Fred de nakliye kamyonundan adamların etkinliklerini fark ederler ve neden hiçbir SATILIK tabelası görmediklerini veya Tillie'nin kendisinden taşındığını duymadıklarını merak ederler. Fred gözlerini tekrar döndürür ve Catherine kafasını sallar. Ama başka bir telefonla dikkatleri dağılır. Bu sefer arayan, iki hafta içinde dört yaşındaki kızları Katie'yle birlikte onları ziyarete geleceğini söyleyen kızlarıyla damatlarıdır. Catherine çok heyecanlanır ve Tillie'nin dışarıda hâlâ devam eden taşınma günü unutulur.

İki saat sonra nakliye kamyonu Tillie'nin evinden uzaklaşırken kimse seyretmez. Her yer tekrar sessiz.

Catherine ve Fred'in arka bahçesinde, hor çiçekleri sırasının en uzak ucunda, dağ sıçanı ikinci deliğinden yukarı

tırmanıyor ve kısa arka ayakları üzerine becerebildiği kadar yükseğe kalkıyor. Siyah gözleri berrak günışığında parlar, sarı çalıların diğer ucundaki ilk deliğinin yanındaki büyük beyaz taşa bakış atar. Sonra Tillie'nin boş evine doğru bakıyor. Sonunda dikkati tam önündeki yumuşak toprakta yetişmekte olan bir grup karahindibaya yönelir. Başka biraz daha küçük bir dağsıçanı daha delikten dışarı çıkar. Dağsıçanı havasıyla yere otururlar ve yeni dallardan oluşan bir öğle yemeğini acelesizce paylaşırlar ve ormana doğru salınarak yürürler.

ON İKİ

en saf haliyle vicdan: bilim ahlaktan yana

Komşusu açken tok yatan bizden [Müslüman] değildir.
–Hz. Muhammed

Bir insan bütün dünyayı elde etse ama ruhunu kaybetse, ondan ne gibi bir kâr edebilir?
–Hz. İsa

Atomu nasıl parçalayacağını bilen ama kalbinde sevgi olmayan birisi canavara dönüşür.
–Krishnamurti

Öyle ya da böyle, vicdan olmadan bir yaşam, kaybedilmiş bir yaşamdır. Dönüşlü işbirliği ve olağan zevklerden oluşan günlük hayatlarımıza koyulsak da, sevenlerimiz ve vicdanı olanlarımız gerçekten çok şanslı.

Genelde vicdan sadece şudur: Dönüşlü ve sıradan. Tantana olmadan ve çoğunlukla fark edilmeden vicdan, etrafımızdaki herkesle ve her şeyle olan normal ve kendiliğinden günlük etkileşimlerimize ufak anlamlar katar. Daha sonradan kapana kısılmamış olduğu ortaya çıkan dağsıçanını serbest bıraktıklarında Catherine ve Fred asil ruhlu ilkeler üzerine düşünmüyorlardı. Dindar veya cesur, özel olarak etkili ve kesinlikle mantıklı davranmıyorlardı. Hayvana yardım etmek

doğru görünüyordu ve onları bir şekilde *iyi hissettiriyordu*. O kayayı yerinden oynatmak, eski ve evrensel olarak anlaşılan bir ifadeyle, "ruhlarına iyi geliyordu."

Vicdan söz konusu olduğunda Batı kültürü yüzyıllar boyunca, doğru ve yanlışın Tanrı tarafından gönderilmiş değişmez bilgisine olan inançtan, Freud'un cezalandırıcı bir süperego kavramına olan bir inanca, vicdanın bizim birbirimize olan normal ve olumlu ilgililiğimizden kaynaklandığına dair bir anlayışa ilerledi. Duygusal bağlılıklarımızda yerleşmiş müdahil bir sorumluluk hissi olarak vicdan, bütünüyle psikolojik bir yapılanmaya evrildi. Ama başlangıcı kilisede olan felsefi bir tam daire olarak, vicdan psikolojinin ve ruhaniyetin birleştiği bir yer, psikolojinin önerileriyle dünyanın büyük dini ve ruhsal geleneklerinin öğretilerinin tamamen kesiştiği bir konu. Hatırı sayılır bir birleşmeyle –kökten materyalistlerle mistiklerin bile zihinlerinin örtük bir anlaşmasıyla– davranışsal bilim, evrimsel psikoloji ve bütün geleneksel teolojiler, güçlü bir vicdan sahibi olmanın oldukça avantajlı olduğu ve hiç vicdan sahibi olmamanın gruplar ve de bireyleri felakete sürüklediğinde hemfikirler.

Bir psikolog, başkalarının refahı için biraz sorumluluk aldığımızda, eylemlerimizin normal (veya "ego uyumlu") geldiğini ve kendi hayatımızdan aldığımız tatminin arttığını söyler. İncil basitçe şöyle der: "Almaktan çok vermek daha kutsaldır." Bir psikolog olarak size diyebilirim ki duygusal bağlılıktan kaynaklanan müdahil sorumluluk hissinin yokluğu, egemenlik kurmayla sonsuz, genelde nafile bir meşguliyetle birliktedir ve hayatın aksamasıyla nihai bozunumla sonuçlanır. Budha bunu şöyle anlatmıştır: "Bizim kim olduğumuz düşündüklerimizin bir sonucudur. Eğer bir insan kötü bir düşünceyle konuşur veya hareket ederse, onu acı takip eder. Eğer bir insan saf bir düşünceyle konuşur veya hareket

ederse, onu mutluluk takip eder, aynı onu hiç bırakmayan bir gölge gibi."

Anne Colby ve William Damon, istisnai vicdanlara sahip bireylerle ilgili psikolojik çalışmalarında şöyle yazarlar: "İyimserlik, sevgi ve neşeyi kapsayan bir olumluluk, örneklerimizde gördüğümüz üzere ahlakla yakından bağlantılıdır. Budha yine hemfikir. Şöyle diyor: "İnsan hayatı labirentinden güvenli bir şekilde yürümek için, bilgelik ışığı ve ahlakın yol göstermesine ihtiyaç duyulur."

Ve tabii ki bir de, insanlığın en eski karşılıklılık etiği ve şu ana kadar düşünülmüş muhtemelen en özlü ve en açıkça işlevselleştirilmiş ahlaki felsefesi olan Altın Kural var. Konfüçyüs daha da eski bir Çin atasözünde "Başkalarının size yapmalarını istemeyeceğiniz şeyleri başkalarına yapmayın," diye yazar. İsa "Başkalarının size davranmalarını istedikleri gibi davranın," dediğinde, eskiden kalma bir Yahudi atasözüne gönderme yapar: "Nefret ettiğiniz şeyi kardeşlerinize [insanlara] yapmayın. Kural budur: Gerisi yorumdur." Mahabarata, Hinduizmin takipçilerine şöyle söyler: "Bu Dharma'nın toplamıdır: Size yapıldığında acı veren şeyleri başkalarına hiç yapmayın." Ve yerel geleneklerde de –Nijerya'nın Yoruba'sı şöyle der: "Yavru bir kuşu sivri bir sopayla dürtükleyecek birisi, ne kadar acıdığını anlamak için önce kendisinde denemelidir." (Türkçedeki "İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır" atasözüyle de benzerlik göstermekte, ç.n.) Lakota'nın dini lideri Kara Elk'in (Kanada geyiği, ç.n.) öğretisi: "Her şey bizim akrabamızdır; her şeye ne yaparsak, kendimize yapmışızdır. Her şey gerçekte Birdir."

Ahlaki karşılıklılığa bağlı kalmayan dinlerin sınırlı bilgisi günümüze aittir ve antik Altın Kural'ın ahlaki sıcaklığını kendi kanı donduran doğaları tarafından daha çekici hale getirirler. Örnek olarak, önceden "Beyaz Irk" sevgisi ve diğerlerine

karşı saptanmış bir nefret üzerine kurulmuş bir din olan Yaratıcının Dünya Kilisesi denilen, faal bir şekilde anti-semitik ve anti-Hıristiyan propagandalar yapan Yaratıcılık Hareketi gösterilebilir. Bu doktrin çerçevesinde, "Beyaz" olmayan herkes tanım itibarıyla "çamur ırklardan" birisine aittir. Yaratıcılık Hareketi'nin merkezi ahlaki kaidesi şöyle ifade edilir: "Beyaz Irk için iyi olan neyse o en yüksek erdemdir; Beyaz Irk için kötü olan neyse o nihai günahtır." Hiç şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Yaratıcılık Hareketi'nin uzun vadedeki hedefi, "Beyaz Irk"ın dünya egemenliği elde etmesini sağlamak.

Hoş karşılanan bir zıtlıkta, çoğu dinler ve ruhsal gelenekler Altın Kural'a ve de Kara Elk'in "Her şey gerçekte Birdir"ine benzeyen bir inanca riayet ederler. Örneğin, Judo-Hristiyan öğretileri takipçilerine komşularını sevmelerini öğütlerken, Doğu mistisizmi bireyselliğin, egonun daha en baştan bir ilüzyon olduğunu, Tanrı'dan veya birbirimizden ayrı olmadığımızı ve bu sebeple ruhsal manada komşu olduğumuzu öğretir. *Huzurun Kendisi Olmak* kitabında, Vietnamlı Budist üstadı olan Thich Nhat Hanh, Batılılar için Doğu düşüncesinin bu yönünü "biz-arası" olduğumuzu anlatarak açıklamaya çalışıyor. Kaçınılmaz ve ayrılmaz bir şekilde evrendeki herkes ve her şeyle bağlıyız, bu varlık arası durum neden bencilce (ve boş yere) bireysel kazanç ve güç hedeflerimizi takip etmememiz gerektiğinin sebebidir.

Daha az göze çarptığı halde birliğe olan inanç Judo-Hristiyan geleneğinin de bir parçası. 1939'da Avrupa'da dünya hâkimiyetine dair başka bir bölücü girişim patlamışken, Yahudi teolog ve felsefeci Martin Buber, Tel Aviv'deki Filistinli Öğretmenler Ulusal Konferansı'nda konuşma yaptı. Konuşmasını şöyle sonlandırdı: "Bugünün gaddarca sorunlarının uçurumunun üstüne kalan ve yükselen, her zamanın uçurumunun üstünde olduğu gibi: Ruhun ve kutsal sözün kanat çırpışı.

Ama bu birliği sonuna kadar görebilen ve dinleyebilen, ebedi olarak bakılıp ayırt edilebilene bakıp onu ayırt edecektir. Bir insanı kendi birliğine döndürmeye yardım eden eğitmen, onu Tanrı'yla yüz yüze getirmeye yardım edecektir."

Hangi gelenekte ortaya çıkarlarsa çıksınlar, varlık arası farkındalığa odaklanan ruhsal pratikler, neredeyse dış koşullardan bağımsız olarak, en tutkulu uygulayıcılarına bariz dünyevi mutluluk getiren ilgi çekici bir psikolojik yan etkisi vardır. Psikolog Daniel Goleman'la Kutsal Dalai Lama'nın işbirliğiyle hazırlanan *Yıkıcı Duygularla Nasıl Başa Çıkabiliriz? Dalai Lama'yla Yapılan Bilimsel Bir Diyalog* isimli kitapta, Goleman şöyle yazar: "Diğerlerinin refahıyla ilgilenme eylemi, görünüşe göre, kişinin içinde daha büyük bir refah durumu yaratır." Son yıllarda, artan sayıda bilim insanı bu izlenimi tekrarlamıştır. Bilim ve zihin üzerine Dalai Lama'nın katıldığı 2002'deki bir konferansta, Avusturalyalı seçkin nörobiyolog Jack Pettigrew düşüncesini şöyle belirtti: "Dharamsala'ya [sürgünde olan Tibetli topluluğun Hindistan'daki evi] giderseniz, kışın ortasındaki sisten yukarı tırmanıp pırıl pırıl günışığına çıkarsınız. Bu, cennete gitmek gibidir. Hemen gözünüze çarpan şeyse, pek fazla aidiyetleri olmayan, korkunç derecede muhtaç ama yine de mutlu olan Tibetlilerin mutlu, gülümseyen yüzleridir. Neden mutlular?"

Dalai Lama bu soruyu bilimsel olarak açıklamakla ve Tibetli Budist meditasyonunun sadık uygulayıcıları tarafından elde edilen varlık arası merhamet hissini yaratmanın dünyevi bir yolunu bulmakla ilgileniyor. Bu maksatla, bilim insanları ve Budist âlimleriyle uluslararası bir dizi görüşme başlattı. En yenisi 2003'te, Colorado'daki the Mind and Life Institute (Zihin ve Yaşam Enstitüsü) ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün McGovern Enstitüsü tarafından desteklendi. Dalai Lama bu diyalogların, hem Budistlerin hem de bilim

insanlarının insan çelişkisinin ve acı çekmesinin kökü olarak gördüğü yıkıcı ruh hallerine pratik çözümler getirmesini hedefliyor.

Bir psikolog olarak, Dalai Lama'nın sosyopatlar olarak atfedebileceğim veya başkalarına bağlılıktan kaynaklanan müdahil bir zorunluluk hissinden mahrum insanların tanımından özellikle etkilendim. Böyle bireylerden "iyi gelişmiş insani yaşamları olmayan kişiler" olarak bahsediyor. Daha belirli biçimde, Dalai Lama, Dünya Ticaret Merkezi saldırıları hakkında şöyle dedi: "Teknoloji iyi bir şeydir, ama iyi gelişmiş insani yaşamları olmayan kişilerin ellerindeki teknolojinin kullanımı felakete yol açabilir."

Bir kişinin iyi gelişmiş bir insani hayat kapasitesi sahibi olması hali, onun kendi beyni tarafından kolaylaştırılır veya kısıtlanır. Sosyopatlığın bu Budist anlayışı, herkes için dinle nöropsikoloji arasında en ilginç birleşmelerden birisinin ne olduğunun altını çizer. Büyük ihtimalle sosyopatlık, birtakım fiziksel beceri veya kısıtlamalar değil, duygusal zayıflık tarafından öğretilen bir hayat dersidir. Başka bir deyişle, bazı insanlar aşırı kilolu ya da bacaksız, dilenci olarak yaşamanın ne olduğunu öğrenmek zorunda; vicdanı olmayanlarsa başkalarını umursamadan yaşamanın ne anlama geldiğini öğrenmek zorunda. Burada, bu karmik (Karmaya ait, ç.n.) durumda bir ironi var. Eğer arzu ederseniz, kör yetimlere acıdığımız gibi, karmaya ister inanalım ister inanmayalım, sosyopatları acınası bulmak için gerçekten bir sebep olabilir.

Psikolojinin şefkatin ve birliği hissetmenin değerini tanımasına rağmen, psikologlar bu zamana kadar bunları elde etmek için hiçbir doğrudan metodu araştırmamışlardır, böylelikle sosyopatları ve daha sağlıklı öğrencilerimizi vicdanın artırılmasının ele alındığı yerde yüzüstü bırakmışlardır. Hayattan tatmini yükseltme yolları olarak, psikologlar artan bir

biçimde, normal çocuklar için ahlaki eğitim, yetişkinler için gönüllü olarak verme öneriyorlar, ama psikologlar geleneksel bir şekilde "kişilerarası sınırları kuvvetlendirme" ve "kararlılık eğitimi" gibi uğraşlarla daha çok ilgilenmişlerdir. Bu bakımdan, ruhsallığa kıyasla psikoloji bana Hindistan'da "Bilge Kadının Taşı" denilen eski bir meseldeki aç yolcuyu hatırlatır. Bu meselin bir versiyonu, antikitede çoktan yitmiş bir yazar, Arthur Lenehan tarafından derlenen öykülerin 1994'te ironik bir şekilde *The Economics Press* tarafından yayımlanan bir derlemesinde bulunabilir:

> Dağlarda yolculuk yapan bilge bir kadın bir kaynakta değerli bir taş bulur. Diğer bir gün aç olan başka bir yolcuyla karşılaşır ve bilge kadın yemeğini paylaşmak için çantasını açar. Aç yolcu değerli taşı görür ve kadından taşı ona vermesini ister. Kadın hiç tereddüt etmeden öyle yapar.
>
> Yolcu talihine sevinerek gider. Taşın ona ömür boyu güvence verecek değerde olduğunu bilir. Ama birkaç gün sonra taşı geri bilge kadına vermek için geri döner.
>
> "Düşünüyordum," der, "Taşın ne kadar değerli olduğunu biliyorum, ama bana daha da değerli bir şey verebileceğini umarak bunu geri veriyorum. Bana taşı vermeni sağlayan içinde ne varsa bana onu ver."

Bilge ve mutlu Tibetli Budistler ve tabii ki Dalai Lama'nın kendisi, Colby ve Damon'ın Meksika'daki fakirleri doyuran Suzie Valadez, bir kanalizasyoncu, bir dilenci, bir evsiz olarak kendi varlık arası ve şefkat hissini besleyen Jack Coleman gibi, aşırı vicdan örneklerinin anımsatıcıları. Hem Budist rahipleri hem de psikolojik örnekler, aşırı vicdan tarafından sağlanan farkındalığın insanların yaşamlarını geliştirdiğini ve onları mutlu ettiğini gösteriyor. Bu mutluluk, herhangi bir bilişsel

stratejinin veya geçici başarısızlıkların kozmosa ve kişinin uzun vadedeki başarılarına yeniden atfının bir ürünü değil. Aslında Colby ve Damon, ahlaki örneklerinin çoğunun, insan yaşamının şartlarını ve bu şartları değiştirmek için kendi kısıtlı potansiyellerini göz önünde bulunduran ısrarlı gerçekçiler olduğunu bildiriyor. Hayır, sadece bilişsel adaptasyondan çok istisnai vicdan, kendinden daha büyük bir şeyin bir parçası olmanın güçlü ve sabitleştirici durumunu içerir.

Aslında vicdan, psikologların şimdilerde duygusal bağlılıktan kaynaklanan ahlaki bir hissin tekil olarak canlandırıcı etkileri olarak bildikleri şey tarafından açığa vurularak, psikolojiyle ruhsallığın bağlantı noktası gibi görünüyor. Din ve ruhsallıkta, bu mevkideki deneyim birlik, bütünlük, varlık arası gibi isimlerle anılıyor. Psikolojide, buna vicdan veya ahlaki his denir. Adı ne olursa olsun, insan düşüncesi duygusu ve eyleminin köklerini bizim ilkel geçmişimizden alan tümleştiricisidir. Genlerimiz, beyinlerimiz ve muhtemelen ruhlarımız yoluyla psikolojik ve toplumsal yaşamlarımızda koruyucu, üretici ve ruh hallerini besleyici bir güç haline gelmiştir, bin yıllarca aşkın geleneklerimize ve ırkımızın en hayranlık duyulan üyelerine hitap etmiştir. Vicdan hâlâ bize türümüzün başlangıcından itibaren evrimsel, duygusal ve ruhsal olarak Bir olduğumuzu ve eğer huzur ve mutluluk istiyorsak bu yolla davranmamızı söylemeye çalışan küçük bir iç sestir.

Vicdan *ve eşsiz olarak vicdan*, bizi kendimizden çıkıp başkalarının yerine koymaya ve hatta Mutlak'la irtibata zorlayabilir. Başkalarıyla olan duygusal bağlarımızdan kaynaklanır. En saf şekliyle buna sevgi denir. Ve muhteşem bir şekilde, başka noktada birleşmeyen hem mistiklerin hem de evrimsel psikologların kişilerin normal doğalarının art niyetliden çok sevecen olduğunda hemfikirler. Bu sonuç, bizim kendimiz hakkındaki olağan, daha sinik görüşümüzden nefes kesici bir ayrılışa işaret eder.

Teologlar ve bilim insanları, ayrıca normalde iyi niyetli olan doğamızı ihlal eden insani hataların iki yönlü olduğunda da anlaşıyorlar. İlk hata, başkalarının ve dünyanın kişisel olarak kontrolünde olma arzusu. Bu dürtü, egemenlik kurmanın zahmete değer bir hedef olduğu ilüzyonunu içerir, sosyopatın zihninde en çok sabitlenen ilüzyon. İkinci trajik hataysa ahlaki dışlanmışlık. Ahlaki sürgünle ne yapılacağı sorusunun teolojide ve de psikolojide bu kadar zorlu olan "öteki"nin –öteki cinsiyet, öteki ırk, yabancı, "düşman" ve muhtemelen sosyopatın kendisi bile– daha az insan olduğuna karar vermenin sonsuz tehlikesini biliyoruz. "İyi gelişmiş insani yaşamları olmayan" kişilerin potansiyel olarak dehşet verici meydan okumalarıyla nasıl yüzleşiriz? Şimdiye kadar psikoloji, zaman geçtikçe ve teknoloji geliştikçe daha da baskı yapan bir konuda olmasına rağmen, bu soruyu tamamen cevapsız bıraktı. Nihayetinde şeytan da evrimleşiyor.

Daha talihli olanın kim olduğu, sadece tam olarak istediklerileriyle acımasızca ilgilenen kişi mi, yoksa vicdanınız tarafından zorunlu kılınan siz mi sorusuna gelince—tekrardan size yedinci hissiniz olmasaydı neye benzeyeceğinizi hayal etmenizi rica ediyorum. Ama bu sefer büyük etkinizi ve servetinizi ya da suçsuzluk olmadan daimi dinlencenizi göz önünde bulundururken sadece vicdanın yaşamınıza ne getireceğini ve sizinkine ne getirdiğini aklınızın bir kenarında tutarak hayal edin. Bütün dünyevi aidiyetlerinizden daha çok sevdiğinin birinin, eğer bu size düşmüşse onun için yanan bir binanın içine pervasızca koşabileceğiniz birinin –bir ebeveyn, bir erkek kardeş, bir kız kardeş, samimi bir arkadaş, hayat arkadaşınız, çocuğunuzun– yüzünü net bir şekilde gözünüzün önüne getirin. Aynı yüzü –bir ebeveyninizin, kızınızın veya çocuğunuzunki– acı içinde ağlarken veya huzur ve neşeyle gülümserken tasavvur edin.

Şimdi de bir anlığına sonsuza bakabildiğinizi ve hiçbir şey, ne sevgi, ne yardım etmeye dair ne de bir gülümsemeye karşılık vermek için bir arzu hissetmediğinizi hayal edin.

Ama eğer vicdanı olmayan, suçluluk hissetmeden her şeyi yapabilecek birisi olsanız bütün hayatınıza yayılacağına rağmen, bu sarsıcı boşluğu uzun süre hayal etmeyin. Aksine hislerinize geri dönün. Zihninizde sevdiğiniz, yanağına dokunduğunuz, kahkahasını işittiğiniz yüze dokunun.

Vicdan bireysel yaşamlarımızı her gün bu tür bir anlamla kutsar. O olmadan duygusal olarak boş ve sıkılmış olurduk, günlerimizi yanlış yönlendirilmiş yaradılışımızın tekrarlanan oyunlarının peşine düşerek harcardık.

Çoğumuz için, çoğu zaman, vicdan o kadar olağan, o kadar sıradan, o kadar kendiliğindendir ki onu fark etmeyiz bile. Ama vicdan bizden daha da gerçek. O, psikolojik ve ruhsal olarak her zaman hüküm verilen ahlak dışı kişisel çıkarın tarih öncesi bir bölümüyle eskimeyen ahlaki zihinlerin bir dairesi arasındaki bir yüzleşmenin bir cephesi. Bir psikolog ve bu türün bir üyesi olarak oyumu, vicdanı olan insanlardan, sevecen ve kendini adamış kişilerden, cömert ve nazik ruhlardan yana kullanıyorum. Başkalarını incitmenin yanlış ve nezaketin doğru olduğunu hisseden ve eylemlerini yaşamlarının her gününde bu ahlaki hisse göre yönlendiren bireylerden etkileniyorum. Onlar kendi kendilerinin bir seçkini. Onlar yaşlı ve genç. Onlar, yüzlerce yıldır gelmiş geçmiş kişiler ve yarın doğacak bebekler. Onlar her millet, kültür ve dinden. Onlar bizin türümüzün en farkında ve odaklı üyeleri. Ve onlar her zaman umudumuz oldular ve olacaklar.

notlar

Giriş: Hayal Et

sayfa 21 *toplumun yaklaşık yüzde 4'ünde mevcut olduğu düşünülüyor:* Bkz. K. Barry et al., "Conduct Disorder and Antisocial Personality in Adult Primary Care Patients," *Journal of Family Practice* 45 (1997): 151-158; R. Bland, S. Newman ve H. Orn, "Lifetime Prevalence of Psychiatric Disorders in Edmonton," *Acta Psychiatrica Scandinavica* 77 (1988): 24-32; J. Samuels et al., "DSM III Personality Disorders in the Community," *American Psychiatry Journal* 151 (1994): 1055-1062; ve ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı, *Substance Abuse and Mental Health Statistical Sourcebook* (Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 1991).

sayfa 21 *Vicdan yoksunluğu*: Geçmiş iki yüz yılda çeşitli şekillerde kavramsallaştırılan sosyopatlık, Batı dünyasında farklı isimlerle anıldı. Böyle etiketlerin ve teşhislerin tarihçesinin ayrıntılı bir tartışması için, bkz. T. Millon, E. Simonsen ve M. Birket-Smith, "Historical Conceptions of Psychopathy in the United States and Europe," *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, ed. T. Millon et al. (New York: Guilford Press, 1998).

sayfa 21 *Psikiyatrik etiketlerin günümüzdeki kutsal kitabı*: Amerikan Psikiyatri Birliği, *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, 4. ed. (Washington D. C.: Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994). APB'nin antisosyal kişilik bozuklukları için günümüz tanısal kriterlerini değerlendirmekte kullanılan saha denemelerinin ayrıntılı tanımları ve eleştirileri için, bkz. W. Livesley, ed., *DSM-IV Kişilik Bozuklukları* (New York: Guilford Press, 1995).

sayfa 21 *Diğer araştırmacı ve klinisyenler*: Bkz., örneğin, R. Hare "Psychopathy: A Clinical Construct Whose Time Has Come," *Criminal Justice and Behavior* 23 (1996): 25-54.

sayfa 22 *Sosyopatlar özellikle duygular konusunda*: Sosyopatlık vakasında daha doğru bir tanım "duyguların yokluğu" olsa da kabul edilen ifade "duygunun boşluğu"dur.

sayfa 23 *Çalışma alanım çocukluk yıllarında yaşadıkları*: M. Stout, *The Myth of Sanity: Divided Consciousness and the Promise of Awareness* (New York: Viking Penguin, 2001).

sayfa 27 *Robert Hare*: R. Hare et al., "The Revised Psychopathy Checklist: Descriptive Statistics, Reliability, and Factor Structure," *Psychological Assessment* 2 (1990): 338-341.

sayfa 27 *Özneleri hakkında, Hare*: R. Hare, *Vicdansızlar: Antisosyal Kişilik Bozukluğu* (Hyb Yayıncılık, İstanbul: 2006).

sayfa 28 *Ve Hervey Cleckley*: H. Cleckley, *The Mask of Sanity*, 5. ed. (St. Louis, MO: Mosby, 1976), s. 90.

sayfa 29 *Uzanan ilişkisi, psikolojik hudutların*: Psikopatlıkla ilişkili problemler üzerine bir gözden geçirme için, bkz. D. Black C. Larson, *Bad Boys, Bad Men: Confronting Antisocial Personality Disorder* (Oxford: Oxford University Press, 2000). Ayrıca bkz. D. Dutton, ve S. Golant, *The Batterer: A Psychological Profile* (New York: Basic Books, 1995); G. Abel, J. Rouleu ve J.Cunningham-Rathner, "Sexually Aggresive Behavior," *Forensic Psychiatry and Psychology*, ed. J. Curan, A. McGarry ve S. Shah (Philedelphia: F. A. Davis, 1986); L. Grossman ve J. Cavenaugh, "Psychopathology and Denial in Alleged Sex Offenders", *Journal of Nervous and Mental Disease* 178 (1990): 739-744; J. Fox ve J. Levin, *Overkill: Mass Murder and Serial Killing Exposed* (New York: Plenum Press, 1994); ve R. Simon, *Bad Men Do What Good Men Dream* (Washington, D. C.: American Psychiatric Press, 1996).

sayfa 30 *Otuz yıllık vahiysel bir şarkının bir satır*: Black Sabbath, "Luke's Wall/War Pigs," *Paranoid*. Warner Bros. Records, 1970.

sayfa 32 *Roman yazarı F. Scott Fitzgerald'ın*: Fitzgerald, *Tender Is the Night* (Sevecendir Gece).

Bölüm 1. Yedinci His

sayfa 44 *Dördüncü yüzyılda bir Hıristiyan âlimi olan Aziz Jerome*: Bkz. G. Evans, *Mediaeval Commentaries on the Sentences of Peter Lombard* (Leiden, NY: E. J. Brill, 2002).

sayfa 44 *Jerome'nin meşhur çağdaşı Hippo'lu Augustine*: Bkz. Augustine, *İtiraflar*, çev. Dominik Pamir (Kaknüs Yayınları, İstanbul: 1999), ve R. Sarainen, *Weakness of the Will in Medieval Thought from Augustine to Buridan* (Leiden, NY: E. J. Brill, 1994).

sayfa 45 *Vicdan hakkındaki teolojik ikilemde sonuca varılması*: Bkz. T. McDermott, ed., *Summa Theologiae: A Concise Translation* (Allen TX: Thomas More, 1997); B. Kent, "Transitory Vice: Thomas Aquinas on Incontinence," *The Journal of History of Philosophy* 27 (1989): 199-223; T. Potts, *Conscience in Medieval Philosophy* (Cambridge, Cambridge University Press, 1980).

sayfa 47 *Freud, gelişimlerinin normal seyrinde*: Bkz. S. Freud, *Metapsikoloji Haz İlkesinin Ötesinde, Ego ve İd ve Başka Yapıtlar (Ciltli)*, çev. Aziz Yardımlı (İdea Yayınları, İstanbul: 2000), S. Freud, *Uygarlık, Toplum ve Din* (Payel Yayınları, İstanbul: 2004), age.

Bölüm 2. Buz İnsanlar: Sosyopatlar

sayfa 63 *Robert Hare şöyle yazıyor*: R. Hare, *Vicdansızlar: Antisosyal Kişilik Bozukluğu* (Hyb Yayıncılık, İstanbul: 2006).

sayfa 65 *Jane Goodall Gombe'de gözlemlediği şempanzeler için*: J. Goodall, *Through a Window: My Thirty Years With the Chimpanzees of Gombe* (New York: Houghton Mifflin, 2000), s. 210-211.

Bölüm 3. Normal Vicdan Uyuduğunda

sayfa 79 *Ervin Staub'un The Roots Of Evil (Kötülüğün Kökleri) kitabındaki bir ifadeyi ödünç almak gerekirse*: E. Staub, *The Roots of Evil:*

The Origins of Genocide and Other Group Violence (Cambridge: Cambridge University Press, 1989). Ayrıca bkz. E. Staub, "Ethnopolitical and Other Group Violence: Origins and Preventions," *Ethnopolitical Warfare: Causes Consequences, and Possible Solutions*, ed. D. Chirot ve M. Seligman (Washington D. C.: Amerikan Psikiyatri Birliği): 743-753.

sayfa 81 *Ölenlerin nasılsa sadece onlar olduğuna inandığımız:* Çözülmeli durumların tanımları ve örnekleri için, bkz. M. Stout, *The Myth of Sanity*. Çözülmeli olgunun bütün toplumları nasıl etkileyebileceğine dair bir tartışma için, bkz. L. deMause, *The Emotional Life of Nations* (New York: Karnac, 2002).

sayfa 81 1961 ve 1962'de, New Haven, Connecticut'ta: S. Milgram, "Behavioral Study of Obedience," *Journal of Abnormal and Social Psychology* 67 (1963): 371-378. Ayıca bkz. S. Milgram, *Obedience to Authority: An Experimental View* (New York: Perennial, 1983), ve T. Blass, ed., *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm* (Mahwah, NJ: Lawrance Erlbaum Associates, 2000).

sayfa 87 Tuğgeneral S. L. A. Marshall: S. Marshall, *Men against Fire: The Problem of Battle Command in Future War* (Gloucester, MA: Peter Smith, 1978), s. 30.

sayfa 88 On Killing (Öldürme Üzerine) *kitabında*: D. Grossman, *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society* (Boston: Back Bay Books, 1996), s. xv.

sayfa 88 *Peter Watson'ın yazdığı üzere*: P. Watson, *War on the Mind: The Military Uses and Abuses of Psychology* (New York: Basic Books, 1978), s. 250.

sayfa 90 *Buna karşın Vietnam gazilerini içeren araştırma*: J. Stellman ve S. Stellman, "Post Traumatic Stress Disorders among American Legionnaires in Relation to Combat Experience: Associated and Contributing Factors," *Environmental Research* 47 (1988): 175-210. Rastgele seçilmiş 6.810 gaziyi içeren bu araş-

tırma, PTSB semptomlarıyla öldürme sürecine katılım arasındaki ilişkiyi inceledi ve savaşın düzeylerinin niceliğini belirten ilk çalışma oldu.

Bölüm 4. Dünyanın En Hoş İnsanı

sayfa 99 *Doreen Littlefield kişilik teorisyeni Theodor Millon'ın*:: Birçok kişi sosyopatların değişik çeşitlerini tanımlamayı denedi. En ilginç tipolojilerden bir tanesi Theodor Millon'ınkidir. Millon psikopatlığın on alt tipini tanımlar: açgözlü, kuralsız, kurnaz, risk alan, pervasız, patlayıcı, aşındırıcı, art niyetli, gaddar ve kötücül. "Onuncunun hiçbir şekilde özel olmadığı"nı kaydeder. "... Sınıflandırmalar, daha genel hatlarıyla veya daha ayrıntılı seviyelerde ortaya konulabilir." Millon'ın sınıflandırmasının ayrıntılısı için, bkz. T. Millon ve R. Davis, "Ten Subtypes of Psychopathy," *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, ed. T. Millon et al.

sayfa 106 *Hapishane nüfusunun bu yüzde 20'si*: Bkz. R. Hare, K. Strachan ve A. Forth, "Psychopathy and Crime: A Review," *Clinical Approaches to Mentally Disordered Offenders*, ed. K. Howell ve C. Hollin (New York: Wiley, 1993), ve S. Hart ve R. Hare, "Psychopathy: Assessment and Association with Criminal Conduct," *Handbook of Antisocial Behavior*, ed. D. Stoff, J. Breiling ve J. Maser (New York: Wiley, 1997)

Bölüm 5. Vicdan Neden Kısmen Kördür

sayfa 116 *Alakalı olarak, vicdanı olmayan insanlar kimin cinsel bir*: Bkz. L. Robins, *Deviant Children Grown Up: A Sociological and Psychiatric Study of Sociopathic Personality* (Huntington, NY, Krieger Publishing, 1974).

sayfa 119 *Benjamin Wolman*: B. Wolman, *Antisocial Behavior: Personality Disorders from Hostility to Homicide* (Amherst, NY: Prometheus Books, 1999), s. 136.

sayfa 126 *Çocuklarımızı özellikle de kızları, ani tepkilerini görmezden*: Bkz. D. Cox, S. Stabb ve K. Bruckner, *Women's Anger: Clinical and Developmental Perspectives* (Philedelphia: Brunner-Routledge, 1999); L. Brown, *Raising Their Voices: The Politics of Girls' Anger*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999), s. 166; L. Brown, "Educating the Resistance: Encouraging Girls' Strong Feelings and Critical Voices" (Ahlaki Eğitim Birliği'nin 20. Yıldönümü Konferansı'nda sunulan makale, Calgary/Banff, Kanada, 1994); C. Gilligan, "Women's Psychological Development: Implications for Psychotherapy," *Women and Therapy* 11 (1991): 5-31; ve L. Brady, "Gender Differences in Emotional Development: A Review of Theories and Research," *Journal of Personality* 53 (1985): 102-149.

sayfa 128 *Erkekler*: Bkz. D. Kindlon ve M. Thompson, *Raising Cain: Protecting the Emotional Life of Boys* (New York: Ballantine Books, 2000), s. 99.

Bölüm 6. Acımasızları Nasıl Tanırız

sayfa 137 *Nuremberg Savaş Suçları Mahkemesi'nden önce 1945 sorgulamalarında*: Aktarılan, R. Overy, Interrogations: The Nazi Elite in Allied Hands, 1945 (New York: Viking Penguin, 2001), s. 373.

Bölüm 7. Suçlu Hissetmemenin Nedenbilimi: Sosyopatlığa Neden Olan Nedir?

sayfa 151 *İkizler üzerindeki çalışmalar göstermiştir ki*: Bu bulguların ayrıntılı bir tartışması için, bkz. L. Eaves, H. Eysenck, ve N. Martin, *Genes, Culture and Personality* (New York: Academic Press, 1989).

sayfa 151 Bu araştırmalardan bir bölümü "Psikopatik Sapma" (Pd) ölçeğini dahil etti: Pd ölçeği kullanılan ikiz çalışmalarının bir gözden geçirimi için, bkz. H. Goldsmith ve Gottesman, "Heritable Variability and Variable Heritability in Developmental

Psychopathology," *Frontiers in Developmental Psychopathology*, ed. M. Lenzenweger and J. Haugaard (Oxford: Oxford University Press, 1996).

sayfa 152 *1995'te, Vietnam Savaşı'nda*: M. Lyons et al., "Differential Heritability Of Adult and Juvenile Antisocial Traits" *Archives of General Psychiatry* 52 (1995): 906-915.

sayfa 152 *Başka çalışmalar da sosyopatların, hepsi genetik*: Bkz. T. Widiger et al., "A Description of the DSM-III-R and DSM-IV Personality Disorders with the Five-factor Model of Personality," *Personality Disorders and the Five-factor Model*, ed. P. Costa and T. Widiger (Washington D. C.: Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994), ve C. Cloninger, "A Systematic Method for Clinical Description and Classification of Personality Variants," *Archives of General Psychiatry* 44 (1987): 579-588.

sayfa 152 *The Texas Adoption Project (Teksas Evlat Edinme Projesi)*: Bkz. L. Willerman, J. Loehlin ve J. Horn, "An Adoption and a Cross-ostering Study of the Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI) Psychopathic Deviate Scale," *Behavior Genetics* 22 (1992): 515-529.

sayfa 153 *Kalıtsallık çalışmaları, tekrar ve tekrar duygusal olarak*: Psikopatik sapma ve diğer karakteristikler için kalıtsallık tahminlerine nasıl varıldığına dair daha fazla bilgi için, bkz. P. McGuffin ve A. Thapar, "Genetics and Antisocial Personality Disorder," *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, ed. T. Millon et al., and D. Falconer, Introduction to Quantitative Genetics (Edinburgh: Churchill Livingstone, 1989).

sayfa 153 *Sosyopatlıkta kabuksal işlevsellikle ilgili en ilginç bilgilerden bazıları*: Bkz. S. Williamson, T. Harpur ve R. Hare, "Abnormal Processing of Affective Words by Psychopaths," Psychophysiology 28 (1991): 260-273, ve J. Johns and H. Quay, "The Effect of Social Reward on Verbal Conditioning in Psychopathic and Neuroric Military Offenders," *Journal of Consulting anf Clinical Psychology* 26 (1962): 217-220.

sayfa 154 *Tek foton emisyon hesaplanmış tomografi (beyin görüntüleme teknolojisi) kullanan alakalı araştırmalarda*: J. Intrator et al., "A Brain Imaging (SPECT) Study of Semantic and Affective Processing in Psychopaths," *Biological Psychiatry* 42 (1997): 96-103.

sayfa 159 *Aslında, sosyopatların ... dair bir takım kanıtlar var*: Bkz. R. Hare, R. Hare, *Vicdansızlar: Antisosyal Kişilik Bozukluğu* (Hyb Yayıncılık, İstanbul: 2006).

sayfa 160 *Bu diziliş, . . . bir düzen ve güvenlik hissini destekler:* J. Bowlby, *Attachment and Loss* (New York: Basic Books, 1969).

sayfa 160 *Araştırma bize bebeklikteki yeterli bağlılığın ... bildiriyor*: Bağlılık teorisinin daha fazla bilgi için, bkz. D. Siegel, *The Developing Mind: How Relationships and the Brain Interact to Shape Who We Are* (New York: Guilford Press, 1999).

sayfa 161 1989'da Romanya'daki Komünist rejimi: Çavuşesku'nun üreme politikaları hakkında daha fazla bilgi için, bkz. G. Kligman, *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceauşescu's Romania* (Berkeley: University of California Press, 1998).

sayfa 162 *Daha sonra Paris'teki bir çift*: Bkz. P. Pluye et al., "Mental and Behavior Disorders in Children Placed in Long-Term Care Institutions in Hunedoara, Cluj and Timis, Romania," *Santé* 11 (2001): 5-12, ve T. O'Connor ve M. Rutter, "Attachment Disorder Behavior Following Early Severe Deprivation: Extension and Longitudinal Follow-up. English and Romanian Adoptees Team," Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry 39 (2000): 703-712.

sayfa 163 *İskandinav çocuk psikiyatrisinde*: Bkz. M. Lier, M. Gammeltoft ve I. Knudsen, "Early Mother-Child Relationship: The Copenhagen Model of Early Preventive Intervention Towards Mother-Infant Relationship Disturbances," *Arctic Medical Research* 54 (1995): 15-23.

sayfa 165 *Örneğin, psikiyatrik antropolog Jane M. Murphy*: J. Murphy, "Psychiatric Labeling in Cross-Cultural Perspective: Similar Kinds of Disturbed Behavior Appear to Be Labeled Abnormal in Diverse Cultures," *Science* 191 (1976): 1019-1028.

sayfa 136? *Merak uyandırıcı bir biçimde, sosyopatlık Doğu Asya ülkelerinde ... diğerlerine nazaran oldukça az görülüyor*: Bkz. P. Cheung, "Adult Psychiatric Epidemiology in China in the 1980s," *Culture, Medicine and Psychiatry* 15 (1991): 479-496; W. Compton et al., "New Methods in Cross-Cultural Psychiatry: Psychiatric Illness in Taiwan and the United States," *American Journal of Psychiatry* 148 (1991): 1697-1704; H.-G. Hwu, E.-K. Yeh ve L. Change, "Prevalence of Psychiatric Disorders in Taiwan Defined by the Chinese Diagnostic Interview Schedule," *Acta Psychiatrica Scandinavica* 79 (1989): 136-147; ve T. Sato ve M. Takeichi, "Lifetime Prevalence of Specific Psychiatric Disorders in a General Medicine Clinic," *General Hospital Psychiatry* 15 (1993): 224-233.

sayfa 166 *1991 Epidemiologic Catchment Area (Epidemiyolojik Su Tutma Havzası) çalışmaları*: Bkz. L. Robins ve D. Regier, ed., *Psychiatric Disorders in America: The Epidemiologic Catchment Area Study* (New York: Free Press, 1991), ve R. Kessler et al., "Lifetime and 12-Month Prevalence of DSM-III-R Psychiatric Disorders in the United States," *Archives of General Psychiatry* 51 (1994): 8-19.

sayfa 166 *Robert Hare ... inandığını yazıyor*: R. Hare, *Vicdansızlar: Antisosyal Kişilik Bozukluğu* (Hyb Yayıncılık, İstanbul: 2006).

sayfa 169 *Sosyopatlar korkusuz ve üstün savaşçılardır*: Bkz: D. Grossman, *On Killing*, s. 185.

Bölüm 8. Yanı Başınızdaki Sosyopat

sayfa 190 *İyi haberse, toplumsal destek almanın*: Bkz. T. Blass, ed., *Obedience to Authority: Current Perspectives on Milgram's Paradigm.*

Bölüm 9. Vicdanın Kökenleri

sayfa 197 *Doğanın dişleri ve pençelerinin kırmızı olduğuna dair güçlü kanıtlarımız olduğundan beri*: A. Tennison, "In Memorium, A. H. H.," *Alfred, Lord Tennison: Selected Poems*, ed. M. Baron (London: Phoneix Press, 2003). Tennison'ın bu şiiri 1850'de, Darwin'in *Türlerin Kökeni* eserinin basımından dokuz yıl sonra yazdığını belirtmek gerekir.

sayfa 200 Frans de Waal'e göre: Bkz. F. de Waal, *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001), ve F. de Waal ve P. Tyack, ed., *Animal Social Complexity: Intelligence, Culture, and Individualized Societies* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003).

sayfa 201 *1966'da... George C. Williams*: G. Williams, *Adaptation and Natural Selection* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1966).

sayfa 201 *On yıl sonra, 1976'da*: R. Dawkins, *Gen Bencildir*, çev. Asuman Ü. Müftüoğlu (TÜBİTAK Yayınları: İstanbul, 1995).

sayfa 201 *biyolog W. D. Hamilton'ın*: Bkz. W. Hamilton, "Selection of Selfish and Altruistic Behavior," *Man and Beast: Comparative Social Behavior*, ed. J. Eisenberg ve W. Dillon (Washington, D. C.: Smithsonian Institution Press, 1976).

sayfa 203 *Natüralist Gould, paleontolojiden elde ettiği kanıtları yeniden inceliyor*: S. Gould, *The Structure of Evolutionary Theory* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002).

sayfa 204 Evrim teorisyeni David Sloan Wilson şöyle demiştir: Bkz. D. Wilson ve E. Sober, "Reintroducing Group Selection to the Human Behavioral Sciences," *Behavioral and Brain Sciences* 17 (1994): 585-654.

sayfa 206 *1930'larda Jean Piaget*: J. Piaget, *The Moral Judgement of the Child* (New York: Collier Books, 1962).

sayfa 206 *psikolog ve eğitimci Lawrance Kohlberg*: L. Kohlberg, *The Philosophy of Moral Development* (New York: Harper&Row, 1981).

sayfa 210 *1982'de Carol Gilligan'ın çığır açanı*: C. Gilligan, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982).

sayfa 211 *Son yirmi yılda, yeni çalışmalar*: Örneğin, bkz. J. Walker, "Sex Differences in Moral Reasoning," *Handbook of Moral Behavior and Development*, ed. W. Kurtines ve J. Gewirtz (Hillside, NJ: Lawrance Erlbaum Associates, 1991).

sayfa 211 *Bağlamın ve kültürün önemine bir örnek*: Bkz. J. Miller ve D. Bersoff, "Development in the Context of Everyday Family Relationships: Culture, Interpersonal Morality, and Adaptation," *Morality in Everyday Life: Developmental Perspectives*, ed. M. Killen ve D. Hart (Cambridge, Cambridge University Press, 1995), ve J. Miller, D. Bersoff ve R. Harwood, "Perceptions of Social Responsibilities in India and in the United States: Moral Imperatives on Decisions?" *Journal of Personality and Social Psychology* 58 (1990): 33-47.

sayfa 212 *İyi ve kötünün insan yaşamında bir ikilik olarak algısı*: İnsan ilişkilerinin her yerde bulunan bu özelliğiyle ilgili ek bulgular ve teoriler için, bkz. J. Crocker ve A. Miller, ed., *The Social Psychology of Good and Evil* (New York: Guilford Press, 2004).

Bölüm 10. Bernie'nin Seçimi: Neden Vicdan Daha İyi

sayfa 219 *neredeyse yüzde 8'i tarafından . . . benzer Y kromozomları taşınıyordu*: T. Zerjal et al., "The Genetic Legacy of the Mongols," *American Journal of Human Genetics* 72 (2003): 717-721.

sayfa 223 *Elektrik şokları ve gürültülü sesler kullanarak yapılan*: Örneğin, bkz. J. Ogloff ve S. Wong, "Electrodermal and Cardiovascular Evidence of a Coping Response in Psychopaths," *Criminal Justice and Behavior* 17 (1990): 231-245. Ayrıca bkz. A. Raine ve P. Venables, "Skin Conductance Responsivity in Psychopaths to Orienting, Defensive, and Consonant Vowel Stimuli," *Journal of Psychophysiology* 2 (1988), 221-225.

sayfa 224 *1990'da . . . yayımlanan başlıca bir eşzamanlı hastalık çalışmasında*: D. Regier et al., "Comobidity of Mental Disorders with

Alcohol and Other Drug Abuse: Results from the Epidemiologic Catchment Area Study," *Journal of the American Medical Association* 264 (1990): 2511-2518.

sayfa 224 *1993'te . . . yayımlanan başka bir araştırmaya göre*: R. Brooner, L. Greenfield, C. Schmidt ve G. Bigelow, "Antisocial Personality Disorder and HIV Infection Among Intravenous Drug Abusers," *American Journal of Psychiatry* 150 (1993): 53-58.

sayfa 226 *Hastalık hastası tepkilerin işkencesi altında yaşar.* Bkz. Guze, R. Woodruff ve P. Clayton, "Hysteria and Antisocial Behavior: Further Evidence of an Association," *American Journal Psychiatry* 127 (1971): 957-960, ve L. Robins, *Deviant Children Grown Up: A Sociological and Psychiatric Study of Sociopathic Personality.*

sayfa 226 *Sosyopatın bedeniyle ilgili takıntısının en ünlü*: Bir değerlendirme için, bkz. L. Heston ve R. Heston, *Medical Casebook of Adolf Hitler: His Illnesses, Doctors, and Drugs* (New York: Cooper Square Press, 2000).

sayfa 230 *Böyle insanların sistematik bir çalışmasında*: Bkz. A. Colby ve W. Damon, *Some Do Care: Contemporary Lives of Moral Commitment* (New York: Free Press, 1992), s. 262, ve A. Colby ve W. Damon, "The Development of Extraordinary Moral Commitment," *Morality in Everyday Life: Development Perspectives*, ed. M. Killen ve D. Hart, s. 364.

Bölüm 11. Dağsıçanı Günü

sayfa 235 *Tillie, kişilik teorisyeni Theodor Millon'ın ... dediği birisi*: Bkz. T. Millon ve R. Davis, "Ten Subtypes of Psychopathy," *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, ed. T. Millon et al., ve Millon'ın alt tipleriyle ilgili 4. bölümün ilk notu.

Bölüm 12. En Saf Haliyle Vicdan: Bilim Ahlaktan Yana

sayfa 252 *Vietnamlı Budist üstadı olan Thich Nhat Hanh*: T. Hanh, *Huzurun Kendisi Olmak* (Okyanus Yayıncılık: İstanbul, 2000).

sayfa 252 *Yahudi teolog ve felsefeci Martin Buber*: M. Buber, *Between Man and Man* (New York: Collier Books, 1965), s. 117.

sayfa 253 *Psikolog Daniel Goleman ve Kutsal Dalai Lama*: D. Goleman (Anlatıcı), *Yıkıcı Duygularla Nasıl Başa çıkabiliriz? Dalai Lama'yla Yapılan Bilimsel Bir Diyalog* (TBMM Kütüphanesi: Ankara, 2005).

sayfa 254 *Daha özel olarak, Dalai Lama şöyle dedi*: Mind and Life Institute, *Investigating the Mind: Exchanges Between Buddhism and the Biobehavoral Sciences on How the Mind Works*, ses kaydı (Berkeley, CA: Conferance Recording Service, Inc, 2003).

sayfa 254 *Hayattan tatmini yükseltme yolları olarak*: Bkz. M. Seligman'ın pozitif psikoloji üzerine çığır açan kitabı, *Authentic Happiness: Using The New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment* (New York: Free Press, 2002).

sayfa 255 *"Bilge Kadının Taşı"*: Bu meselin bir versiyonu için, bkz. A. Lenehan, ed., *The Best of Bits and Pieces* (Fairfield, Nj: Economics Press, 1994), s. 73.

sayfa 256 *Vicdan hâlâ bize . . . küçük bir iç sestir*: Seçkin uluslararası ilişkiler bilim insanı James A. Nathan'a, başka alfabede yazılmış İbrani deyişi *kol demama dakah*'ın (içerideki o sakin alçak ses) "Yangınları, depremleri, çeşitli dehşetleri ve sonra da Tanrı'nın ve vicdanın sakin alçak sesini deneyimleyen" peygamber İlyas'ın bir hikâyesinden geldiğini bana (kişisel iletişim) işaret ettiği için teşekkür etmek isterim.

yazar hakkında

Dr. Martha Stout, serbest hekimlik yapan bir klinik psikolog. Harvard Tıp Okulu'nda Psikiyatri Departmanı'nda yirmi beş yıl hizmet verdi. Ayrıca *The Myth of Sanity* (Akıllılık Miti) kitabının da yazarı. Massachusetts'te Cape Ann'de yaşıyor.

Dikkat! Yanı Başınızda Bir Sosyopat Olabilir!..

Hani, şeytan kim? Size yalan söyleyen, sizi aldatan kocanız mı? Lisedeki sadist beden eğitimi öğretmeniniz mi? Toplantılarda insanları aşağılamayı seven patronunuz mu?

Sosyopatların vahşi suçlular olduğuna inanmaya alışmışızdır ama *Yanı Başınızdaki Sosyopat*'ta Klinik Psikolog Martha Stout, normal insanların şok edici bir şekilde yüzde 4'ünün çoklukla tespit edilmemiş, baş semptomu da vicdanın tamamen yoksunluğu olan zihinsel bir rahatsızlığı bulunduğunu ortaya koyuyor. Bu, iş arkadaşınız, komşunuz ve hatta ailenizden biri olabilir. Ve hiçbir suçluluk, utanç veya pişmanlık hissetmeden gerçek anlamda her istediklerini yapabilirler.

Yanı Başınızdaki Sosyopat kitabında, Dr. Stout bir sosyopatı nasıl tanımlayacağınızı, yolunuza çıkanlardan ve hayatınızı mahvetmekte olanlardan kendinizi nasıl koruyacağınızı öğretiyor.

BOOKS FOR A BETTER LIFE (Daha İyi Bir Yaşam İçin Kitaplar) Ödülünün finalisti

"İyi insanları neyin iyi kıldığı, kötü insanları [illegible] yaptığı ve iyi insanların kendilerini diğerlerinden nasıl k[illegible]ği hakkında etkileyici, önemli bir kitap."

—Harold S. Kushner, yazar

"Vicdansız bireyleri tanımanız için yararlı bir rehber... [ve] pek çok insana doğal gelen empatik zihniyetin iç rahatlatıcı bir doğrulaması."

—Martha Beck, The Oprah Magazine

"Her 25 kişiden biri sosyopat—vicdan yok, suçluluk hissi yok. Bu, sizin iş arkadaşınız veya çılgın eski eşiniz olabilir. [Yanı Başınızdaki Sosyopat] onları tespit etmek için takibi kolay bir rehber."

—Newsweek

15 OCT

www.pegasusyayinlari.com
ISBN: 978-605-5943-71-4
9 786055 943714